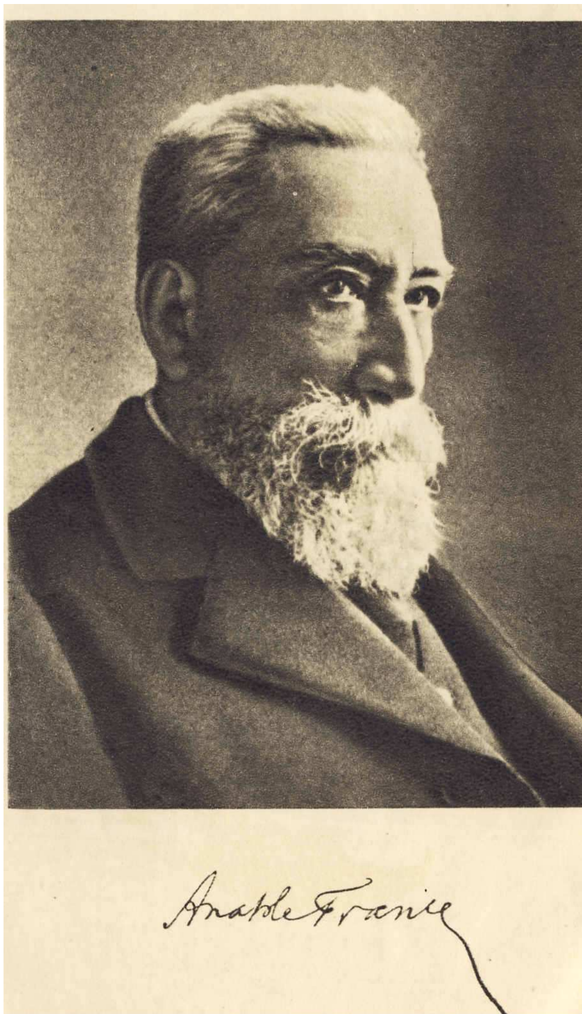
ANATOLE FRANCE

Pingviinide saar

ANATOLE FRANCE_«PINGVIINIDE SAAR»

III

Originaali tiitel:
Anatole France L’ILE DES PINGOUINS Paris 1924 *
Tõlkinud Henno Rajandi Kunstiliselt kujundanud Jaan Jensen

EESSÕNA

Ehk küll võib tunduda, et mind köidavad üpris mitmekesised meelelahutused, on minu elul siiski vaid üksainus eesmärk: olen end tervenisti pühendanud ühe suure plaani täideviimisele. Ma kirjutan pingviinide ajalugu. Töötan selle kallal usinalt ega lase ennast kohutada sagedastest raskustest, mis mõnikord paistavad olevat ülepääsmatud.

Tuhnisin mullas, otsides selle rahva maapõue maetud mälestusmärke. Inimeste esimesed raamatud olid kivid. Ma uurisin kive, mida võib pidada pingviinide kõige vanemateks ajaraamatuteks. Ookeani kaldal ma kaevasin lahti puutumata hauakünka, ja nagu see tavaks on kujunenud, leidsin sealt ränikivist kirveid, pronks-mõõku, rooma münte ja ühe kahekümne-sou'lise raha-tüki Prantsusmaa kuninga Louis-Philippe I kujutusega.

Mis puutub ajaloolisse aega, siis siin oli mulle suureks abiks Beargardeni kloostri munga Johannes Talpa kroonika. Sellest allikast jõin ma seda suuremal sõõmul, et pingviinide ajaloo kohta pole hämarast keskajast teisi ürikuid leida.

XIII sajandist alates oleme rikkamad, rikkamad, aga mitte õnnelikumad. Ajalugu kirjutada on otsatult raske. Kunagi ei või teada, kuidas sündmused tegelikult toimusid, ja ajalookirjutaja kitsikus kasvab sedamööda, mida rohkem leidub ürikuid. Kui mõnda sündmust tuntakse vaid üheainsa tunnistaja kaudu, siis nõustutakse tema seletusega ilma pikema kõhklemiseta. Kaksipidi-arvamused tekivad aga siis, kui ühest ja samast sündmusest kõneleb mitu tunnistajat: nende seletused on alati vasturääkivad ja alati kokkusobimatud.

Kahtlemata on vahel väga mõjuvaid teaduslikke põhjendusi, mis sunnivad eelistama üht tunnistajat teisele. Ent kunagi ei ole need põhjendused nii tugevad, et nad oleksid üle meie kirgedest, meie eelarvamustest, meie omakasupüüdlikkusest ja saaksid võitu sellest kergemeelsuse vaimust, mis on omane kõigile tõsistele inimestele. Seetõttu valgustame ajaloolisi sündmusi alati omakasupüüdlikult ja kerglaselt.

Pihtisin mitmetele õpetatud arheoloogidele ja paleograafidele kodumaal ja võõrsil neist raskustest, mida ma pingviinide ajaloo kirjutamisel tunda sain. Mind tabas nende põlgus. Nad vaatasid mind kaastundliku naeratusega, mis näis ütlevat: «Kas meie kirjutame siis ajalugu? Kas me otsime siis mõnest tekstist või dokumendist pisimatki elu või tõe terakest? Me vaid avaldame tekstid ja see on kõik. Me hoiame hoolikalt kinni kirjatähest. Ainult kirjatäht on usaldusväärne ja kindel. Vaim ei ole seda mitte; ideed on vaid fantaasia. Ajalookirjutajal on vaja tublisti upsakust ja ebatavalist mõttelendu!»

Kõike seda lugesin ma meie õpetatud paleograafide pilgust ja naeratusest ning vestlus nendega võttis mult hoopiski julguse. Ent kord, kui ma pärast kõnelust ühe väljapaistva sigillograafiga olin veelgi rohkem masendatud kui tavaliselt, hakkasin ma järsku endamisi arutlema ja tulin mõttele: «Kõigest hoolimata on ajaloolased siiski olemas, nende sugu pole maa pealt mitte sootuks kadunud. Viis või kuus neist on veel Humanitaarteaduste Akadeemiasse alles jäänud. Nad ei avalda tekste, vaid kirjutavad ajalugu. Nemad kindlasti ei tule mulle ütlema, et ainult upsakas inimene asub seda laadi töö kallale.»

See mõte andis mulle uut julgust.

Järgmisel päeval külastasin ma ühte nende hulgast — väga terase vaimuga vanakest.

«Mu härra,» ütlesin ma talle, «tulen teie suurtelt kogemustelt abi otsima. Ma näen rasket vaeva ajaloo kirjutamisega, aga kõik mu töö jookseb tühja.»

Ta kehitas õlgu ja vastas:

«Armas härra, milleks te ennast nõnda vaevate ajaloo koostamisega, kuna teil ometi ei tarvitse teha muud, kui

maha kirjutada kõige tuntumaist, nagu see kombeks on? Kui teil on mõni uus seisukoht, mõni originaalne idee, kui te valgustate inimesi ja asju mõnest ootamatust vaatepunktist, siis te üllatate lugejat. Kuid lugeja ei armasta üllatusi. Ajaloolisest teosest otsib ta ikka neidsamu rumalusi, mida ta juba tunneb. Kui te katsute teda harida, siis te ainult alandate ja vihastate teda. Ärge püüdke teda valgustada — ta pistab karjuma, et solvate tema tõekspidamisi.

Ajaloolased kirjutavad üksteise pealt maha. Sel kombel säästavad nad oma vaeva ega jäta jultunud inimese muljet. Võtke neist eeskuju ja ärge olge originaalne. Originaalsele ajaloolasele langeb osaks üldine umbusaldus, põlgus ja jälestus.

Kas arvate, mu härra,» jätkas ta, «et oleksin lugupeetud ja austatud, nagu ma praegu olen, kui ma oleksin pannud oma ajalooraamatutesse midagi uudset? Ja mis on uudsus? Puha häbematus!»

Ta tõusis püsti. Tänasin teda lahkuse eest ja astusin ukse poole, ent ta peatas mind:

«Veel paar sõna: kui soovite oma raamatule soodsat vastuvõttu, siis ärge põlake ühtki parajat juhust, et selles ülistada neid voorusi, millele rajaneb ühiskond: austust rikkuse vastu, vagu tundeid, iseäranis aga vaeste alandlikku meelt, mis on korra alusmüüriks. Kinnitage, mu härra, et eraomandi, aadliseisuse ja žandar-meeria tekkimisest kõneldakse teie teoses kogu selle aukartusega, mida need institutsioonid väärivad. Andke mõista, et teie ei eita üleloomulikku, kui seda esineb. Neid tingimusi täites on teil heas seltskonnas edu.»

Ma mõtlesin nende teravmeelsete märkuste üle järele ja pidasin neid hoolsasti silmas.

Siinkohal ei ole minu ülesandeks käsitleda pingviine enne nende muundumist. Need olevused saavad minu osaks alles sellest hetkest peale, kui nad väljuvad zooloogia raamidest ja astuvad ajaloo ning teoloogia valdkonda. Need, keda suur ja püha Mael inimesteks muutis, olid tõepoolest pingviinid, kuid selle asja kohta tuleb põhjalikumaid seletusi anda, sest tänapäeval võib terminoloogia kergesti segadust sünnitada.

Meie, prantslased, nimetame pingviiniks üht arktiliste alade lindu, kes kuulub algiliste perekonda. Tuu-kerlinnuks nimetame üht Spheniscidae liiki, kes elutseb antarktilistes meredes. Niisamuti toimib näiteks ka härra G. Lecointe «Belgica» reisi kirjelduses: [1]

«Kõigist lindudest, kelle elupaigaks on Gerlache'i väin,» kirjutab ta, «on kahtlemata kõige huvitavamad tuukerlinnud. Mõnikord, ent ekslikult, nimetatakse neid lõunapingviinideks.»

Kuid doktor J.-B. Charcot kinnitab otse vastupidiselt, et ainukesed ehtsad pingviinid on Antarktises elutsevad linnud, keda meie nimetame tuukerlindudeks. Ta toob põhjenduseks selle, et kui hollandlased 1598. aastal Magalhaes'i neemele jõudsid, andsid nad neile nimeks pinguinos, — kindlasti nende lihavuse pärast. Aga kui nimetada tuukerlinnud nüüdsest peale pingviinideks, kuidas siis nimetada pingviine? Doktor J.-B. Charcot ei lausu sellest sõnakestki, ja paistab, et ta ei kavatse selle üle küünevõrragi muret tunda.[2]

Ent olgu! Kas tema tuukerlinnud pingviinideks ristida või ümber ristida, selles asjas tuleb edaspidi kokku leppida. Ja kui doktor Charcot neid tutvustas, siis on tal ka õigus neile nime anda. Aga lubagu ta vähemalt põhjamaa pingviinidel jääda pingviinideks. Meil oleksid siis põhja- ja lõunapingviinid, Antarktise ja Arktise pingviinid, algilised ehk endised pingviinid ja Spheniscidae'd ehk endised tuukerlinnud. See tekitab võib-olla segadust ornitoloogide seas, kelle mureks on sõudjalaliste kirjeldamine ja liigitamine. Nad küsivad kahtlemata, kas üksainus nimi sobib kahele perekonnale, kelledest üks elutseb ühel ja teine teisel poolusel, ning kes mitmes suhtes — ja nimelt noka, tiivanukkide]a varvaste poolest lahku lähevad. Mis aga minusse puutub, siis lepin mina selle segadusega õige kergesti. Kuigi minu pingviinid härra J.-B. Charcot' omadest mõneti erinevad, siiski paistavad neil hoopis arvukamad ja tähtsamad tunnusmärgid kokku langevat. Nii ühed

1 Q. Lecointe. Au pays des manchots. Bruxelles, 1904, "in-8°.

2 J.-B. Charcot. Journal de l'expédition antarctique française 1903—1905. Paris, in-8°.

kui teised torkavad silma oma tõsise ja vagura olemisega, naljaka väärikusega, usaldava sõbralikkusega, muheda heasüdamlikkusega ja oma käitumisega, mis on ühtaegu kohmakas ja pidulik. Nii ühed kui teised on rahulikud, ohtrasõnaüsed, maiad

igasugustele vaatemängudele, armastavad tegelda avalikkude asjadega ja on võib-olla kõrgemalseisjate peale pisut kadedad.

Tõtt öelda pole minu põhjanabalaste tiivanukid kaetud mitte soomustega, vaid väikeste sulgedega, ning nende jalad on pisut rohkem tagapool kui lõunanabalas-tel. Siiski kõnnivad nad niisama sirgelt ja püsti päi ning kõigutavad ennast samasuguse väärikusega. Nende ülemine nokapool (os sublime) pole kõige tühisem põhjus, mis apostli eksitusse viis, kui ta neid inimesteks pidas.

Pean tunnistama, et käesolev töö kuulub vana kooli ajalugude hulka; ta esitab üksteisele järgnevaid sündmusi, millest on jäänud mälestus, ja näitab niipalju kui võimalik nende põhjusi ja tagajärgi. See on pigem kunst kui teadus. Väidetakse, et selline meetod ei rahulda enam täpsust nõudvaid vaime ja et muistset Kliot tuleb tänapäeval pidada lobisevaks kaardimooriks. Võib tõesti juhtuda, et tulevikus muutub ajalugu hoopis usaldusväärsemaks, saab meie elutingimuste ajalooks ja hakkab õpetama, milliseid saadusi mingi rahvas sellel või teisel ajajärgul kõigil oma elualadel valmistas ja tarvitas. Taoline ajalugu pole siis enam kunst, vaid teadus, ja ta võib uhkeldada täpsusega, mida vanas ajaloos ei leidu. Ent selleks, et ta teoks saaks, on vaja tohutu palju statistikat, mis seniajani on kõigil rahvastel, eriti aga pingviinidel, üpris puudulik. On võimalik, et uusaegsed rahvad loovad kord selliseks ajalooks vajalikud eeldused. Kuid mis puutub inimsoo senisesse arenemiskäiku, siis kardan, et selles osas peame ikkagi leppima vanaviisilise jutustusega. Huvi niisuguse jutustuse vastu oleneb aga kõigepealt jutustaja mõtteteravusest ja ausameelsusest.

«Rahvaste elu,» ütles üks suur Alca kirjanik, «on kuritööde, viletsuste ja pöörasuste lõimedest kootud kangas.» Pingviinidega on lugu samuti kui kõigi teiste

rahvastega, ent ometi võib nende ajaloos leida imetlusväärseid episoode, ja ma loodan, et olen need esitanud õiges valguses.

Pingviinid jäid kauaks ajaks sõjahimulisteks. Üks nende hulgast, Jacquot Filosoof, on maalinud nende iseloomustuseks väikese kombepildi, mille ma siin ära toon ja mida võib kahtlemata lõbuga lugeda:

«Viimaste Drakoniidide ajal rändas tark Gratianus pingviinide maal. Ühel päeval läks ta läbi halja oru, kus lehmakellad puhtas õhus tilisesid, ja istus ühe onnikese juures tamme alla pingile. Lävel imetas naine lapsukest. Üks nooruk mängis suure koeraga; pime vanake istus päikesepaistel, huuled poolavali, ja jõi päevavalgust.

Majaisand, noor ja tugev mees, kostitas Gratianust piima ja leivaga.

Kui delfiinide maa filosoof oli end selle lihtsa einega kosutanud, sõnas ta:

«Armsa maa armsad elanikud, ma tänan teid. Siin lehvib kõikjal rõõmu, üksmeele ja rahu hingus.»

Kui ta nõnda rääkis, läks mööda karjane, mängides oma vilepillil marssi.

«Kust on pärit see nii elav viis?» küsis Gratianus.

«See on võitluslaul sõjast delfiinide vastu,» vastas talupoeg. «Siin laulab seda igaüks. Väikesed lapsed oskavad seda enne kui nad rääkima õpivad. Meie oleme kõik tõsised pingviinid.»

«Ja teie ei armasta delfiine?»

«Me vihkame neid.»

«Mispärast te neid vihkate?»

«Te küsite veel? Kas ei ole delfiinid siis pingviinide naabrid?»

«Kahtlemata.»

«Noh näete, sellepärast pingviinid vihkavadki delfiine.»

«Kas see on siis põhjus?»

«Iseenesest mõista. Kes ütleb «naaber», ütleb «vaenlane». Näete seda põldu, mis on minu oma kõrval. See kuulub mehele, keda ma vihkan üle kõige maailmas. Tema järel

on minu kõige kurjemateks vaenlasteks inimesed külast, mis seisab oru teisel nõlvakul kaasiku

8

ääres. Selles kitsas orus, mida mäed igast küljest piiravad, on ainult see küla ja meie oma. Oleme vaenujalal. Iga kord, kui meie ja naaberküla poisid vastamisi satuvad, sõimavad ja peksavad nad üksteist. Kuidas võite siis arvata, et pingviinid ei peaks mitte delfiinide vaenlased olema? Kas teie ei tea siis, mis on patriotism? Vaid kaks hüüet tõuseb minu rinnast: «Elagu pingviinid! Surm delfiinidele!»»

Kolmeteistkümne sajandi vältel sõdisid pingviinid raugematul õhinal ja muutliku õnnega kõikide maailma rahvaste vastu. Ent siis tüdisid nad mõne aastaga sellest, mida olid nii kaua armastanud, ja hakkasid tuliselt rahu taotlema, kusjuures nad ilmutasid väärikat, ent siirast püüdlikkust. Kindralid harjusid üpris kergesti selle uue mõttelaadiga; kogu nende sõjavägi — ohvitserid, allohvitserid ja sõdurid, nekrutid ja veteranid — kohanesid sellega rõõmsal meelel; ainult paberimäärijad ja raamatukogurotid kaebasid selle üle ning ükspäinis jalutud jäid lohutamatuks.

Seesama Jacquot Filosoof kirjutas ühe õpetliku loo, kus ta lopsakal ja naljakal viisil kirjeldab inimeste mitmesuguseid tegusid. Ta põimis sellesse mitmeid jooni oma kodumaa ajaloost. Mõned küsisid tema käest, milleks ta küll niisuguse pentsiku loo kirjutas ja millist tulu võiks tema arvates sellest olla isamaale.

«Tulu on suur,» vastas filosoof. «Kui pingviinid näevad oma tegusid nõnda pahupidi pööratult ja ilma igasuguse aupaisteta, mis koditaks nende enesearmastust, siis hakkavad nad nende üle õigemini otsustama ja saavad ehk targemaks.»

Ma ei tahtnud sellest ajaloost midagi niisugust välja jätta, mis võiks huvitada kunstnikke. Selles leidub peatükk pingviinide keskaegsest maalikunstist, ja kui see peatükk ei kujunenud nii täielikuks, nagu ma oleksin soovinud, siis ei saa seda mitte minu süüks panna — selles võib veenduda igaüks, kes loeb hirmsat lugu, millega ma käesoleva eessõna lõpetan.

Läinud aasta juunikuus tuli mul mõte nõutada selgust pingviinide maalikunsti tekkimise ja arenemiskäigu kohta härra Fulgence Tapirilt, «Maalikunsti, skulptuuri ja arhitektuuri üldise ajaloo» õpetatud autorilt.

9

Mind juhatati tema töötuppa, ja sealt, rulooga kirjutuslaua äärest, hiiglakõrge paberikuhja varjust, leidsin ma tillukese, uskumatult lühinägeliku mehikese, kelle silmad kuldraamidega prillide taga vahetpidamata pilkusid.

Tema puuduliku silmanägemise tegi tasa pikk, liikuv ja tundlik nina, millega ta välismaailma uuris. Selle organi kaudu oli Fulgence Tapir ühenduses kunsti ja iluga. Võib tähele panna, et Prantsusmaal on muusikakriitikud enamasti kurdid ja kunstikriitikud pimedad. See võimaldab neil vajalikul määral süveneda esteeti-listesse mõtisklustesse. Kas arvate, et terava silmanägemisega, mis paneb tähele looduse salapäraseid värve ja vorme, oleks Fulgence Tapir võinud tõusta trükitud ja käsitsi kirjutatud dokumentide.mägedel teoreetilise spiritualismi tippudeni ja luua vägeva õpetuse, mille järgi kõigi aegade ja kõikide maade kunstid jõuavad lõpuks välja Prantsuse Instituudi, nende püüdluste kõrgeima eesmärgi juurde?

Kabineti seinu, põrandat ja lage katsid pakatavad paberipuntrad, uskumatult pungil mapid ja kastikesed, kuhu oli pressitud määratu hulk sedelikesi, ning ma vaatasin kohkumisega segatud imetluses seda eruditsiooni laviini, mis oli iga hetk alla varisemas.

«Meister,» sõnasin ma väriseval häälel, «ma tulen abi otsima teie heatahtlikkuselt ja teadmistelt, mis mõlemad on ammendamatud. Kas oleksite nõus juhtima mind, kes ma tulise innuga otsin pingviinide kunsti allikaid?»

«Härra,» vastas õpetatud mees, «mul on kogu kunst, te mõistate mind, kogu kunst sedelitele kirjutatud ja alfabeetiliselt ning samuti ka ainealade kaupa järjekorda seatud.

Ma loen oma kohuseks anda teie käsutusse kõik, mis on ühenduses pingviinidega. Ronige mööda seda redelit üles ja tõmmake välja kastike, mida te seal kõrgel näete. Sellest leiate kõik, mida vajate.»

Vabisedes kuulasin sõna. Ent vaevalt olin avanud saatusliku kastikese, kui sealt libisesid välja sinised sedelikesed, pudenesid minu sõrmede vahelt ja hakkasid alla sadama. Sedamaid avanesid üksmeelselt ka naaber-laekad ja neist hakkas ojadena voolama roosasid, rohelisi ja valgeid lehekesi. Üksteise järel avanesid kõik

10

karbikesed ja mitmevärvilised sedelid täitsid ruumi, kohisedes nagu kärestik mäenõlval aprillikuus. Ühe minuti pärast kattis põrandat paks paberikiht. Sedelid voolasid üha valjema kohinaga põhjatuist panipaika-dest välja ja iga hetkega kasvas selle kose tormiline hoog. Fulgence Tapir oli juba põlvist saadik sisse vajunud ja jälgis katastroofi oma tähelepaneliku ninaga. Siis mõistis ta selle põhjust ja kahvatas ehmatusest. «Kui palju kunsti!» karjatas ta.

Ma hüüdsin teda ja kummardusin allapoole, et aidata teda redelile, mis selle valingu all looka vajus. Kuid oli juba hilja. Murtud, meeleheitel ja haletsusväärne, kaotanud oma sametmütsikese ja kuldprillid, tõstis ta asjata oma lühikesi käsivarsi kaitseks selle voo vastu, mis talle juba kaenla alla ulatus. Äkki tõusis hirmus sedelikeste vesipüks ja mässis ta koletusse keerisesse. Ühe sekundi vältel nägin sügavikus õpetlase läikivat pealage ja pisikesi ümaraid käsi. Siis sulgus sügavik ja uputuse laine uhas üle vaikuse ja liikumatuse. Ta ähvardas ka mind ühes redeliga ära neelata ja ma põgenesin akna kõige ülemise ruudu kaudu.

Quiberpnis I. septembril 1907. a.

Pingviinide saar

I RAAMAT KÕIGE VANEM AEG

I PEATÜKK PÜHA MAELI ELU

Mael, ühe Cambria kuningliku perekonna võsu, saadeti oma üheksandal eluaastal Yverni kloostrisse, et ta seal õpiks pühi ja ilmalikke teadusi. Neljateistkümneaastaselt ütles ta ennast pärandusest lahti ja andis tõotuse teenida issandat. Eeskirjade kohaselt jaotas ta oma aja hümnide laulmise, grammatika uurimise ja igaveste tõdede üle mõtisklemise vahel.

Peagi andis kloostris leviv taevalik aroom märku selle munga voorustest. Ja kui Yverni abt, õnnis Gal, siit ilmast lahkus, sai noor Mael kloostri valitsemises tema järglaseks. Ta asutas kloostrisse kooli, rajas haigla, võõrastemaja, sepapaja, igasugused töökojad ja laeva-ehitusplatsid ning tegi munkadele kohustuseks ümberkaudsed maad üles harida. Ta töötas ise kloostri aias, sepistas metalle, õpetas noviitse ja tema elupäevad voolasid vaikselt nagu jõgi, mis taevast vastu peegeldab ja põllud viljakandvaks teeb.

Õhtu eel oli sel jumala sulasel kombeks istuda kaljule paigas, mida veel tänapäevalgi püha Maeli tooliks kutsutakse. Rohelisest mererohust ja ruskest adrust üleni karvased rahnud tema jalge ees seadsid nagu mustad lohed oma vägeva rinna laine vahusele harjale vastu. Ta vaatas ookeani vajuvat päikest, mis otsekui veretav

15

tapaohver oma aulise verega taeva pilved ja voogude turjad purpurseks värvis. Ja püha mees nägi selles pildis Risti müsteeriumi, mille läbi jumalik veri on maa kuninglikku purpurisse riietanud. Silmapiiril märkis tumesinine viir Gadi saare randa, kus püha Brigide, kes oli õnnistuse saanud pühalt Malolt, valitses nunnakloostri üle.

Sündis, et Brigide sai kuulda auväärse Maeli voorustest ja ta laskis temalt paluda kui kallist kinki mõnda Maeli enda käega valmistatud eset. Mael valas talle vaskse tornikella, ja kui see valmis oli, õnnistas ta seda ja heitis merre. Ja kell purjetas helisedes Gadi saare randa, kus püha Brigide, kes oli kuulnud vase kuminat voogude kohal, ta vagalt vastu võttis ja oma tütarde saatel pidulikus rongkäigus psalme lauldes kloostri-kabelisse kandis.

Nõnda tegi püha mees Mael ühe õilsa teo teise järel. Ta oli juba kaks kolmandikku oma eluteest läbi käinud ja lootis oma südame vendade keskel vaikselt oma maise lõpuni jõuda, kui talle äkitselt selgesti märku anti, et jumalik tarkus on otsustanud teisiti ja et issand kutsub teda vähem rahulikele, kuid mitte vähem auväärsetele tegudele.

II PEATÜKK PÜHA MAELI APOSTELLIK KUTSUMUS

Ühel päeval, kui püha Mael mõttesse vajunult kõndis vaikses lahekäärus, mida varjas pikalt merre ulatuvaist kaljudest looduslik muul, silmas ta kivist küna, mis otsekui lootsik lainetel ujus.

Just niisamasuguses künas olid püha Guirec, ülipüha Columbanus ja nii mitmed Soti- ja Iirimaa mungad läinud Armoorikasse evangeeliumi kuulutama. Ja kunagi sõitis Inglismaalt tulnud püha Avoye mööda Auray jõge üles roosast graniidist anumas, millesse hiljem hakati pistma lapsi, et neid tugevaks teha; püha Vouga läks Hiberniast Cornwalli kaljurahnul, mille kilde Penmarchis alal hoitakse ja mis ravivad palavikust palverändajaid, kes neile oma pea toetavad; püha Samson

purjetas Saint-Micheli lahte graniidist künas, mida hiljem hakati nimetama püha Samsoni liuaks. Sellepärast mõistis püha mees Mael seda kivist küna silmates, et issand on talle määranud apostelliku ülesande paganate juures, kes sel ajal veel Bretagne'i rannikul ja saartel asusid.

Ta ulatas oma saarepuust saua pühamees Budoc*ile, andes temale sel kombel üle kloostri valitsemise. Siis võttis ta endaga ühe leiva, vaadikese mageda veega ja püha evangeeliumi raamatu ning astus kivikünasse, mis kandis ta tasamahti Hcedic'i saarele.

Seda saart piitsutavad raugematud tuuled. Kehv rahvas püüab kaljudevahelistest lõhedest kala ja harib palehigis liivaseid ja kiviklibuseid juurviljaaedu murenenud kivimüüride ja tamariskihekkide varjus. Ühes nõos kasvas kena viigipuu ja sirutas oma oksi julgesti laiali. Saarerahvas kummardas teda.

Ja püha mees Mael ütles neile:

«Teie kummardate seda puud, sest ta on ilus. Järelikult olete teie vastuvõtlikud ilule. Mina aga tulen, et ilmutada teile seni peidetud ilu.»

Ning ta kuulutas neile evangeeliumi. Kui ta oli neid õpetanud, ristis ta nad soola ja veega.

Morbihani saared olid neil aegadel arvurikkamad kui tänapäeval, sest aja jooksul on paljud neist meresüga-vusse vajunud. Püha Mael tõi ristiusu kuuekümnele saarele. Seejärel sõitis ta oma kivikünas Auray jõge pidi üles. Pärast kolmetunnist purjetamist astus ta maale ühe rooma laadis maja ees. Katuse kohal keerles kerge suits. Püha mees astus üle läve, mida kaunistas turrita-vat ja hambaid näitavat koera kujutav mosaiik. Teda võttis vastu elatanud abielupaar — Marcus Combabus ja Valeria Moerens, kes elasid seal oma maaomandi saadustest. Siseõue piiras portikus, mille sambad olid poolest saadik punaseks värvitud. Seina ääres vulises konnakarpidest purskkaev ja sammaskäigus seisis altar orvaga, kuhu peremees oli seadnud väikesi põletatud savist ebajumalakujukesi, mis olid lubjaveega valgeks võõbatud. Mõned neist kujutasid tiivulisi lapsukesi, teised Apollot ja Mercuriust, mitmed jälle juukseid pal-mitsevaid alasti naisi. Ent silmitsedes neid idoole, avas-

tas püha mees Mael nende hulgas noore ema kuju, kes hoidis põlvedel last.
Otsemaid sõnas ta, näidates sellele kujule: «See siin on Püha Neitsi, Jumalaema. Poeet Vergilius kuulutas tema sündimist ette sibüllilistes värssides, laulis inglihäälel: Iam redit et virgo. Juba muistsetel aegadel tegid paganad temast prohvetlikke kujukesi nagu seegi, mille sina, oo Marcus, oled siia altarile pannud. Ei ole kahtlust, et tema varjas sinu vähenõudlikku koda. Nõnda valmistuvad need, kes loomisseadust täpselt peavad, ilmutatud tõdesid mõistma.»

Sellest kõnest valgustatult pöördusid Marcus Comba-bus ja Valeria Moerens ristiusku. Nad võtsid vastu püha ristimise koos oma noore vabakslastud orjatari Caelia Avitellaga, kes oli neile kallim kui silmavalgus. Kõik nende koloonid loobusid paganausust ja ristiti selsamal päeval.

Marcus Combabus, Valeria Moerens ja Caelia Avitella elasid sest ajast peale vooruslikest tegudest täidetud elu. Nad uinusid issandas ja võeti vastu pühakute kaanonisse.

Veel kolmkümmend seitse aastat ristis õnnis Mael selle maa paganatest asukaid. Ta ehitas kakssada kaheksateist kabelit ja seitsekümmend neli kloostrit.

Aga ühel päeval, kui ta oli Vannes'i linnas evangeeliumi kuulutamas, sai ta teada, et tema äraolekul olid Yverni mungad püha Gali reeglid unarusse jätnud. Mureliku tuhinaga, nagu kanaema, kes oma pojukest kokku kogub, kiirustas ta otsekohe oma eksinud laste juurde. Sel ajal jõudis ta oma üheksakümne seitsmendasse eluaastasse; tema selg oli küüru vajunud, kuid käsivarred olid veel tugevad ja sõnu oli tal rikkalikult nagu laia lund, mis talvel orgudesse langeb.

Abt Budoc andis pühale Mael iie tagasi saarepuust saua ja jutustas talle kloostri õnnetust seisukorrast. Mungad olid riidu läinud ülestõusmispühade kuupäeva pärast. Ühed pidasid kinni rooma kalendrist, teiselt kreeka kalendrist ja kronoloogilise usutüli koledused lõhestasid kloostrit.

Ent korralagedusel oli veel teine põhjus. Gadi saare nunnad olid õnnetul kombel kaotanud oma kunagise

vooruslikkuse ja purjetasid nüüd alatasa Yverni randa. Mungad võtsid neid külalistemajas vastu ja selle tulemuseks olid skandaalsed lood, mis vagade hingi meeleheitega täitsid.

Kui abt Budoc selle tõetruu aruandega valmis sai, ütles ta lõpetuseks:

«Niipea kui tulid need nunnad, oli otsas meie munkade süütus ja hingerahu.»

«Ma usun seda täiesti,» vastas õnnis Mael. «Sest naine on osavalt ülesseatud püünis; niipea kui teda riivad, oled lõksus. Ja oh õnnetust! Nende olendite magus võlu mõjub eemalt veel vägevamini kui läheda maa pealt. Nad süütavad seda suuremat iha, mida vähem nad seda rahuldavad. Seepärast pühendaski keegi poeet ühele neist sellise värsi:

«Sinu juurest ma põgenen,
sinust kaugel vaid leian sind.»

Nii näemegi, mu poeg, et lihaliku armastuse peibutused tõmbavad erakuid ja munki hoopis tugevamini enda poole kui neid, kes elavad keset maailma tühisusi. Himuruse saatan on mind kogu eluaja kõige mitmesuguseni ai viisil kiusanud, ja kõige raskemasse kiusatusse ei langenud ma mitte kohates naist — olgugi ta ilus ja lõhnastatud; kõige raskemasse kiusatusse saatis mind eemalviibiva naise mõttekuju. Veel nüüdki, oma päevade lõpul, oma üheksakümne kaheksanda eluaasta lävel, patustan ma hingevaenlase sunnil kasinuse vastu, vähemalt mõttes, öösel, kui ma oma voodis lõdisen ja kui kõlatult kolisevad minu külmunud kondid, kuulen ma hääli, mis loevad esimese Kuningate raamatu teist salmi: «Dixerunt ergo et servi sui: Quaeramus domino nostro regi adolescentulam virginem, et stet coram rege et foveat eum,

dormiatque in sinu suo, et calefaciat domi-num nostrum regem.» Ja saatan näitab mulle üht vast-puhkenud neitsit, kes mulle ütleb: «Mina olen sinu Abisag; mina olen sinu Sulamit. Oo isand, tee mulle aset oma voodis.»

Uskuge mind, ainult taeva erilise abiga võib munk mõttes ja teos karskeks ja kasinaks jääda,» lisas vanake.

Asudes viivitamatult kloostri süütust ja rahu jalule seadma, parandas ta kalendrit kronoloogiliste ja astro-

noomiliste arvutuste põhjal ja sundis kõiki munki seda tunnustama; ta saatis püha Brigide'i langenud tütred nende kloostrisse tagasi; kuid ta oli kaugel sellest, et neid toorelt minema kihutada — ta laskis nad laevale saata psalmide laulmise ja litaneiadega.

«Austagem neis Brigide'i tütreid ja Kristuse mõrsjaid,» lausus ta. «Hoidugem toimimast variseride kombel, kes hooplevad sellega, et põlgavad eksinud naisi. On vaja alandada nende naiste pattu, aga mitte nende isikut, on vaja sundida neidnäbenema oma tegusid, aga mitte iseennast, sest nad on jumala loodud.»

Ja püha mees kutsus oma munki truult silmas pidama ordu juhtlauset:

«Kui laev ei kuula tüüri,» ütles ta neile, «siis kuulab ta veealust kaljut.»

III PEATÜKK PÜHA MAELI KIUSATUS

Vaevalt oli õnnis Mael Yverni kloostris korra jalule seadnud, kui ta kuulda sai, et Hcedic'i saare elanikud, kellele ta kõigepealt oli ristiõpetust kuulutanud ja keda ta kõigist kõige kallimaks pidas, olid paganausku tagasi pöördunud ning riputasid püha viigipuu okstele lillevanikuid ja villaseid paelu.

Kippar, kes need kurvad uudised toi, avaldas kartust et peagi hävitavad need eksinud inimesed tule ja mõõgaga oma saare rannale püstitatud kabeli.

Püha mees otsustas viibimata külastada oma truuduseta lapsi, et nad usu juurde tagasi tuua ja takistada neid andumast pühadust teotavale meeletusele. Kui ta jõudis lahe äärde, kus kivikuna ankrus seisis, pööras ta oma pilgu laevaehitusplatsi poole, mille ta kolmekümne aasta eest selles merekäärus oli rajanud ja mis sel tunnil kaikus saagide ja vasarate häälest.

Sel hetkel tuli laevaellingute juurest Kurat, kes iial ära ei väsi, astus Samsoni-nimelise munga kujul püha mehe juurde ja hakkas teda kiusama järgmiste sõnadega:

«Mu isa, Hoedic'i saare asukad patustavad järelejätmatu. Iga hetk kannab neid jumalast üha kaugemale.

Peagi lähevad nad tule ja mõõgaga kabeli kallale, mille te oma auväärsete kätega saare randa püstitasite. Aega pole kaotada. Kas te ei arva, et teie kivikuna viiks teid hoopis kiiremini nende juurde, kui ta kannaks kaljase taglast ning oleks varustatud rooli, masti ja purjega; siis tõukaks tuul teid tagant. Teie käed on veel tugevad ja jõuavad paati juhtida. Samuti tuleks kasuks, kui teie apostelliku küna etteotsa seataks laineid lõikav tääv. Te olete isegi küllalt tark selleks, et niisugusele mõttele tulla.»

«Tõsi, aega pole kaotada,» vastas püha mees. «Ent toimides nõnda, nagu kõnelete teie, mu poeg Samson, tegutseksin ma nende nõdrausuliste viisil, kes ei usalda ennast issanda hoolde. Kas ei põlgaks ma nii ära Selle annid, kes saatis mulle kivikuna ilma masti ja purjeta?»

Selle küsimuse peale vastas Kurat, kes on suur teoloog, teise küsimusega:

«Mu isa, kas on kiiduväärne oodata, käed ristis, abi ülevalt ja nõuda kõike Sellelt, kes võib kõik, selle asemel et tegutseda oma inimlike võimete piires ja aidata iseennast?»

«Kindlasti mitte,» kostis püha vanake Mael. «Loobuda tegutsemast inimlike võimete piires — see tähendaks kiusata jumalat.»

«Aga kas käesoleval juhul ei nõua inimlik tarkus künale taglast?» käis Kurat peale.
«See oleks tark, kui muul viisil poleks võimalik kohale jõuda.»
«Ah nii! Teie küna on siis õige nobe?»
«Nii nobe kui see jumalale meele järgi on.»
«Mida teate teie tema tahtest. Küna liigub nagu abt Budoc'i muul. Lausa vana viisk. Kas teile on keelatud talle kiiremat käiku anda?»
«Mu poeg, selgus on ehteks teie väidetele, kuid nad on ülemäära teravad. Pidage silmas, et see on ime-küna.»
«Muidugi, mu isa. Graniidist küna, mis ujub vees nagu kork, on tõesti imeküna. Selles pole kahtlust. Ja mida te sellest järeldate?»
«Ma olen suures kitsikuses. Kas on sobiv täiustada inimlike ja loomulike vahenditega nii imepärast riista?»
21
«Mu isa, kui teie kaotaksite parema jala ja kui jumal selle teile tagasi annaks, kas see poleks siis imepärane jalg?»
«Kahtlemata, mu poeg.»
«Kas te kannaksite selles jalas saabast?»
«Tingimata.»
«Nõnda! Kui te arvate, et võite pista imepärase jala harilikku saapasse, siis peate ka arvama, et imepärasele venele võib peale panna hariliku taglase. See on päevselge. Oh häda! Miks küll kõige pühamatelgi peavad olema oma nõtruse ja hämaruse tunnid? Teie olete kõige kuulsam Bretagne'i apostlite seas, teie võiksite teha tegusid, mis väärivad igavest kiitust... Kuid vaim on rauge ja käsi laisk! Jääge jumalaga, mu isa. Reisige lühikeste päevateekondadega, ja kui te viimaks Hoedic'! rannale lähenete, küllap näete suitsemas teie oma käega ehitatud ja pühitsetud kabeli ahervaret. Paganad põletavad ta tükkis väikese diakoniga, kelle te sinna jätsite ja kes ära praetakse nagu rasvakäkk.»
«Minu kitsikus on ülisuur,» ütles jumala sulane, pühkides käisega higist niiskunud laupa. «Aga mu poeg Samson, selle kivikuna taglastamine pole ju mitte väike töö. Ja kui me selle juurde asume, kas ei juhtu siis, et kaugel sellest, et aega võita, me pigem kaotame seda?»
«Oh ei, mu isa!» hüüdis Kurat. «Enne kui liivakella pöörata tuleb, on see valmis. Vajaliku taglase leiame laevaehitusplatsilt, mille te kunagi siin rannas rajasite, ja ladudest, mis on teie hoole läbi rikkalikult varustatud. Mina ise sean korda kõik, mis meresõiduks vaja. Enne mungaks saamist olin ma madrus ja puusepp ning pidasin veel mitmeid teisigi ameteid. Käed külge!»
Sedamaid viis ta püha mehe ühte kuuri, mis oli laeni täis meresõiduks vajalikku materjali.
«Valige, mu isa!»
Ja ladus talle õlale purjelõuendi, masti, kahvli ja raa.
Siis võttis ta ise selga täävipuu ja rooli koos helma-riga, haaras koti puusepatööriistadega ning jooksis randa, tirides hõlmapidi enda järel püha meest, kes. higistas ja hingeldas ning purjeriide ja lattide koorma all looka vajus.
22

IV PEATÜKK PÜHA MAELI REIS JÄÄMERELE

Kurat keeras oma kuuesabad kõrgele üles, vedas kivikuna liivale ja taglastas ta vähem kui tunni ajaga.
Vaevalt oli püha mees Mael pardale asunud, kui küna täispurjede all sellise kiirusega merele kihutas, et rand otsemaid silmist kadus. Vanake hoidis kurssi lõunasse, et sõita ümber Land's Endi neeme. Aga mingi voolus kandis teda vastupandamatu jõuga edela poole. Ta sõitis piki Iirimaa lõunarannikut ja pöördus siis järsult põhjakaarde, õhtul

tõusis tuul. Asjata katsus Mael purje rehvida. Küna tormas arutult tundmatute muinasjutu-merede poole.

Tema ümber kergitasid prisked kanepikarva juustega põhjamaa sireenid kuuvalgel oma valgeid rindu ja roosakaid tagumikke, peksid smaragdivärvilise sabaga vahuseid vooge ja laulsid rütmilist viisi:

«Kuhu ruttad nõnda, oo Mael,
läbi merevahu oma künas?
Sinu puri paisub tuule käes
nagu imekauni Juno rind,
siis, kui sellest voolas Linnutee.»

Tähtede paistel saatsid nad teda pisut aega oma kõlava naeruga. Ent küna kihutas edasi sada korda nobedamini kui mõne viikingi punane paat, nii et lennult rabatud tormilinnud jäid jalgupidi kinni püha mehe juustesse.

Peagi tõusis torm, tuues endaga sünge hämaruse ja ulgumise, ning raevukast tuulest tõugatud küna lendas otsekui kajakas läbi udu ja lainete.

Öö kestis kolm korda kakskümmend neli tundi, siis rebenes pimedus äkitselt. Ja püha mees nägi silmapiiril kallast, mis sätendas kirkamalt kui teemant. See kallas suurenes silmanähtavalt ja varsti märkas Mael madala ja jõuetu päikese jäises valguses voogude kohale kerkivat surmvaiksete tänavatega valget linna, suuremat kui sajaväravane Teebai, mille lumefoorumite, härmatise-paleede, kristalsete võidukaarte ja vikerkaarevärviliste obeliskide rägastik laius nii kaugele kui silm ulatus.

Meri oli täis triivivaid jääpanku, mille vahel ujusid meriinimesed, kelle pilk oli metsik ja leebe. Ja möcfda läks Leviaatan, paisates veesamba üles pilvedeni.

Jääpangal, mis ujus kivikuna kõrval, istus valge karu, kes hoidis käppade vahel oma poega, ja Mael kuulis teda tasakesi sosistavat Vergiliuse värssi: «Incipe parve puer.»

Süda täis kurbust ja muret, puhkes vanake nutma.

Mage vesi oli kulmudes purustanud oma vaadikese. Janu kustutamiseks imes Mael jäätükikesi, sõi soolasest veest läbiimbunud leiba. Tema habe ja juuksed murdusid nagu klaas. Jääkorraga kattunud vammus lõikus iga liigutuse juures tema ihuliikmeisse. Tõusid koletud lained ja ajasid oma vahused lõuad vanakese kohal am-muli. Kakskümmend korda lõi voog paadi vett täis. Ja püha evangeeliumi raamatu, mida apostel hardalt oli hoidnud kuldristiga ehitud purpurist kaante vahel, neelas ookean ära.

Kolmekümnendal päeval jäi meri vaikseks. Siis aga möiratas äkki taevas ja meri ning kolmesaja jala kõrgune pimestavalt valge mägi liikus kivikuna poole. Mael pöörab tüüri, et jäälasu eest kõrvale põigata; hel-mar murdub ta peos. Et mäele otsa tormavat paati pidurdada, katsub ta rehvida purje. Aga kui ta tahab faili kinni tõmmata, kisub tuul selle tal käest ja köis libiseb põletavalt läbi tema peo. Ning siis näeb ta kolme deemonit mustast nahast konksuliste tiibadega, kes vantides rippudes purjesse puhuvad.

Taibates, et hingevaenlane on teda terves selles ettevõttes juhtinud, võtab ta endale ristimärgi sõjariistaks. Otsekohe haarab kivikuna vihane tuulesööst, milles kajab nuuksumine ja ulgumine, viib minema taglase ühes purjega, kisub ära rooli ja täävi.

Nüüd triivis küna jälle rahunenud merel. Ja põlvili langedes saatis püha mees tänupalve issanda poole, kes oli päästnud ta saatana püünistest. Siis nägi ta jälle jääpangal emakaru, kes ennist tormis oli kõnelnud. Ta surus rinnale oma armastatud lapsukest ja hoidis käes purpurset raamatut, mida ehtis kuldne rist. Kui ta oli graniitküna kõrvale jõudnud, tervitas ta püha meest sõnadega:

«Pax tibi, Mael.-»
Ja ulatas talle raamatu.
Püha mees tundis ära oma evangeeliumi, ning täis hämmastust, hakkas ta mahenenud õhus laulma hümni loojale ja tema tööle.

V PEATÜKK PINGVIINIDE RISTIMINE

Pärast tund aega kestnud triivimist maabus püha mees kitsal liivasel kaldaribal järskude mägede jalal. Terve päeva ja öö sammus ta mööda kallast, kõndides kaljuseina jalamil, mis moodustas ületamatu müüri. Sel viisil tegi ta kindlaks, et saar on ümmargune ja et keset saart kerkib pilvedest pärjatud mägi. Ta hingas rõõmuga sisse niiske õhu värsket hõngu. Sadas vihma ja see vihm oli nii mahe, et püha mees ütles issandale:
«Issand, see on pisarate saar, patukahetsuse saar.»
Rand oli tühi. Kurnatud väsimusest ja näljast, istus, ta kivile, mille õnaruses lamasid kollased mustade täppidega munad, niisama suured kui luige omad. Kuid ta ei puutunud neid, vaid lausus:
«Linnud on elavad kiidulaulud jumalale. Ma ei taha, et minu pärast üksainuski neist kiidulauludest puudu jääks.»
Ja ta kitkus kivide vahelt sammalt ning näris seda.
Püha mees oli teinud juba peaaegu terve ringi ümber saare, kohtamata elanikke, kui ta jõudis pruunidest ja punastest kaljudest moodustunud amfiteatrini, kus suli-sesid lugematud kaskaadid. Läbi pilvede sinasid kaljude tipud.
Polaarjää sädelus oli pimedaks teinud vanakese silmad. Siiski tungis veel nõrk valgusehelk tema paistetanud laugude vahele. Ta silm seletas elusolendeid, kes tunglesid kaljuastanguil nagu inimhulk amfiteatri astmeil. Samal hetkel kuulsid tema merekohinast kurdiks jäänud kõrvad nõrku hääli. Mõeldes, et need on loodus-lastena elavad inimesed ja et issand on saatnud ta nende
25
juurde jumalikku tõde õpetama, kuulutas ta neile evangeeliumi.
Ta ronis suurele kivile keset metsikut amfiteatrit ja lausus neile:
«Sellesinase saare elanikud, ehkki teie olete väikest kasvu, sarnanete te pigem mõne auväärse riigi senatile kui kalurite ja meremeeste hulgale. Tõsiduse, vaikuse ja rahuliku käitumise pärast võiks teie rahvakogu siin metsikul kaljul võrrelda Rooma senaatoritega, kes arutavad riigiasju Võidu templis, või koguni Ateena filosoofidega, kes vaidlevad Areopaagi pinkidel. Oige küll, teil pole nende teadmisi ega mõistust, kuid võib-olla olete teie jumala silmis nendest ülemal. Ma aiman, et te olete lihtsad ja head. Kõndides ümber teie saare, ei näinud ma ühegi mõrtsukatöö vaatepilti, ei verevalamise jälgi ega pika ridva otsa riputatud või väravate külge naelutatud vaenlaste päid ja juuksetutte. Mulle paistab, et kunstid on teile tundmata ja et teie ei sulata metalle. Aga teie süda on puhas ja teie käed ilmsüütud. Ja tõde tungib kergesti teie hinge.»
Ent need, keda ta väikest kasvu, kuid väärika hoiakuga inimesteks pidas, olid tegelikult pingviinid, keda kevad oli kokku toonud ja kes kalju looduslikel astmetel oma suurte valgete kõhtude täies majesteetlikkuses paarikaupa reas seisid. Aeg-ajalt liigutasid nad oma tiivakönte otsekui käsivarsi ja tõid kuuldavale rahulikke häälitsusi. Nad ei kartnud inimest, sest ta oli neile tundmata ja polnud neile kunagi viga teinud; pealegi oli selles mungas midagi leebet, mis rahustas kõige kartli-kumaidki loomi ja meeldis pingviinidele üliväga. Nad pöördusid tema poole sõbraliku uudishimuga ning valge ovaal nende pisikeste ümmarguste silmade ümber andis nende pilgule veidra ja inimliku varjundi.
Sellest hardast tähelepanust liigutatult kuulutas püha mees neile evangeeliumi:

«Saare elanikud, maine päev, mis puhkeb teie kaljude kohal, on vaimuliku päeva võrdkuju, mis puhkeb teie hinges. Sest mina toon teile sisemise valguse; ma toon teie hinge valguse ja soojuse. Niisamuti kui päike sulatab jää teie mägedelt, sulatab Jeesus Kristus jää teie südame ümbert.»

26

Nii kõneles vanake. Ja et looduses hääl kutsub alati esile hääle ja kõik, mis hingab päikese all, armastab laulda vahelduval viisil, siis vastasid pingviinid vanakesele oma keeli. Ja nende hääl oli mahe, sest oli parajasti armusidemete sõlmimise aeg.

Veendunud, et nad kuuluvad mõnda paganlikku suguharusse ja kuulutavad oma keeles ristiusku astumisest, kutsus püha mees neid ristimist vastu võtma.

«Ma usun,» ütles ta neile, «et teie suplete sagedasti. Sest kõik nende kaljude lõhed on tulvil puhast vett, ning sellele rahvakogunemisele tulles nägin ma mitmeid teie seast nendes looduslikes basseinides kümblemas. Ja kas pole ihulik puhtus mitte vaimlise puhtuse võrdkuju?»

Ning ta selgitas neile ristimise päritolu, olemust ja tagajärgi.

«Ristimine,» lausus ta neile, «on Püha Vaimu vastuvõtmine, Uuestisündimine, Ümbermuutmine, Ilmutus.»

Ja ta seletas neile järgemööda kõiki neid mõisteid.

Olles enne pühitsenud vett, mis jugadena alla langes, ja lausunud palveid, ristis ta neid, keda oli õpetanud, valades igaühele neist pähe tilgakese puhast vett ja lugedes pühi sõnu.

Nõnda ristis ta linde kolm päeva ja kolm ööd.

VI PEATÜKK NÕUPIDAMINE PARADIISIS

Kui pingviinide ristimine taevas teatavaks sai, ei kutsunud see seal esile ei rõõmu ega kurbust, vaid põhjustas ääretut üllatust. Issand ise oli nõutuses. Ta kutsus kokku õpetatud vaimulike ja doktorite kogu ning küsis neilt, kas nad peavad seda ristimist maksvaks.

«Sel pole mingit tähendust,» ütles püha Patrick.

«Aga mispärast?» küsis püha Gal, kes oli kuulutanud evangeeliumi Cornwallis ja õnnistanud püha mehe Maeli apostlitööle.

27

«Ristimise sakrament on tähenduseta, kui selle vastu võtavad linnud, niisamuti nagu abielusakrament on tähenduseta, kui selle võtab vastu eunuhh.»

Püha Gal kostis:

«Mis ühist on teie arvates lindude ristimise ja eunuhhi abielu vahel. Ei mingisugust. Abielu, kui nii väljenduda tohib, on tinglik, eventuaalne sakrament. Preester annab oma õnnistuse sündimata aktile. On ilmne, et kui akt ei saa teoks, siis õnnistus ei jõustu. See on päevselge. Maapeal Antrimi linnas tundsin ma rikast meest nimega Sadoc. Ta elas ebaseaduslikus abielus ühe naisega, kes sünnitas talle üheksa last. Vanas eas võttis ta kuulda minu manitsusi ja nõustus temaga abielluma, ning mina õnnistasin nende ühendust. Õnnetuseks takistas kõrge iga Sadoc'i oma abielu teoks tegemast. Mõni aeg hiljem kaotas ta kogu oma varanduse ja Germaine (nii oli selle naise nimi), kes tundis, et tema ei suuda vaesuse koormat kanda, nõudis oma teoks saamata abielu tühistamist. Paavst rahuldas tema palve, sest see oli õigustatud. Niipalju abielu kohta. Kuid ristimist teostatakse ilma igasuguste piiramisteta ja reservatsioonideta. Pole mingit kahtlust: pingviinidele sai osaks püha sakrament.»

Kui paavst Damasus Pühalt tema arvamust küsiti, väljendas ta seda järgmiste sõnadega:

«Et teada saada, kas ristimine on kehtiv ja annab tulemusi, see tähendab, pühitseb, selleks tuleb vaadata seda, kes oli ristija, aga mitte seda, keda ristiti. Tegelikult tuleneb

ju selle sakramendi pühitsev jõud välisest aktist, mille kaudu seda toimetatakse, ilma et ristitav iseenda pühitsemisest mingil viisil osa võtaks. Kui see oleks teisiti, siis ei ristitaks vastsündinuid. Ristimiseks pole vaja täita mingeid erilisi tingimusi, pole tarvis olla taeva erilise armu osaline. Piisab, kui tahetakse teha sedasama, mida teeb kirik, lausuda pühitsemissõnu Ja täita ettenähtud vorminõudeid. Ja meil pole alust kahelda selles, et auväärne Mael neid tingimusi täitis. Järelikult on pingviinid ristitud.»

«Kas arvate seda tõesti?» küsis püha Guenole. «Mis on siis ristimine teie arvates? Ristimine — see on uuestisündimine, mille läbi inimene sünnib taas veest ja vaimust,

28

sest vette minnes on ta määritud patuga, aga ta tõuseb sealt ümbermuudetult, uue olendina, rikkana tõe andide poolest; ristimine on surematuse idu; ristimine •on ülestõusmise pant; ristimine tähendab koos Kristusega surmas hauda minna ja koos temaga surmavära-vast välja astuda. Seda andi ei või mitte lindudele pillata. Arutlegem, pühad isad. Ristimine kustutab pärispatu, kuid pingviinid ei ole mitte patus sigitatud. Ristimine vabastab patulunastusest, kuid pingviinid ei ole patustanud. Ristimise järel käib jumala arm ja südame-puhtus, mis ühendab kristlased Jeesusega nagu kehaliikmed peaga, kuid on käegakatsutavalt selge, et pingviinidel ei saa olla neidsamu voorusi mis usutunnistajatel, neitsitel ja leskedel, nad ei saa taevast armu vastu võtta ja ühineda ...»

Püha Damasus ei lasknud tal lõpetada:

«See tõendab, et ristimine ei olnud vajalik, see ei tõenda aga, et ta oleks kehtetu.»

«Ent sel juhul,» kostis püha Guenole, «võiks Isa, Poja ja Püha Vaimu nimel ristida piserdamisega või vettekastmisega mitte ainult lindu ja neljajalgset, vaid ka elutut asja, kuju, lauda, tooli ja nii edasi. Loom saaks kristlaseks, see kujukene, see laud saaksid kristlasteks. See on absurdne.»

Sõna võttis püha Augustinus. Tekkis sügav vaikus.

«Ma tahaksin teile ühe näite varal selgitada vormelite võimu,» sõnas tulihingeline Hippo piiskop. «Oige küll, siin on tegemist saatanliku ettevõttega. Ent kui võlu-sõnadel, mida õpetab kurat, on võim mõistuseta loomade ja isegi elutute asjade üle, kuidas võiks siis kahelda pühade sõnade mõjuvõimus lojuste ja hingetu aine üle. Siin on näide selle kohta:

Minu eluajal oli Madaura linnas, filosoof Apuleiuse kodupaigas, üks nõid, kellel tarvitses vaid põletada kolmjalal koos teatud rohtudega ja teatud võlusõnu lausudes mõne mehe peast lõigatud juukseid, et seda meest otsemaid oma voodisse saada. Kord, kui ta tahtis sel kombel võita ühe nooruki armastust, põletas ta aga teenijatüdruku pettuse tõttu noormehe juuste asemel villa, mis oli katkutud ühes kõrtsitoas rippuva oina-nahast veinilähkri küljest. Ja öösel kepsutas veinilähker

29

läbi linna nõiamoori ukse ette. See on sündinud fakt. Nii sakramendi kui ka nõidumise puhul on määrav just vorm. Jumaliku vormeli mõjuvõim ei või aga olla vähema jõu ja ulatusega kui põrgulike võlusõnade jõud.»

Olles nõnda rääkinud, võttis suur Augustinus kiiduavalduste saatel istet.

Nüüd palus sõna üks elatanud ja melanhoolse ilmega õnnis hing. Keegi ei tundnud teda. Tema nimi oli Pro-bus ja ta polnud pühakute kaanonisse kirjutatud.

«Palun kohalviibijaid mind vabandada,» ütles ta. «Minu pea ümber pole oreooli ja igavese õndsuse võitsin ma endale ilma hiilguseta. Aga seoses sellega, mida teile praegu kõneles suur ja püha Augustinus, on minu arvates kohane jagada teiega oma raskeid kogemusi sakramendi kehtivuseks vajalike tingimuste kohta. Hippo piiskopil oli täielik õigus öelda: sakrament sõltub vormist. Tema jõud on vormis, tema nõrkus on vormis. Kuulake, pühad isad ja kirikuvürstid, minu haledat lugu. Ma olin preestriks Roomas, imperaator Gordianuse printsipaadi ajal. Ilma et ma oleksin erakordsete teenetega silma paistnud nagu teie, teenisin ma vagalt kirikut. Nelikümmend aastat

pidasin jumalateenistusi püha Modesta kirikus linnamüüri taga. Mul olid kindlaks-kujunenud harjumused. Igal laupäeval läksin Barjase-nimelise veinikaupleja juurde, kes asus kõigi oma amfo-ratega Capena väravate all, ja ostsin temalt veini, mida ma pühitsesin iga päev nädal läbi. Kogu selle pika aja jooksul ei jätnud ma ühelgi hommikul püha missat pidamata. Ent ma ei tundnud rõõmu ja raske südamega hüüdsin ma altari astmete peal: «Miks sa oled nii rõhutud, mu hing, ja nii rahutu mu sees?» Usklikud, keda ma püha laua juurde kutsusin, tegid mu meele kurvaks, sest võiks öelda, et enne veel kui nad jõudsid minu käest tulnud armulaualeiva alla neelata, langesid nad tagasi patu sisse, just nagu poleks sakramendil nende üle mingit mõju ega võimu olnud. Viimaks sai minu maiste katsumuste aeg täis, ma uinusin issandas ja ärkasin äravalitute asupaigas. Seal kuulsin ma lõpuks ingli käest, kes oli mind ära toonud, et veinikaupleja Barjas Capena väravate juures müüs veini pähe juurikate

30

ja puukoore keedist, milles polnud tilkagi viinamarjamahla, ja et ma ei võinudki seda viletsat laket vereks muuta, sest see polnud vein, ja et ainult vein võib Jeesuse Kristuse vereks saada; kuulsin, et kõik minu pühitsemised olid tühja läinud, et minu kari ja mina olime nelikümmend aastat enda teadmata armulaua sakramendist ilma olnud ning seega tegelikult kiriku rüpest välja heidetud. Kui see mulle selgeks sai., haaras mind sügav masendus, mis mind veel praegugi siin õndsate asupaigas rõhub. Ma uitan lakkamatult ühest paradiisi äärest teise, kohtamata ainustki neist kristlastest, keda ma kunagi õndsa Modesta basiilikas pühale armulauale võtsin.

Inglite leivast ilma jäädes andsid nad ennast jõuetult kõige jõledamate pahede võimusesse ja läksid kõik-põrgu. Mind lohutab mõte, et ka veinikaupleja Barjas läks hukatusse. Kõiges selles ilmneb asjade loogika, mis on loogika enda looja vääriline. Siiski tõendab minu kurb näide, et mõnikord on väga halb, kui sakramendi vorm selle sisu üles kaalub. Küsin alandlikult: kas igavene tarkus ei võiks siin mingit rohtu leida?»

«Ei,» vastas Issand. «Rohi oleks hullem kui pahe ise-Kui õndsaks saamise reeglite juures sisu kaaluks üles vormi, siis oleks vaimulikul seisusel ots käes.»

«Oh häda, mu Issand,» ohkas alandlik Probus,. «uskuge minu kurbi kogemusi! Mida rohkem teie sakramendid vormitäitmise poole kalduvad, seda hirmsamatele raskustele põrkab jumalik õigusemõistmine.»

«Tean seda paremini kui teie,» kostis Issand. «Ühesuguse pilguga vaatan ma nii kaasaja probleeme, mis on keerulised, kui ka tuleviku probleeme, mis pole lihtsamad. Seepärast võin ma teile kuulutada, et enne veel,, kui Päike on kakssada nelikümmend korda ümber Maa rännanud .. .»

«Oo ülev keel!» hüüdsid inglid.

«Ja maailma looja vääriline,» vastasid kirikuvürstid.

«See ütlemisviis,» vastas Issand, «on kooskõlas minu vana kosmogooniaga, millest ma ei või loobuda, ilma et see minu muutumatusele kahjuks tuleks ...

Niisiis enne veel, kui Päike on kakssada nelikümmend korda ümber Maa rännanud, ei leidu Roomas enam üht-

31

ainustki preestrit, kes oskaks ladina keelt. Kirikutes lita-neiasid lauldes hüütakse püha Oricheli, püha Rogueli ja püha Toticheli poole, kes, nagu te teate, on kuradid ja mitte inglid. Paljud vargad, kes kavatsevad armulauale minna, kuid kardavad, et andestuse eest sunnitakse neid riisutud asju kirikule ohverdama, hakkavad pihtima ringirändavatele preestritele. Need aga ei oska ei itaalia ega ladina keelt, ja tundes ainult oma küla murrakut, hakkavad käima mööda linnu ja asulaid ning müüma näruse hinnaga, sageli ainult pudeli veini eest pattude andeksandmist. Arvatavasti ei tule meil nende andeks-andmiste pärast muret tunda, sest nende puhul puudub patukahetsus ja nad on seetõttu maksvusetud; kuid on täiesti võimalik, et ristimised tekitavad meile

veel tüli. Preestrite nõmedus kasvab niisuguse piirini, et nad hakkavad lapsi ristima in nomine patria et filia et spirita sancta, nagu Louis de Potter lõbuga jutustab oma «Ristiusu filosoofilise, poliitilise ja kriitilise ajaloo» kolmandas köites. Niisuguste ristimiste kehtivus saab meile veel üheks valusaks küsimuseks. Ehkki ma lepin oma pühades tekstides kreeka keelega, mis ei ole nii elegantne kui Platonil, ja ladina keelega, mis pole mitte Gcero oma, ei saa ma ometi tunnistada liturgiliseks vormeliks mõttetut sõnapuru. Paneb otse värisema, kui mõelda, et niisugust ebatäpsust sallitakse miljonite vastsündinute ristimisel. Ent tuleme tagasi oma pingviinide juurde.»

«Teie jumalikud sõnad, oh Issand, on meid juba nende juurde juhatanud,» ütles püha Gal. «Usumärkide ja õndsaks saamise reeglite puhul kaalub vorm ilmtingimata üles sisu, ja sakramendi kehtivus sõltub ainuüksi selle vormist. Kogu küsimus seisab vaid selles, kas pingviinid ristiti vormikohaselt. Ja vastus ei lase endas kahelda.»

Siin jõudsid kirikuisad ja õpetatud mehed ühisele arvamusele, aga nende nõutus suurenes sellest veelgi.

«Ristiusku pöördumine toob pingviinidele kaasa suuri raskusi,» sõnas püha Cornelius. «Linnud peavad hakkama nüüd oma hingeõnnistuse eest hoolitsema. Kuidas võib see neil korda minna? Lindude eluviisid käivad mitmeski punktis kiriku nõudmistele vastu. Ja pingviinidel

32

pole põhjust neid muuta. Tahan sellega öelda, et neil pole niipalju mõistust, et oma kombeid parandada.»

«Nad ei võigi seda teha,» sõnas Issand, «minu seadused takistavad neid selles.»

«Ent ristimise tulemusena hakkavad nad edaspidi oma tegude eest vastutust kandma,» jätkas püha Cornelius. «Nüüdsest peale on nad head või halvad, vastuvõtlikud voorusele ja pahele.»

«Jah, selles just seisabki küsimus,» lausus Issand.

«Mina näen siin vaid ühte lahendust,» ütles püha Augustinus. «Pingviinid lähevad põrgusse.»

«Aga neil pole ju hinge,» märkis püha Irenaeus.

«See on kole,» ohkas Tertullianus.

«Kahtlemata,» jätkas püha Gal. «Ma tunnistan, et minu õpilane püha mees Mael on oma pimedas tuhinas pühale vaimule suuri teoloogilisi raskusi valmistanud ja viinud segadusse müsteeriumide majapidamise.»

«Vana tobu!» hüüdis Elsassi Adjutor õlgu kehitades.

Kuid Issand heitis Adjutorile manitseva pilgu.

«Lubage,» ütles ta, «püha mees Mael ei ole mitte läbinägelik nagu teie, õnnis hing. Ta ei näe mind. Mael on nõdra tervisega vanamees, ta on pooleldi kurt ja kolmveerand pime. Te olete tema vastu liiga karm. Ometi pean tunnistama, et olukord on täbar.»

«Õnneks on see segadus vaid ajutine,» ütles püha Irenaeus. «Pingviinid on ristitud, nende munad aga mitte, ja pahandus lõpeb praeguse põlvkonnaga.»

«Ei maksa nõnda rääkida, mu poeg Irenaeus,» ütles Issand. «Reeglitel, mida teadlased maa peal loovad, on erandeid, sest nad pole täiuslikud ega vasta täpselt loodusele. Ent minu poolt rajatud reeglid on täiuslikud ning neil pole ühtegi erandit. Ristitud pingviinide saatus tuleb otsustada ilma ühtki jumalikku seadust riivamata ja kooskõlas niihästi kümne käsuga kui ka minu kiriku nõudmistega.»

«Issand,» ütles püha Gregorius Nazianzosest, «kinkige neile surematu hing.»

«Oo mu Issand, mis nad küll sellega peale hakkavad,» õhkas Lactantius. «Neil ei ole kõlavat häält, et teile kiitust laulda. Nad ei oska pühitseda teie müsteeriume.»

33

«On kindel,» ütles püha Augustinus, «et nad ei pea silmas jumalikku seadust.»

«Nad ei võigi seda teha,» ütles Issand.

«Nad ei võigi seda teha,» kordas püha Augustinus.

«Ja Issand, kui teie oma tarkuses kingite neile surematu hinge, siis põlevad nad igavesti põrgutules, tänu teie imeväärsetele seadustele. Nii seatakse taas jalule õiglane kord, millesse see vana kambrialane segadust tõi.»

«Monica poeg,» ütles Issand, «te soovitate mulle õiget lahendust, mis on kooskõlas minu tarkusega. Kuid see ei lähe kokku minu halastava meelega. Sest kuigi ma olen oma olemuse poolest muutumatu, siiski, mida kauem ma püsin, seda rohkem ma kaldun leebuse poole. Kes minu mõlemaid testamente loeb, see paneb seda iseloomumuutust tähele.»

Kuna vaidlus pikale venis, ilma et oleks asjasse palju selgust toonud, ja kuna õndsad isad ilmutasid kalduvust ikka ühte ja sedasama korrata, otsustati nõu küsida Aleksandria püha Katariina käest. Nii toimiti keeruliste juhtumite puhul enamasti alati. Püha Katariina oli maa peal viiekümnest väga õpetatud doktorist vaidluses võitu saanud. Ta oli kodus kõnekunstis ja tundis Platoni filosoofiat niisama hästi kui pühakirjagi.

VII PEATÜKK NÕUPIDAMINE PARADIISIS (Järg ja lõpp)

Püha Katariina ilmus nõupidamisele kuldbrokaadist kleidis, peas smaragdidest, safiiridest ja pärlitest kroon. Puusal kandis ta leegitsevat rõngast, selle ratta kujutust, mille tükid kord tema tagakiusajad maha olid rabanud.

Kui Issand palus teda rääkida, kõneles ta niisuguseil sõnul:

«Issand, selleks et lahendada probleemi, mille teie suvatsete minu ette seada, ei hakka ma uurima ei loomade

eluviise üldse ega ka lindude omi eraldi võetult. Juhiksin vaid siia nõupidamisele kogunenud doktorite, preestrite ja kirikuvürstide tähelepanu sellele, et inimese ja looma vahel pole päris kindlat piiri, sest leidub ju monstrumeid, kes põlvnevad ühekorraga mõlemast. Niisugused on kimäärid, kes on pooleldi nümfid, pooleldi maod; kolm kitsejalgset gorgot. Niisugused on sküllad ja sireenid, kes meres laulavad. Neil on naise keha ja kala saba. Sellised on ka kentaurid, mehe kehaga vööst saadik ja hobused muus osas. Poolinimeste üllas sugu! Teile pole teadmata, et üks neist oskas jõuda vaid mõistuse valgusest juhituna igavese õndsuseni, ja teie näete vahel kuldse pilve veerel tema kummuvat sangaririnda. Kentaur Cheiron teenis oma maapealsete tegudega õiguse asuda õndsate elupaika: tema oli Achilleuse õpetajaks, ja kui ta oli oma kasvatustöö lõpule viinud, elas see noor kangelane neitsiks riietatult kaks aastat kuningas Lykomedese tütarde seas. Ta jagas nende mänge ja nende aset, ilma et neiud oleksid hetkekski kahelnud, et ta on samasugune nooruke neitsi nagu nemad. Cheiron, kes kangelase nii kombelisena üles kasvatas, on keiser Traianuse kõrval ainuke õige, kes looduse seadusi silmas pidades taevase au osaliseks sai. Ja ometi oli ta vaid poolinimene.

Usun selle näitega tõestanud olevat, et igavesse õndsusse pääsemiseks piisab sellest, kui omatakse mõningaidki inimese kehaosi, muidugi tingimusel, et need on õilsad osad. Ja kui kentaur Cheiron jõudis õndsusse, ilma et ta oleks ristimise läbi uuesti sündinud, miks ei peaks siis pingviinid seda pärast ristimist ära teenima, juhu! kui nad saavad poolpingviinideks ja poolinimes-teks. Seepärast palun teid hardasti, Issand, andke vanakese Maeli pingviinidele inimese pea ja keha, et nad võiksid teid väärikalt kiita, ja kinkige neile surematu hing, ent väike.»

Nõnda rääkis Katariina, ja pühad isad, doktorid, usutunnistajad ja kirikuvürstid tõid kuuldavale heakskiitva ümina.

Siis aga tõusis üles püha eremiit Antonius, sirutas kaks punast ja soonilist käsivart kõigekõrgema poole ja hüüdis:

«Issand, minu jumal, ärge tehke seda mitte, oma püha parakleedi nimel, ärge tehke seda mitte!»

Ta kõneles seesuguse ägedusega, et tema pikk valge habe lipendas lõua otsas nagu tühi heinakott näljase hobuse peas.

«Issand, ärge tehke seda mitte. Inimese peaga linnud on ammugi olemas. Püha Katariina ei mõelnud välja midagi uut.»

«Mõttekujutlus kogub ja võrdleb, ta ei loo eales midagi,» sähvas püha Katariina kuivalt.

«... Niisugused linnud on ammugi olemas,» jätkas püha Antonius, kes ei tahtnud midagi kuulda võtta. «Neid nimetatakse harpüiadeks ja nad on kõige kõlvatumad elajad päikese all. Kord, kui püha isa Paulus kõrbes minu juurde õhtusöögile tuli, seadsin ma laua oma hüti läve ette vana sükomoripuu alla. Jalamaid kükitasid harpüiad okstele. Nad ajasid oma kileda kisaga meie kõrvad lukku ja tegid musta kõigi meie roogade peale. Nende elukate jultumus segas mind kuulamast püha isa Pauluse õpetussõnu ja me sõime oma leiba ja aedvilja pooleks linnusõnnikuga. Kuidas võiks küll arvata, et harpüiad teid vääriliselt kiidavad, Issand?

Oma kiusatustes olen ma näinud palju värdjalikke olevusi — mitte ainult ussnaisi ja näkke, vaid veel hoopis iseäralikuma kehaehitusega olendeid, nagu näiteks inimesi, kellel on kereks keedupott, kirikukell, tornikell, toiduaineid ja sööginõusid täis laotud puhvetkapp või koguni maja tükkis uste ja akendega, millede kaudu võib näha pererahvast koduste talituste juures. Tervest igavikust ei jätkuks, et kirjeldada kõiki koletisi, kes mind minu üksinduses on vaevanud; neid on olnud igasuguseid — purjelaevaks taageldatud vaalaskaladest kuni pisikeste punaste elukateni, kes vihmana alla sadasid ja minu kaevu vee vereks muutsid. Kuid ükski neist ei ole olnud nii jälk kui need harpüiad, kes minu ilusa sükomoripuu lehed oma roojaga ära kõrvetasid.»

«Harpüiad,» ütles vahele Lactantius, «on linnu-kehaga naiskoletised. Naisest on neil pea ja rind. Nende pealetükkivus, häbitus ja roppus tuleb nende naiselikust loomusest, nagu seda näitas luuletaja Vergilius oma «Aeneises». Neil lasub Eeva needus.»

36

«Ei maksa enam kõnelda Eeva needusest,» sõnas Issand. «Teine Eeva on esimese välja lunastanud.»

Paulus Orosius, üldise ajaloo kirjutaja, keda Bossuet hiljem matkima pidi, tõusis üles ja palus Issandat:

«Issand, kuulake minu ja Antoniuse palvet. Ärge tehke enam kentauride-, sireenide- ja faunidetaolisi pool-inimesi, keda armastasid muinaslugudele maiad kreeklased. Teie ei leia neist mingit rahuldust. Niisugustel poolinimestel on paganlikud kalduvused ja nende kahepaikne loomus ei ole kombepuhtuse eelduseks.»

Mesisuine Lactantius aga rääkis niisuguseil sõnul:

«Vümatikõnelenu on kahtlemata parim ajaloolane Paradiisis, sest Herodotos, Thukydides, Polybios, Titus Livius, Velleius Paterculus, Cornelius Nepos, Suetonius, Manethon, Diodoros Sitsiiliast, Dio Cassius ja Lampri-des ei pääsenud jumala palge ette ja Tacitus kannatab põrgus jumalateotajatele määratud piinu. Ent Paulus Orosius ei tunne taevast hoopiski nii hästi kui maiseid asju. Sest talle ei tule mõttessegi, et inglid, kes põlvnevad inimesest ja linnust, on puhtus ise.»

«Me kaldume kõrvale,» ütles Igavene. «Milleks siin kõik need kentaurid, need harpüiad ja inglid. Meil on tegu pingviinidega.»

«Teie sõna on õige, Issand,» lausus vanim viiekümnest doktorist, kes olid ajalikus elus Aleksandria neitsi poolt ära võidetud. «Meil on tegu pingviinidega, ja ma julgen Väljendada arvamust, et taevast vapustava skandaali lõpetamiseks «tuleks meie võitja, püha Katariina ettepaneku kohaselt kinkida vanakese Maeli pingviinidele pool inimlikku keha ühes igavese hingega, mis oleks selle poolega proportsionaalne.»

Nende sõnade peale tõusis nõukogus eraviisiliste mõttevahetuste ja õpetatud vaidluste kõva kära. Kreeka kirikuisad vaidlesid pingviinidele sobiva hinge aine, laadi ja mõõdete asjus ägedasti ladina isadele vastu.

«Usutunnistajad ja kirikuvürstid,» hüüdis Issand, «ärge käituge nagu konklaavis või sinodil maa peal. Ärge tooge Võidutsevasse Kirikusse seda ülemäärast ägedust, mis Võitlevas Kirikus tüli tekitab. Õnnetuseks on ju liigagi tõsi, et kõigil konsiiliumidel Euroopas, Aasias ja Aafrikas, kus lehvis minu vaim, kiskusid

37

kirikuisad teiste isade habemeid ja kraapisid nende silmnägu. Ja ometi olid nad ilmeksimatud, sest mina olin nendega.»

Kui kord oli jalule seatud, tõusis vanake Hermas üles ja ütles pikkamisi järgmist:

«Ma kiidan sind, Issand, et sa lasksid sündida minu ema Saphira oma väljavalitud rahva hulgas neil aegadel, kus taevane kaste jahutas maad, mis oli ilmale toomas oma lunastajat. Ja ma kiidan sind. Issand, et sa lasksid minu surelikel silmadel näha sinu jumaliku poja apostleid. Ja ma räägin siin kõrges nõukogus, sest teie tahtmine on, et tõde tuleks alandlikust suust, ja ma ütlen: muutke need pingviinid inimesteks. See on ainuke otsus, mis teie õigluse ja halastusega kokku sünnib.»

Mitmed õpetatud mehed nõudsid sõna, teised võtsid ise sõna. Mitte keegi ei kuulanud ja kirikuisad vehkisid käratsedes oma palmiokste ja pärgadega.

Parema käe viipega lõpetas Issand oma äravalitute tülid:

«Aitab vaidlustest,» ütles ta. «Mõte, mille hea vanake Hermas esile tõi, on ainus, mis sobib minu igaviku-plaanidega. Neist lindudest saavad inimesed. Ma näen ette, et sellest tuleb mitmeid pahandusi. Paljud neist uutest inimestest hakkavad korda saatma halbu tegusid, mida nad pingviinidena poleks teinud. Selle muutuse läbi kujuneb nende saatus kindlasti hoopis vähem kadestusväärseks, kui see ilma ristimiseta ja Aabrami perekonda arvamiseta oleks olnud. Ent ftiinu ettenägevus ei tohi nende tahtevabaduse peale mõju avaldada. Selleks et mitte riivata inimlikku vabadust, jään ma teadmatusse selle suhtes, mida tean, tihendan oma silme ees loori, millest minu pilk on läbi tunginud, ja lasen end oma pimedas selgeltnägelikkuses üllatada sellest, mida ma olen ette näinud.»

Seepeale kutsus ta kohe peaingel Raafaeli.

«Otsi üles püha mees Mael,» lausus ta temale, «seleta talle ära tema eksitus ja ütle, et ta minu nime abil muudaks need pingviinid inimesteks.»

VIII PEATÜKK PINGVIINIDE MUUNDUMINE

Peaingel lendas alla Pingviinide saarele ja leidis püha mehe ühes kaljuõõnsuses oma uute jüngrite keskel magamas. Raafael pani talle käe õlale, ja kui vanake oli ärganud, ütles talle mahedal häälel:

«Mael, ära kohku mitte!»

Pimestatud hiilgavast valgusest ja joobudes hurmavast lõhnast, tundis püha mees ära issanda ingli ja langes tema ette silmili maha.

Ja ingel hakkas jälle rääkima:

«Mael. tunne ära oma viga: uskudes ristivat Aadama lapsi, ristisid sa linde. Ja ennäe, sinu läbi on pingviinid astunud jumala kiriku rüppe.»

Nende sõnade peale jäi vanake tummaks.

Ja ingel jätkas:

«Tõuse üles, Mael, võta sõjariistaks issanda vägev nimi ja ütle nendele lindudele: «Saage inimesteks!»»

Ja kui püha mees Mael oli nutnud ja palvetanud, võttis ta sõjariistaks issanda vägeva nime ja ütles lindudele:

«Saage inimesteks!»
Otsekohe toimus pingviinidega muutus. Nende laup avardus ja nende pealagi kumerdus kuplina, nagu püha Maarja rotund Rooma linnas. Nende pilusilmad vaatasid laiemalt maailma, kahe lõhekese ümber, mis olid nende sõõrmeteks, tekkis lihav nina; nende nokast sai suu ja sellest suust lendas välja sõna; nende kael lühenes ja läks jämedamaks; nende tiibadest kujunesid käed ja ujulestadest jalad; nende rinda asus rahutu hing.
Siiski jäi neile veel jälgi esialgsest välimusest. Nad kaldusid kõõrdi vaatama ja kõikusid oma liiga lühikestel jalgadel; nende kehale jäid õrnad udukarvad.
Ja Mael tänas issandat, et see oli pingviinid Aabrami peresse võtnud.
Ent teda kurvastas mõte, et peagi lahkub ta sellelt saarelt ega tule siia enam kunagi tagasi ja et temast kaugel ja püsiva hooleta võib nõrkeda pingviinide usk,
39
nagu närtsib liiga noor ja õrnuke taim. Ja temas sündis mõte saar Armoorika rannale kaasa viia.
«Ma ei tunne Igavese Tarkuse plaane,» ütles ta endamisi. «Aga kui jumal tahab, et ma saare ära viin, kes võiks siis sellele vastu seista?»
Ja püha mees punus oma stoola lõngast väga peenikese neljakümne jala pikkuse nööri. Ühe nööriotsa köitis ta kaljunuki ümber, mis rannaliivast välja ulatus, ja astus teist otsa peos hoides kivikünasse.
Küna libises merele ja tõmbas Pingviinide saare põhjast lahti. Pärast üheksa päeva kestnud meresõitu jõudis Mael õnnelikult Bretagne'i kallastele, tuues saare endaga kaasa.

II RAAMAT VANAAEG

I PEATÜKK ESIMENE RÜÜ

Sel päeval istus püha Mael ookeani kaldal kivi otsas, mis tundus talle põletavalt kuumana. Tema arvates oli päike selle tuliseks kütnud ja ta tänas selle eest maailma loojat, teadmata, et samal kivil oli viivu aja eest puhanud Kurat.
Apostel ootas Yverni munki, kes pidid kohale tooma suure laadungi kangaid ja loomanahku, et Alca saare elanikke riidesse panna.
Peagi nägi ta paadist maale astumas üht munka, kelle nimi oli Magis ja kes oli oma pühaduse poolest laialt tuntud. Turjal kandis ta kasti.
Kui ta vanakese juurde jõudis, pani ta kasti maha ja ütles käisekäänisega laubalt higi pühkides:
«Mu isa, niisiis tahate teie neile pingviinidele riided selga panna?»
«Pole midagi pakilisemat, mu poeg,» vastas vanake. «Sellest ajast peale kui nad Aabrami perekonda vasiu võeti, lasub ka neil Eeva needus ja nad teavad, et nad on alasti; varem nad seda ei teadnud. On ülim aeg nad riidesse panna, sest õrnad udusuled, mis neile jäid pärast muundumist, hakkavad juba kaduma.»
«See on õige,» ütles Magis, heites pilgu kaldale, kus ta nägi pingviine krevette püüdmas, merikarpe korjamas,
41
laulmas ja magamas, «nad on tõepoolest alasti. Aga kas teie ei arva, mu isa, et parem oleks nad jättagi alasti. Milleks neile kehakatted? Kui nad hakkavad riideid kandma ja allutavad end moraalireeglitele, siis lähevad nad ärarääkimata upsakaks, alatult silmakirjalikuks ja talumatult julmaks.»
«Kuidas on küll võimalik, mu poeg,» ohkas vanake, «et te nii halvaks peate moraaliseadusi, mida tunnustavad isegi paganad?»

«Moraaliseadused,» vastas Magis, «sunnivad inimesi, kes pole ju muud kui loomad, elama teisiti kui loomad. Mõistagi on see neile vastumeelne, aga samal ajal meelitab ja rahuldab see neid. Kuna nad on upsakad, arad ja lõbujanulised, siis painutavad nad end heal meelel sunduse alla, mis kõditab nende edevust ja millele nad rajavad oma ajaliku turvalisuse ja tulevase õndsuse lootused. Selline on igasuguse moraali põhialus... Ent ärgem kaldugem kõrvale. Minu kaaslased lossivad selle saare rannale kangaste ja loomanahkade laadungit. Mõelge järele, mu isa, kuniks on veel aeg! Pingviinide riietamine on kaugeleulatuvate tagajärgedega ettevõte. Kui mõni pingviin praegu mõnd pingviinlannat ihaldab, siis teab ta täpselt, mida ta ihaldab, ja tema himusid piirab ihaldusobjekti üksikasjaline tundmine. Praegusel hetkel armatsevad rannal päikese paistel kaks või kolm pingviinipaari. Ja vaadake, millise lihtsusega nad seda teevad! Keegi ei pane neid tähele ja nad isegi ei paista sellest eriti haaratud olevat. Aga kui pingviinlannat varjavad loorid, siis ei mõista pingviin enam nii hästi, mis teda naise poole kisub. Tema ebamäärased ihad võtavad igasuguste unistuste ja pettekujutluste vormi. Ja lõpuks, mu isa, õpib ta tundma armastust ja selle arutuid piinu. Sel ajal aga teevad pingviinlannad silmi maha lüües ja häbelikult huuli muigutades näo, nagu peidaksid nad oma hilpude all mõnd varandust! ... Kui halb see on!

Seda pahet võib kannatada seni, kui too rahvas jääb karmiks ja vaeseks; ent oodake vaid tuhat aastat, ja teie näete, mu isa, kui hirmsad sõjariistad olete te Alca tütarde kätte andnud. Kui lubate, võiksin teile sellest juba praegu ettekujutuse anda. Võtame umbropsu ühe neist

42

pingviinlannadest, keda pingviinid mikski ei pea, ja riietame ta nii kenasti, kui see meie võimuses on.

Ennäe, sealt parajasti tulebki üks meie poole. Ta pole ei nägusam ega inetum kui teised. Ta on noor. Keegi ei pane teda tähele. Ta kõnnib laisalt kaljul, näpp ninas, ja sügab end selja jä kintsu vahepealt. Teile ei jää märkamatuks, mu isa, et tal on kitsad õlad, rippuvad rinnad, suur kollane kõht ja lühikesed jalad. Tema punase-võitu põlved kisuvad igal sammul krimpsu ning paistab, nagu oleks tal mõlemal põlvesilmal pisikene ahvipea. Tema jalapöiad on jämedad ning soonilised ning hoiavad kaljust kinni nelja konksus varbaga, kusjuures suured varbad ennast käigu peal püsti ajavad otsekui kahe ettevaatliku siu pead. Ta on täielikult ametis kõndimisega: kõik tema lihased on töös ja kui me näeme neid nõnda katmatult tegevuses olevat, siis on ta meile rohkem käimise kui armatsemise masin, kuigi ta on silmanähtavalt nii ühte kui teist ja varjab eneses veel mitmesuguseid masinavärke. Ja nüüd, auväärne apostel, pange tähele, mis ma temaga teen.»

Nende sõnade peale kargab munk Magis kolme hüppega pingviininaise juurde, võtab tal ümbert kinni, haarab ta kaenlasse, nii et juuksed järele lohisevad, ja tirib surmani kohkunud tüdruku püha mehe Maeli ette.

Sellal kui neiu nutab ja anub, et talle kurja ei tehtaks, võtab munk Magis kirstust paari sandaale ja käsib tal need jalga panna.

«Kui jalad villastesse paeltesse nöörida, siis paistavad nad väiksemad,» sõnas ta vanakesele. «Kahe tolli paksused tallad pikendavad elegantselt säärt ja õilistavad seega koormat, mida ta kannab.»

Veel oma sandaalinööre sõlmides heitis pingviinlanna uudishimuliku pilgu avatud kirstu, ja kui ta nägi, et see on täis kalliskive ja ehteid, naeratas ta läbi pisarate.

Munk keeras ta juuksed kuklasse kokku ja kroonis need lillelise kübaraga. Randmete ümber seadis ta kullast võrud, ja kui ta oli neiu sirgelt seisma pannud, mässis talle rindade alla ja ümber kõhu laia lõuendi-riba, seletades, kuidas rind seeläbi uhkema hoiaku omandab ja piht kokku pigistatakse, et puusad seda uhkemalt kumerduda võiksid.

43

Nööpnõelte varal, mis ta ükshaaval oma huulte vahelt võttis, kinnitas ta lõuendiriba kohale. «Pigistage aga veel,» piiksus pingviinlanna.

Kui Magis oli pika järelekatsumise ja vaevanägemise peale ihu pehmed osad kokku pigistanud, heitis ta kõige peale roosa tuunika, mis keha piirjooni pehmelt kordas.

«Kas kukub hästi?» küsis pingviinlanna.

Ja ahtakeseks jäänud pihaga, pea viltu, lõuga õlale toetades silmitses ta tähelepanelikul pilgul oma tualeti fassongi.

Kui Magis temalt päris, kas rüü mitte vähekese pikk pole, vastas ta eitavalt ja teatas, et ta võib seda pisut kergitada.

Otsekohe haaras ta vasaku käega oma seelikust tagantpoolt kinni ja tõmbas selle põlveõndlate ümber kokku, hoolt kandes, et kannad hädavaevalt näha oleksid. Siis eemaldus ta puusi hööritades tillukeste sammudega.

Ta ei pööranud pead, kuid oja äärest mööda minnes imetles ta ennast silmanurgast.

Üks pingviin, keda ta juhtumisi kohtas, peatus üllatunult ja hakkas siis tuldud teed tagasi minnes tema järel käima. Pingviinlanna läks mööda merekallast, ja mehed, kes kalapüügilt tulid, lähenesid temale, ning kui nad olid teda silmitsenud, hakkasid nad tema järel käima. Need, kes rannaliival pikutasid, tõusid üles ja läksid teistega ühes.

Kuhu ta läks, sinna voolasid vahetpidamata ikka uued pingviinide hulgad, nad tulid alla mööda mägiradu, pugesid välja kaljulõhedest ja tõusid sügavaist voogudest ning paisutasid saatjaskonna üha suuremaks. Karvase rinnaga küpsed turjakad mehed, nõtked noorukid, vanakesed, kes väristasid oma valgeis udemeis roosaka ihu arvukaid volte või luukasid jalga, veel kõhetumat ja puisemat kui kadakane kepp, mis oli neile kolmandaks sääreks, — hingeldades lisasid kõik sammu, levitades teravat lõhna ja kähedalt ähkides. Neitsi aga astus rahulikult ega paistnud midagi märkavat.

«Mu isa,» hüüdis Magis, «vaadake, kuidas nad kõik lähevad, kaelad õieli, selle tütarlapse sfäärilise keskpaiga

44

poole, nüüd, kus see keskpaik on varjatud roosa riidega. Sfäär tõmbab endale geomeetrite tähelepanu oma omaduste arvukusega, ja kui ta võtab elava ainelise vormi, siis toob see talle uusi omadusi juurde. Kuid selleks, et sfäärilise keha omapära pingviinidele täielikult mõistetavaks saaks, oli vaja, et nad seda enam oma silmaga selgesti ei näeks ja hakkaksid teda endale vaimus ette kujutama. Mind ennast kisub praegu vastupandamatu jõuga selle pingviinlanna poole. Kas tuleb see sellest, et seelik tõstab tema tagupoole esile, annab sellele ühes suursuguse lihtsusega mingi sünteetilise, üldistatud iseloomu ja laseb sellest paista vaid puhast ideed, jumalikku printsiipi, — ma ei oska seda öelda; ent mulle näib, et kui süleleksin teda, siis tõuseksin inimlike iharuste taevasse. On kindel, et häbelikkus kingib naistele võitmatu võlu. Minu kihk on nii suur, et oleks asjata seda varjata.»

Nii öeldes keerab ta oma kuuesabad häbitult üles, tormab pingviinide rongkäigule järele, rõhub neile peale, tõukab nad uperkuuti, ronib neile otsa, tallab nad jalge alla, muserdab nad ära, saab Alca tütre kätte, kahmab kaenlasse roosa ümaruse, mille küljes ripuvad terve rahva pilgud ja ihad, ning see kaob äkitselt munga süles ühte kaljukoopasse.

Pingviinidele tundus siis, nagu oleks päike kustunud. Ja püha mees Maol sai aru — Kurat oli võtnud endale munk Mägise näo, et tuua Alca tütrele riided. Tema liha läks nõdraks ja tema hing sai kurvaks. Kui ta aeglasel sammul oma üksildase elupaiga poole astus, silmas ta väikesi kuue- või seitsmeaastasi pingviinitüdrukuid, kelle rind oli veel lame ja kintsud õõnsad, aga kes olid endale adrust ja mererohust niudevööd teinud ja rannal ringi luusisid, ise piiludes, kas mehed neil ehk kannul ei käi.

45

II PEATÜKK ESIMENE RÜÜ (Järg ja lõpp)

Püha mees Mael tundis sügavat kurbust, et esimene Alca tütrele kehakatteks antud rüü rikkus pingviinide kombepuhtuse ega toonud sellele hoopiski kasu. Ent see ei sundinud teda sugugi taganema oma kavatsusest kõigile imelise saare elanikele riided kinkida. Ta kutsus nad rannale kokku ja jagas välja rüüd, mis Yverni mungad olid toonud. Mehed said lühikesed vammused ja püksid, naised — pikad undrukud. Kuid need undrukud ei avaldanud kaugeltki seda mõju, mis oli olnud esimesel. Nad ei olnud nii ilusad, tegumood oli labane ja maitsetu ning neid ei pandud enam tähele, sest kõigi! naistel olid need ühtemoodi. Et pingvünlannad pidid sööki valmistama ja põllul töötama, siis kandsid nad varsti kõik vaid võidunud pihikuid ja räpaseid körtsi-kuid. Pingviinid vaevasid üle jõu käiva tööga oma õnnetuid elukaaslasi, kes said otsekui tööloomadeks. Armuvalu ja mässavad kired olid pingviinidele tundmata. Nende elukombed olid ilmsüütud. Verepilastus oli väga sagedane, aga see sündis loomuliku lihtsusega, ja kui mõni nooruk vünauimas oma vanaema ära teotas, ei mõelnud ta järgmisel päeval enam üldse sellele.

III PEATÜKK PÕLDUDE PIIRISTAMINE JA ERAOMANDI TEKKIMINE

Saarel polnud enam hoopiski seda muistset karmi ilmet nagu siis, kui ta oma kalju-amfiteatris keset ujuvaid jääpanku linnurahvale peavarju oli pakkunud. Tema lumine mäetipp oli madalaks vajunud ja sellest oli järele jäänud vaid küngas, mille harjalt paistis igavese udulooriga varjatud Armoorika rand ja ookean täis

46

õelaid karisid otsekui koletisi, kes on sügavikust pea välja pistnud.

Saare rannajoon oli pikenenud ja väga kääruline ning tema kuju meenutas mooruspuulehte. Maapind kattus järsku soolaka rohuga, mis oli karjale meele järgi, paljudega, vanade viigipuudega ja õilsate tammedega. Seda'kinnitab Beda Auväärne ja mitmed teised usaldusväärsed autorid.

Põhjas moodustas kaldajoon sügava lahe, mis sai hiljem üheks kõige kuulsamaks sadamaks maailmas. Kaljusel idakaldal, mida peksid vahused lained, laius tühi ja lõhnav nõmm. See oli Varjude rand, kuhu saare elanikud kunagi ei usaldanud minna kaljupragudes varitsevate madude pärast ja kus nad kartsid kohata surnute hingi, kes on otsekui tuhkhallid tulukesed. Lõunas piirasid metsasalud ja viljapuuaiad leige veega Tuukerpar-tide lahte. Sellele õnnistusrohkele kaldale ehitas vanake Mael puust kiriku ja kloostri. Läänes aga niisutasid kaks oja — Clange ja Surelle — Dalles'i ja Dombes'i viljarikkal d orge.

Kord sügisesel hommikul, kui õnnis Mael jalutas Clange'i orus koos ühe Bullochi-nimelise mungaga Yverni kloostrist, nägi ta teedel metsikuid meestejõuke, kes olid relvastatud kividega. Samal ajal kuulis ta karjatusi ja kaebeid, mis tõusid orust rahuliku taeva poole.

Ja ta sõnas Bullochile:

«Ma panen kurvastusega tähele, mu poeg, ét sest ajast peale, kui meie saare asukad inimesteks said, toimivad nad hoopis arutumalt kui varem. Kui nad olid linnud, siis tülitsesid nad ainult armumängu ajal. Ent nüüd kisklevad nad järelejätmatult. Nad otsivad riidu nii suvel kui talvel. Kui palju on nad küll kaotanud sellest kuninglikust rahumeelest, mis pingviinide kogunemis-paiga kohal lehvides tegi selle mõne mõistliku vabariigi senati sarnaseks!

Mu poeg Bulloch, vaata Surelle'i poole. Selles haljendavas orus näed sa tosinat meest, kes üksteist õhinal tapavad labidate ja kirkadega, millega nad võiksid parem maad harida. Ja ometi veel julmemad meestest on naised, kes kisuvad küüntega lõhki oma vaenlaste nägusid.

47
Oh häda! Mu poeg Bulloch, miks nad küll üksteist nõnda veristavad?»
«See tuleb ühtehoidmise vaimust, mu isa, ja tuleviku-aimusest,» kostis Bulloch. «Sest inimene on oma olemuse poolest ettenägelik ja seltsiv. Niisugune on tema loomus. Ta ei suuda elu ette kujutada ilma mingi omandita. Need pingviinid, keda te näete, oo meister, omastavad maid.»
«Kas nad ei või seda teha vähema metsikusega?» küsis vanake. «Üha heideldes vahetavad nad solvanguid ja ähvardusi. Ma ei eralda nende sõnu. Nad on ärritatud, kui otsustada hääletooni järgi.»
«Nad süüdistavad üksteist vastastikku varguses ja omavolis,» vastas Bulloch. «Selles on kogu nende sõneluse peamine mõte.»
Sel hetkel pani püha mees Mael käed kokku, õhkas hingepõhjast ja hüüdis:
«Mu poeg, kas näete seda metsalist, kes närib hammastega oma põrmu paisatud vastase nina ja toda teisf, kes lömastab ühe naise pead määratu suure kivi abil?»
«Ma näen neid,» vastas Bulloch. «Nad teevad seadusi, nad panevad alust eraomandile, nad rajavad tsivilisatsiooni printsiipe, ehitavad ühiskonna ja riigi alus-müüre.»
«Kuidas nad seda teevad?» küsis vanake Mael.
«Piiristades maid. See on igasuguse riigikorra algidu. Teie pingviinid, oo meister, teevad kõige auväärsemat tööd. Läbi sajandite pühitsevad nende loomingut kõik seaduseandjad, seda kaitsevad ja kindlustavad kohtunikud.»
Sel ajal kui munk Bulloch nõnda rääkis, tuli mägedest orgu suur valgenahaline ruugete juustega pingviin, puutüvi õlal. Ta astus ühe väikese, päikesest üsna pruuniks põlenud pingviini juurde, kes oma salateid kastis, ja karjus talle:
«Sinu põld on minu oma!»
Kui ta oli öelnud need vägevad sõnad, raksas ta oma nuiaga väikesele pingviinile pähe ja see langes surnult omaenese kätega haritud maa peale.
Sellest vaatemängust hakkas püha mees Mael üle keha värisema ja valas ohtralt pisaraid.
48
Ja õudusest ning hirmust lämbuval häälel saatis ta taeva poole niisuguse palve:
«Issand, mu jumal, kes sa võtsid vastu noore Abeli ohvrid, kes sa needsid ära Kaini, oo issand, maksa kätte selle süütu pingviini eest, kes omaenda põllul maha löödi, ja anna mõrtsukale tunda oma käsivarre raskust. Kas on nähtud jõledamat roima, kas on nähtud sinu seaduse rängemat rikkumist kui see mõrtsukatöö ja see vargus.»
«Pange tähele, mu isa,» ütles Bulloch mahedal keelel, «et see, mida teie nimetate mõrtsukatööks ja varguseks, pole tõepoolest midagi muud kui sõda ja vallutus, impeeriumide püha alustugi, kõigi inimlike vooruste ja kogu inimliku suuruse allikas. Võtke tingimata arvesse, et suurt pingviini hukka mõistes ründate te eraomandit tema algeos, tema põhiprintsiipides. Ma võin seda teile kerge vaevaga tõestada. Maad harida on üks, maad omada aga hoopis teine asi. Neid kahte asja ei tohi mitte ära segada. Omandiküsimuscs on esimese valdaja õigused ebakindlad ja puudulikult põhjendatud. Vallutaja õigused seevastu seisavad kindlal alusel. Ainult sellest õigusest peetakse lugu, sest ta sunnib endast lugu pidama. Omandi ainsaks ja ülevaks allikaks on jõud. Omand sünnib ja püsib jõu abil. Sellisena on tä püha ja langeb ainult veel suurema jõu ees. Seepärast võime õigusega ütelda, et iga omaniku soontes voolab õilis veri. Ja suur ruuge mees, kes lõi surnuks väikese põlluharija, et tema nurme endale võtta, rajas sel kombel ühe väga õilsa suguvõsa siin selle maa peal. Ma tahan talle sel puhul õnne soovida.»
Nõnda kõnelnud, astus Bulloch suurekasvulise pingviini juurde, kes seisis oma nuiale toetudes verisel põllu-vaol.
Munk kummardus maani ja ütles:

«Kõrgestisündinud Greatauk, väga kardetud vürst, alandlikult kiidan ma teid kui seadusliku võimu ja pärusliku rikkuse rajajat. Teie põllu mulda maetuna kinnitab teie käega mahalöödud viletsa pingviini kolp igaveseks ajaks teie järeltulijate püha õigust sellele maale, mis on teie läbi õilistunud, õnnelikud on teie pojad ja poegade pojad! Nendest saavad Greataukid,

49

Skulli hertsogid, ja nad hakkavad valitsema Alca saare üle.»

Ja tõstes siis häält, pöördus ta püha vanakese Mäelt poole:

«Mu isa, õnnistage Greatauki, sest kõik võim tuleb jumalast.»

Mäel seisis liikumatult ja tummalt, pilk tõstetud taeva poole. Ta tundis valulist kõhklust ega teadnud, kuidas suhtuda munk Bullochi tõekspidamistesse. Aga ometi jäid just need tõekspidamised võitjaks, kui kultuur oma arenemises täiusele jõudis. Bullochi võib lugeda Ping-viinia tsiviilõiguse loojaks.

IV PEATÜKK PINGVIINIA ESIMENE SEISUSTEKOGU

«Mu poeg Bulloch,» ütles vanake Mäel, «meie peame pingviinide hulgas rahvaloenduse toime panema ja nende kõigi nimed raamatusse üles kirjutama.»

«Ei ole midagi pakilisemat,» vastas Bulloch, «ilma selleta ei saa olla korralikku riigivalitsemist.»

Otsekohe asus apostel koos kaheteistkümne mungaga rahvalugemise tööle.

Kui ta sellega valmis sai, siis ütles ta:

«Mu poeg Bulloch, nüüd, kus meil on kõigi elanike nimekiri, tuleb sisse seada õiglane maks ühiskondlike kulutuste katteks ja kloostri ülalpidamiseks. Igaüks peab andma oma võimaluste kohaselt. Selleks, mu poeg, kutsuge kokku Alca vanemad ja kokkuleppel nendega määrame kindlaks maksu.»

Kui vanemad, arvult kolmkümmend, olid kutse kätte saanud, tulid nad kokku puukloostri õuele suure sükomoripuu alla. See oli Pingviinia esimene seadusandlik kogu. Kolm neljandikku temast moodustasid SurelleM ja ClangeM suurtalunikud. Greatauk kui kõige suursugusem pingviinide hulgas istus kõige kõrgemale kivile.

Auväärne Mae! võttis aset oma munkade keskel ja rääkis niisuguseil sõnul:

50

«Mu lapsed, kui see issandale meele järgi on, annab ta inimestele rikkusi või võtab need jälle tagasi. Ma kutsusin teid siia kokku, et panna rahvale peale maks ühiskondlike kulutuste katteks ja munkade ülalpidamiseks. Ma arvan, et need andamid peaksid olema kooskõlas igaühe rikkusega. Nii annaks see, kellel on sada härga, neist ära kümme, see, kellel on kümme, annaks ühe.»

Kui püha mees oli lõpetanud, tõusis põlluharija Morio Anis-sur-Clange'ist, üks rikkamaid mehi pingviinide hulgas, ja sõnas:

«Oo Mael, mu isa, ma pean õigeks, et igaüks maksaks makse ühiskondlike kulutuste katteks ja kiriku tarvis. Mis minusse puutub, siis olen oma vendade pingviinide heaks valmis ohvriks tooma kõik, mis mul on, ja kui vaja, annaksin rõõmsal meelel ära oma viimase särgi. Kõik rahva vanemad on niisamuti kui minagi valmis oma varandust ohverdama; võimatu on kahelda nende täielikus ustavuses kodumaale ja usule. Järelikult on tarvis silmas pidada ainult ühiskonna huvisid ja toimida nii, nagu need nõuavad. Ja nad nõuavad, mu isa, nad nõuavad, et mitte liiga palju ei küsitaks neilt, kellel palju on, sest siis väheneks rikaste rikkus ja suureneks vaeste vaesus. Vaesed aga elavad rikaste varast, sellepärast on varandus püha. Ärge puudutage seda, see tooks vaid asjatut tüli. Rikastelt võttes ei saaks te kuigi suurt tulu, sest nende arv on väike. Sellega te vaid hävi-tate oma sissetulekuallikad ja tõukate maa viletsusse. Kui te aga nõuate pisut toetust igalt elanikult, vaatamata tema varanduse suurusele, koguksite te küllaldaselt ühiskondlike vajaduste katteks, ilma et teil oleks tarvis hakata järele

uurima, kui palju varandust on igal kodanikul, — pealegi peaks igaüks sellist uurimist hirmsaks solvamiseks. Kui teie kõigile kerge ühesuuruse maksu peale paneksite, siis säästaksite te sellega vaeseid, sest te jätate neile rikaste vara. Ja kuidas saab teha maksu vastavaks rikkusele? Eile oli mul kakssada härga, täna on mul kuuskümmend, homme sada. Clunic'il on kolm lehma, kuid need on lahjad. Nicclul on ainult kaks, aga need on rammusad. Kumb neist on rikkam, kas Clunic või Nicclu? Jõukuse märgid on petlikud.

51

Kindel on ainult see, et igaüks sööb ja joob. Määrake inimestele maks selle järgi, kui palju nad tarvitavad. See oleks tark, see oleks õiglane tegu.»

Morio lõpetas kõne vanemate kiiduavalduste saatel.

«Ma nõuan, et see kõne lõigataks vasktahvlitele,» hüüdis munk Bulloch. «Ta on määratud tulevaste põlvede jaoks. Tuhande viiesaja aasta pärast kõnelevad Ping-viinia parimad pojad just niisamuti.»

Vanemad aplodeerisid veel, kui tõusis Greatauk, käsi mõõgapidemel, ja teatas lühidalt:

«Kuna olen õilsast soost, siis ma makse ei maksa; maksu maksta on labane. Las maksab rahvarämps.»

Selle mõtteavalduse peale läksid vanemad vaikselt laiali.

Rahvaloendust hakati pidama, nii nagu Roomaski, iga viie aasta tagant, ja seejuures pandi tähele, et rahvaarv kiiresti kasvab. Ehkki lapsi suri muinasjutulisel hulgal ning näljahädad ja katk laastasid suure korrapärasusega terveid külasid, aitasid uued ja üha arvurikkamad pingviinide hulgad oma isikliku viletsuse läbi üldisele õitsengule kaasa.

V PEATUKK KRAKENI JA ORBEROSE'I PULM

Sel ajal elas Alca saarel üks pingviin, kelle käsivars oli tugev ja mõistus terane. Tema nimi oli Kraken ja ta elutses Varjude rannal, kuhu saare asukad kunagi ei usaldanud minna kaljupragudes peituvate madude pärast ning kartusest kohata ristimata surnud pingviinide hingi, kes öösiti kaeblikult ägades otsekui tuhkhallid tulukesed üksildasel rannal ringi uitasid. Üldiselt oli levinud alusetu uskumus, et õndsa Maeli palve läbi inimesteks muudetud pingviinide seas oli mitmeid, kes polnud ristimisest osa saanud ning kummitasid ja nutsid pärast surma tormi-iilis. Kraken elas sel metsikul kaldal ligipääsmatus kaljukoopas. Sinna võis jõuda ainult saja jala nikkuse loodusliku saiakäigu kaudu, mille suud varjas tihe mets.

52

Ühel õhtul, kui Kraken oli teel läbi selle tühja maakoha, kohtas ta juhuslikult noort ja väga kaunist ping-viinlannat. See oli toosama, kelle munk Magis oli kunagi oma käega riidesse pannud ja kes esimesena oli 'andnud kombelist rüüd. Selle päeva mälestuseks, mil pingviinide võlutud hulk nägi teda koidukuma karva üüs võidukana kaduvat, oli neitsile nimeks antud Orbe-rose '.

Krakenit nähes karjatas ta kohkunult ja pistis 3ooksu, et tema käest pääseda. Kuid kangelane haaras inni looridest, mis tal taga lehvisid, ja ütles talle nõnda:

«Neitsi, nimeta mulle oma nimi, perekond ja kodu-paik.»

Ent Orberose vaatas Krakenit hirmuvärinal. «Isand, kas olete see teie, keda ma näen,» küsis ta vabisedes, «või on see hoopis teie solvatud hing?»

Ta rääkis nii, kuna Alca rahvas, kes polnud Krakenist nam midagi kuulnud sest ajast peale, kui ta Varjude annale elama asus, pidas teda surnuks ja öödeemonite sekka kadunuks.

«Jäta kartus, Alca tütar,» vastas Kraken. «Sest see, kes sinuga räägib, pole mitte ekslev hing, vaid mees täis jõudu ja väge. Varsti kuuluvad mulle suured rikkused.»

Ja noor Orberose küsis:
«Kuidas mõtled sa suuri rikkusi omandada, oo Kra-en, kes sa oled vaid pingviinide võsu?» «Mõistuse abil,» vastas Kraken.
«Ma tean,» ütles Orberose, «et sel ajal, kui sa meie ulgas elasid, olid sa kuulus oma osavuse poolest jahil a kalapüügil. Keegi ei saanud sinu vastu noodapüügi unstis ega osanud kiiret lindu noolega läbi puurida ii nagu sina.» •
«See oli vaid labane ja vaevarikas töö, oo tütarlaps, eidsin vahendi, kuidas hankida endale ilma vaevata uuri varandusi. Kuid ütle mulle, kes sa oled.»
«Minu nimi on Orberose,» vastas neiu.

1 «Orbe (poeetil.) — kera, taevakehadest kõneldes. Laiemas ahenduses igasugune ümar keha.» (Littre.)

«Kuidas sattusid sa keset ööd nii kaugele oma kodust?»
«Kraken, see ei sündinud ilma taeva tahtmiseta.» «Mida sa tahad öelda, Orberose?» «Seda, oo Kraken, et taevas saatis mind sinu teele, ja ma ei tea, milleks.»
Kraken silmitses teda hulk aega sünges vaikuses. Siis ütles ta leebelt:
«Orberose, tule minu majja, see kuulub kõige leidliku-male ja kõige vapramale Pingvünia poegadest. Kui sa oled nõus tulema minuga, teen sinust oma abikaasa.»
Langetanud pilgu, vastas neitsi:
«Ma tulen teiega, isand.»
Nii sai kaunis Orberose kangelase Krakeni naiseks. Seda abielu ei pühitsetud lauludega ja tõrvikutega, sest Kraken ei tahtnud end näidata pingvünia rahvale; kuid oma kaljukoopas peidus olles tegi ta suuri plaane.

VI PEATÜKK ALCA LOHE

«Siis läksime vaatama loodusloo kabinetti. . . Juhataja näitas meile mingisugust õlgedesse mässitud kompsu ja ütles, et selles peitub lohe luustik, — tõend, lisas ta, et lohe pole mitte väljamõeldud loom »
Mémoires de Jacques Casanova. Paris, 1843, t. IV, pp. 404, 405.

Vahepeal tegelesid Alca elanikud rahuliku tööga. Põhjaranniku rahvas käis oma venedega kala ja merikarpe püüdmas. Dombes'i põlluharijad külvasid kaera, rukist ja nisu. Dalles'i oru rikkad pingviinid kasvatasid koduloomi ja Tuukerpartide lahe ümbruses hariti vilja-puuaedu. Port-Alca kaupmehed äritsesid Armoorikas soolakalaga. Mõlema Britannia kuld, mis hakkas maale sisse voolama, hõlbustas kaubavahetust. Pingvünia rahvas nautis sügavas rahus oma töö vilja, kui äkki lendas

külast külla hirmus kuuldus. Kõikjal saadi ühekorraga eada, et kohutav lohe oli laastanud kaks talu Tuukerpartide lahe ääres.
Mõni päev enne seda oli kadunud neitsi Orberose. Tema kadumise pärast ei olnud esialgu muret tuntud, sest ta oli juba mitu korda metsikute ja armuhoos meeste oolt ära röövitud. Targad inimesed ei lasknud end sel-est üllatada, arvesse võttes, et see neitsi oli kauneim ingviinlannade hulgas. Mõnikord võis koguni tähele anna, et ta läks ise võrgutaja juurde, sest keegi ei pääse ma saatuse käest. Ent kui nüüd nähti, et ta enam agasi ei tule, hakati kartma, et lohe on ta ära õginud.
Samuti märkasid paljud DallesM oru elanikud peagi, et see lohe ei ole sugugi muinaslugu, mida naised kaevu "uures jutustavad. Nimelt õgis lohe ühel ööl Anisi kü-as kuus kana, ühe lamba ja noorukese vaeslapse, keda utsuti väikeseks Eloks. Loomadest ja lapsest ei leitud järgmisel hommikul jälgegi.

Otsekohe kogunesid küla vanemad avalikule platsile a istusid kivipingile nõu pidama, mida niisuguste koledate asjaolude puhul ette võtta.

Nad kutsusid välja kõik pingviinid, kes olid sel õudsel ööl lohet näinud, ja küsisid neilt: «Kas te panite tähele tema kehakuju ja käitumist?» Ja kõik vastasid järgemööda: «Tal on lõvi küüned, kotka tiivad ja mao saba.» «Tal on selja peal okashari.»

«Terve tema keha on kaetud kollaste soomustega.»

«Tema pilk nõiub ära ja paneb vere tarduma. Ta sülitab tuld.»

«Ta mürgitab õhku oma hingusega.»

«Tal on lohe pea, lõvi küüned ja kala saba.»

Üks Anisi küla naine, keda peeti terve mõistusega ja elge aruga inimeseks ning kellelt lohe oli röövinud kolm kana, tunnistas järgmist:

«Tal on inimese kuju. Seda tõendab kas või seegi, et a pidasin teda oma meheks ja ütlesin talle: «Tule ometi magama, vana lojus.»»

Teised ütlesid:

«Ta on pilve taoline.»

«Ta sarnaneb mäele.»

55

Ja üks väike laps tuli ning ütles:

«Ma nägin, kuidas lohe võttis meie küünis endal pea otsast ära ja suudles minu õde Minnie'd.»

Aga vanemad küsisid inimestelt jälle:

«Kui suur on lohe?»

Ja neile vastati:

«Ta on härja suurune.»

«Nagu bretoonide suur kaubalaev.»

«Ta on inimese kasvu.»

«Ta on pikem kui viigipuu, mille all te istute.» «Ta on nii suur nagu koer.»

Kui inimestelt küsiti tema värvust, siis vastasid nad:

«Punane.»

«Roheline.»

«Sinine.»

«Kollane.»

«Tema pea on heleroheline; tiivad on ereoranžid, pisut roosaka helgiga ja äärest hõbehallid; selg ja saba on roosa- ja pruunivöödilised, kõht kärekollane, mustade täppidega.»

«Tema värvus? Tal polegi värvi.»

«Ta on lohe värvi.»

Kui need tunnistused olid ära kuulatud, ei osanud vanemad otsustada, .mida tuleks ette võtta. Ühed panid ette lohet varitseda, ootamatult rünnata ja nooltepilvega üle külvata. Teised jälle arvasid, et asjata on nii vägevale koletisele jõuga vastu hakata, ja andsid nõu teda ohvriandidega rahustada.

«Maksame talle maksu,» ütles üks neist, keda peeti targaks. «Me võime võita tema heatahtlikkuse, tuues talle meelepäraseid kinke — puuvilja, veini, lambatalle-sid ja ühe noore neitsi.»

Kolmandad arvasid, et tuleks mürgitada kaevud, kus ta tavatses joomas käia, või ta koopas suitsuga lämmatada.

Ent ükski neist arvamustest ei leidnud üldist heakskiitu. Vaieldi kaua ja lõpuks läksid vanemad laiali, ilma et oleksid midagi otsustanud.

56

VII PEATÜKK ALCA LOHE (Järg)

Terve selle kuu jooksul, mille roomlased oma väärjumalale Marsile ehk Mavorsile on pühendanud, laastas lohe DallesM ja DombesM talusid, viis minema viiskümmend lammast, kaksteist siga ja kolm poisikest. Kõik pered olid leinas ja kogu saar kajas kaebehäältest. Et sellest nuhtlusest pääseda, otsustasid SurelleM ja Clan-ge'i kallastel asuvale külade vanemad kokku tulla ja minna üheskoos õndsa Maeli käest abi paluma.

Kui jõudis kätte viies päev selles kuus, mille nimetus latiinide juures tähendas avanemist, sest ta avas aasta, läksid nad rongkäigus puukloostrisse, mis seisis saare lõunarannal. Kloostrisse sisse astudes tõid nad kuuldavale nuukseid ja ägamisi. Nende kaebed liigutasid vanakest Maeli ja ta lahkus oma toast, kus ta pühendus astronoomia uurimisele ja mõtisklemisele pühakirja üle, ning astus karjasesauale toetudes nende juurde. Tema tulekul langesid vanemad põrmu ja sirutasid tema poole rohelisi oksakesi* Mitmed nende hulgast põletasid lõhnavaid rohtusid.

Kui püha mees oli istunud kloostri kaevu äärde iidse viigipuu alla, rääkis ta nüsuguseil sõnul:

«Oo mu pojad, pingviinide järeltulijad, mispärast teie nutate ja halate? Miks sirutate paludes minu poole neid oksakesi? Miks lasete taeva poole tõusta lõhnarohtude suitsu? Kas loodate, et ma pööran teie pealt ära mingi õnnetuse? Mida te minult anute? Olen valmis teie eest oma elu andma, öelge ainult, mida te oma isalt ootate.»

Nende küsimuste peale vastas esimene vanemate hulgast:

«Oo Mael, Alca laste isa, ma räägin kõigi nimel. Üks väga hirmus lohe laastab meie põlde, rüüstab meie talusid ja tassib oma urkasse meie noorsoo õied. Ta neelas ära lapsukese Elo ja seitse poisikest. Tema näljaste hammaste vahel kisti puruks neitsi Orberose, kõige kaunim pingviinlanna. Pole olemas küla, kus ei lehviks tema mürgine hingus ja mida ta ei täidaks ahastusega.

57

Selle kohutava nuhtluse ohvritena tuleme paluma sind, oo Mael, targimat kõigist, — anna nõu, kuidas päästa selle saare elanike hinged, et ei kustuks pingviinide muistne sugu.»

«Oo esimene Alca vanemate seas,» vastas Mael, «sinu kõne tõukab mind sügavasse kurbusse ja ma ägan mõtte juures, et see saar on langenud kohutava lohe hirmutegude ohvriks. Niisugune juhtum ei ole küll ainuke omasugune, raamatuis leidub mitmeid teisigi lugusid väga metsikutest lohedest. Need koletised elutsevad enamasti koobastes veekogude ääres ja peamiselt paganausku rahvaste juures. On võimalik, et mõned teie hulgast, kuigi nad võtsid vastu püha ristimise ja arvati Aabrami perekonda, kummardavad siiski ebajumalaid nagu vanad roomlased või riputavad pilte, võlusõnadega lauakesi, villaseid paelu ja lillevanikuid mõne püha puu okstele. Või siis tantsivad pingviinlannad mõne nõiakivi ümber ja joovad vett kaevust, kus elutsevad nümfid. Kui lugu on nii, siis usun, et issand saatis selle lohe karistama kõiki mõne üksiku patustaja pärast ning selleks, et teie, oo pingviinide pojad, hävitaksite pühaduserüvetamise, ebausu ja jumalakartmatuse oma kodades. Seepärast soovitan teile vahendina ränga nuhtluse vastu, mis teid vaevab, hoolsasti otsida ebajumalakummardajaid oma elupaikades ja see komme välja juurida. Ma arvan, et oleks ühtlasi kasulik palvetada ja pattu kahetseda.»

Nii kõneles püha vanake Mael. Ja pingviinia rahva vanemad suudlesid tema jalgu ning pöördusid uue lootusega oma küladesse tagasi.

VIII PEATÜKK ALCA LOHE (Järg)

Toimides püha mehe Maeli nõuande järgi, püüdsid Alca elanikud välja juurida ebausukombeid, mis olid nende hulgas idanema hakanud. Nad valvasid, et tütarlapsed enam loitsisõnu lausudes ümber haldjate puu ei

tantsiks. Noortel emadel, kes oma maimukesi vastu nurmedele püsti aetud kive hõõrusid, et lapsi tugevaks teha, keelati see karmilt ära. Uks vanamees Dombes'i orust, kes sõela peal odrateri raputades tulevikku ennustas, visati kaevu.

Ja ometi jätkas koletis igal ööl lindlate ja lautade rüüstamist. Ärahirmutatud talupojad kindlustasid ennast majades. Uks raskejalgne naine nägi läbi luugi kuuvalgel lohe varju siniselt kumaval teel ja kohkus sellest nii, et sünnitas sealsamas enne aega.

Neil katsumuste päevil mõtiskles püha mees Mael lakkamatult lohede loomuse ja nende vastu võitlemise vahendite üle. Pärast kuus kuud kestnud uurimist ja palvetamist näis talle, et ta on leidnud just selle, mida otsis. Kord õhtul, kui ta jalutas merekaldal Samueli-nimelise noore munga saatel, väljendas ta sellele oma mõtteid niisuguseil sõnul:

«Ma uurisin põhjalikult lohede ajalugu ja eluviise, mitte tühise uudishimu rahuldamiseks, vaid selleks, et leida eeskujusid, mille järgi praegustes tingimustes toi-mida. Just selles, mu poeg Samuel, on ajaloo kasu.

Üks on kindel — lohed on äärmiselt valvsad. Nad ei maga iialgi. Sellepärast kasutataksegi neid sagedasti varanduste valvuritena. Kolhises valvas lohe kuldvillakut, mille Jason temalt võitluses ära võttis. Üks lohe valvas hesperiidide aia kuldõunu. Herkules tappis ta ja Juno muutis ta täheks taevas. Seda juhtumit kirjeldatakse raamatuis; kui see on tõsi, siis sündis ta nõiakunsti abil, sest paganlikud jumalad on tegelikult kuradid, üks lohe ei lubanud tooretel ja rumalatel inimestel juua Kas-taalia allikast. Samuti tuleb meenutada Andromeda lohet, kelle tappis Perseus.

Ent jätame paganate muinaslood, kus tõega vahetpidamata seguneb vale. Me kohtame lohet üleva peaingli Miikaeli, püha Jüri, püha Viilipi, püha Jakob Vanema ja püha Patricku, püha Marta ja Margareeta elulugudes. Ja just neist täiesti usaldusväärseist ülestähendustest peame otsima nõu ja lohutust.

Väga väärtuslikuks näiteks on meile Silenose lohe lugu. Teadke, mu poeg, et ühe suure tiigi kaldal selle linna lähedal elas kohutav lohe, kes tuli vahetevahel

müüride juurde ja mürgitas oma hingusega kõik, kes elasid linnaservas. Ja et koletis neid kõiki ära ei õgiks, ohverdasid Silenose elanikud talle igal hommikul ühe endi hulgast. Ohver valiti liisutõmbamisega. Sajandal korral langes liisk kuningatütrele.

Kuid sõjatribuun püha Jüri, kes peatus läbisõidul Silenose linnas, sai kuulda, et kuningatütar on viidud metsiku looma kätte. Otsekohe kargas ta oma ratsu selga, haaras oda ja kihutas lohele vastu. Ta tabas lohe hetkel, mil koletis asus kuninglikku neitsit neelama. Ja kui püha Jüri oli lohe maha paisanud, sidus kuningatütar oma vöö loomale ümber kaela ja see käis tema järel nagu koer, keda talutatakse paela otsas.

See näitab meile, kui suur on neitsite võim lohede üle. Püha Marta elulugu annab meile selle kohta veelgi kindlama tõendi. Kas tunnete seda lugu, mu poeg Samuel?»

«Jah, mu isa,» vastas Samuel.

Ja õnnis Mae! jätkas:

«Ühes laanes RhõneM kaldal ArlesM ja Avignoni vahel elas lohe, kes oli pooleldi neljajalgne ja pooleldi kala, suurem kui härg, teravate kihvadega, mis olid nii suured kui sarved, ja suurte tiibadega õlgade kohal. Ta ajas põhja laevad ja neelas ära reisijad. Ent rahva palvel läks püha Marta lohe juurde, kelle ta leidis parajasti üht meest õgimas. Ta heitis elukale oma vöö ümber kaela ja tõi ta ilma mingi vaevata linna.

Need kaks näidet viivad mind mõttele, et lohe võitmiseks, kes külvab Alca saarel hirmu ja surma, tuleks abi otsida mõne neitsi võluväelt.

Seepärast palun ma sind, mu poeg Samuel, seo vöö vööle ja mine koos kahe kaaslasega kõigisse selle saare küladesse ning kuuluta igal pool, et ainuüksi neitsi võib vabastada saare koletisest, kes rahvast hävitab.

Sa laulad hümne ja psalme ning ütled:

«Oo pingviinide lapsed, kui teie hulgas leidub üks väga puhas neitsi, siis tõusku ta üles, võtku sõjariistaks ristimärk ja mingu võitlusse lohe vastu.»»

Nõnda kõneles vanake ja noor Samuel lubas sõna kuulata. Järgmisel päeval pani ta vöö vööle ja asus koos kahe kaaslasega teele, kuulutama Alca elanikele, et ainuüksi neitsi võib päästa pingviinid lohe hirmutegudest.

60

IX PEATÜKK ALCA LOHE (Järg)

Orberose armastas oma abikaasat, ent ta ei armastanud mitte ainult teda. Tunnil, mil kahvatus taevas süttib Veenus, sel ajal, kui Kraken käis hirmu külvates külades ringi, külastas naine ratasmajakeses noort Dalles'i karjust, nimega Marcel, kelle õrnas ja painduvas kehas peitus raugematu jõud. Önnejoobumuses jagas kaunis Orberose karjuse lõhnavat aset. Kuid ta ei andnud end noorukile tunda, vaid võttis endale nimeks Brigide ja ütles oma isa olevat aedniku Tuukerpartide lahe ääres. Kui Orberose oli end vastu tahtmist karjuse käte vahelt lahti kiskunud ja üle aurava heinamaa Varjude ranna poole sammudes juhtumisi mõnd hilinenud talumeest kohtas, siis laotas ta sedamaid laiali oma loorid nagu suured tiivad ja kisendas:

«Teekäija, löö maha oma silmad, et sa ei peaks ütlema: «Oo häda mulle õnnetule, sest ma olen näinud issanda inglit!»»

Värisev külamees põlvitas maha, laup vastu maad. Ja paljud rääkisid, et öösiti kõnnivad saare teedel inglid, ning see, kes neid näeb, sureb.

Kraken ei teadnud midagi Orberose’i ja Marceli armuloost, sest ta oli kangelane ja kangelased ei tungi iialgi oma naiste saladustesse. Kuigi Kraken ei teadnud midagi oma naise armusidemeist, pakkus see talle siiski väärtuslikke eeliseid. Igal ööl leidis ta oma abikaasa ikka naeratavamana ja kaunimana, temast kiirgas iharust ning ta tõi abieluvoodisse kaasa tüümiani ja raudürdi meeldivat lõhna. Ta armastas Krakenit armastusega, mis ei muutunud iialgi pealetükkivaks ega nõudlikuks, sest see ei koondunud mitte üksi tema peale.

Ja Orberose'i õnnelik truudusetus pidi peagi päästma kangelase suurest hädaohust ja kindlustama talle igaveseks ajaks varanduse ja kuulsuse. Kord videviku ajal näefi Orberose üht Belmonfi härjaajajat oma karjaga mööda minevat ja hakkas teda armastama kuumemalt, kui ta kunagi oli armastanud karjus Marceli. Mees oli

61

küürakas; tema õlanukid kerkisid kõrvadest kõrgemale, kõnnak oli tal taaruv, üks jalg teisest lühem. Tema jollis silmad pöörlesid kollaselt helkides sasitud juukse-puhma all. Tema kurgust tuli kuuldavale kähisev hääl ja kriiskav naer; ta lõhnas lauda järele. Kuid Orbero-se'ile tundus ta ometi ilusana. «Mõni,» nagu ütleb Gna-thon, «armastab taime, teine jõge ja kolmas looma.»

Kord, kui ta end kuskil laudalakas härjaajaja käte vahel raugelt sirutas ja õhkas, kostis äkki tema kõrvu pasuna hääl, kõnekõmin ja sammude müdin. Ta vaatas luugist välja ja nägi, et külarahvas on kogunenud turuplatsile ühe noore munga ümber, kes seisab kivi otsas ja kõneleb selgel häälel:

«Belmonfi elanikud! Meie auväärne isa Mael teatab teile minu suu läbi, et ei käsivarre ramm ega sõjariistade jõud saa lohe vastu; ainult neitsi võib elajast võitu saada. Ja kui teie hulgas leidub väga puhas ja täiesti puutumata neitsi, siis tõusku ta ja mingu koletise vastu. Ja kui ta teda kohtab, siis heitku neitsi talle oma vöö ümber kaela ja talutagu teda niisama kerge vaevaga, nagu oleks ta väike kutsikas.»

Ja noor munk tõmbas kapuutsi üle pea ning lahkus, et viia õndsa Maeli sõnum teistessegi küladesse.

Ta oli juba kaugel, kui Orberose küünarnukki põlvele ja lõuga peole toetades ikka veel oma õlgsel armuase-mel kükitas ja kuuldu üle järele mõtles.

Ehkki ta pidas neitsi võluväge Krakenile palju ohutumaks kui relvastatud meeste jõudu, tegi õndsa Maeli teadaanne ta siiski murelikuks. Ebamäärane, ent kindel instinkt, mis juhtis tema vaimu, hoiatas teda, et tulevikus ei või Kraken enam lohena julge olla.

Ta küsis härjaajajalt:

«Mu süda, mida arvad sina lohest?»

See mats noogutas pead ja ütles:

«On kindel, et muistsetel aegadel laastasid lohed maad ja mõned neist olid mäesuurused. Kuid nüüd ei tule neid enam ette ja minu arvates on need, keda siin soomustega kaetud koletisteks peetakse, lihtsalt mereröövlid või kaupmehed, kes on viinud oma laevale ilusa Orberose'i ja kõige kaunimad Alca lastest. Ja kui mõni niisugune röövel katsub minu härgi ära varastada, siis

62

oskan ma teda kas nõu või jõuga takistada mulle kahiu tegemast.»

Need härjaajaja sõnad suurendasid Orberose'i kartusi ja muret oma abikaasa pärast, keda ta armastas.

X PEATÜKK ALCA LOHE (Järg)

Päevad veeresid mööda, kuid saarel ei tõusnud ühtki neitsit võitluseks lohe vastu. Ja puukloostri aias iidse viigipuu all pingil istus vanake Mael ühe üliväga munga seltsis, kelle nimi oli Regimental, ja küsis endalt rahutuse ja kurbusega, kuidas see võis küll olla, et terves Alcas ei leidu ainustki neitsit, kes suudaks elukast jagu saada.

Ta ohkas ja vend Regimental ohkas ka. Sel hetkel juhtus noor Samuel läbi aia minema; vanake Mael hõikas teda ja ütles:

«Mu poeg, ma olen veelgi mõtisklenud selle üle, kuidas hävitada lohet, kes õgib ära meie noorsoo õied, meie karjad, meie viljasaagi. Selles suhtes paistavad mulle püha Rioki ja Leoni püha Poli lohede lood iseäranis õpetlikena. Püha Rioki lohe oli kuus sülda pikk; tema pea meenutas osalt kuke, osalt basiliski oma, keha osalt härja, osalt mao keha. Kuningas Bristocuse ajal laastas ta Elorni kaldamaid. Püha Riok, kes oli siis kaks aastat vana, talutas ta paela otsas mere äärde, kus koletis enda üpris lahkel meelel ära uputas. Püha Poli lohe, kuuskümmend jalga pikk, polnud sugugi vähem hirmus. Leoni õnnis apostel köitis talle oma stoola kaela ja laskis teda talutada ühel väga karskel noorel aadlimehel. Need näited tõendavad, et jumalale on puutumata noormees niisama meelepärane kui puutumata neitsi. Taevas ei tee siin mingit vahet. Seepärast, mu poeg, kui tahate mind usaldada, siis läheme mõlemad Varjude randa. Lohe urka juurde jõudes hüüame koletist valju häälega

63

ja kui ta meile läheneb, köidan talle oma stoola ümber kaela ja teie talutate ta mere äärde, kus ta enda kindlasti uputab.»

Vanakese sellise kõne peale lõi Samuel pilgu maha ega vastanud midagi.

«Te näite kõhklevat, mu poeg,» ütles Mael.

Vastupidi oma harjumusele võttis sõna vend Regimen-tal, ilma et temalt oleks midagi küsitud.

«Kuidas siis mitte kõhelda,» sõnas ta. «Püha Riok oli alles kahe aastane, kui ta lohe ära võitis. Kes teile ütleb, et ta üheksa või kümme aastat hiljem oleks sellega toime tulnud? Pidage silmas, mu isa, et lohe, kes rüüstab meie saart, õgis ära väikese Elo ja neli või viis teist poisikest. Vend Samuel ei ole nii iseteadlik, et peaks end üheksateistkümne-aastaselt süütumaks kui nemad kaheteistkümne- ja neljateistkümne-aasta-selt.

Oh häda!» lisas munk õhates. «Kes võib hoobelda karskusega selles maailmas, kus kõikjal võib näha armastuse eeskuju ja näiteid, kus kogu loodus, nii loomad kui ka

taimed, näitavad ja soovitavad meile iharaid kallistusi? Loomad püüavad tuliselt ühte heita, igaüks omal viisil. Ent neljajalgsete, lindude, kalade ja roomajate abielud jäävad himuruselt puude pulmapeost kaugele maha. Kogu selle koletu kiimaluse, mis paganad oma muinaslugudes on välja mõelnud, ületab kõige lihtsam põllulill, ja kui teie tunneksite liiliate ja rooside himutse-misi, siis heidaksite oma altaritelt need ebavooruse karikad, need kõlvatuse peekrid.»

«Ärge rääkige nii, vend Regimental,» vastas vanake Mael. «Loomad ja linnud, keda valitseb looduse seadus, on alati süütud. Nad ei pea hoolitsema oma hingeõnnistuse eest, kuna aga inimene ...»

«Teil on õigus,» vastas vend Regimental. «See on hoopis teine lugu. Kuid ärge saatke noort Samueli lohe juurde — lohe sööb ta ära. Juba viis aastat ei ole Samuel enam suuteline koletisi oma süütusega üllatama. Kord sabatähe aastal saatis kurat tema teele kiusatuseks ühe piimaneiu, kes üle koolme minnes oma körtsiku üles keeras. Samuel sattus kiusatusse, aga ta sai sellest jagu. Kurat, kes ei väsi iial, saatis talle unenäos selle

64

tütarlapse kuju. Ja vari tegi seda, mida ei suutnud elav keha: Samuel langes. Ärgates niisutas ta pisaratega oma rüvetatud aset. Oh häda! Kahetsus ei toonud talle kaotatud süütust enam tagasi.»

Seda jutustust kuuldes küsis Samuel endalt, kuidas võis tema saladus avalikuks tulla. Ta ei teadnud, et kurat oli endale võtnud vend Regimentali näo, et külvata rahutust Alca munkade südamesse.

Vanake Mael aga vajus mõttesse ja küsis endalt hingehädas:

«Kes päästab meid lohe lõugade vahelt? Kes hoiab meid tema hingeaurust? Kes kaitseb meid tema pilgu eest?»

Ometi hakkasid Alca elanikud julgust koguma. Dorn-bes'i põlluharijad ja Belmonfi karjakasvatajad vandusid, et nemad sobivad paremini võitluseks metsiku looma vastu kui mõni tütarlaps, ja karjusid, lüües oma käsivarre lihastele: «Katsugu aga lohe tulla!» Paljud mehed ja naised olid teda näinud. Nad ei olnud ühel nõul tema kuju ja kehaehituse suhtes, aga kõik kinnitasid üksmeelselt, et ta ei ole nii suur, kui algul arvati, ja et ta ei ole kasvult inimesest palju üle. Korraldati kaitset: päevaloojangut asusid vahid külade sissepääsude juurde, valmis häiret andma. Hangude ja vikatitega relvastatud salgad valvasid öösiti koplit, kuhu kariloomad kinni pandi. Anisi külas sattusid julged talumehed kord isegi lohele peale, kui ta üle Morio aiamüüri kargas. Kootide, vikatite ja hangudega relvastatult kargasid nad talle kallale ja jõudsid talle kannule. Oks neist, valvas ja vilgas mees, arvas kindlasti, et oli teda oma hanguga susanud, ent ta libises ühes loigus ja lohe pääses põgenema. Teised oleksid ta kindlasti kätte saanud, kui nad poleks aega viitnud kodujäneste ja kanade püüdmisega, keda lohe põgenedes maha jättis.

Talunikud kinnitasid külavanematele, et lohe näis neile kehakujult ja kasvult üsna inimese moodi, välja arvatud pea ja saba, mis olid tõepoolest hirmuäratavad.

65

XI PEATÜKK ALCA LOHE (Järg)

Sel ööl tuli Kraken oma koopasse tagasi varem kui tavaliselt. Ta võttis peast kahe härjasarvega ehitud hülgenahast kiivri, mille näovarju külge olid kinnitatud koledad kihvad. Ta heitis lauale kindad, mis olid varustatud kohutavate küünistega — viimased olid tehtud merelindude nokkadest. Ta haakis lahti oma vöö, mille küljes rippus pikk roheline voltis saba. Seejärel andis ta oma paažile Elole käsu kiskuda tal saapad jalast ja kui laps sellega küllalt kähku hakkama ei saanud, saatis ta tema jalahoobiga koopa teise otsa.

Heitmata pilku ilusale Orberose'ile, kes ketras villa, istus Kraken kolde ette, kus küpses lammas, ja pomises: «Viletsad pingviinid!... Ei ole närusemat elukutset kui lohe amet.»
«Millest räägib mu käskija?» küsis ilus Orberose.
«Nad ei karda mind enam,» jätkas Kraken. «Varem põgenesid kõik minu eest. Tõin kotis koju kanu ja küülikuid, ajasin ära lambad ja sead, lehmad ja härjad. Aga nüüd peavad need matsid hoolsasti valvet. Nad varitsevad mind öösiti. Nüüdsama pidin ma Anisi külas kootide, vikatite ja suurte hangudega relvastatud talumeeste eest põgenedes kanad ja küülikud maha jätma, saba kaenlasse võtma ning jalgadele tuld andma, öelge mulle, kas sobib siis ühel Kapadookia lohel põgeneda nagu varas, saba kaenlas. Kuna mind pealegi koormasid okasharjased, sarved, kihvad, küünised ja soomused, siis pääsesin hädavaevu ühe talumatsi käest, kes torkas mulle oma hanguga poole vaksa sügavuselt vasakusse kannikasse.»
Seda öeldes asetas ta käe ettevaatlikult haavatud kohale.
Kui ta oli mõne minuti kibedaid mõtteid mõlgutanud, jätkas ta:
«Millised tobud on küll need pingviinid! Olen tüdinud puhumast niisugustele lollidele tuld ninasse. Orberose. kas sa kuulad mind? .. .»
64
Nende sõnade peale võttis kangelane kätte oma kohutava kiivri ja silmitses seda tükk aega sünges vaikuses. Siis hakkas ta kiiresti kõnelema: «Selle kiivri tegin ma oma käega hülgenahast ja vor-isin ta kalapea kuju. järgi. Et seda veel hirmsamaks muuta, kinnitasin pealaele härjasarved ja varustasin ta metssea lõugadega. Riputasin ta külge punaseks värvitud hobusesaba. Ükski saarlane ei suutnud kiivri peale vaadata, kui ma selle nukras õhtuhämaruses õlgadest saadik pähe tõmbasin. Naised, lapsed, noormehed ja vanakesed põgenesid tema eest kabuhirmus ja ma külvasin hirmu terve pingviinide hõimu seas. Kelle nõuannete peale jättis see jultunud rahvas oma esialgse kartuse ja julgeb nüüd sellele hirmsale lõustale näkku vaadata ja seda kohutavat lakka taga ajada?»
Ja virutades oma kiivri kivipõrandale, kisendas Kraken:
«Käi tükkideks, petlik kiiver! Vannun kõigi Armori kuradite juures, et ma sind enam kunagi pähe ei pane!»
Ja seda tõotanud, tallas ta jalge alla oma kiivri, kindad, saapad ja voltis saba.
«Kraken,» ütles ilus Orberose, «kas lubate oma ümmardajal teie kuulsuse ja varanduste päästmiseks kavalust kasutada? Ärge põlake naise abi. Teie vajate seda, sest kõik mehed on rumalad.»
«Naine,» küsis Kraken, «millised plaanid sul on?»
Ja ilus Orberose teatas oma abikaasale, et mungad rändavad mööda linnu ja külasid, õpetades elanikele kõige sobivamaid võitlusviise lohe vastu. Ta rääkis, et nende õpetuste kohaselt võib lohest võitu saada neitsi, ja et kui ta oma vöö loomale ümber kaela heidab, võib ta teda niisama kerge vaevaga enda järel talutada nagu väikest koera.
«Kust sa tead, et mungad niisuguseid asju õpetavad?» küsis Kraken.
«Mu sõber,» vastas Orberose, «ärge katkestage tõsist kõnelust labase küsimusega. «Niisiis, kui Alca saarel leidub üks väga puhas neitsi,» lisavad need mungad, «siis astugu ta välja!» Ja ma olen otsustanud, Kraken, vastata nende üleskutsele. Lähen püha vanakese Maeli
67
juurde ja ütlen talle: «Mina olen neitsi, kes on taeva poolt määratud lohet ära võitma.»»
Nende sõnade peale hüüatas Kraken: «Kuidas võid sina olla see väga puhas neitsi? Ja miks tahad sa minu vastu võidelda, Orberose? Oled sa aru kaotanud? Tea, et ma ei lase sul endast võitu saada!»

«Enne kui vihastute, võiksite katsuda asjast aru saada,» õhkas ilus Orberose sügava ja leebe põlgusega

Ja ta esitas oma teravmeelse plaani.

Teda kuulates jäi kangelane mõttesse. Kui naine oh lõpetanud, ütles ta:

«Orberose, sinu kavalus on suur. Ja kui need plaanid sinu ettekuulutuse järgi täide lähevad, saan ma sellest suurt tulu. Ent kuidas saad sa taevast määratud neitsiks?»

«Ära muretse selle pärast sugugi,» vastas ta. «Ja heidame nüüd magama.»

Järgmisel päeval meisterdas Kraken oma rasvahaisu lises koopas koletu pajuvitstest sõrestiku ja kattis selle hirmsate krobeliste ja soomuseliste nahkadega. Selle sõrestiku ühte otsa õmbles ilus Orberose metsiku kiivri-tuti ja jälgi näokatte, mida Kraken kandis oma röövretkedel, ning teise otsa sobitas ta voltis saba, mida kangelane tavaliselt enda järel lohistas. Kui nad selle tööga valmis said, õpetasid nad väikese Elo ja viis teist poisikest, kes neid teenisid, seadeldise sisse ronima, näitasid, kuidas seda liikuma panna, kuidas seal pasunat puhuda ja takku põletada, et lohe oma lõugade vahelt tuld ja suitsu sülitaks.

XII PEATÜKK ALCA LOHE (Järg)

Orberose pani selga karmi villase rüü, sidus vööle jämeda nööri, läks kloostrisse ja palus õndsa Maeli jutule. Kuna aga naistel oli keelatud kloostrisse sisse astuda, siis tuli vanake värava taha, hoides paremas

käes karjasesaua ja toetudes vasaku käega oma kõige noorema õpilase, vend Samueli õlale.

«Naine, kes sa oled?» küsis Mael.

«Ma olen neitsi Orberose.»

Seda vastust kuuldes tõstis Mael oma värisevad käed taeva poole.

«Räägid sa õigust, naine? On kindlasti teada, et lohe elas OrberoseM ära. Ja ometi näen ma Orberose'i, ma uulen teda! Oo mu tütar, kas sa tõesti võtsid koletise õhus sõjariistaks ristimärgi ja tulid puutumatult tema õugade vahelt välja. See paistab mulle kõige tõenäo-isemana.»

«Sa ei eksi, mu isa,» vastas Orberose.   «Just   nõnda ninuga juhtuski. Niipea kui ma olin looma kõhust välja ääsenud, pagesin ma üksildasse paika Varjude rannal, eal elasin ma üksinduses, andudes palvele ja mõtisk-ustele   ning   suretasin   liha ennekuulmata   karmilt.   Siis ain ma taevase ilmutuse läbi teada, et ainult neitsi võib ohest võitu saada ja et mina olen see neitsi.»

«Näita mulle oma kutsumuse märki,»   ütles vanake.

«Mina ise olen see märk,» vastas Orberose.

«Mulle pole tundmata nende vaimuvägi, kes on oma iha ära salanud,» vastas pingviinide apostel. «Aga kas a oled see, kes sa ütled enda olevat?»

«Sa näed seda võitluse tulemustest.»

Neile lähenes munk Regimental ja ütles: «See   on   parim   tõend.   Kuningas Saalomon   ütles: Kolme asja on raske märgata ja neljandat täiesti või-atu: need   on ussi jälg kivil,   linnu jälg õhus, laeva älg vees ja mehe jälg naises.» Ma pean jultunuiks neid iatroone, kes   arvavad   endid   selles   asjas   targemaks õige targemast   kuningate   hulgas.   Uskuge   mind,   mu sa, ja ärge   küsige   neilt   nõu vaga   Orberose'i   asjas, "uigi nad ütlevad teile oma arvamuse, olete ikka nii-ama tark kui ennegi. Neitsilikkust pole sugugi kergem õestada kui alal   hoida. Plinius õpetab meile oma loo-usloos, et selle tunnusmärgid on petlikud või väga ebakindlad. 1 Mõni naine, kes kannab endas patuelu nelja-

Seda lauset otsisime Pliniuse «Loodusloost» asjatult. Väljaandjad.

teistkümmend märki, on puhas inglite silmis, aga mõni teine, kes matroonide poolt sõrme ja silmaga on piinliku hoolega läbi katsutud ja puutumatuks tunnistatud, teab, et võlgneb need laitmatud välised märgid kavalatele loomuvastastele kunstidele. Selle püha neitsi puhtuse eest paneksin ma käe tulle.»

Ta kõneles nii, sest ta oli kurat. Kuid vanake Mael ei teadnud seda. Ta küsis vagalt Orberose'ilt:

«Mu tütar, kuidas kavatsete võitu saada nii metsikust loomast, nagu see, kes teid ära neelas?»

Neitsi vastas:

«Homme päikesetõusul, oo Mael, kutsu rahvas künkale tühja nõmme servale, mis ulatub Varjude rannani välja, ja valva, et ükski pingviinia mees ei seisaks kaljudele lähemal kui viissada sammu, sest koletise hingus mürgi-taks ta otsekohe. Ja lohe tuleb kaljude vahelt välja ja mina heidan talle oma vöö ümber kaela ja talutan teda enda järel nagu vagurat koera.»

«Kas sa ei laseks end saata mõnel julgel ja väga vagal mehel, kes tapaks lohe?» küsis Mael.

«Nagu sa ütled, oh vanake: ma annan koletise Kra-keni kätte, kes lõikab tal oma välkuva mõõgaga kõri läbi. Sest tea, et üllas Kraken, keda peeti surnuks, tuleb tagasi pingviinide hulka ja tapab lohe. Ja eluka kõhust tulevad välja lapsukesed, kelle ta ära õgis.»

«See, mida sa mulle teatad, oo neitsi,» hüüdis apostel, «näib mulle imelisena ja käib üle inimlike võimete.»

«Nii see on,» vastas neitsi Orberose. «Kuid tea, oo Mael, — mulle ilmutati, et tasuks oma päästmise eest peavad pingviinid maksma rüütel Krakenile iga-aastase andamina kolmsada kana, kaksteist lammast, kaks härga, kolm siga, tuhat kaheksasada mõõtu nisu ja juurvilja vastavalt aastaajale. Lisaks tuleb anda Krakenile need lapsed, kes lohe kõhust välja tulevad, ja jätta nad talle, et nad teda teeniksid ja kõiges tema sõna kuulaksid.

Kui pingviinia rahvas neid kohustusi ei täida, tuleb saarele uus lohe, veel hirmsam kui eelmine. Ma olen rääkinud.»

ALCA LOHE

(Järg ja lõpp)

Vanakese Maeli kutsel kokku kogunenud pingviinia rahvas veetis öö Varjude rannas, piiri taga, mille püha mees oli tõmmanud, et koletise hingus ei mürgitaks kedagi pingviinide seast.

Öö loor varjas veel maad, kui kostis kähe möirgamine ja seejärel ilmus rannakaljudele lohe hiiglasuur vormitu kuju. Ta roomas kui madu ja tema väänlev keha näis olevat viisteist jalga pikk. Teda nähes taganeb rahvahulk kohkunult. Ent peagi pöörduvad kõikide pilgud neitsi Orberose'i poole, kes astub puhkevas koidukumas üle roosa kanarbiku, seljas valge rüü. Kartmatul, kuid tagasihoidlikul rühil läheb ta looma poole, kes hirmsaid ulgeid kuuldavale tuues avab oma tuld sülitavad lõuad. Läbilõikav hirmu ja haletsuse karje tõuseb pingviinide hulgast. Kuid neitsi sõlmib lahti oma linase vöö, heidab selle lohele ümber kaela ja talutab teda pealtvaatajate kiiduhüüete saatel enda järel nagu truud koera.

Ta on juba tükk maad üle nõmme edasi läinud, kui ilmub Kraken, käes sädelev mõõk. Rahvas, kes pidas teda surnuks, karjatab üllatusest ja rõõmust. Kangelane tormab elukale kallale, paiskab ta selili ja lahastab tal mõõgaga kõhu, kust tulevad

välja väike Elo ja viis teist lapsukest, kelle lohe oli ära neelanud. Nad on särgiväel, juuksed kähardatud ja käed palveks kokku pandud.

Sedamaid langevad nad põlvili neitsi Orberose'i ette, kes nad oma rinnale tõmbab ja neile kõrva sosistab:

«Minge laiali küladesse ja ütelge: «Meie oleme vaesed väikesed lapsukesed, kelle lohe ära neelas ja kes särgiväel tema kõhust välja tulid.» Rahvas annab teile külluses kõike, mida iganes soovite. Aga kui te räägite midagi muud, saate ainult vastu kõrvu ja naha peale. Minge!»

Mitmed pingviinid, kes nägid lohet lõhkilõigatud kõhuga, tormasid teda tükkideks kiskuma — ühed metsiku viha ja kättemaksu pärast, teised selleks, et kätte saada tema peas tekkivat maagilist kivi, mida nimetatakse

71

drakontiidiks. Surnuist üles tõusnud laste emad jooksid oma väiksekesi suudlema. Kuid püha mees Mael hoidis neid tagasi, kinnitades, et nii ühed kui teised pole küllalt pühad, et lohele lähenedes ellu jääda.

Peagi tulid väike Elo ja viis teist lapsukest rahva juurde ja ütlesid:

«Meie oleme vaesed väikesed lapsukesed, kelle lohe ära neelas ja kes särgiväel tema kõhust välja tulid.» Ja kõik, kes seda kuulsid, ütlesid neid suudeldes: «õnnistatud lapsed, me anname teile külluses kõike, mida iganes soovite.»

Ning südamed täis rõõmu, läks rahvahulk laiali, lauldes hümne ja kiituselaule.

Selle päeva mälestuseks, mil kõigevägevam päästis rahva julmast nuhtlusest, seati sisse pidulikud rongkäigud, kus aheldatud lohe kujutust ringi kanti.

Kraken nõudis maksu sisse ja sai kõige rikkamaks ning vägevamaks pingviinide seas. Võidu märgiks ja selleks, et rahvale vajalikul määral hirmu sisendada, kandis ta peas lohe okasharja ja tavatses öelda: «Nüüd, kus lohe on surnud, olen mina lohe.» Veel kaua põimis Orberose oma lahkeid käsivarsi härjaajajate ja karjuste kaela ümber, keda ta jumalatega võrdseks tegi, aga kui ta ilu närtsis, pühendas ta ennast issandale.

Teda austas kogu rahvas ja pärast surma võeti ta pühakute kaanonisse ning ta sai Pingviinia taevaseks kaitsjaks.

Kraken jättis järele poja, kes kandis nagu isagi lohe okasharja ja sai seepärast hüüdnimeks Draco. Tema rajas Pingviinia esimese kuningliku dünastia.

III RAAMAT KESKAEG JA RENESSANSS

I PEATÜKK BRIAN VAGA JA KUNINGANNA GLAMORGANE

Alca kuningad, Krakeni poja Draco järeltulijad, kandid peas lohe kohutavat okasharja, püha märki, mille aljas nägeminegi sisendas rahvastele austust, hirmu ja rmastust. Nad pidasid lakkamatut võitlust kas oma asallide ja alamatega või siis naabersaarte ja -mand-ite valitsejatega.

Vanimad neist kuningaist on järele jätnud ainult imed. Pealegi ei oska me neid ei hääldada ega kirjutada. Esimene drakoniid, kelle valitsusaega me tunneme, on Brian Vaga, kuulus oma kavaluse ja julguse poolest sõjas ja jahiretkedel.

Ta oli kristlane, armastas kirjandust ja soosis kloostri-elule pühendunud inimesi. Oma lossi saalis, kus suitsunud laetalade küljes rippusid metsloomade pead, nahad ja sarved, korraldas ta pidusööke, kuhu olid kokku kutsutud kõik Alca ja naabersaarte harfimängijad, ning ülistas seal ise lauluga kangelasi. Ta oli õiglane ja suuremeelne, kuid põles kõrvetavas kuulsusejanus ega võinud jätta surma saatmata neid, kes laulsid paremini kui tema.

Paganad, kes laastasid Bretagne'i, kihutasid Yverni mungad sealt minema, kuid kuningas Brian kutsus nad oma riiki ning laskis neile ehitada oma lossi lähedale

puukloostri. Iga päev läks ta koos oma abikaasa kuninganna Glamorgane’iga kloostrikabelisse, võttis osa jumalateenistusest ja laulis hümne.

Nende munkade hulgas oli üks, nimega Oddoul, kes oli täies nooruse õieehtes ning paistis silma tarkuse ja voorusega. Kurat tundis sellest suurt meelehärmi ja katsus teda mitu korda kiusatusse viia. Ta ilmus mungale mitmesugusel kujul ja näitas talle kord sõjaratsut, kord noort neitsit, kord mõdukarikat. Siis koristas ta tema ees kaht täringut sarve sees ja ütles talle:

«Tahad sa mängida minuga sellesinase maailma kuningriikide peale ühe juuksekarva vastu sinu peast?»

Ent see jumalamees võttis sõjariistaks ristimärgi ja lõi vaenlase taganema. Mõistes, et ta ei suuda teda võrgutada, mõtles kurat tema hukutamiseks välja osava lõksu. Ühel suveööl lähenes ta kuningannale, kes magas oma asemel, ja ilmutas temale noore munga kuju, keda valitsejanna iga päev puukloostris nägi, ning pani sellesse mõttekujusse suure võlu. Sedamaid voolas armastus otsekui märkamatu mürk Glamorgane'i soontesse. Teda hakkas närima iha elada Oddouliga lõbuelu. Lakkamatult leidis ta ettekäändeid, et munka enda juurde tuua. Mitu korda palus ta teda õpetada oma lapsi lugemises ja laulmises.

«Ma usaldan nad teie hoolde,» ütles ta Oddoulile. «Ja ma kuulan pealt õppetunde, mida te neile annate, et ka ise ennast harida. Koos poegadega õpetate ka ema.»

Kuid noor munk vabandas end kord sellega, et ta pole küllalt tark õpetaja, kord sellega, et tema seisus keelab tal naistega tegemist teha. See keeldumine üha piitsutas Glamorgane'i ihasid. Kord, kui tema piin oli talumatuks muutunud ja ta õhates oma asemel lamas, laskis ta kutsuda Oddouli oma tuppa. Munk tuli sõnakuulelikult, kuid jäi silmi maha lüües lävele seisma. See, et nooruk talle otsa ei vaadanud, täitis Glamorgane’i kannatamatuse ja valuga.

«Sa näed,» ütles ta mungale, «mul pole enam jõudu. Vari on langenud mu silmile. Mu keha on põlev ja jäine.»

Ja kuna noormees vaikis ega teinud ühtki liigutust, kutsus kuninganna teda anuval häälel:

«Tule mu kõrvale, tule!»

Ja sirutades välja oma käed, mis ihast otsekui pikemaks said, püüdis ta noorukit haarata ja enda juurde tõmmata.

See aga põgenes, heites talle ette häbitust.

Vihast meeletuna ja kartes, et Oddoul teeb avalikuks häbi, millesse ta oli langenud, otsustas ta siis ise noormehe hukutada, et see mitte teda hukatusse ei viiks.

Ahastaval häälel, mis terves lossis vastu kajas, karjus ta appi, nagu oleks ta tõepoolest suures hädaohus. Kokkujooksnud toaneitsid nägid noort munka põgenemas ja kuningannat, kes püüdis ennast voodilinadega katta. Kõik üheskoos hakkasid kisendama mõrtsukatööst. Ja kui kära peale kohale rutanud kuningas Brian tuppa astus, nägi ta Glamorgane'i, juuksed sassis ja silmad pisaraist läikimas, kes näitas talle oma rinda, mille ta metsikuis armupiinades oli küüntega katki kraapinud.

«Mu isand ja abikaasa,» ütles ta, «te näete vägivalla jälgi, mille ohvriks ma langesin. Alatust ihast aetuna lähenes mulle Oddoul ja tahtis mind väevõimuga võtta.»

Neid kaebusi kuuldes ja seda verd nähes andis kuningas metsikus vihas oma valvuritele käsu noor munk kinni võtta ja lossi ees kuninganna silme all elusalt ära põletada.

Sellest sündmusest teada saades läks Yverni abt kuninga juurde ja ütles:

«Kuningas Brian, sellest näitest ilmneb teile erinevus kristliku naise ja paganliku naise vahel. Rooma Lucre-tia oli kõige vooruslikum paganlike vürstitaride hulgas; ometi ei olnud tal jõudu, et end kaitsta ühe noore himut-seja rünnakute vastu, ja

masendatuna oma nõrkusest, langes ta meeleheitesse, kuna aga Glamorgane hullunud ja kõige kardetavamast deemonist vallatud kurjategija kallaletungile võidukalt vastu pani.»

Lossivanglas aga ootas Oddoul tundi, mil ta pidi elusalt põletatama. Ent jumal ei tahtnud, et hukkuks süütu. Ta saatis tema juurde kuninganna ümmardaja Gudru-ne'i kujul oma ingli, kes ta vanglast välja tõi ja sellesama naise tuppa viis, kelle kuju ta oli võtnud.

Ja ingel ütles noorele Oddoulile:

«Ma armastan sind, sest sa oled julge.»

Ja noor Oddoul, kes uskus kuulvat Gudrune'i ennast, vastas silmi langetades:

«Issanda armu läbi võisin ma kuninganna meeletüs-tele vastu panna ja selle vägeva naise vihameelt trotsida.»

Ja ingel küsis:

«Kuidas, kas sa ei teinudki siis seda, milles kuninganna sind süüdistab?»

«Ei, tõesti mitte, ma ei teinud seda,» vastas Oddoul, käsi südamel.

«Sa ei teinud seda?»

«Ei, ma ei teinud seda! Juba mõtegi niisugusest teost täidab mind õudusega.»

«Siis vaata et sa kaod,» kisendas ingel, «käkk niisugune '?»

Ning ta avas ukse, et lasta noorel mungal põgeneda.

Oddoul tundis, kuidas ta vägeval käel välja visati. Vaevalt oli ta alla tänavale jõudnud, kui keegi talle ööpoti sisu kaela kallas; ja ta mõtles:

«Sinu teed on imelikud, issand, ja sinu mõtted mõistmatud.»

II PEATÜKK DRACO SUUR. PÜHA ORBEROSE'1 PÕRMU ÜMBERMATM1NE

Brian Vaga järeltulijate otsejoon kustus 900-nda aasta ümber Collic Lühinina isikuga. Sellele valitsejale järgnes tema nõbu Bosco Suuremeelne, kelle esimeseks mu-reks oli tappa kõik sugulased, et kindlustada oma trooni. Temast põlvneb pikk rida vägevaid kuningaid.

Üks neist, Draco Suur, saavutas sõjamehena hiilgava kuulsuse. Tema sai sagedamini lüüa kui teised. Just pidevatest lüüasaamistest võib ära tunda suuri väejuhte. Kahekümne aasta jooksul põletas ta maha rohkem kui sada tuhat küla, lossi, alevit, agulit, suurt ja väikest linna ning ülikooli. Ta laastas tulega niihästi vaenlase

[1] Pingviinia kroonik, kes sellest sündmusest kõneleb, tarvitas väljendit «**Species inductilis**». Tõlkisin sõna-sõnalt.

maid kui ka omaenda valdusi. Ja tal oli kombeks öelda oma teguviisi selgituseks:

«Sõda ilma tulekahjuta on nagu rupskid ilma sinepita — maotu asi.»

Tema kohtumõistmine oli karm. Kui vangivõetud talupojad ei jõudnud lunaraha maksta, tõmbas ta nad oksa, ja kui mõni õnnetu naine tuli paluma oma maksujõuetu mehe eest, siis lohistas ta teda juukseidpidi oma hobuse järel. Ta elas karmi sõdurielu. Tunnistame meelsasti, et tema kombed olid puhtad. Ta mitte ainult ei hoidnud kustumast oma kuningriigi muistset kuulsust, vaid suurendas ka lüüasaamistes pingviinia rahva au.

Draco Suur laskis püha Orberose'i põrmu Alcasse üle tuua.

Püha naisterahva keha oli maetud ühte koopasse Varjude rannal, kaugel lõhnaval nõmmel. Esimesed palverändurid, kes hauda külastamas käisid, olid noormehed ja neiud naaberküladest. Kõige meelsamini tulid nad sinna paarikaupa ja õhtuti, sest vagad ihaldused otsivad ju loomulikult rahuldust hämaruses ja üksinduses. Nad

andusid pühaku auks õhinal õrnale kultusele, mille saladust nad näisid kadedalt hoidvat. Nad ei armastanud oma elamustest avalikult kõnelda. Kuid neid tabati teineteisele sosistamas armastust, naudingut ja hurma väljendavaid sõnu, millesse nad põimisid Orberose'i püha nime. Ühed õhkasid, et seal koopas ununeb maailm, teised ütlesid, et sealt väljudes tunned vaikset rahuldust. Noored tütarlapsed meenutasid omavahel naudinguid, mida nad seal läbi elasid.

Niisuguseid imesid tegi Alca neitsi oma kuulsusrikka igaviku koidikul. Neis oli puhte magusat hämarust. Peagi levis koopa müsteerium peene aroomina kogu ümbruskonnas. See oli puhtaile südameile rõõmu ja hingelise ülenduse allikaks, ja asjata püüdsid rikutud inimesed usklikke vale ja laimuga eemale juhtida armuallikatest, mis pühaku hauast välja voolasid. Kirik hoolitses selle eest, et need annid ei langeks osaks mitte ainult tema üksikutele lastele, vaid leviksid kogu kristlikus Pingviinias. Koopa juurde asusid elama mungad, ehitasid merekaldale kloostri, kabeli, võõrastemaja, ja palverändureid hakkas kokku voolama.

77

Nagu oleks pikemaajaline taevasviibimine talle jõudu andnud, tegi õnnis Orberose nüüd nende heaks, kes tema hauale oma ohvrianni tõid, veel suuremaid imesid. Ta sütitas lootuse seni sigimatuis naistes, saatis armukadedatele vanameestele unenägusid, mis veensid neid nende noorte abikaasade truuduses, keda ülekohtuselt kahtlustati, hoidis ümbruskonnast eemal katkud ja loomataudid, näljahädad, tormid ja Kapadookia lohed.

Kuid segaduste perioodil, mis laastasid riiki kuningas Collic'i ja tema järglaste ajal, riisuti püha Orberose'i haud paljaks, klooster põletati maha ja mungad aeti laiali. Tee, mida olid kaua tallanud nii paljud vagad palverändurid, kadus leetpõõsaste, kanarbiku ja sinise liivaohaka alla. Saja aasta jooksul külastasid imettegevat hauda ainult rästikud, nirgid ja nahkhiired. Siis aga ilmutas pühak end ühele naabruskonna talupojale, kelle nimi oli Momardic.

«Mina olen neitsi Orberose,» ütles ta talunikule. «Valisin sind oma pühamu kordaseadjaks. Hoiata ümbruskonna rahvast, et kui nad jätavad minu mälestuse unarusse ega austa ning kaunista minu hauda, siis tuleb uus lohe Pingviiniat laastama.»

Kõrgesti õpetatud vaimulikud uurisid seda ilmutust ja kuulutasid selle tõeliseks, — mitte saatanlikuks, vaid täiesti taevaliseks. Hiljem pandi tähele, et Prantsusmaal olid püha Fides ja püha Katariina samasugustel asjaolu del just niisamuti toiminud ja neidsamu sõnu tarvitanud.

Klooster ehitati uuesti üles ja jälle voolas kokku palverändajaid. Neitsi Orberose tegi üha suuremaid imesid. Ta parandas mitmesuguseid väga raskeid haigusi, nagu lampjalg, vesitõbi, halvatus ja püha Guy tõbi. Hauda valvavad mungad elasid kadestusväärses jõukuses. Just sel ajal ilmus pühak kuningas Draco Suurele, käskis end kuulutada kuningriigi taevaseks kaitsjaks ja tuua oma kallis põrm Alca katedraali üle.

Selle tulemusena kanti neitsi hästilõhnavad jäänused suurte auavaldustega Alca peakirikusse ja asetati keset altariruumi seisvasse kullast ja emailist kirstu, mida kaunistasid kalliskivid.

78

Kapiitel pidas raamatut imede kohta, mida õnnis Orberose oli teinud.

Draco Suur, kes iial ei lakanud kaitsmast ja ülistamast ristiusku, suri kõige suuremas vagaduses, pärandades kirikule tohutud varandused.

III PEATÜKK KUNINGANNA CRUCHA

Pärast Draco Suure surma tuli hirmsate segaduste aeg. Tihti süüdistatakse selle valitseja järglasi nõrkuses. Ja tõepoolest, mitte ükski neist ei järginud ligilähe-daltki

oma vapra esivanema eeskuju. Tema poeg Chum, kes oli lonkur, jättis hooletusse 'ingviinia territooriumi laiendamise. Chumi poeg Bolo inges lossivahtide käe läbi oma üheksandal eluaastal, ist sel hetkel, kui ta oli astumas troonile. Tema järglaseks sai ta vend Gun, kes oli vaid seitse aastat vana ja kes laskis enda eest valitseda oma emal, kuninganna Cruchal.

Crucha oli ilus, haritud ja arukas, ent ta ei suutnud taltsutada oma kirgi.

Nii näiteks tarvitab auväärne Taipa oma kroonikas kuulsa kuninganna kohta järgmisi sõnu:

«Näo ilu ja kehalise kauniduse poolest ei jää kuninganna Crucha maha ei Babüloonia Semiramisest, ei amatsoonide kuningannast Penthesileiast ega Heroo-dese tütrest Salomest. Ent tema juures on märgata teatud iseärasusi, mida võib lugeda iluks või inetuseks, olenevalt inimeste vastuolulistest arvamustest ja selle maailma seisukohtadest. Tema laubal on kaks sarvekest, mida ta varjab oma lopsakate kuldsete palmikute all. Üks silm on tal sinine ja teine must, pea vasakule kaldu nagu Makedoonia Aleksandril, paremal käel kuus sõrme ja nabast allpool pisikene ahvipea.

Tema kõnnak on majesteetlik, ülesastumine lahke. Ta on kuninglikult helde käega, kuid mitte alati ei oska ta mõistust oma ihadest kõrgemale seada.

79

Kord märkas ta palee hobusetallis noort ja väga ilusat tallipoissi, lõi sedamaid lõkkele armastusest tema vastu ja usaldas talle sõjavägede juhatamise. Aga mille eest seda kuningannat põiklemata kiita tuleb, on rikkalikud kingitused, mida ta teeb kuningriigi kirikutele, kloostritele ja kabelitele ja eriti pühale Beargardeni kloostrile, kus mind issanda armu läbi neljateistkümnendal eluaastal mungaks pühitseti. Oma hingeõnnistuseks tellis ta nii palju missasid, et piltlikult öeldes muutus iga Pingviinia kiriku preester taeva palge ees süüdatud küünlaks, mis pidi õilsa Crucha tegema jumaliku armuhalastuse osaliseks.»

Nende ja mõnede teiste ridade najal, millega ma olen oma teost rikastanud, võib otsustada «Gesta Pinguino-rum'i» ajaloolise ja kirjandusliku väärtuse üle. Õnnetuseks katkeb see kroonika järsku Gun Nõrga järglase Draco Lihtsameelse kolmanda valitsemisaastaga. Oma ajalooga siiamaale jõudes pean tõesti kurtma meelepärase ja usaldusväärse juhi kaotamise pärast.

Kaheks järgmiseks sajandiks vajus Pingviinia verisesse anarhiasse. Kõik kunstid hukkusid. Keset üldist harimatust pühendusid vaid mungad varjulises kloostris teadusele ja kirjutasid raugematul õhinal pühakirja ümber. Et pärgament oli haruldane, siis kraapisid nad puhtaks vanu käsikirju ja kirjutasid nendele jumalasõna. Ja otsekui rohked õied roosipõõsal sündisid piiblid pingviinide maal.

Keegi munk Ermold Pingviin püha Benedictuse ordust kustutas üksipäini neli tuhat kreeka ja ladina käsikirja, et neli tuhat korda ümber kirjutada püha Johannese evangeeliumi. Sel kombel hävitati tohutu hulk antiikaja poeesia ja kõnekunsti meistriteoseid. Ajaloolased tunnistavad üksmeelselt, et keskajal olid Pingviinia kloostrid kirjanduse pelgupaigaks.

Selle ajajärgu lõppu tähistavad lakkamatud sõjad pingviinide ja delfiinide vahel. Tõde nende sõdade kohta on äärmiselt raske välja uurida, mitte sellepärast, et puu-duksid ülestähendused, vaid just seetõttu, et neid on nii palju. Delfiinia kroonikud vaidlevad kõigis punktides Pingviinia kroonikutele vastu. Ja mitte ainult seda — ka Pingviinia kroonikud vaidlevad üksteisele vastu, ning

80

Delfiinia omad niisamuti. Leidsin kaks kroonikut, kes on hei nõul, kuid üks neist on teise pealt maha kirjutanud, inult üks on kindel — nimelt et tapatalgud, vägivalla-eod, põletamised ja rüüstamised järgnesid üksteisele ahetpidamata.

õnnetu valitseja Bosco IX ajal seisis kuningriik lausa ukatuse äärel. Kui saabus teade, et kuuesajast suurest urjekast koosnev Delfiinia laevastik on Alca alla ilmu-ud,

korraldas piiskop pühaliku protsessiooni. Kapiitel, alitud kohtunikud, parlamendiliikmed ja ülikooli õpeta-ad võtsid peakirikust püha Orberose'i kirstu ja kandsid eda ümber linna. Nende järel sammus hümne lauldes ogu rahvas. Ja mitte ilma põhjuseta ei hüütud Pingvii-ia püha kaitsja poole. Siiski piirasid delfiinid linna mber nii maa kui mere poolt, võtsid ta tormijooksuga ra ja tapsid, rüüstasid, vägistasid ning põletasid seal oim päeva ja kolm ööd hoolimatusega, mida sünnitab arjumus.

Ei oska küllalt imeks panna, et nende raudraskete egade jooksul jäi usk pingviinide südameis puutumata, aevase tõe hiilgus pimestas sofistikast rikkumata aime. See oligi usulise üksmeele põhjuseks. Kiriku püsiv hool aitas kahtlemata kaasa usklike õnneliku liidu lalhoidmisele: iga pingviin, kes mõtles teisiti kui tema aaskodanikud, põletati sedamaid.

IV PEATÜKK KIRJANDUS: JOHANNES TALPA

Alaealise kuninga Guni valitsuse ajal kirjutas Beargardeni munk Johannes Taipa samas kloostris, kus ta heteistkümnendast eluaastast peale valmistus mungaks ama ja kust ta kogu oma elu jooksul ühekski päevaks lja ei tulnud, oma kuulsa kaheteistkümnest raamatust osneva ladinakeelse kroonika «De Gestis Pinguino-

Beargardeni kloostri kõrged müürid kerkivad ligipääs-atu kaljurünka tipul. Ümberringi avanevad pilgule vaid navad mäeharjad, mida kohati varjavad pilved.

Kui Johannes Talpa asus kirjutama «Gesta Pinguinorum'it», oli ta juba vana mees. Hea munk pidas vajalikuks meile sellest oma raamatus teatada: «Ma olen juba ammu kaotanud oma heledad lokid,» ütleb ta, «ja minu pealagi on muutunud metallist kumerpeegli sarnaseks, mille abil pingviinia daamid end nii suure hoole ja tähelepanuga uurivad. Minu kehakasv on juba loomu poolest lüheldane ning aastatega olen veelgi väiksemaks jäänud ja looka vajunud. Minu rinda soojendab valge habe.»

Armsa naiivsusega jutustab Talpa meile oma elujuhtumustest ja mõnedest iseloomujoontest. «Pärinen aadli-perekonnast ja olin juba lapsest saadik määratud vaimulikule elukutsele; seepärast õpetati mulle grammatikat ja muusikat. Lugemist õpetas mulle keegi isand, nimega Amicus, kes oleks õieti pidanud olema Inimicus. Mul oli tähtede tundmaõppimisel suuri raskusi, seepärast sain temalt kibedasti vitsu, ja võiks öelda, et ta kirjutas mulle tähestiku tuliste märkidega tagumikule.»

Teises kohas pihib Taipa oma sünnipärasest kalduvusest himurusele. Ta jutustab sellest väljendusrikkail sõnul: «Nooruses oli minu meeleline tulisus niisugune, et isegi metsa jahedas varjus tundsin end pigem pajas keevat kui värsket õhku hingavat. Ma põgenesin naiste eest. Asjata! Sest piisas kellukesest või pudelist, et nende kuju minu mõtteis äratada.»

Ajal, mil ta oma kroonikat kirjutas, laastas hirmus sõda, mis oli ühekorraga nii kodusõda kui ka sõda välisvaenlaste vastu, pingviinide maad. Crucha sõdurid, kes tulid kaitsma Beargardeni kloostrit delfiinia barbarite vastu, kindlustasid end seal tugevasti. Et kloostrit vallutamatuks muuta, murdsid nad müüridesse laskeavad ja võtsid maha kiriku tinakatuse, et sellest lingumeestele kuule teha. Öösiti süütasid nad kloostrihoovil ja siseõuedel suured lõkked, kus nad küpsetasid terveid härgi, mis olid aetud iidsete mägikuuskede tüvedest varraste otsa. Tule ümber, vaigust ja rasvast lõhnavas suitsu-pilves istudes tühjendasid nad veini- ja õllevaate. Nende laulud, jumalateotused ja omavaheliste kisklemiste kära summutasid hommikukellade helina.

Lõpuks murdsid delfiinid kitsustikest läbi ja piirasid

kloostri sisse. Need olid põhjamaa sõjamehed, kelle soomusrüüd ja relvad olid vasest. Nad ajasid kaljuseina ajale püsti saja viiekümne sülla pikkused redelid, mis imeduses ja tormis inimkehade ja relvade raskuse aü urdusid ning puistasid meestekobaraid kuristikesse ja aljulõhedesse. Pilkases öös oli kuulda, kuidas pikk

möir-amine sügavikku kadus, siis algas tormijooks uuesti, ingviinid kallasid terveid ojasid põlevat tõrva ründajatele kaela ja need lõid leegitsema otsekui tõrvikud. Kuus-kümmend korda üritasid metsikud delfiinid eskalaadi, kuuskümmend korda heideti nad tagasi.

Kümme kuud rõhusid delfiinid raudsesse rõngasse suletud kloostrit. Ent siis, just kolmekuningapäeval, juhatas üks karjus alt orust neile salajase raja, mida mööda nad ronisid üles mäele, tungisid kloostri all asuvatesse salakäikudesse, tormasid siseõuedele, köökidesse, kirikusse, kapiitlisaalidesse, raamatukogusse, pesukodadesse, mungakongidesse, söögisaalidesse, magamisruu-midesse, süütasid hooned põlema, tapsid ja vägistasid, hoolimata ohvrite east ja soost. Äkitselt ärgates sööstsid pingviinid relvade juurde. Silme ees hämaruse ja kabuhirmu loor, rabasid nad üksteist, kuna delfiinid kisk-lesid omavahel kirveid abiks võttes pühade anumate, viirukipannide, küünlajalgade, preestrikuubede, reliikvia-laegaste, kuldristide ja kalliskivide pärast.

Õhk oli täis kõrbenud liha kirbet lõhna. Leekide keskelt tõusis surmakarjeid ja ägamist. Sissevarisevate katuste servadel jooksid sipelgatena tuhanded mungad ja langesid alla orgu. Johannes Taipa aga kirjutas ikka oma kroonikat. Kiiruga taganedes matsid Crucha sõdurid kõik kloostri sissekäigud kaljulahmakatega kinni, et sulgeda delfiinid põlevaisse hoonetesse. Ja selleks et lömastada vaenlased seinte ja müüride variseva lasu all, kasutasid nad müürilõhkujatena igivanade tammede tüvesid. Kõuemürinal langesid alla söestunud laetalad ja kiriku-löövide kõrged kaared varisesid kokku hiiglatüvede löökide all — neid kõigutas ühekorraga kuussada meest. Peagi polnud suurest ja rikkast kloostrist muud järel kui Johannes Taipa kamber, mis oli jäänud imelise juhuse tõttu rippuma suitseva katuseviilu rusude külge. Vana kroonik aga kirjutas edasi.

Niisugune imetlusväärne keskendumisvõime võib siiski tunduda liialdusena ajalookirjutaja puhul, kes on seadnud oma eesmärgiks tema eluajal toimunud sündmuste edasiandmise. Ent kui kaugel eemal me ümbritsevaist asjust seisamegi, oleme neist siiski mõjustatud. Uurisin Rahvusraamatukogus Johannes Taipa algkäsi-kirja, kus see seisab fonds ping. K. L6, 123 90 quater all. See on pärgamentkäsikiri 628 lehel. Käekiri on äärmiselt segane ja tähed, rääkimata sellest, et nad ei seisa sirges reas, hüppavad igas suunas laiali, põrkavad kokku ning langevad üksteise peale täielikus korratuses või õigemini öelda hirmsas segaduses. Nad on nii halvasti kirjutatud, et enamasti ei ole üksnes võimatu neid ara tunda, vaid isegi eraldada tindiplekkidest, mida tähtede vahel külluses leidub. Need hindamatud leheküljed kan-navad seega segaduste pitserit, millede keskel nad on kirjutatud. Käsikirja lugemine on raske. Beargardeni munga stiil seevastu ei ilmuta mingit tundeerutuse märki. «Gesta Pinguinorum'\» toon ei kaldu iial kõrvale lihtsusest. Jutustamisviis on kiire ja kokkusurutud, mis paiguti läheneb kuivusele. Arutlused on harvad ja enamasti teravmeelsed.

V PEATÜKK KUNST: PRIMITIIVID PINGVIINIA MAALIKUNSTIS

Pingviinia kriitikud kinnitavad üksteise võidu, et ping-viinia kunst paistab algusest peale silma võimsa ja haarava originaalsusega ning et asjata oleks mujalt otsida seda ilu ja mõistusepärasust, mis iseloomustab tema esimesi saavutusi. Delfiinid aga väidavad, et nende kunstnikud olid pikka aega pingviinide õpetajateks ja eeskujuandjaiks. Selles asjas on raske otsusele jõuda, sest enne kui pingviinid oma primitiive imetlema hakkasid, hävitasid nad kõik nende teosed.

Me ei jõua küllalt kurta selle kaotuse pärast. Mina isiklikult tunnen seda väga valusalt, sest et ma austan pingviinia muinsusi ja armastan primitiive üle kõige.

Nad on võluvad. Ma ei ütle, et nad kõik üksteisele sarnaneksid — see poleks õige —, kuid neil on ühine laad, nagu kõigis teisteski koolkondades: neil on reeglid, millest nad kunagi üle ei astu; nad on kuidagi täiuslikud, sest seda, mida nad teadsid, teadsid nad hästi. Õnneks võib pingviinia primitiivides ettekujutust saada itaalia, flaami, saksa, eriti aga prantsuse primitiivide kaudu, kes seisavad kõrgemal kõigist teistest. Nagu ütleb härra Gruyer, on neil kõige rohkem loogikat, sest loogilisus on puhtprantsuslik omadus. Ja püütagu seda eitada, Prantsusmaale tuleb siiski jätta primitiivide säilitamise au, kuna teistel rahvastel neid enam ei ole. Prantsuse primitiivide näitusel Marsani paviljonis 1904. aastal oli välja pandud mitu väikest maali viimaste Valois'de ja Henri IV ajast.

Ma olen ette võtnud mitmeid reise, et näha vendade van Eyckide, Memlingi, Rogier van der Wydeni, «Maria surma» looja Ambrogio Lorenzetti ja vanade umbrialaste pilte. Kuid ei Brügges, Kölnis, Sienas ega Perugias ei pühendatud mind selle ajastu kunsti saladustesse. Primitiivide teadlikuks imetlejaks muutusin alles väikeses Arezzo linnakeses. Sellest on nüüd möödunud kümme aastat või rohkemgi. Neil vaesuse ja kombelihtsuse aegadel olid Itaalia linnamuuseumid alati suletud ja avasid alati oma uksed igale foresliere'le. Ühel õhtul näitas mulle üks eideke, küünal käes, poole liiri eest Arezzo armetut muuseumi. Seal avastasin ma ühe Margaritone maali, ühe «Püha Franciscuse», kelle vaga kurbus tõi mulle pisarad silma. Olin sügavalt liigutatud. Sellest päevast alates sai Margaritone Arezzost minu kõige armastatumaks primitiiviks.

Selle meistri teoste järgi olen ma loonud endale ettekujutuse pingviinia primitiividest. Seepärast ei peeta ehk üleliigseks, kui ma tema teosed siinkohal korraks vaatluse alla võtan — kui just mitte üksikasjadesse süvenedes, siis vähemalt kõige üldisemast ja, julgeksin öelda, kõige iseloomulikumast küljest nähtuna.

Meil on olemas viis või kuus tema enda käega signeeritud maali. Tema peateos, mis asub Londoni National Gallery's, kujutab püha Neitsit troonil, Jeesuslapsuke süles. Inimest, kes seda pilti vaatleb, rabavad kõigepealt

proportsioonid. Keha on kaelast jalgadeni ainult kaks korda nii pikk kui pea — seepärast paistab Neitsi era kordselt lühikesena ja matsakana. Maalitehnilisest küljest pole see pilt mitte vähem huvitav kui joonistuselt Suure Margaritone käsutuses oli vaid väike arv värve ja ta kasutas neid täiesti puhtalt ega seganud iialgi üle minekutoone. Selle tulemusena on tema koloriit pigem kirev kui harmooniline. Neitsi ja lapse põsed on maalitud ilusa kirsspunasega, ja vana meistri lihtsameelne püüd selgete määrangute poole on nad kujundanud nii sõõrümmarguseks, et nad paistavad nagu sirkliga tõm-matud.

Üks XVIII sajandi õpetatud kriitik, abbe Lanzi, kõneleb Margaritone töödest sügava põlgusega. «Need pole midagi muud kui kohmakad plätserdused,» ütleb ta. «Noil õnnetuil aegadel ei osatud ei joonistada ega maalida.» Selline on puuderdatud kunstitundjate ühine arvamus. Kuid Margaritonele ja tema kaasaegsetele sündinud julm ülekohus tehti peagi heaks. XIX sajandil sündis jumalakartliku Inglismaa piibellikes külades ja reformeeritud kottedžites suur hulk pisikesi Saamuele ja pisikesi pühi Johanneseid, kes olid frisuuri poolest lamba-tallekeste sarnased ja kujunesid 1840—1850-ndate aastate paiku prillidega õpetlasteks ning panid aluse primi tuvide kultusele.

Prerafaelismi väljapaistev teoreetik sir James Tuckett tõstis National Gallery Madonna kartuseta ja kõhkluseta kristliku maalikunsti meistriteoste hulka. «Andes Neitsi peale ühe kolmandiku terve figuuri pikkusest,» ütleb sir James Tuckett, «tõmbas ja koondas vana meister vaataja tähelepanu inimese kõige õilsamatele kehaosadele, nimelt silmadele, mida meelsasti loetakse vaimuorganiteks. Selles maalis liitub koloriit joonistusega ja loob ideaalse ning müstilise mulje. Palete purpur ei anna edasi naha

loomulikku tooni — näib pigem, et vana meister on pannud Neitsi ja lapsukese palgeile paradiisi roosid.»

Tundub, nagu säraks selles kriitikas ülistatava teose vastuhelk. Ometi on Edinburgh' seraafiline esteet Mac Silly kirjeldanud veelgi selgemalt ja otsesemalt seda mõju, mida tema hingele avaldas selle primitiivi maali

86

nägemine. «Margaritone madonna,» ütleb auväärne Mac illy, «saavutab kunsti transtsendentse eesmärgi, ta isendab vaatajatesse süütuse ja puhtuse tunnet, ta teeb ad väetite laste sarnaseks. Ja on tõesti tõsi, et kui mul kuuekümne kuue aastaselt oli õnn seda kolm tundi järjest vaadelda, tundsin end äkitselt õrna imikuna. Kui ma sõitsin üüritõllas üle Trafalgar Squäre'i, vehkisin ma oma prillitoosiga otsekui kõristiga, naersin ja lalisesin. Ja kui teenija minu koduses pansionis mulle eine ette kandis, siis kallasin endale lusikaga suppi kõrva, ilmutades imikuea lihtsameelsust.

Niisugune efekt,» lisab Mac Silly, «annab tunnistust kunstitöö väärtusest.»

Nagu teatab Vasari, «suri Margaritone seitsmekümne seitsme aastaselt, kahetsedes, et oli elanud nii kaua ja pidi nägema, kuidas tõusis uus kunst ja kuidas kuulsus kroonis uusi kunstnikke.» Need read, mis ma tõlgin sõna-sõnalt, inspireerisid sir James Tuckettile võib-olla kõige suurepärasemad leheküljed tema loomingus. Need kuuluvad «Esteetide käsiraamatusse» ja kõik prerafae-liidid tunnevad neid peast. Tahan nad siin ära tuua kui selle raamatu kauneima ehte. Küllap nõustutakse, et iisraeli prohvetitest saadik pole kirjutatud midagi ülevamat.

MARGARITONE NÄGEMUS

Aastaist ja töökoormast vaevatud Margaritone külastas ühel päeval hiljuti sellesse linna elama asunud noore kunstniku ateljeed. Seal silmas ta üht äsja lõpetatud madonnat, mis oli küll range ja jäik, ent millel enamvähem õigete proportsioonide ja päris kuratliku valguse ja varjude mängu tõttu ei puudunud siiski reljeefsus ja elusäde. Seda pilti nähes aimas Arezzo lihtsameelne ja üllas töömees äkki õudusega maalikunsti tulevikku.

Nägu kätesse peites sosistas ta:

«Millist häbitust küll laseb mul ette aimata see madonna! Ma näen, et temaga tuleb lõpp kristlikule kunstile, mis maalib hingi ja süütab meis igatsuse taeva järele. Tuleviku maalikunstnikud ei piirdu enam sellega, et nad tolle noormehe kombel seinal või puutahvlil elus-

87

tavad neetud ainet, millest koosneb meie keha, — nad hakkavad seda kiitma ja ülistama. Nad annavad oma kujudele hukatusliku lihaliku väljanägemise ja need kujud saavad elusate inimeste sarnaseks. Nende kehad muutuvad nähtavaks, nende vormid paistavad läbi riiete. Püha Magdaleena saab rinnad, püha Marta kõhu, püha Barbara saab kintsud, püha Agnes tuharad {but-toeks); püha Sebastian näitab oma noorukesi kenadusi, püha Jüri laseb sõjarüü alt paista võimsaid mehelikke lihaseid. Apostlid, kirikuisad, kirjatundjad ja Taevane Isa ise ilmuvad nüüdsest peale niisamasuguste muhedate patustajate näol nagu teie ja mina. Inglite kahemõtteline, kahtlane ja salapärane ilu hullutab inimeste südameid. Millist igatsust taeva järele süütavad meis niisugused piltkujud? — Mitte mingisugust. Kuid nende kaudu õpime nautima maise elu vorme. Millega lõpetavad kord kunstnikud oma riivatud katsetused? Nad ei peatu iial. Nad jõuavad veel niikaugele, et hakkavad näitama alasti mehi ja naisi, otsekui roomlaste ebajumalaid. Tekib ilmalik kunst ja vaimulik kunst ning teine muutub niisama ilmalikuks kui esimenegi. Taganege, deemonid!» hüüdis vana meister. Ja prohvetlikus nägemuses ilmusid talle õiged ja pühad mehed, kes olid saanud kurvameelsete atleetide sarnaseks. Ta nägi viiulit mängivaid Apollosid õierikkal

mäeharjal, kergetes tuunikates muusade keskel, ta nägi varjurikaste mürtide all pikutavaid Veenusi ja Danaésid pakkumas kuldvihmale oma imekauneid puusi. Ta nägi Jeesuseid sammaskäikudes, patriitside, blondide daamide, paažide, neegrite, koerte ja papagoide seas. Inimese kehaliikmete kirjeldamatus puntras nägi ta laialilaotatud tiibu ja lehvivaid rüüsid, rahvarohkeid Jeesuslapse sünde, priskeid Pühi Perekondi, tundeohtraid Ristilöö-misi; ta nägi pühi Katariinasid, pühi Barbarasid, pühi Agneseid, kelle luksuslike sametite, brokaatide ja pärlite ning suurepäraste rindade sära jättis häbisse patriitslannad. Ta nägi Aurorasid, kes puistasid roose, ning suurt hulka paljaid Dianasid ja nümfe, keda varjuliste allikate ääres ootamatult tabati. Ja suur Margaritona heitis hinge, lämbudes renessansi ja Bologna koolkonna hirmsast eelaimusest.

88

VI PEATÜKK MARBODE

Meie valduses on pingviinia XV sajandi kirjanduse väärtuslik mälestusmärk. See on jutustus põrguskäigust, mille võttis ette püha Benedictuse ordu munk Marbode, kes ilmutas tulist austust luuletaja Vergiliuse vastu. See üsna heas ladina keeles kirjutatud jutustus on välja antud härra du Clos des Lunes'i poolt. Siinkohal avaldame ta esmakordselt prantsuskeelses tõlkes. Usun, et osutan oma kaasmaalastele teene, tutvustades neile alljärgnevaid lehekülgi, mis muidugi pole keskaegses ladinakeelses kirjanduses oma žanris ainulaadsed. Luuleteostest, mida võib temaga võrrelda, mainiksime «Püha Brendani reisi», «Alberic'i nägemust», «Püha Patricku puhastustuld» ja väljamõeldud kirjeldusi surnute arvatavast asupaigast, nagu Dante Alighieri «Jumalik komöödia».

Sel teemal loodud teostest on Marbode'i jutustus üks hilisemaid, kuid ei kuulu sugugi kõige vähem iseäralike hulka.

MARBODE'I PÕRGUSKÄIK

Tuhande neljasaja viiekümne kolmandal aastal pärast jumala poja lihakssaamist, mõni päev enne seda, kui Risti vaenlased tungisid Helena ja Suure Constantinuse inna, sai mulle, vääritule mungale vend Marbode'ile osaks näha ja kuulda, mida keegi polnud veel kuulnud ega näinud. Lõin neist asjust tõepärase loo, et mälestus sellest ei kaoks koos minuga, sest inimese elupäevad on üürikesed.

Nimetatud aasta maikuu esimesel päeval õhtuse missa tunnil istusin Corrigani kloostri õuel kivi otsas kibuvitstest ümbritsetud purskkaevu juures ja lugesin harjumust mööda oma kõige kallima poeedi Vergiliuse laule, mis ülistavad põllutööd, karjuseid ja sõjapealikuid. Ohtu heitis oma purpursed voldid üle kloostrivõlvide ja liigutatud häälel sosistasin ma värsse, mis kõnelevad sellest, kuidas foiniiklanna Dido murtult kõndis põrgu mürtide varjus, värske haav veel veritsemas. Sel hetkel läks

89

minust mööda vend Hilaire koos väravavahi vend Jacinthe'iga.

Vend Hilaire on saanud kasvatuse noil barbaarsetel aegadel enne muusade uuestisündi ega ole pühendatud antiiksesse tarkusesse. Siiski on mantualase luule otse-kui vaimutõrvik heitnud pisut helki temagi hinge.

«Vend Marbode,» küsis ta minult, «kas need värsid, mida te nõnda õhates loete, pea kuklas ja silmad säramas, on pärit sellest suurest «Aeneisest», millelt te hommikul ega õhtul silmi ei pööra?»

Vastasin talle, et loen Vergiliusest seda, kuidas Anchi-sese poeg läbi lehtede nägi heleda kuuna hiilgavat Didot >.

«Vend Marbode,» vastas ta, «ma olen kindel, et Ver-gilius lausub kõikjal tarku õpetussõnu ja väljendab sügavaid mõtteid. Ent värssides, mida ta laulis Sürakuusa

flöödi saatel, peitub nii kaunis mõte ja nii kõrge õpetatus, et need pimestavad meid täiesti.»

«Olge ettevaatlik, mu isa,» hüüdis vend Jacinthe erutatud häälel. «Vergilius oli võlur, kes tegi imesid deemonite kaasabil. Nii näiteks tungis ta Napoli lähedal läbi ühe mäe ja valmistas pronksist hobuse, millel oli võim terveks ravida kõiki haigeid hobuseid. Ta oskas vaime välja kutsuda ja veel praegu näidatakse ühes Itaalia linnas peeglit, milles ta laskis ilmuda surnute hingi. Ja siiski pettis üks naine seda suurt nõida. Keegi Napoli kurtisaan meelitas teda aknast, et ta laseks end hiivata tema juurde korvis, milles toiduaineid üles vinnati. Terveks ööks jättis ta poeedi kahe majakorruse vahele rippuma.»

Tehes näo, nagu poleks ta neid sõnu kuulnud, kostis vend Hilaire:

«Vergilius on prohvet. Ta on prohvet, kes jätab kaugele maha sibüllid oma loitsulauludega, samuti Pria-mose tütre ja suure tulevaste asjade ettenägija Platoni Ateenast. Tema neljandas Sürakuusa laulus leiate meie

1 Vergiliuse originaaltekst kõlab nii:

«... qualem primo qui surgere mense
Aut videt aut vilusse putat per nubilalunam.»

Imeliku tähelepanematuse tõttu asendab vend Marbode poeedi poolt loodud pildi hoopis erinevaga.

issanda sünni ennustuse keeles, mis tundub pigem taevasena kui maisena. 1 Kui ma oma õpiaastail esimest korda lugesin: IAM EDIT ET VIRGO, valdas mind ääretu õnnetunne, uid otsekohe haaras mind kibe valu, kui mõtlesin, et elle prohvetliku, kõige kaunima inimhuulilt tõusnud aulu looja on jäädavalt pagendatud jumala palge eest ja vaevleb paganate seltsis igaveses Pimeduses. See pii-nav mõte ei jätnud mind enam maha. Ta jälgis mind minu õpinguis, minu palvetes, minu mõtisklustes ja askeetlikes töis. Mõte, et Vergiliusele pole antud näha jumala palet ja et võib-olla jagab ta koguni põrgus nuheldavate saatust, ei lubanud mul nautida ei rõõmu ega puhkust ja mitu korda päevas pidin ma kisendama, käsi taeva poole sirutades:

«Ilmuta mulle, oo issand, millise saatuse oled sa määranud sellele, kes laulis maa peal nii, nagu laulavad inglid taevas!»

Mõne aasta pärast andis hingepiin järele, kui ma lugesin mingist vanast raamatust, et suur apostel püha Paulus, kes tõi palju paganaid Kristuse kirikusse, pühitses Napolis käies poeetide vürsti hauda oma pisaratega.2 See andis mulle põhjust uskuda, et Vergilius võeti nagu keiser Traianuski paradiisi vastu, sest vääral teel ekseldes aimas ta ette tõde. Keegi pole kohustatud seda uskuma, kuid lohutav on end selles veenda.»

Olles nõnda rääkinud, soovis vanake Hilaire mulle rahulikku ja onnist ööd ning sammus vend Jacinthe'i saatel minema.

1 Kolm sajandit enne seda, kui elas meie Marbode, lauldi jõulu õhtul kirikuis:

«Maro, vates gentilium.
Da Christo testimonium.»

Ad Moronis mausoleum
Ductus, fudit super eum
Piae rorem lacrimae.

Quem te, inquit, reddidissem,
Si te vivum invenissem
Poetarum maxime!

91

Asusin uue naudinguga oma poeeti uurima. Sel ajal kui ma, raamat peos, kujutlesin, kuidas need, keda armastus julmades piinades hukutab, kõnnivad mürdisalus varjulistel radadel, langes tähtede värisev helk kloostri õuel asuva purskkaevu vette, kuhu pudenes kibuvitsa õielehti. Äkitselt kadus virvendav valgus, lõhn ja rahulik taevas. Tuues kaasa pimeduse ja raju, langes metsik Boreas möirates minu peale, tõstis mu üles ja kandis terve öö kestel, mis koosnes pikast reast päevist ja öist, otsekui kõrrekest üle põldude, linnade, jõgede, mägede, läbi kõmavate pilvede. Ja kui raju pärast pikka ja metsikut möllu lõpuks rauges, leidsin end kaugel kodumaast, küpressidest varjatud orus. Seal lähenes mulle pikkade looride lehvides naine, keda ehtis metsik ilu. Ta pani vasaku käe mu õlale, sirutas parema tiheda lehestikuga tamme poole ja ütles mulle: «Vaata!»

Sedamaid tundsin ma ära sibülli, kes valvab Avernuse püha hiit, ja puu, mille poole osutas tema sõrm, näitas mulle oma lopsaka lehestiku vahelt kuldset oksakest, mida armastab kaunis Proserpina.

End sirgu ajades hüüdsin:

«Nõnda siis, oo prohvetlik Neitsi, sa aimasid mu soovi ja täitsid selle. Sa näitasid mulle puud, mis kannab hiilgavat oksa, ilma milleta keegi ei või elavana surnute asupaika astuda. Ja ma igatsesin tõepoolest palavalt Vergiliuse varjuga kõnelda.»

Seda öeldes murdsin iidselt puult kuldse oksa ja tormasin kartmatult suitsevasse koopasse, mis viib Styxi mudastele kallastele, kus lendlevad varjud kui koltunud lehed. Nähes Proserpinale pühendatud oksa, võttis Cha-ron mind paati, mis ägas minu raskuse all, ja rna jõudsin surnute kaldale, kus mind vaikse haukumisega vastu võttis kolmepäine Kerberos. Teesklesin, nagu viskaksin tema pihta kivi varju, ja koletise viirastus põgenes oma koopasse. Pilliroos lalisesid lapsukesed, kes olid avanud oma silmad mahedale päevavalgusele ja sulgenud need otsekohe jälle. Sealsamas, sügavas pimedas koopas mõistab Minos kohut inimeste üle. Ma astusin mürdi-salusse, kus hingevaevas uitavad armastuse ohvrid — Phaidra, Prokne, kurb Eriphyle, Evadne, Pasiphae, Laodamia,

92

Kenis ja foiniiklanna Dido. Siis läksin üle tolmava välja, mis on määratud kuulsatele sõjameestele. Selle taga algab kaks teed. Vasakpoolne viib Tartarosse, patuste asupaika. Mina pöördusin parempoolsele rajale, mis viib Elüüsiumi väljadele ja Disi eluaseme juurde. Riputasin püha oksa jumalanna ukse kõrvale ja jõudsin seejärel imekaunile nurmele, mis oli mähitud purpursesse valgusse. Seal jutlesid tõsiselt filosoofide ja poeetide varjud. Kergejalgsed graatsiad ja muusad mängisid murul ringmänge ja vana Homeros laulis, saates end oma lihtsal lüüral. Tema silmad olid suletud, ent ta huultel särasid jumalikud pildid. Nägin Solonit, Demo-kritost ja Pythagorast, kes vaatasid pealt noorukite mänge nurmel, ja läbi iidse loorberipuu lehestiku silmasin Hesiodost, Orpheust, nukrameelset Euripidest ja mehelikku Sapphot. Läksin edasi ning tundsin ära luuletajad Horatiuse, Variuse, Galluse ja Lycorise, kes istusid selge oja kaldal. Neist pisut eemal toetus Vergilius mõtlikult tumedalehelise igihalja tamme tüvele ja silmitses metsa. Ta oli kõrget kasvu ja pihast peen ning oli säilitanud oma päevitanud jume, maamehe välimuse, hooletu riietuse ja tahumatu ilme, mis varjas tema eluajal luuletaja geeniust. Tervitasin teda hardalt ja jäin tükiks ajaks sõnatult seisma.

Kui lõpuks sõnad mu huulile tõusid, hüüdsin surutud häälel:

«Oo Ausoonia muusadele nii kallis Vergilius, Rooma nime au, sinu kaudu õppisin ma mõistma ilu, sinu kaudu sain ma osa jumalate lauast ja tundsin jumalannade voodit. Ära põlga oma kõige alandlikuma imetleja kiitust!»

«Tõuse üles, võõras,» vastas jumalik poeet. «Varju järgi, mida sinu keha selle igavese õhtu valguses murule heidab, näen, et oled elavate hulgast. Sa pole mitte esi-

mene inimolend, kes on laskunud enne surma siinsetesse paikadesse, kuigi läbikäimine meie ja elavate vahel on raske. Ent lakka mind kiitmast — ma ei armasta ülistusi, kuulsuse segane kära on alati haavanud mu kõrva. Sellepärast ma põgenesingi Roomast, kus logelejad ja uudishimulikud mu kõikjal ära tundsid, ning asusin tööle oma armsa Parthenope üksilduses. Ja pealegi, kuidas

93

võiksin rõõmustada sinu kütuste üle, kui ma pole kindel, kas sinu sajandi inimesed mõistavadki minu värsse. Kes sa oled?»

«Minu nimi on Marbode, olen pärit Alca kuningriigist. Mind pühitseti mungaks Corrigani kloostris. Ma loen sinu luuletusi päeval ja loen neid öösel. Just sind ma tulingi põrgusse vaatama. Mind erutas sinu saatus. Maa peal vaidlevad õpetatud mehed sageli selle üle. Ühed peavad äärmiselt tõenäoliseks, et kuna sa elasid deemonite võimu all, põled sa nüüd kustumatuis leekides. Teised, teadlikumad, ei ole langetanud mingit otsust, võttes arvesse, et kõik, mida surnutest kõneldakse, on ebakindel ja täis valesid. Paljud — ehk küll mitte kõige suuremad tõetundjad — kinnitavad, et kuna sa tõid kuulsust Sitsiilia muusadele ja kuulutasid uue taevase poja tulekut, võeti sind nagu keiser Traianustki kristlikku paradiisi, kus sa naudid igavest õndsust.»

«Sa näed, et pole sündinud midagi seesugust,» vastas
vari naeratades.

«Ma kohtan sind tõesti, oo Vergilius, kangelaste ja tarkade hulgas Elüüsiumi väljadel, mida sa ise oled kirjeldanud. Niisiis, vastupidiselt sellele, mida paljud maa peal usuvad, pole see, kes valitseb üleval, kedagi saatnud sind otsima!»

Pärast pikemat vaikust vastas Vergilius:

«Ma ei varja sinu eest midagi. Ta laskis mind kutsuda. Tema saadik, keegi lihtne mees, tuli mulle teatama, et mind oodatakse ja et kuigi ma pole pühendatud nende müsteeriumidesse, on mulle minu prohvetlike laulude pärast määratud koht uue usulahu liikmete seas. Ent ma keeldusin sellele kutsele järgnemast. Mul polnud soovi oma asupaika vahetada. Mitte sellepärast, et jagaksin kreeklaste armastust Elüüsiumi väljade vastu ja naudiksin siin rõõme, mis sundisid Proserpinat unustama oma ema. Ma ise ei uskunud kunagi eriti sellesse, mis ma «Aeneises» kirjutasin. Sain õpetust filosoofidelt ja loodusteadlastelt ning oskasin seetõttu tõde õigesti ette aimata. Elu põrgus on äärmiselt loid. Siin ei tunta ei rõõmu ega kurbust; ollakse, nagu ei oldakski. Surnute ainus eksistents on siin see, mida neile omistavad elavad. Siiski eelistasin jääda siia.»

94

«Ent millega põhjendasid sa, Vergilius, nii imelikku keeldumist?»

«Minu põhjendused olid väga mõjuvad. Ütlesin jumala saadikule, et ma ei vääri au, mida ta minule osutab, ja et minu värssidele antakse niisugune mõte, mida neis ei leidu. Tegelikult ei salanud ma neljandas ekloogis sugugi oma esivanemate usku. Ainuüksi harimatud juudid võisid tõlgendada barbaarse jumala kasuks üht laulu, mis ülistab kuldse ajastu taastulekut, mida on ennustanud Sibylla raamatud. Niisiis vabandasin, et ei või asuda kohale, mis on mulle määratud eksituse tõttu ja millele ma ei leia endal olevat mingisugust õigust. Lisaks viitasin oma hingelaadile ja maitsetele, mis ei ühti uue taeva kommetega.

«Ma pole sugugi seltsimatu,» ütlesin sellele inimesele. «Elus ilmutasin lahket ja leplikku meelt.» Kuigi mind äärmiselt lihtsate eluviiside pärast kahtlustati ihnsuses, ei pidanud ma midagi ainult iseenda jaoks. Minu raamatukogu oli avatud kõigile ja ma seadsin oma käitumise Euripidese ilusate sõnade järgi: «Sõprade vahel olgu kõik ühine.» Kütus tüütas mind, kui ta mulle osaks langes, ja rõõmustas, kui ta oli määratud Vanusele või Macerile. Kuid hingepõhjas olen lihtne looduseinimene, mulle meeldib olla loomade seltsis. Pühendasin niipalju hoolt nende vaatlemisele ja hoolitsesin nende eest nii, et mind peeti, ja mitte päris ekslikult, väga heaks loomaarstiks. Mulle on

kõneldud, et teie usulahu liikmed omistavad enestele surematu hinge, ent keelduvad seda lubamast loomadele. See on mõttetus, mis sunnib mind kahtlema nende mõistuses. Ma armastan kariloomi ja võib-olla ehk liigagi karjust. Teie juures ei vaadataks sellele hea pilguga. On olemas üks maksiim, millele ma püüdsin oma tegusid kohandada: «Ei midagi üleliiga.» Veel mõjukamalt kui nõrk tervis sundis mind mu elufilosoofia kasutama kõike mõõdukalt. Elasin kasinalt: pisut salatit, mõni oliiv ja piisk falerni veini — see oli kogu minu eine. Võõramaiste naiste sänge külastasin ma tagasihoidlikult ega jäänud ka ülemäära kauaks taverni vaatama noort süürlannatkes tantsis seal kas-

1 Kui uskuda Marbode"i, siis osutab see lause selgesti, et «Copa» on kirjutatud Vergiliuse poolt.

95

tanjettide klõbina saatel. Ent ma taltsutasin oma ihasid ainult iseenda rahuldamiseks ja heade elureeglite abil. Lõbusid karta ja iharuste eest põgeneda oleks minu arvates olnud kõige tülgastavam looduse vägistamine. Mulle kinnitatakse, et paljud sinu jumala väljavalituist keelduvad toidust ja väldivad naisi armastusest loobu-miste vastu ja anduvad vabal tahtel kasutuile piinadele. Ma kardaksin kohtuda nende kurjategijatega, kelle meeletus mind kohutab. Ei saa nõuda poeedilt, et ta peaks liiga rangelt kinni mõnest teaduslikust või moraalsest doktriinist. Pealegi olen ma roomlane ja roomlased ei suuda kreeklaste kombel jälgida sügavate filosoofiliste spekulatsioonide peeni niite. Kui roomlane tunnustab mingit õpetust, siis peamiselt selleks, et saada sellest praktilist kasu. Siro, keda meie hulgas kõrgelt hinnati, õpetas mulle Epikurose süsteemi ja vabastas mind tühistest kartustest ning säästis julmusest, mida religioon harimatuile inimestele sisendab. Zenonilt õppisin kindlameelselt taluma vältimatuid kannatusi. Tutvusin Pytha-gorase õpetusega inimeste ja loomade hingest, mis on mõlemad oma olemuselt jumalikud. See lubab meil end vaadelda upsakuse ja häbita. Aleksandrialased õpetasid mulle, kuidas maa, mis alguses oli pehme ja veniv, tahe-nes sedamööda, kuidas Nereus sealt taganes, et uuristada enesele oma niisket aset, kuidas märkamatult kujunes kõik, kuidas kergenes pilvede koorem ja vihm toitis vaikivaid laasi, kuidas arenes loodus ja seni veel nime-tuil mägedel hakkasid uitama üksikud loomad. Ma ei suudaks enam harjuda teie kosmogooniaga, mis sobib pigem Süüria kõrbete kaameliajajatele kui Samose Aris-tarchose õpilasele. Ja mis saaks minust teie igavese õndsuse asupaigas, kui ma ei leia sealt oma sõpru, oma esivanemaid, oma õpetajaid ja jumalaid; kus mulle pole antud näha Rhea auväärset poega, Aenease ema Veenuse õrna naeratust, Paani, noori drüaade, silvaane ja vana Sileeni, kelle Aglaia on moorusmarjadega purpurseks määrinud.

Need olidki põhjendused, mida ma palusin sel lihtsa! mehel Jupiteri järglasele edasi anda.»

«Ja sellest ajast peale, oo üllas vari, pole sa enam läkitusi saanud?»

96

«Ei ühtki.»

«Sinu puudumisel lohutavad neid kolm poeeti: Commodianus, Prudentius ja Fortunatus. Kõik kolm sündisid neil pimedatel aegadel, mil ei tuntud enam ei pro-soodikat ega grammatikat. Ent ütle mulle, oo mantua-lane, kas sa pole iialgi saanud teisi teateid jumalast, kelle kutse sa nii otsustavalt tagasi lükkasid?» «Ei iialgi, niipalju kui mäletan.» «Kas sa ei öelnud mulle, et mina pole esimene elavate seast, kes neisse paigusse laskudes sinu ette astub?»

«Sa paned mind mõtlema. Niipalju kui mäletan, on sellest möödunud poolteist sajandit (raske on varjudel loendada päevi ja aastaid), kui üks imelik külaline häiris minu sügavat rahu. Uidates tuhkhallis salus, mis palistab Styxi jõe kaldaid, kerkis minu ette üks inimkuju, kes ei olnud nii läbipaistev ja õhuline kui selle kaldamaa

asukad. Tundsin ära elava. Ta oli kõhn ja kõrget kasvu, kotkaninaga, terava lõuaga, palged lohkus. Ta tumedad silmad pildusid leeke, loorberipärjaga kroonitud punane kapuuts kattis lihatut laupa. Tema kondid paistsid läbi kitsa pruuni rüü, mis ulatus kandadeni. Ta tervitas mind aupaklikkusega, milles oli tunda metsikut uhkust, ja pöördus minu poole vigasemas ja segasemas keeles kui kõnelesid gallid, kellest jumalik Julius moodustas leegione ja kuuriaid. Sain lõpuks aru, et ta on sündinud Faesulae lähedal Sulla poolt Arnuse kallastel rajatud ja kohe õitsele löönud etruski koloonias. Ta oli pidanud oma linnas auväärset ametit, ent kui puhkesid verised tülid senati, aadlike ja rahva vahel, võttis ta neist tulisel innul osa ja hulkus nüüd võidetuna ning pagendatuna pikki aastaid mööda maailma ringi. Ta kirjeldas mulle uue Augustuse järgi õhkavat Itaaliat, mida lõhestavad arvukamad lahkhelid ja sõjad kui minu nooruspäevil. Ma tundsin tema õnnetustele kaasa, tuletades meelde, mida ma ise olin kunagi kannatanud.

Teda kihutas lakkamatult taga julge hing ja tema vaim toitis suuri mõtteid, kuid paraku! — tema tahumatus ja harimatus andsid tunnistust barbaarsuse võidust. Ta ei tundnud ei poeesiat, ei teadusi ega isegi mitte kreeklaste keelt, ei teadnud ühtki muistset pärimust maailma tekkimisest ja jumalate loomusest. Tõsiselt luges ta

värsse, mis minu ajal Roomas oleksid naerma ajanud väeteid lapsi, kes veel saunaraha ei maksa. Harimatu rahvas usub kergesti koletiste olemasolusse. Eriti etrus-kid rahvastasid põrgu jubedate deemonitega, kes on pärit otsekui haige unenäost. Rumaluse ja viletsuse süvenemine selgitab täiesti, miks nad nii paljude sajandite jooksul pole vabanenud oma lapsepõlvekujutlustest. Kuid et üks nende aukandjaid, kelle vaim tõuseb keskmisest tasemest kõrgemale, jagab lihtrahva pettekujutlusi ja kardab neid jubedaid deemoneid, keda selle maa elanikud Porsena aegadel oma hauaehitiste seintele maalisid — see kurvastab isegi tarka meest. Minu etrusk luges mulle omaloodud värsse mingis uues murdes, mida ta nimetas rahvakeeleks. Ma ei mõistnud nende luuletuste mõtet. Minu kõrvale oli pigem üllatav kui meeldiv kuulda, et rütmi märkimiseks kordas ta reegli-päraste intervallide järel kolm või neli korda ühte ja sama silpi. See kunstlik võte ei tundu mulle leidlikuna, ent pole surnute asi uue üle otsustada.

Aga tehku see õnnetuil aegadel sündinud Sulla koloon oma kõlatuid värsse, olgu ta, kui võimalik, niisama vilets poeet kui Bavius ja Maevius, — mitte seda ei heida ma temale ette. Ta puudutab mind palju valusamast kohast. See on tõepoolest koletu ja vaevalt usutav asi! Maa peale tagasi pöördunud, levitas see mees seal minu kohta hirmsaimat valet. Mitmeski kohas oma tahuma-tuis lauludes kinnitas ta, et mina olevat olnud tema saatjaks moodsas Tartaroses, mida ma ei tunnegi. Ta kuulutas jultunult, et mina olevat tunnistanud Rooma jumalad võltsideks ja valelikeks ning pidavat tõeliseks jumalaks Jupiteri praegust järglast. Mu sõber, kui päikese kätte kord jõuad ja jälle kodumaad näed, pööra valeks see alatu muinasjutt, ütle oma rahvale kindlalt, et vaga Aenease laulik pole iialgi ülistanud juutide jumalat.

Mulle kinnitatakse, et tema vägevus on hääbumas ja juba näitavad kindlad märgid, et tema langus on lähedal. See uudis valmistaks mulle rõõmu, kui võiks rõõmustada siin selles paigas, kus on tundmatud nii kartused kui ihad.»

Ta lõpetas ja eemaldus jumalagajätuks viibates. Vaatasin,

kuidas tema vari libises üle asfodeelide, painutamata nende värsi. Nägin, kuidas ta muutus üha õhemaks ja ähmasemaks, sedamööda kuidas ta minust kaugenes. Ta haihtus, enne kui jõudis igihalja loorberimetsa servani. Siis ma mõistsin, mida tähendasid tema sõnad: «Surnute ainus eksistents on see, mida neile omistavad elavad,» ja sügavais mõtteis hakkasin sammuma üle tuhkja nurme sarvest ukse poole.

Ma kinnitan, et kõik, mis seisab selles üleskirjutuses, on tõsi.[1]

VII PEATÜKK MÄRGID KUUL

Sel ajal kui Pingviinia magas veel sügavat harimatuse ja barbaarsuse und, pühendus frantsiskaani munk Gilles Loisellier, kes on tuntud oma kirjutustega Aegi-dius Aucupise nime all, väsimatu innuga kirjanduse ja teaduste uurimisele. Ta ohverdas oma ööd matemaatikale ja muusikale, mida ta nimetas kaheks jumalikuks õeks, Arvu ja Fantaasia harmoonilisteks tütardeks. Ta oli kodus meditsiinis ja astroloogias. Teda kahtlustati maagia harrastamises, ja näib tõenäolisena, et ta tegeles moondamistega ja avastas peidetud asju.

Tema kloostri mungad leidsid oma kaaslase kambris kreekakeelseid raamatuid, mida nad ei osanud lugeda,

99

ja uskudes, et need on nõiakirjad, süüdistasid nad oma üleliiga õpetatud venda nõidumises. Aegidius Aucupis põgenes Iirimaale, kus ta elas kolmkümmend aastat teadust uurides. Ta käis kloostrist kloostrisse, otsides kreeka- ja ladinakeelseid käsikirju, mis seal hoiul olid, ja tegi neist koopiaid. Ta uuris ka loodusteadusi ja alkeemiat, omandas universaalsed teadmised ja avastas palju saladusi loomade, taimede ja kivide kohta. Kord tabati ta suletud ukse taga täiuslikult ilusa naisega, kes laulis lauto saatel. Hiljem leiti, et see on masin, mille Aegidius Aucupis oli oma kätega teinud.

Sageli purjetas ta üle Iiri mere Wales'i, et külastada kloostrite raamatukogusid. Ühe niisuguse merereisi ajal öösel laevatekil seistes nägi ta voogudes kaht tuurakala, kes ujusid kõrvuti. Tal oli terav kuulmine ja ta mõistis kalade keelt. Seepärast kuulis ta, kuidas üks tuurakala ütles teisele:

«Mees, keda võis juba ammugi näha kuul, haokubu seljas, on merre kukkunud.»

Teine tuurakala ütles omakorda:

«Ja nüüd paistab hõbedasel kettal kahe armastaja kujutus, kes suudlevad teineteist suule.»

Kui Aegidius Aucupis mõne aasta pärast kodumaale tagasi tuli, leidis ta, et antiikkirjandus ja teadused on uuesti ausse tõusnud. Kombed olid muutunud leebemaks, inimesed ei teotanud enam allikate, metsade ja mägede haldjaid. Nad paigutasid oma aedadesse muusade ja häbelike graatsiate kujusid, ning ambroosiahuulihe jumalanna, inimeste ja jumalate rõõmustaja, võitis nende silmis tagasi oma muistse aukoha. Nad leidsid lepitust loodusega, heitsid enesest tühised hirmud ja tõstsid silmad taeva poole, kartmata sealt lugeda, nagu vanasti, viha ja hukkamõistu ähvardavaid märke.

Seda nähes meenutas Aegidius Aucupis endamisi, mida olid rääkinud kaks tuurakala Erini meres.

IV RAAMAT UUSAEG. TRINCO

---

[1] Marbode’i jutustuses leidub üks tähelepanuväärne koht — nimelt see, kus Corrigani munk kirjeldab Alighierit sellisena, na^u me teda kujutleme tänapäeval. Ühes väga vanas «Jumaliku komöödia* käsikirjas, *Codex venetianus'es* leiduvad miniatuurid kujutavad luuletajal pisikese paksu mehikesena, kes kannab lühikest kuube, mille hõlmad kõht eest üles kergitab. Mis puutub Vergjliusse, siis kannab ta veel XVI sajandi puulõigetel filnsoofihabet.
Poleks võinud uskuda, et nii Marbode kui ka Ver<Hlius tunnevad etruskide haudu Chiusis ja Corretos, kus võib tõepoolest raha seinamaale hirmsate ja pentsikute kuraditega, kes on Orcagna omadele äga sarnased. Siiski on «AAarbode'i põrguskäigu» autentsus vastu-aidlematu. Härra du Clos des Lunes on seda kindlalt tõestanud. Selles kahelda tähendaks kahelda paleograafias.

I PEATÜKK PUNAPEA-EIT

Aegidius Aucupis, pingviinide Erasmus, ei eksinud; tema aeg oli teaduse vaba arenemise periood. Kuid see suur mees pidas humanistide elegantsi kombelõtvuseks ega näinud ette mõistuse ärkamise tagajärgi Pingvii-nias..See tõi nimelt kaasa usupuhastuse. Katoliiklased nottisid maha reformeerituid, reformeeritud nottisid kato-liiklasi — sellised olid mõttevabaduse edenemise esimesed tulemused. Pingviinias jäid võitjaks katoliiklased. Kuid märkamatult oli neisse tunginud juurdlev vaim. Nad ühendasid mõistuse usklikkusega ja väitsid, et puhastavad usu alandavatest ebausukommetest, nii nagu hilisemal ajal kisti katedraalide seinte äärest maha king-seppade, pudupoodnike ja õmblejate putkad. Sõna «legend», mis alguses tähendas seda, mida usklik peab lugema, omandas peagi vaga muinasloo ja lapsiku veste tähenduse.

Pühakud said selle uue vaimulaadi pärast palju kannatada. Nimelt kuulutas üks väga õpetatud, väga karm ja range väike kanoonik, nimega Princeteau, et suur hulk pühakuid pole nende auks peetavaid pühi ära teeninud, ning sai selle eest hüüdnimeks «pühakute lahti-kangutaja». Ta ei uskunud, et püha Margareeta palve

101

teksti kompressina sünnitajate kõhule asetades võiks leevendada sünnitusvalusid.

Ka Pingviinia auväärne kaitsepühak ei pääsenud tema terava kriitika eest. Oma teoses «Alca muinsused», kirjutab ta järgmist:

«Pole midagi ebakindlamat kui püha OrberoseM elulugu ja koguni tema olemasolu. Nii teatab üks vana kroonik, keegi Dombes'i munk, kelle nimi on jäänud tundmatuks, et OrberoseM-nimeline naine andus kuradile koopas, kus veel tema eluajal väikesed külapoisid ja -tüdrukud käisid kuradit ja ilusat OrberoseM mängimas. Ta lisab, et see naine läks sohinaiseks koledale lohele, kes laastas ümberkaudseid paiku. See pole küll usutav, ent Orberose'i elulugu, nagu seda hilisemal ajal jutustatakse, ei paista sugugi usaldusväärsemana. Abbe Simplicissimuse «Püha Orberose'i elulugu» on kirjutatud kolmsada aastat pärast neid arvatavaid sündmusi, millest ta kõneleb. Autor näitab end ülimalt kergeusklikuna ja tal puudub täiesti kriitiline meel.» . Kahtluse alla langes isegi pingviinide üleloomulik põlvnemislugu. Ajaloolane Ovidius Capito läks koguni nende moondumise ime eitamiseni. Oma «Pingviinia kroonikat» alustab ta järgmiselt:

«Tihe pimedus ümbritseb tervet seda lugu ja poleks liialdus öelda, et ta on kokku põimitud lapsikuist legendidest ja rahvajuttudest. Pingviinid väidavad, et nad põlvnevad püha Maeli poolt ristitud lindudest, keda jumal selle kuulsa apostli eestkostel inimesteks muutis, õpetatakse, et nende saar, mis asus algul Jäämeres ja triivis vabalt voogudel nagu Delos, tuli ja jäi ankrusse taevale armsates vetes, mille kuningannaks ta tänapäeval on saanud. Ma oletan, et see müüt kajastab pingviinide rändamisi muistsetel aegadel.»

Järgneval aastasajal, mis oli valgustatud sajand, muutus skeptitsism teravamaks. Toon sellekohase näitena ainult kuulsa katkendi «Arutlusest moraali üle»:

«Teadmata kustkohast tulnud pingviinid (sest nende päritolu pole ju lõpuks sugugi selge) võideti ja alistati järgemööda nelja või viie lõuna-, põhja-, hommiku- ja õhtumaa rahva poolt. Nad ristusid, segunesid, põimusid ja sulasid kõigi nendega ühte, kuid hooplevad oma tõupuhtusega,

102

ning neil on õigus, sest neist tekkis tõesti puhas tõug. See kõigi rasside — punase, musta, kollase, valge, ümarapealise ja pikapealise segu — kujunes sajandite jooksul üsnagi ühtseks inimpereks teatavate kergesti äratuntavate iseloomuomadustega, mis tekkisid ühise elulaadi ja ühiste kommete tõttu.

Teadmine, et nad on kõige ilusamast tõust ja moodustavad selle tõu kõige ilusama perekonna, sisendab neile õilsat uhkust, taltsutamatut julgust ning viha inimsoo vastu.

Ühe rahva elu on vaid viletsuste, kuritööde ja meele-tuste rida. See on maksev pingviinide, nagu kõigi teistegi rahvaste kohta. Ent siiski on Pingviinia ajalugu otsast otsani imetlusväärne.»

Pingviinia kaks klassitsistlikku sajandit on liiga tuntud, et neil pikemalt peatuda. Ent küllaldaselt pole uuritud seda, kuidas ratsionalistlikest teoloogidest, nagu kanoonik Princeteau, said järgneva sajandi uskmatute vaimsed isad. Esimesed kasutasid oma mõistust selleks, et kaotada religioonist kõik, mis näis neile ebaolulisena; nendest jäid puutumata vaid põhilised usudogmad. Nende vaimsed järeltulijad, keda nad ise olid õpetanud toetuma teadusele ja mõistusele, kasutasid seda veel järelejäänud usu vastu. Ratsionalistlikust teoloogiast sündis natuurfilosoofia.

Just seepärast (kui lubatakse pöörduda muistsete pingviinide juurest paavstliku suverääni juurde, kes tänapäeval ülemaailmset kirikut valitseb,) ei oska me küllalt imetleda paavst Pius X tarkust, mis keelab igasugused eksegeetilised uurimused kui ilmutuslikule tõele risti vastukäivad, hukatuslikud ausale teoloogilisele doktriinile ja surmvaenulikud usule. Kui leidubki vaimulikke, kes tema tahte vastaselt teaduse huve kaitsevad, siis on need ohtlikud teadlased ja nakkust külvavad õpetajad. Ja kui mõni kristlane nende teguviisi siiski heaks kiidab, siis vannun, et kui ta ei ole just lausa kõlupea, pole ta ikkagi parem kui Colas' lehm.

Valgustussajandi lõpul purustati täielikult Pingviinia endine riigikord. Kuningas hukati, aadli eesõigused kaotati ja keset segadusi ning kohutavat sõjamöllu kuulutati välja vabariik. Asutav Kogu, kes sel ajal Pingviiniat

103

valitses, andis käsu, et kõik kirikuis leiduvad metallesemed tuleb anda sulatamisele. Patrioodid rüvetasid kuningate haudu. Jutustatakse, et kui avati Draco Suure kirst, leiti kuningas olevat must kui eebenipuu ja nii majesteetlik, et riisujad kabuhirmus põgenesid. Teiste teadete järgi pistsid need toored inimesed talle piibu suhu ja pakkusid talle pilades klaasi veini.

Öiekuu seitsmeteistkümnendal päeval toodi raekotta püha Orberose’i kirst, mida viie sajandi jooksul oli Püha Maeli kirikus ümbritsenud rahva austus, ja anti see linnavalitsuse poolt määratud ekspertidele uurimiseks. Laevakere-kujuline kirst oli kullatud vasest, üleni kaetud emailkaunistustega ja ilustatud kalliskividega, mis osu-tusid võltsiks. Kapiitel oli sealt ettenägelikult kõrvaldanud rubiinid, safiirid, smaragdid ja suured mäekristallist kuulid ning pannud asemele klaasitükid. Kirstus leidus ainult pisut tolmu ja vanu kaltse. Need visati suurde tulelõkkesse, mis oli süüdatud GreveM väljakul pühakute säilmete põletamiseks. Rahvas tantsis ümber tule, lauldes patriootilisi laule.

Seistes oma poeputka ees, mis toetus tagaküljega vastu raekoda, vaatasid Punapea ja tema eit arutu rahva ringtantsu. Punapea pügas koeri ja kohitses kasse; ta käis tihti kõrtsis. Punapea-eit polsterdas vana mööblit ja kupeldas. Ta oli arukas naisterahvas.

«Vaata, Punapea,» ütles ta oma mehele, «nad rüvetavad pühadust. Küllap nad seda veel kahetsevad.»

«Mis sina ka sellest tead, naine,» vastas Punapea. «Neist on saanud filosoofid, ja kui inimene on kord filosoof, siis jääb ta selleks surmani.»

«Ma ütlen sulle, Punapea, et nad kahetsevad varem või hiljem seda, mis nad täna teevad. Nad käivad halvasti ümber pühakutega, kes pole neid küllaldaselt aidanud. Aga ega sellepärast veel praetud vutte sadama hakka. Nad jäävad samasugusteks kerjusteks kui ennegi. Ja kui nad on küllalt oma suud pruukinud, saavad nad uuesti usklikuks. Rutem kui arvata võib, tuleb päev, kus Pingviinia jälle hakkab austama oma onnist kaitsepühakut. Ja selleks päevaks, Punapea, oleks tark hoida meie majas vana poti põhjas valmis peotäis tuhka, mõned kondid ja kaltsud. Ütleme siis, et need on püha Orberose'i

104

reliikviad, mis me oleme oma elu kaalule pannes leekidest päästnud. Oleks imelik, kui me sellest au ja tulu ei saaks. Tasuks selle vaga teo eest võib preestri-härra meie vanaduspäevil jätta meie hooleks küünalde müümise ja toolide üürimise püha OrberoseM kabelis.»

Veel samal päeval võttis Punapea-eit koldest pisut tuhka ja mõned äranäritud kondid ning peitis need kapi otsa vana moosipurgi sisse.

II PEATÜKK TRINCO

Rahvavalitsus võttis ära aadlike ja vaimulike maavaldused, et müüa need võileivahinna eest kodanlastele ja talupoegadele. Kodanlased ja talupojad leidsid, et revolutsioon sobib hästi maade hankimiseks, ei sobi aga nende säilitamiseks.

Vabariigi seaduseandjad lõid eraomandi kaitseks hirmuäratavaid seadusi ja ähvardasid surmaga igaühte, kes teeb ettepaneku varanduste jaotamiseks. Ent sellest ei olnud vabariigil mingit kasu. Maaomanikeks saanud talupojad leidsid, et neid rikastades oli vabariik toonud segadust varanduste jaotusse, ja soovisid nüüd riigikorda, mis oleks aupaklikum eraomandi vastu ja võimelisem kindlustama uute seaduste püsivust.

Neil polnud vaja kaua oodata. Nagu Agrippina, kandis vabariik oma mõrtsukat iseenda üsas.

Kuna vabariigil oli vaja pidada suuri sõdu, lõi ta sõjaväe, mis sai tema päästjaks ja tema hukutajaks. Seaduseandjad lootsid kindraleid vaos hoida karistuste hirmu abil. Ent kui nad raiusidki mõnikord lüüasaanud sõduritel päid maha, siis ei võinud nad niisamuti toimida võidukate sõjameestega, kellel oli see eelis, et nad olid päästnud vabariigi.

Võidujoovastuses heitsid pingviinid end palju koledama lohe võimu alla kui see, kes esineb nende muinasjuttudes. Otsekui toonekurg konnade keskel õgis ta neid neljateistkümne aasta jooksul oma täitmatu nokaga.

105

Pool sajandit pärast uue lohe valitsusaega külastas Pingviiniat üks noor Malaia maharadža, nimega Džambi, kes tahtis õppida maailmas rännates nagu sküüt Anacharsis. Ta kirjutas oma külaskäigust huvitava reisijutustuse, mille esimene lehekülg kõlab nii:

NOORE DŽAMBI REIS PINGVIINIASSE

Pärast üheksakümne päeva pikkust meremereisi jõudsin taplushimuüste pingviinide avarasse mahajäetud sadamasse ja rändasin läbi ülesharimata maakohtade varemeis seisvasse pealinna. Seda ümbritseb müür, ta on täis kasarmuid ja arsenale ning jätab sõjaka ja lohutu mulje. Tänavail longivad rahhiitilised ja kidurad inimesed, kes kannavad uhkeldades vanu mundreid ja roostetanud terariistu.

«Mida te otsite?» küsis minu käest linnaväraval järsult üks sõjaväelane, kelle vurrud ähvardasid taevast.

«Härra,» vastasin mina, «tulin uudishimust aetuna külastama seda saart.»

«See pole saar,» vastas sõdur.

«Kuidas?» hüüatasin mina. «Pingviinide saar polegi saar?»

«Ei, härra, see on insula. Varem nimetati seda küll saareks, kuid sada aastat tagasi sai ta dekreediga nimeks insula. See on ainuke insula kogu maailmas. Kas teil on pass?»

«Olge lahke.»

«Laske see välisministeeriumis viseerida.»

Lombakas teejuht, kes minuga kaasa tuli, seisatas avaral väljakul.

«Teile pole teadmata,» ütles ta, «et insula on sünnitanud maailma suurima geeniuse, Trinco, kelle kuju te näete enese ees. See obelisk teist paremal on püstitatud Trinco sünni mälestuseks; sammas, mis kerkib teist vasakul, kannab oma tipul diadeemiga kroonitud Trincot. Siitsamast näete võidukaart Trinco ja tema soo auks.»

«Milliseid ebatavalisi tegusid Trinco siis tegi?»

106

«Sõdis.»

«See pole ju sugugi ebatavaline asi. Meie, malailased, sõdime vahetpidamata.»

«See on võimalik, kuid Trinco on kõigi maade ja kõigi aegade suurim sõjamees. Iialgi pole olnud teist nii suurt maadevallutajat kui tema. Kui teie laev meie sadamasse sisse sõitis, nägite idas koonusekujulist vulkaanilist saart, mis pole küll suur, ent on kuulus oma veinide poolest ja kannab nime Ampelophore. Läänes nägite suuremat saart, mis sirutab pilvede alla pika rea teravaid hambaid — seepärast nimetatakse teda Koera-lõuaks. Tema rikkuseks on vasekaevandused. Enne Trinco valitsusaega kuulusid need mõlemad meile — sealt kuhges meie impeeriumi piir. Trinco laiendas Ping-viinia võimu Türkiisi saarestikule ja Rohelisele mandrile, alistas sünge Delfiinia, heiskas oma lipud polaarjääl ja Aafrika kõrbete kõrvetaval liival. Ta kogus sõja-vägesid kõigilt mailt, mis ta oli vallutanud, ja kui tema väed defileerisid, siis võis näha meie sõjakate voltižöö-ride ja insula grenaderide, meie husaaride ja meie tragu-nite, meie kahurväelaste ja meie vooride järel marssimas kollaseid sõjamehi, kes oma siniste soomusrüüdega sarnanesid end saba peale püsti ajanud vähkidele; punanahku, pead ehitud papagoisulgedega, näole tätoveeritud päikese ja sigivuse märgid, puusal kõrisev nooletupp mürginooltega; täiesti alasti musti, kelle relvadeks oüd ainult küüned ja hambad; pügmeesid kurgede seljas; puutüvedele toetuvaid gorillasid — neid juhtis vana isane, kelle karvasel rinnal rippus Auleegioni rist. Ja kõik need väesalgad, keda tulise isamaa-armastuse puhang oli toonud Trinco lippude alla, sammusid võidult võidule. Kolmekümne sõja-aasta jooksul vallutas Trinco poole kogu tuntud maailmast.»

«Mis?» hüüdsin mina, «teile kuulub pool maailma?»

«Trinco võitis selle meile ja kaotas jälle. Lüüasaamis-tes oli ta niisama suur kui võitudeski ja ta andis tagasi kõik, mis ta oli vallutanud. Ta laskis endalt võtta isegi need kaks saart — AmpelophoreM ja Koeralõua, mis enne teda meile kuulusid. Ta jättis Pingviinia maha vaesena ja rahvast tühjana. Insula õitsev noorus hukkus tema sõdades. Pärast tema langust jäid meie

107

kodumaal järele vaid küürakad ja lonkurid, kellest me põlvneme. Kuid ta tõi meile kuulsuse.»

«Ta laskis teil selle eest kallilt maksta!»

«Kuulsuse hind pole iialgi liiga kallis,» vastas minu teejuht.

III PEATÜKK DOKTOR OBNUBILE'I REIS

Pärast enneolematute segaduste aega, mis on ajahamba mõjul ja ajaloolaste viletsa stiili tõttu juba suuremalt osalt unustusse vajunud, rajati Pingviinias pingviinide eneste valitsus. Nad valisid rahvaesinduse ehk rahvuskogu ning andsid sellele õiguse nimetada riigipea. See valiti lihtsate pingviinide hulgast ja ta ei kandnud peas koletise kohutavat okasharja ega omanud rahva üle absoluutset võimu. Ta ise painutas ennast rahvuslike seaduste alla. Talle ei antud kuninga tiitlit ja tema nime taga ei olnud järgarvu. Ta nimi oli Paturle, Janvion, Truffaldin, Coquenpot, Bredouille. Need ametnikud ei pidanud sõdu. Neil polnud selleks vastavat mundrit.

Uut riiki nimetati rahva asjaks ehk res pubtica'ks. Tema pooldajaid kutsuti republikaanlasteks ehk vabariiklasteks. Neid nimetati ka asjalisteks ja mõnikord sulideks, kuid viimast nimetust loeti solvavaks.

Pingviinia demokraatia ei valitsenud end ise. Teda käsutas finantsoligarhia, kes lõi ajalehtede abil avalikku arvamust ning hoidis peos rahvasaadikuid, ministreid ja presidenti. Ta valitses oma suva järgi vabariigi rahandust ja juhtis maa välispoliitikat.

Impeeriumid ja kuningriigid pidasid sel ajal ülal määratuid sõjavägesid ja laevastikke. Pingviinia, kes oli sunnitud oma julgeoleku pärast niisamuti toimima, lämbus relvakoorma all. Kõik kurtsid või teesklesid kurtvat selle nii karmi paratamatuse üle. Siiski võtsid rikkad inimesed, kaupmehed ja äritsejad selle koorma heameelega oma õlgadele. Nad tegid seda isamaa-armastusest, arvestades, et sõdurid ja meremehed kaitsevad nende varandusi ning vallutavad piiri taga uusi turge ja

108

territooriume. Kodumaa kaitsmise tuhinas ja selleks, et saada uusi tellimusi, kiirustasid suurtööstturid kahurite ja laevade tootmisega. Keskklassidesse kuuluvatest kodanikest ja vabade elukutsete esindajatest leppisid ühed niisuguse olukorraga nurisemata, arvates, et see jääb alatiseks püsima; teised ootasid kannatamatult olukorra muutumist ja lootsid viia suurriike üheaegsele desarmeerimisele.

Kuulus professor Obnubile oli viimaste hulgas.

«Sõda,» ütles ta, «on barbaarsus, mille kultuuri arenemine kord hävitab. Suured demokraatiad on rahuarmastavad ja seal valitsev vaim surub end varsti ka isevalitsejatele peale.»

Professor Obnubile, kes elas juba kuuskümmend aastat üksikuna ja tagasitombununa oma laboratooriumis, kuhu ei tunginud välismaailma kära, otsustas rahvaste vaimu isiklikult vaatluse alla võtta. Ta alustas oma uuringuid suurimast demokraatiast ja asus laevale sõiduks Uus-Atlantisesse.

Pärast kahe nädala pikkust merereisi jõudis tema laev öösel Titanporti sadamasse, kus seisid ankrus tuhanded laevad. Üleni tuledes särav raudsild kaardus üle vee, ühendades kahte kaid, mis olid teineteisest nii kaugel, et professor Obnubile uskus end purjetavat Saturni meredel ja nägevat imelist rõngast, mis vöötab Vanakese planeeti. Üle selle määratu silla veeres rohkem kui veerand kogu maailma rikkustest. Lahkunud laevalt, jõudis pingviinia õpetlane neljakümne kaheksa korruselisse hotelli, kus teda teenisid automaadid. Siis istus ta rongi, mis viis ta Gigantopolisse, Uus-Atlantise pealinna. Rongis leidusid restoranid, mängusaalid, spordiareenid, tele-graafikontor äri- ja rahandusalaste telegrammide saatmiseks, evangeeliumiusu kabel ja trükikoda, kus trükiti suurt ajalehte, mida doktor ei saanud lugeda, sest ta ei tundnud uus-atlantise keelt. Rong läbis suurte jõgede ääres asuvaid tööstuslinnu, mis tumestasid oma korstnate suitsuga taevast, linnu, mis olid mustad päeval, linnu, mis olid punased öösel, täis kära päikese paistel, täis kära pimeduse varjus.

«See on rahvas,» mõtles doktor, «kes on nii ametis tööstuse ja kaubandusega, et tal pole aega sõdida.

109

Nüüdsest peale olen ma kindel, et uus-atlantiidid ajavad rahupoliitikat. On ju saanud kõigi majandusteadlaste poolt tunnustatud aksioomiks, et rahu valis- ja sisemaal on hädavajalik kaubanduse ja tööstuse arenemiseks.»

Gigantopolises ringi liikudes leidis ta oma arvamusele veelgi kinnitust. Inimesed tormasid mööda tänavaid niisuguse kiiruga, et lõid uperkuuti kõik, kes neile teele ette jäid. Obnubile, keda mitu korda pikali paisati, võttis sellest õpetust ja pidas ennast nüüd paremini ülal. Pärast tunniajalist ringijooksmist paiskas ta ise ühe atlantüdi maha.

Suurele väljakule jõudes silmas ta klassikalises stiilis ehitatud palee fassaadi, mille korintose sambad kerkisid stülobaadist seitsmekümne meetri kõrgusele, kus neid kroonisid lopsakad akantuselehed.

Kui ta seda liikumatult paigal seistes imetles, pea kuklas, astus tema juurde tagasihoidliku välimusega mees ja ütles pingviinia keeles:

«Ma näen teie riietusest, et olete pärit Pingviiniast. Ma oskan teie keelt — olen vannutatud tõlk. Selles palees asub parlament. Praegusel momendil peavad osariikide saadikud vaidlusi. Kas tahaksite viibida istungil?»

Doktor juhiti rõdule ja sealt heitis ta pilgu seaduseandjate hulgale, kes istusid pilliroost tugitoolides, jalad pultidel.

Istungi juhataja tõusis, ja ilma et keegi oleks teda tähelepanelikult kuulanud, pigem pomises kui lausus järgnevad sõnad, mis tõlk doktorile otsekohe edasi andis:

«Kuna sõda Mongoolia turgude avamiseks on riigile kasulikult lõppenud, siis panen ette saata kuludearu-anded eelarvekomisjonile...»

«Vastu ei olda . . .?»

«Ettepanek on vastu võetud.»

«Kuna sõda Kolmanda Meremaa turgude avamiseks on riigile kasulikult lõppenud, teen ettepaneku saata kuludearuanded eelarvekomisjonile ...»

«Vastu ei olda ...?»

«Ettepanek on vastu võetud.»

«Kas ma kuulsin õigesti?» küsis professor Obnubile. «Teie, tööstusriik, võtate osa kõigist neist sõdadest?»

110

«Aga muidugi,» vastas tõlk. «Need on tööstuslikud sõjad. Rahvad, kellel pole ei kaubandust ega tööstust, ei ole sunnitud sõdima. Kuid ärirahvas peab paratamatult ajama vallutuspoliitikat. Meie sõdade arv suureneb vältimatult koos tootmise kasvuga. Niipea kui mõnel meie tööstusharul pole oma tooteid kuhugi suunata, tekib vajadus sõjaks, et avada uusi turge. Nii oleme sel aastal pidanud ühe söesõja, ühe vasesõja ja ühe puu-villasõja. Kolmandal Meremaal tapsime kaks kolmandikku elanikest, et sundida ülejäänuid ostma meilt vihmavarje ja püksitrakse.»

Sel hetkel astus tribüünile paks mees, kes oli seni istunud keset saali, ja ütles:

«Ma nõuan sõda Smaragdi vabariigi valitsuse vastu, kes võitleb häbematult meie sigade, sinkide ja vorstide hegemoonia vastu kõigil maailma turgudel.»

«Kes on see seaduseandja?» küsis doktor Obnubile.

«See on keegi seakaupmees.»

«Vastu ei olda?» küsis istungi juhataja. «Panen ettepaneku hääletamisele.»

Sõjakuulutust Smaragdi vabariigile hääletati käetõstmisega ja ettepanek võeti väga suure enamusega vastu.

«Kuidas?» ütles Obnubile tõlgile, «teie hääletasite sõja poolt nii kiiresti ja nii ükskõikselt! ...»

«Oh, see on tähtsusetu sõda, mis läheb maksma vaevalt kaheksa miljonit dollarit.»

«Aga inimesed?»

«Inimesed on juba kaheksa miljoni dollari hulka arvatud.»

Si'is haaras doktor Obnubile pea käte vahele ja mõtles kibedusega:

«Kuna rikkus ja tsivilisatsioon kannavad endas niisama palju sõja põhjusi kui vaesus ja barbaarsus, kuna inimeste meeletus ja õelus on parandamatud, siis jääb teha veel ainult üks õiglane tegu. Tark kogub küllalt palju dünamiiti, et seda planeeti õhku lasta. Kui selle tükid mööda maailmaruumi laiali lendavad, siis on maailmakorda ometi vaevalt märgatavalt parandatud ja rahuldust leiab ka maailma südametunnistus, mida küll pole olemas.»

V RAAMAT UUSAEG. CHATILL0N

*

I PEATÜKK AUVÄÄRT ISAD AGARIC JA CORNEMUSE

Igasugune riigikord sünnitab rahulolematuid. Vabariik ehk rahva asi tekitas neid kõigepealt aadlike hulgas, kes olid oma muistsetest eesõigustest ilma jäänud. Nad heitsid nüüd sügavalt kahetsevaid ja lootusrikkaid pilke viimsele drakoniidile — prints Cruchole, keda kaunistas nooruse võlu ja maapao nukrus. Vabariik tekitas rahul-olematuid ka väikekaupmeeste hulgas, kes sügavate majanduslike põhjuste tõttu ei teeninud enam niipalju, kui on vaja äraelamiseks, ja uskusid, et selles on süüdi vabariik, mida nad algul olid jumaldanud ja millest nad nüüd päev-päevalt üha rohkem eemaldusid.

Rahamehed, nii kristlased kui juudid, muutusid oma jultumuse ja ahnusega nuhtluseks riigile, keda nad röövisid ja alandasid, ning häbistasid riigikorda, mida nad ei kavatsenud ei hävitada ega säilitada, olles kindlad, et võivad tegutseda takistamatult igasuguse valitsuse all. Siiski kaldusid nende sümpaatiad võimalikult diktaatorlikuma võimu poole, mis on kõige paremini relvastatud sotsialistide, nende nõrgukeste, ent tuliste vaenlaste vastu. Nii nagu nad jäljendasid aristokraatide kombeid, jäljendasid nad ka nende poliitilisi ja usulisi

112

veendumusi. Eriti nende naised, kes olid edevad ja kergemeelsed, armastasid printsi ja unistasid õukonda pääsemisest.

Siiski jäid vabariigile oma pooldajad ja kaitsjad. Kuigi tal polnud alust uskuda oma ametnike truudusse, võis ta siiski arvestada, et ustavaks jäävad töölised, kelle viletsust ta polnud kergendanud ja kes hädaohu päevil tulid hulgakaupa kivimurdudest ja töökodadest teda kaitsma ning sammusid pikas rongkäigus, kahvatud, mustad, sünged. Nad kõik olid valmis tema eest surema, sest ta oli andnud neile lootuse.

Theodore Formose'i printsipaadi ajal elas Alca vaikses äärelinnas keegi munk, nimega Agaric, kes õpetas lapsi ja pani inimesi paari. Oma koolis õpetas ta jumalakart-likkust, vehklemist ja ratsutamist vanade perekondade võsudele, kes olid kõrgesti sündinud, ent ilma jäänud kõigist oma varandustest ja eesõigustest. Ja niipea kui nad täisealiseks said, naitis ta nad neidudega finantsistide jõukast ja põlatud kastist.

Pikk, kõhn ja mustaverd Agaric kõndis, palveraamat käes, vahetpidamatult mööda kooli koridore ja aiateid, sügavais mõtteis, laubal murekoorem. Tema töö ei piirdunud õpilastele keeruliste doktriinide ja mehaaniliste reeglite pähetuupimisega ja neile siis seaduslike ja rikaste naiste otsimisega. Ta sepitses poliitilisi intriige ja püüdis ellu viia üht grandioosset plaani. Tema ainsaks mõtteks, tema elu sisuks oli vabariigi kukutamine. Tema tõukejõuks polnud isiklik kasuhuvi. Ta pidas demokraatlikku korda kokkusobimatuks püha ristikogudusega, millele ta oli andunud ihu ja hingega. Ja kõik tema vaimulikud vennad olid samal arvamusel. Vabariik pidas lakkamatut võitlust munkade kongregatsiooniga ja ristikogudusega. Vandenõu uue riigikorra hukutamiseks oli muidugi raske ja ohtlik ettevõte. Ent Agaric oskas siiski valmis sepitseda kardetava salanõu. Sel ajajärgul, mil vaimulikud juhtisid Pingviinia kõrgemaid kihte, oli nimetatud mungal suur mõju Alca aristokraatia hulgas.

Noorsugu, keda ta oli kasvatanud, ootas vaid parajat hetke, et rahvavõimu vastu välja astuda. Vanade perekondade võsud ei harrastanud kunste ega tegelnud kaubandusega. Nad olid peaaegu kõik sõjaväelased ja tee-

113

nisid vabariiki. Nad teenisid, kuid ei armastanud teda. Nad igatsesid tagasi lohe okasharja. Ja ilusad juuditarid jagasid nende kahetsust, soovides, et neid peetaks kõr-gesti sündinud knsilannadeks.

Kõndides ühel juulikuu päeval mööda äärelinna tänavat, mis lõppes tolmusel nurmel, kuulis Agaric kaeblemist, mis kostis aednike poolt unustusse jäänud sammaldunud kaevust. Ja otsekohe sai ta naaüruses elavalt kingsepalt teada, et keegi viletsalt riietatud mees, kes oli karjunud: «Elagu raUva asi!», oli visatud parajasti mööduvate

ratsaväeohvitseride poolt kaevu, kus muda tal juba üle kõrvade tõusis. Agaric kaldus kergesti üksiknähtusele üldistatud tähendust andma. Sehe asjalise kaevutamisest järeldas ta, et aristokraatia ja sõjaväelaste kõigis kihtides on käimas suur käärimine, ning jõudis otsusele, et on saabunud paras moment tegutsemiseks.

Kohe järgmisel päeval läks ta sügavale ConilsM metsa isa Cornemuse'i külastama. Ta leidis munga tema laboratooriumi nurgas mingit kuldset vedelikku destilleerimas.

Cornemuse oli väike ja paks mehike tulipunase näo ja palja läikiva lagipeaga. Tema silmad olid rubiinpunased nagu meriseal. Ta tegi oma külalisele lahke kummarduse ja pakkus talle klaasikese püha Orberose'i likööri, mida ta ise valmistas ja mille müük tõi talle tohutuid rikkusi.

Agaric lükkas selle keelduva viipega tagasi. Ta toetus kindlalt oma pikkadele jalgadele, surus oma kurva-ilmelise kübara vastu kõhtu ja vaikis.

«Võtke ometi vaevaks istuda,» ütles talle Cornemuse.

Agaric istus lombakale taburetile ja vaikis ikka.

Siis sõnas Conils'i munk:

«Palun rääkige ometi, kuidas elavad teie noored õpilased. Kas nende kalliste laste vaim on kindel?»

«Ma olen nendega väga rahul,» vastas õpetaja. «Kõige tähtsam on see, et nad omandaksid õiged põhimõtted. Enne kui nad ise mõtlema hakkavad, peavad nad õigesti mõtlema, sest pärast on juba liiga hilja .. . Ma leian oma ümbrusest rohkelt lohutusi. Ent me elame viletsal ajal.»

114

«Paraku on see nii!» ohkas Cornemuse.

«Me elame üle raskeid päevi...»

«Katsumuste tunde ...»

«Ja siiski, Cornemuse, rahva vaim pole sugugi nii rikutud kui paistab.»

«Väga võimalik.»

«Rahvas on tüdinud valitsusest, kes teda laostab ega tee tema heaks midagi. Iga päev puhkevad uued skandaalid. Vabariik upub häbisse. Ta on omadega läbi.»

«Kuulgu teid jumal!»

«Cornemuse, mida te arvate prints Cruchost?»

«Ta on armastusväärne noormees, ja ma julgeksin öelda — auväärse tüve väärikas võsu. Tunnen kahetsust, et ta peab nii õrnas eas kannatama maapao piinu. Maa-pagulasele ei too kevad õisi ega sügis vilju. Prints Crucho on puhta südamega. Ta austab preestreid, täidab meie usukombeid, ta tarvitab suurel hulgal minu tagasi-hoidlikku kaupa.»

«Cornemuse, paljudes majades, nii rikastes kui kehvades, soovitakse tema tagasipöördumist. Uskuge mind, ta tuleb tagasi.»

«Oh, kui ma elaksin nii kaua, et võiksin heita oma mantli tema jalge ette!» ohkas Cornemuse.

Nähes, missugused tunded valdavad Cornemuse'i, hakkas Agaric kirjeldama rahva meeleolusid, nii nagu ta neid ise endale ette kujutas. Ta tõendas, et aadlikud ja rikkad on täis tulist viha rahvavõimu vastu, et armee keeldub kauem alandusi kannatamast, ametnikkond on valmis reetmiseks, rahvas on rahulolematu, et juba on kuulda ähvardavat mässukõma ja et munkade vaenlasi ning võimu toetajaid heidetakse Alca kaevudesse. Sellest ta järeldas, et on aeg anda otsustav löök.

«Meie võime päästa pingviinia rahva,» hüüdis ta, «me võime ta vabastada türannide käest, vabastada ta iseenese käest, ausse tõsta lohe okasharja, jalule seada endise riigi, õige riigi, — usu auks ja kiriku kiituseks. Me suudame seda, kui tahame. Meie käsutuses on suured rikkused ja me saame avaldada varjatud mõju. Oma ristimärgiga pühitsetud ja välguna raksavate ajalehtede kaudu oleme ühenduses kõigi vaimulikega linnas ja maal ning õhutame neis sedasama vaimustust, mis meidki üleval

hoiab, usku, milles me põleme. Nemad omakorda sütitavad oma pattu kahetsevaid ustavaid hingi. Mul on mõju armee kõige kõrgemate juhtide peale, mul on side inimestega lihtrahva hulgast, ma juhin vihmavarjukaup-mehi, veinimüüjaid, poeselle, lehepoisse, kergete elukommetega neiukesi ja politseiagente, ilma et nad ise seda teaksid. Meil on inimesi rohkem kui vaja. Mis me veel ootame? Tegutseme!»

«Mida te mõtlete ette võtta?» küsis Cornemuse. «Luua laialdane vandenõu, kukutada vabariik, tõsta Crucho Drakoniidide troonile.»

Cornemuse tõmbas mitu korda keelega üle huulte. Siis sõnas ta õlisel häälel:

«Drakoniidide restauratsioon on muidugi soovitav, äärmiselt soovitav, ja mis puutub minusse, siis igatsen seda kogu südamest. Te teate, mis ma vabariigist arvan. Ent kas poleks parem jätta ta saatuse hooleks ja lasta tal surra oma konstitutsiooni pahedesse? See, mida teie ette panete, Agaric, on muidugi õilis ja ülev. Oleks ilus päästa see suur ja õnnetu maa, tõsta ta jälle oma endisse hiilgusse. Ent mõelge: me oleme kõigepealt kristlased ja alles siis pingviinid. Ja meil tuleb väga ettevaatlik olla, et mitte usku poliitilistes ettevõtetes kompromiteerida.»

Agaric vastas ägedalt:

«Ärge kartke midagi. Me hoiame enda käes kõiki salanõu niite, ent oleme ise varjus. Me jääme nähtamatuks.»

«Nagu kärbsed piimas,» pomises ConilsM munk.

Ja puurides kaaslast oma kavalate rubiinpunaste silmadega, jätkas ta:

«Vaadake ette, mu sõber. Vabariik on võib-olla tugevam kui arvata võib. On võimalik, et meie virgutame tema jõude, kiskudes ta välja lõdvast rahulolust, milles ta praegu puhkab. Vabariik on kaval: kui me hakkame teda ründama, kaitseb ta ennast. Ta annab halbu seadusi, mis meid ei riiva. Kui ta aga kartma hakkab, pöörab ta oma seadused hirmsa jõuga meie vastu. Ei maksa end kergemeelselt segada seiklusse, kus me võime kõrvetada oma näpud. Teie arvate, et moment on sobiv. Mina ei usu seda ja ma ütlen teile, mispärast: praegune riigikord pole veel kõigile tuntud, tõtt öelda ei tunne seda

116

veel keegi. Ta on end kuulutanud rahva asjaks, ühiseks asjaks. Lihtne inimene usub seda ja jääb demokraadiks ning vabariiklaseks. Kuid kannatust! Seesama rahvas hakkab kord nõudma, et rahva asi muutuks tõesti rahva asjaks. Ma ei tarvitse teile kinnitada, et niisugused taotlused on minu arvates jultunud, loomuvastased ja vastu-olus pühakirja alusel aetava poliitikaga. Ent rahvas hakkab seda taotlema, viib selle läbi ja see on praeguse korra lõpp. See aeg ei või olla väga kaugel. Alles siis tuleb meil tegutseda oma aulise seisuse huvides. Ootame! Milleks kiirustada? Meie elu pole hädaohus ega ka mitte täiesti talumatuks tehtud. Vabariik pole meie vastu küllalt aupaklik ja alandlik, ta ei osuta preestritele austust, mida need väärivad. Kuid ta laseb meil elada. Ja meie seisuse eriline eelis on juba kord niisugune, et elada tähendab meile elada külluses. Rahva asi on meie suhtes vaenulik, ent naised austavad meid. President Formóse ei võta meie kombetalitustest osa, kuid ma olen näinud tema naist ja tütreid oma jalge ees. Nad ostavad minu pudelikesi angroo. Mul pole paremaid kliente, isegi mitte aristokraatide hulgas. Andkem tõele au: maailmas pole teist riiki, kus preestritel ja munkadel oleks parem elada kui Pingviinias. Kus mujal võiksime müüa nii suurel hulgal ja nii kalli hinna eest oma puhast vaha, oma viirukit, oma roosikrantse, oma skapulaare, oma pühitsetud vett ja püha Orberose'i likööri? Milline teine rahvas peale pingviinide maksaks sada kuldeküüd ühe meie käeviipe eest, ühe sõna eest meie suust, ühe huule-liigutuse eest? Mis minusse puutub, siis teenin ma siin leebes, ustavas ja vaguras Pingviinias kaetisrohu mahla ajamisega tuhat korda rohkem kui Euroopa ja Ameerika kõige rahvarikkamates maades neljakümne aasta jooksul kõigest väest pattude andeksandmist kuulutades. Ja tõesti, kas Pingviinia saaks

õnnelikumaks, kui mulle politseikomissar järele tuleks ja veaks mind mõnele püroskaafile, mis on ankrut tõstmas sõiduks öö saartele?»

Nii kõnelnud, tõusis Conils'i munk üles ja juhtis oma külalise suurde kuuri, kus sajad sinistes riietes vaeslapsed pakkisid sisse pudeleid, naelutasid kaste kinni ja kleepisid peale etikette. Kõrv jäi kurdiks haamrite

117

kopsimisest, mille sekka kõlas tume mürin, kui kaste mööda rööbasteed edasi lükati.

«Siin seatakse saadetised valmis,» ütles Cornemuse. «Saavutasin seda, et valitsus ehitas raudtee läbi metsa ja jaama minu ukse ette. Iga päev laadin ma kolm vagunit oma tooteid täis. Te näete, et vabariik pole usku veel päriselt tapnud.»

Agaric tegi viimase pingutuse, et tarka viinaajajat oma ettevõttesse kaasa tõmmata. Ta kirjeldas suurt, kiiret, kindlat ja hiilgavat edu, mis neid ootab.

«Kas teie ei taha siis kaasa aidata?» lisas ta. «Kas teie ei taha oma kuningat maapaost päästa?»

«Mõistlikel inimestel on pagendust kerge taluda,» vastas Conils'i munk, «uskuge mind, kallis vend Agaric, ja loobuge esialgu oma plaanist. Mina ei tee endale illusioone. Ma tean, mis mind ootab. Olen ma siis asjaosaline või mitte, aga kui te lüüa saate, maksan mina selle eest nagu teiegi.»

Isa Agaric jättis oma sõbraga jumalaga ja pöördus rahuldatult oma kooli tagasi. Ta mõtles, et kuna Cornemuse ei suuda salanõu ära hoida, siis soovib ta selle õnnestumist ja annab raha. Agaric ei eksinud. Preestrite ja munkade solidaarsus on tõesti selline, et üksainus neist seob oma tegudega kõiki teisi. Selles on ühekorraga nende tugevus ja nende nõrkus.

II PEATÜKK PRINTS CRUCHO

Agaric otsustas sõita viivitamatult prints Crucho juurde, kes austas teda oma sõprusega. Hämaruse varjus lahkus ta koolist tagaukse kaudu härjakaupleja riietuses ja asus «Saint-Maeli» pardale.

Järgmisel päeval maabus ta Delfiinias. Sel külalislahkel maal Chitterlingsi lossis sõi Crucho maapagulase mõru leiba.

Agaric kohtas teda maanteel, kus ta koos kahe noore daamiga kihutas autos saja kolmekümne kilomeetrilise

118

tunnikiirusega. Seda nähes hakkas munk oma punase vihmavarjuga vehkima ja prints peatas masina.

«Ah see olete teie, Agaric? Istuge peale! Me oleme 'uba kolmekesi, aga pressime end pisut koomale. Teie võtate ühe daamidest oma põlvedele.» Vaga Agaric istus autosse. «Mis uudist, kallis isa?» küsis noor prints. «Suured uudised,» vastas Agaric. «Võin ma rääkida?» «Muidugi võite. Mul pole nende kahe daami eest midagi varjata.»

«Monsenjöör, Pingviinia nõuab teid. Ja teie ei jää kurdiks tema kutsele.»

Agaric kirjeldas maal valitsevat meeleolu ja esitas laialdase salanõu plaani.

«Minu esimese märguande peale,» ütles ta, «astuvad kõik teie pooldajad ühekorraga välja. Rist käes ja kuub üles keelatud, viivad teie auväärsed vaimulikud relvastatud rahvahulgad Formose'i palee peale. Me külvame hirmu ja surma teie vaenlaste hulgas. Oma pingutuste eest pa^me teilt, Monsenjöör, ainult seda, et te ei laseks neil tühja minna. Me palume, et te asuksite troonile, mida me teile valmistame.» Prints vastas lihtsalt: «Ma ratsutan Alcasse rohelisel hobusel.» Agaric võttis selle mehise vastuse teatavaks. Kuigi ta hoidis oma harjumuste vastaselt naisterahvast süles, vannutqs ta noort printsi kõige hardama siirusega, et see iääks ustavaks oma kuninglikele kohustustele.

«Monsenjöör», hüüatas ta pisaraid valades, «te tuletate veel kunagi meelde, et munkade käe läbi päästeti teid maapaost, anti tagasi oma rahvale ja asetati uuesti esivanemate troonile ja et nende käsi kroonis teid lohe auväärse okasharjaga. Kuningas Crucho, tõusku teie kuulsus niisama kõrgeks kui teie esiisa Draco Suure oma!»

Liigutatud prints viskus oma õiguste jaluleseadja poole, et teda kaelustada. Ent ta ei ulatunud temani muidu kui vaid üle kahe priske daami — nii kitsas oli selles ajaloolises sõidukis.

«Armas isa,» ütles ta, «ma tahaksin, et kogu Pingviinia oleks selle süleluse tunnistajaks.»

119

«See oleks tõesti südantkosutav vaatepilt,» vastas Agaric.

Vahepeal aga kihutas auto tormihoona läbi külade ja alevike, lömastades oma ablaste kummirehvide all kanu, hanesid, kalkuneid, parte, pärlkanu, kasse, koeri, sigu, lapsi, talumehi ja külanaisi.

Ja vaga Agaric veeretas vaimus oma suuri plaane. Tema hääl, mis kostis ühe daami varjust, väljendas järgmist mõtet:

«On vaja raha, palju raha.»

«See on juba teie asi,» vastas prints.

Ent seal avaneski kohutava auto ees pargi värav.

Lõuna oli luksuslik. Joodi lohe okasharja terviseks. Igaüks teab, et kaanega karikas on võimu sümbol. Seepärast jõid prints Crucho ja tema abikaasa, printsess Gudrune, kaanega karikatest, mis sarnanesid armulaua-peekritega. Prints laskis enda oma korduvalt täita Pingviinia punase ja valge veiniga.

Crucho oli saanud tõeliselt vürstliku hariduse. Ta hiilgas autojuhtimise kunstis, ent polnud võhik ka ajaloos. Ta öeldi olevat asjatundja kõiges selles, mis puutus tema perekonna muistsesse kuulsusse. Ja tõepoolest, magussöögi ajal andis ta märkimisväärse tõenduse oma sellekohastest teadmistest. Räägiti parajasti mitme-sugustest kuulsate naiste juures tähele pandud iseärasustest.

«On täiesti õige,» ütles ta, «et kuninganna Cruchal, kelle järgi mind on ristitud, oli otse naba all tilluke ahvipea.»

Õhtul oli Agaric'il otsustav nõupidamine printsi kolme vana nõuandjaga. Otsustati paluda raha Crucho äialt, kes soovis, et tema väimees oleks kuningas, mõnelt juudisoost daamilt, kes kannatamatusega ootasid aadlitiitlit, ja lõpuks Delfiinia printsregendilt, kes oli lubanud Drakoniididele oma toetust, lootes Crucho restauratsiooniga nõrgestada pingviine, oma rahva põliseid vaenlasi.

Kolm vana nõuandjat jagasid omavahel õukonna kolm kõrgeimat ametit — ülemkammerhärra, õuemeistri ja intendandi koha—ja volitasid munka jaotama teisi ameteid nii, nagu see printsile kõige kasulikum on.

120

«Ustavus peab saama oma tasu,» kinnitasid kolm vana nõuandjat.

«Samuti reetmine,» ütles Agaric.

«Täiesti õige,» vastas üks neist — markii Septplaies, kellel oli revolutsioonide alal kogemusi.

Tantsiti. Pärast balli käristas printsess Gudrune tükkideks oma rohelise kleidi, et teha sellest kokarde. Oma käega õmbles ta ühe riidetüki munga rinnale, kes valas heldimuse- ja tänupisaraid.

Printsi tallmeister härra de Plume sõitis samal õhtul otsima rohelist hobust.

III PEATÜKK SALAKOOSOLEK

Pingviinia pealinna tagasi jõudes usaldas auväärt isa Agaric oma plaanid vürst Adelestan des Boscenos'le, kelle drakoniidlikke veendumusi ta tundis.

Vürst kuulus kõige kõrgema aadli hulka. Torticol des Boscenos'd põlvnesid Brian Vagast ja olid olnud Dra-koniidide valitsuse ajal kõige kõrgemais riigiameteis. Philippe Torticol, Pingviinia suuremiral, kes oli vapper, ustav ja õilis, kuid kättemaksuhimuline mees, andis 1179. aastal La CriqueM sadama ja Pingviinia laevastiku kuningriigi vaenlaste kätte, kuna ta kahtlustas, et kuninganna Crucha, kelle armuke ta oli, petab teda ühe tallipoisiga. See suur kuninganna kinkis Boscenos'dele hõbedase söepanni, mida nad kannavad oma vapil. Nende deviis aga pärineb alles XVI sajandist. Selle tekkelugu on järgmine. Ühel balliööl poetas hertsog Jean des Boscenos end õukondlaste hulka, kes tunglesid kuninga aias tulevärki vaadeldes, lähenes hertsoginna de Skul-lile ja pistis käe selle daami seeliku alla, viimane aga ei tõstnud selle üle mingit kaebust. Kuningas, kes juhtus neist mööduma, nägi seda ja ütles ainult: «Vaat, kuidas kohtutakse.» Need kolm sõna said Boscenos'de deviisiks.

Vürst Adelestan polnud oma esivanematest sugugi viletsam. Tal oli veres Drakoniidide murdumatu truudus

121

ja tema ülimaks sooviks oli prints Crucho restauratsioon, mida ta luges oma kadunud varanduse tagasivõitmise eelduseks. Seepärast sai ta meeleldi auväärt isa Agaric'i mõttekaaslaseks. Ta ühines viivitamatult munga plaanidega ja viis ta aega raiskamata ühendusse oma tutvuskonna kõige tulisemate ja kõige lojaalsemate rojalistidega — krahv Ciénaga, härra de la Trumelle'iga, vikont Olive'iga, härra Bigourd'iga. Ühel ööl tulid nad kokku hertsog d'Ampoule'i maamajas Alcast kaks ljööd ida pool, et läbi arutada tegevussuundi ja -vahendeid.

Härra de la Trumelle astus välja legaalse aktsiooni poolt.

«Me peame jääma seaduslikkuse piiridesse,» ütles ta kokku võttes. «Oleme korda armastavad inimesed. Just nimelt väsimatu propaganda abil peame püüdma oma lootuste teostamise poole. On vaja muuta riigis valitsevaid meeleolusid. Meie võidame, sest meie ettevõte on õige.»

Vürst des Boscénos väljendas vastupidist arvamust. Tema arvas, et õiges ettevõttes tuleb võidu saavutamiseks toetuda jõule just niisamuti ja rohkemgi kui ebaõiges ettevõttes.

«Praeguses olukorras,» ütles ta rahulikult, «seisab meie ees kolm peamist eesmärki: võita enda poole lihunikusellid, osta ära ministrid ja kõrvaldada võimu juurest president Formóse.»

«Presidendi kõrvaldamine oleks viga,» märkis härra de la Trumelle. «President on meie poolt.»

Asjaolu, et üks drakofiil pani ette areteerida president Formóse, kuna aga teine nägi temas sõpra, selgitab küllaldaselt ühise asja juhi hoiakut ja veendumusi. Formóse ilmutas poolehoidu rojalistidele, kelle kombeid ta imetles ja järele aimas. Ja kui ta naeratas, kuulde_s kõneldavat lohe okasharjast, siis selle tõttu, et mõtles seda endale pähe panna. Ta ihaldas isevalitsuslikku võimu, mitte sellepärast, et oleks tundnud end suutelisena seda teostama, vaid sellepärast, et ta armastas näilist hiilgust. Ühe Pingviinia krooniku tüseda väljenduse järgi «oli see üks kalkun».

Vürst des Boscénos püsis oma ettepaneku juures rünnata relvajõuga Formose'i lossi ja Saadikutekoda.

122

Krahv Clena oli veelgi energiliseni:

«Alustuseks kägistame kõik vabariiklased ja valitsuse asjalised, laseme neil soolikad välja ja lööme pealuud sisse. Eks hiljem näe!»

Härra de la Trumelle oli parajusmeelne. Parajusmeel-sed seisavad vägivallale alati parajal määral vastu. Ta tunnistas, et härra krahv Clena poliitika põhineb ülevatel tunnetel, et see on õilis, kuid ta väitis tagasihoidlikult, et see ei vasta_ehk nende põhimõtetele ja peidab endas teatud ohte. Lõpuks nõustus ta selle arutusele võtmisega.

«Teen ettepaneku,» lisas härra de la Trumelle, «koostada üleskutse rahvale. Teeme teatavaks, kes me oleme. Mis puutub minusse, siis kinnitan teile, et ma ei peida oma lippu taskusse.»

Sõna võttis härra Bigourd:

«Mu härrad, pingviinid pole rahul uue korraga, sest see on praegusel momendil maksev kord ja on täiesti loomulik, et inimene oma olukorra üle nuriseb. Kuid teisest küljest kardavad pingviinid riigikorra muutust, sest uudsus hirmutab neid. Nad pole kunagi lohe okasharja tunda saanud, ja kui nad mõnikord ütlevadki, et nad seda taga kahetsevad, siis ei maksa seda uskuda. Peagi märkame, et nad ütlesid seda mõtlematult ja halvas tujus. Ei maksa teha illusioone nende tundmuste kohta meie suhtes. Nad ei armasta meid. Nad vihkavad aristokraatiat _nii madala kadeduse tõttu kui ka õilsast armastusest võrdsuse vastu. Ja need kaks tunnet üheskoos on rahvas väga sügavasti juurdunud. Avalik arvamus pole meie vastu vaenulik ainult sellepärast, et ta meid ei tunne. Ent kui ta mõistab, mida me tahame, jätab ta meid maha. Kui me laseme välja paista, et tahame hävitada demokraatliku korra ja lohe okasharja uuesti ausse tõsta, kes on siis meie poolehoidjad? Lihunikusellid ja Alca poodnikud. Ja kas me võime isegi nende poodnike peale lõpuni kindlad olla? Nad on rahulolematud, ent südamepõhjas on nad asjalised. Rohkem kui Cruchod jälle näha, ihaldavad nad müüa oma närust kaupa. Avalikult tegutsedes hirmutame nad ära.

Et nad meile kaasa tunneksid ja meile järgneksid, selleks on vaja neid uskuma panna, et me ei taha vabariiki

123

kukutada, vaid just vastupidi, teda taastada, puhastada, õilistada, ilustada, kaunistada, ehtida, lõhnastada, muuta ta suurepäraseks ja veetlevaks. Seepärast me ei tohigi ise tegutseda. On teada, et meie ei poolda kehtivat korda. Meil tuleb pöörduda mõne vabariigi sõbra või, veel parem, mõne tema kaitsja poole. Meile jääb vaid valiku tegemise vaev. Tuleks eelistada kõige populaarsemat ja, julgeksin öelda, kõige veendunumat vabariiklast. Me võidame ta enda poole meelitustega, kingitustega ja eriti just lubadustega. Lubadused maksavad vähem kui kingitused ja on palju rohkem väärt. Iialgi ei anta rohkem kui lootusi andes. Ta ei pea tingimata olema eriti tark. Ma koguni eelistaksin hoopis ilma mõistuseta inimest. Tobedatel on kelmuste kordasaatmisel jäljendamatu võlu. Uskuge mind, härrad, pange avalikku asja kuku-tama kõige asjalisem asjaline. Olgem ettevaatlikud! Ettevaatus ei lülita välja energilisust. Kui te mind vajate, olen alati teie teenistuses.»

See kõne ei jätnud kuulajatele mõju avaldamata. Eriti tugevasti puudutas ta vaga Agaric'i hinge. Kuid igaüks mõtles peamiselt sellele, kuidas endale au ja tulu võita. Kujundati salajane valitsus, milles kõik kohalviibijad said mõjurikkad ametid. Hertsog d'Ampoule, kes oli partei suur rahandusgeenius, määrati varakantsleriks ja talle tehti ülesandeks koondada enda kätte propaganda-summad.

Koosolek oli juba lõppemas, kui väljast kostis räme hääl, mis laulis igivanal viisil:

«Boscénos on rammus siga,
teeme temast vorstikesi.
Mis siis kehval vennal viga,
jõuluõhtul muudkui nosi.»

Seda laulu tunti Alca agulites juba kakssada aastat. Vürst des Boscénos ei armastanud seda kuulata. Ta läks alla väljakule ja nägi, et laulja on keegi tööline, kes kõrgel üleval kiriku kiltkivikatust parandab. Viisakalt palus ta teda laulda midagi muud.

«Laulan seda, mis mulle meeldib,» vastas mees.

«Armas sõber, tee mulle heameelt...»

«Mul pole tahtmist teile heameelt teha.»
124
Vürst des Boscenos oli üldiselt rahuarmastav inimene, kuid äkilise vihaga ja ebatavaliselt tugev.
«Lurjus, tule alla, või ma tulen üles,» hüüdis ta kohutaval häälel.
Ja kuna meister, kes kaksiratsi katuseharjal istus, ei kavatsenud end liigutadagi, ronis vürst kiiresti torni-treppi mööda katusele, sööstis laulumehele kallale, lõi tal rusikaga hambad sisse ja paiskas uimaselt katuse-renni. Seltsimehe kisa peale pistsid seitse või kaheksa puuseppa, kes töötasid pööningul, oma ninad katuseluugist välja, ja nähes vürsti katuseharjal, ronisid mööda katusele pandud redelit tema juurde, said ta kätte hetkel, kui ta oli torni lipsamas, ning saatsid ta pea ees keerdtrepi saja kolmekümne seitsmest astmest alla.

IV PEATÜKK VIKONTESS OLIVE

Pingviinidel oli esimene armee maailmas. Samuti delfiinidel. Ja niisamuti ka kõigil teistel Euroopa rahvastel. Kui hästi järele mõelda, ei leia me selles midagi üllatavat. Kõik armeed on ju esimesed maailmas. Teine armee maailmas, kui selline võiks üldse olemas olla, satuks kindlasti äärmiselt viletsasse seisukorda, ta võiks kindel olla, et saab lüüa. Ta tuleks jalamaid laiali saata. Seepärast ongi kõik armeed esimesed maailmas. Seda mõistis selgesti kuulus prantsuse kolonel Marchand. Kui ajakirjanikud talle enne Jalu jõe ületamist Vene-Jaapani sõja kohta küsimusi esitasid, nimetas ta kõhklemata Vene armeed esimeseks maailmas, niisamuti nagu Jaapani omagi. Tuleb märkida, et isegi pärast kõige kohutavamaid lüüasaamisi ei kaota ükski armee esimest kohta maailmas. Sest kui rahvad kirjutavad oma võidud kindralite tarkuse ja sõdurite vapruse arvele, siis kaotuse viivad nad alati ühendusse mõne seletamatu saatuselöö-giga. Laevastiku tugevust aga arvestatakse seevastu laevade arvu järgi. On olemas esimese, teise ja kolmanda järgu laevastikud ja nii edasi. Seetõttu ei jää meresõja tulemuste kohta kunagi mingit kahtlust.
125
Pingviinidel oli esimene armee ja teine laevastik maailmas. Laevastikku juhtis kuulus Chatillon, kelle tiitliks oli etnir ai bahr, lühendatult emiral. See sõna, mille alg-tähendus on õnnetuseks moonutatud, tähistab tänapäeval paljude Euroopa rahvaste juures kõige kõrgemat auastet mereväes. Aga kuna pingviinidel oli üksainus emiral, siis tunti selle auastme vastu erakordset lugupidamist, kui nii võib öelda.
Emiral polnud aadlik. Ta oli pärit lihtrahva seast ja rahvas armastas teda. Rahvas oli meelitatud, nähes, et tema hulgast võrsunud meest ümbritseb selline austus. Chatillon oli ilus, ta oli õnnelik ja ei mõelnud millelegi. Miski ei tumestanud tema selget pilku.
Auväärt isa Agaric tunnistas härra Bigourd'i väited õigeks ja mõistis, et kehtivat riigikorda võib kukutada ainult mõne tema kaitsja abil, ning heitis silma emiral Chatillonile. Ta läks paluma suurt rahasummat oma sõbralt, auväärt isa Cornemuse'ilt, kes selle talle ohates andis. Selle raha eest palkas Agaric kuussada Alca lihunikuselli, kes pidid jooksma Chatilloni hobuse sabas ja karjuma: «Elagu emiral!»
Edaspidi ei võinud Chatillon teha enam sammugi, ilma et teda poleks saatnud elaguhüüded.
Vikontess Olive palus temalt salajast kokkusaamist. Chatillon võttis ta vastu Admiraliteedis 1 ankrute, püssi-rohutünnikeste ja granaatidega kaunistatud paviljonis.
Vikontess kandis tagasihoidlikku sinakashalli kleiti. Roosidega kaunistatud kübar ehtis ta ilusat blondi pead. Tema silmad särasid läbi loori otsekui safiirid. Aadli hulgas ei leidunud elegantsemat naist kui see daam, kes põlvnes juudi rahameestest. Ta oli pikk ja hea kehaehitusega. Tema kuju oli kooskõlas viimase moega ja tema piht aastaajaga.

«Emiral,» ütles ta hurmaval häälel, «ma ei suuda varjata teie eest oma erutust... See on täiesti loomulik . . Kangelase juuresolekul ...»
«Teie olete liiga lahke. Palun öelge mulle, proua vikontess, millele võlgnen ma teie austava külaskäigu.» «Juba ammu igatsesin teid näha, teiega kõnelda .. •

1 õigemini «Emiraliteedis».
126
Seepärast võtsin ma meeleldi enda peale ühe ülesande, mis tõi mind teie juurde.» «Suvatsege ometi istet võtta.» «Kui rahulik siin on!» «Siin on tõepoolest üsna vaikne.» «Kostab lindude laul.» «Istuge ometi, kallis proua.» Ja ta osutas tugitoolile. Külaline valis tooli vastu valgust. «Emiral, ma tulen teie juurde väga tähtsa ülesandega, ülesandega, mis ...» «Seletage, palun.»
«Emiral, kas te olete kunagi näinud prints Cruchod?» «Ei ole.» Vikontess õhkas.
«Selles ongi kogu häda. Ta oleks nii õnnelik teid nähes! Ta hindab ja austab teid. Teie portree ripub tema töölaua kohal, tema ema, kuninganna oma kõrval. Kui kahju, et teda ei tunta! Ta on võluv prints, ja nii tänulik selle eest, mis tema heaks tehakse! Temast saab suur kuningas. Ja ärge kahelge selles, temast saab kuningas. Ta tuleb tagasi, ja varem kui arvatakse... See, mis mul on teile öelda, ülesanne, mis on mulle usaldatud, seisab just nimelt.. .»
Emiral tõusis.
«Mitte ühtki sõna enam. Vabariik hindab ja usaldab ' mind. Ma ei reeda teda. Ja miks peaksin ma teda reetma? Mind ümbritseb austus ja lugupidamine.»
«Lubage mul öelda, kallis emiral, et see austus ja lugupidamine pole hoopiski mitte teie teenete vääriline. Kui teile oleks teie teenete eest õiglaselt tasutud, siis oleksite emiralissimus ja generalissimus, maa- ja mere-vägede kõrgem ülemjuhataja. Vabariik on olnud teie vastu äärmiselt tänamatu.»
«Kõik valitsused on enam või vähem tänamatud.»
«Seda küll, kuid asjalised on teile kadedad, need inimesed kardavad kõiki, kes neist üle on. Nad ei kannata sõjaväelasi silmaotsaski. Kõik, mis puutub laevastikku ja armeesse, on neile vastik. Nad tunnevad teie ees hirmu.»
«Väga võimalik.»
127
«Nad on viletsad hinged. Nad saadavad maa hukatusse. Kas teie ei taha Pingviiniat päästa?» «Kuidas seda teha?»
«Pühkides minema kõik avaliku asja kelmid, kõik asjalised.»
«Mida teie mulle küll ette panete, kallis proua?»
«Teha seda, mis niikuinii toimub. Kui mitte teie, siis mõne teise läbi. Generalissimus — kui kõnelda ainuüksi temast — on valmis heitma kõik ministrid, rahvasaadikud ja senaatorid merre ja kutsuma tagasi prints Crucho.»
«Ah, see lurjus, see kärnkonn,» hüüatas emiral.
«Tehke temaga seda, mida tema tahab teha teiega. Prints oskab tasuda teie teenete eest. Ta annab teile konnetaabli mõõga ja heldekäelise autasu. Esialgu on minu ülesandeks anda teile üle tema kuningliku sõpruse pant.»
Ja neid sõnu lausudes tõmbas ta oma põuest rohelise kokardi.
«Mis see on?» küsis emiral.
«Crucho saadab teile oma värvid.»
«Selle võite lahkesti tagasi viia.»
«Et pakkuda seda generalissimusele, kes selle juba kindlasti vastu võtab. Ei! härra emiral, lubage mul kinnitada see teie kuulsusrikkale rinnale.»
Chatillon lükkas noore naise õrnalt eemale. Ent juba mõni hetk tagasi hakkas talle paistma, et vikontess Ölive on erakordselt kaunis. See mulje tugevnes veelgi, kui kaks paljast käsivart ja kaks õrna roosat peopesa teda riivasid. Ta alistus peaaegu

silmapilkselt. Olive viivitas linti sidudes. Ja kui ta sellega valmis oli, kummardas ta Chatilloni ees sügavalt, nimetades teda konnetaabliks.

«Olin auahne nagu mu seltsimehedki,» vastas meremees, «ja ma ei salga seda. Ma olen seda ehk praegugi. Kuid annan ausõna, et teid nähes on minu ainsaks sooviks omada üht onnikest ja üht südant.»

Vikontess suunas temaie oma laugude all hiilgavate safiiride võluvad kiired.

«Võib jõuda ka nendeni... Mida te ometi teete, emiral?»

«Ma otsin südant.»

128

Väljudes Admiraliteedi paviljonist, läks vikontess otsekohe auväärt isa Agaric'i juurde oma külaskäigu kohta aru andma.

«Teil tuleb sinna tagasi pöörduda, kallis proua,» ütles talle range munk.

V PEATOKK VÜRST DES BOSCENOS

Hommikul ja õhtul avaldasid drakofiilide teenistuses seisvad ajalehed kiidulaule Chatillonile ja kallasid vabariigi ministritele kaela häbi ja teotust.

Alca bulvaritel müüdi Chatilloni portreesid. Remuse noored vennapojad, kes kannavad pea peal kipskujukesi, müüsid sildade juures Chatilloni büste.

Igal õhtul ratsutas Chatillon oma valgel hobusel Kuninganna nurmel, mida külastas peenem seltskond. Drakofiilid paigutasid emirali teele pika rea vaeseid, kes laulsid: «Meil on vaja Chatilloni.» Älca kodanlus tundis emirali vastu sügavat imetlust. Ärimaailma daamid sosistasid: «Ta on ilus.» Elegantsed naised lennutasid talle aeglaselt sõitvatest autodest joobunud rahva hur-raatamise saatel õhusuudlusi.

Kord, kui Chatillon astus ühte tubakapoodi, tundsid kaks pingviini, kes olid parajasti kirju postkasti laskmas, ta ära ja hakkasid täiest kõrist karjuma: «Elagu emiral! Maha asjalised!» Kõik möödakäijad jäid kaupluse ees seisma. Chatillon süütas sigari aru kaotanud rahvasumma silma all, kes vehkis kübaratega ja kisendas. Rahvahulk kasvas vahetpidamata. Kogu linn sammus oma sangari kannul ja saatis teda kiidulaule lauldes Admiraliteedi paviljonini.

Emiralil oli üks vana relvavend, hiilgava teenistuskäiguga sub-emiral Volcanmoule. Aus nagu kuld, ustav nagu ta oma mõõk, uhkeldas ta oma paindumatu isemeelsusega, käis läbi nii Crucho pooldajatega kui ka vabariigi ministritega ja ütles mõlemaile tõtt. Härra Bigourd väitis õelalt, et ta ütleb ühe poole tõed teisele poolele näkku. Ja tõepoolest oli ta korduvalt hakkama saanud koledate ebadiskreetsustega, mis aga meeleldi pandi

129

intriigidega harjumatu sõduri vaba käitumise arvele. Igal hommikul külastas ta Chatilloni, keda ta kohtles relvavenna südamliku jõhkrusega.

«Noh, vana part,» ütles ta emiralile, «nüüd oled sa siis populaarne. Sinu molu müüakse piibukahadena ja likööripudelitena ning kõik Alca joodikud rögistavad rentslis, sinu nimi suus ... Chatillon, Pingviinia sangari Chatillon, Pingviinia kuulsuse ja vägevuse kaitsja! ... Kes oleks võinud seda öelda? Kes oleks võinud uskuda?»

Ja ta naeris lõikavat naeru. Siis muutis ta tooni ja jätkas:

«Jätame naljad! Kas sind ei üllata natuke see, mis sinuga sünnib?»

«Ei, mitte sugugi,» vastas Chatillon.

Ja truu Volcanmoule läks uksi paugutades minema.

Vahepeal üüris Chatillon vikontess Olive'i vastuvõtmiseks väikese korteri Johannes Talpa tänavas number 18, hoovi peal, alumisel korrusel. Nad kohtusid iga päev. Emiral oli meeletult armunud. Marsi ja Neptuni teenistuses olles oli ta omanud tohutut hulka naisi — punaseid, musti, kollaseid ja valgeid, ning mõned neist olid olnud väga ilusad. Kuid alles vikontessi tundma õppides mõistis ta, mis on naine. Kui vikontess nimetas

teda oma sõbraks, oma magusaks sõbraks, siis tundis ta end tõusvat taevasse, ja talle näis, et tähed jäävad tema juustesse kinni.
Vikontess tuli pisut hilinedes, pani oma väikese käekoti lauakesele ja lausus õrnalt:
«Luba ma istun siia sinu jalge ette.»
Ja hakkas kõnelema sellest, mida talle oli sisendanud vaga Agaric; sõnad vaheldusid suudluste ja õhkamistega. Vikontess palus emirali seda või teist ohvitseri erru saata, kolmandat mingile juhtivale kohale määrata, es-kaadrit siia või sinna saata.
Ja parajal hetkel hüüatas ta: «Kui noor te olete, mu sõber!»
Nii saavutas ta kõik, mis iganes tahtis, sest emiral oli lihtsameelne, ta himustas konnetaabli mõõka ja rikkalikku autasu, talle ei olnud vastumeelne mängida kahepaikset mängu, tal oli ebamäärane kujutlus, et ta päästab Pingviinia, ja ta oli armunud.
130
See hurmav naine sundis teda viima sõjaväed välja La Crique'i sadamast, kus pidi maabuma Crucho. Nii kindlustati printsi takistusteta saabumine Pingviiniasse.
Vaga Agaric organiseeris avalikke koosolekuid, et rahva meeli ärevuses hoida. Drakofiilid korraldasid iga päev kaks või kolm miitingut Alca kolmekümne kuues linnajaos, eelistatavalt just tööliskvartalites. Taheti enda poole võita väikesi inimesi, kellede arv on kõige suurem. Nii korraldati neljandal mail väga ilus koosolek vanas viljabörsi hoones, rahvarikka agulikvartali südames, kus oli palju ukselävedel istuvaid koduperenaisi ja rentslis mängivaid lapsi. Vabariiklaste andmetel oli kokku tulnud kaks tuhat inimest ja drakofiilide arvestuste järgi kuus tuhat. Osavõtjate hulgas võis näha pingviinia seltskonna koorekihti — vürst ja vürstinna des Boscenos'd, krahv Clenad, härra de la TrumelleM, härra BigourdM ja mitmeid rikkaid juudi daame.
Rahvusliku armee generalissimus oli tulnud mundris. Talle plaksutati.
Presiidium moodustati väga läbimõeldult. Koosoleku juhatajaks paluti härra Rauchin, kes oli tööline, mees rahva hulgast, ent mõistlike vaadetega ja kollaste ameti-ühingute sekretär. Ta võttis istet krahv Clena ja lihuniku-selli härra Michaud' vahel.
Mitmes ilukõnelises sõnavõtus nimetati riigikorda, mis Pingviinia oli endale vabalt valinud, kloaagiks ja lamp-kastiks. President FormoseM säästeti. Cruchost ega preestritest polnud juttugi.
Koosoleku kavas olid vaidlused, esines tänapäeva riigikorra ja vabariigi kaitsja, keegi tööline.
«Mu härrad,» ütles juhataja Rauchin, «meie teatasime, et käesolev koosolek on vaidluskoosolek. Me ei tagane oma sõnast. Meie pole niisugused nagu meie vastased, meie oleme ausad. Annan sõna oponendile. Jumal teab, mida te nüüd kuulda saate! Mu härrad, ma palun teid ohjeldada nii kaua kui võimalik oma põlgust, oma jälestust ja meelepaha.» . «Mu härrad .. .» ütles oponent.
Otsekohe paisati ta maha, tallati vihase rahvahulga poolt jalge alla ja tema tundmatuseni moonutatud jäänused visati saalist välja.
131
Mass möirgas veel, kui krahv Clena tribüünile astus. Sõim asendus kiiduhüüetega, ja kui rahu jalule seati, ütles kõneleja järgmist:
«Seltsimehed, vaatame, kas voolab veel veri meie soontes. Meil tuleb asjalisi kägistada, neil soolikad välja lasta ja pealuud sisse lüüa.»
Need sõnad päästsid valla kiiduavalduste tormi, mis pani vana hoone vappuma, nii et räpastelt seintelt ja ussitanud taladest varisev paks tolm mässis kohalviibijad kibedasse ja läbipaistmatusse pilve.
Võeti vastu resolutsioon, mis mõistis hukka valitsuse ja ülistas Chatilloni. Ja osavõtjad hakkasid välja minema, lauldes vabadusvõitluse hümni «Meil on vaja Chatilloni».

Ainsaks väljapääsuks vanast viljabörsi hoonest oli pikk ja kitsas porine läbikäik omnibussikuuride ja söeladude vahel. Oli kuupaisteta öö. Udutas külma vihma. Politseinikud, keda oli suurel arvul kohale toodud, sulgesid läbikäigu linna ja lasksid drakofüle läbi ainult väikeste rühmadena. Niisuguse käsu oli neile andnud ülemus, kes kavatses sellega murda joovastunud rahvahulga hoogu.

Drakofiilid, keda läbikäigus kinni peeti, tammusid paigal ja laulsid «Meil on vaja Chatilloni». Peagi muutusid nad rahutuks viivituse pärast, mille põhjust nad ei teadnud, ja hakkasid eesseisjaid tõukama. See liikumine kandus piki läbikäiku edasi ja surus esimesed väljujad vastu politseinike laiu rindu. Korravalvurid ei tundnud drakofiilide vastu mingit viha, südamepõhjas armastasid nad Chatilloni. Kuid on loomulik, et kallaletungi püütakse tagasi tõrjuda ja et vägivallale vastatakse vägivallaga. Tugevatel inimestel on kalduvus kasutada oma jõudu. Seepärast võtsidki politseinikud drakofüle vastu vägevate rautatud saabaste hoopidega. See sundis rahvahulka kiiresti taganema. Lauludega segunesid karjed ja ähvardused.

«Mõrtsukad! Mõrtsukad!... Meil on vaja Chatilloni! Mõrtsukad! Mõrtsukad!»

Ja pimedas läbikäigus ütlesid mõistlikumad: «Ärge suruge peale.» Viimaste hulgas oli vürst des Boscenos, kelle kõrge kogu, laiad õlad ja vägev rind kerkisid üle

132

rabeleva rahvahulga, kus väänati liikmeid ja pressiti sisse küljekonte. Vaikselt, kõigutamatu rahuga seisis ta pimeduses ning ootas leplikult ja kannatlikult. Vahepeal aga lasti rahvast korrapäraste vaheaegade järel läbi politseinike rivi ja küünarnukid ei puurinud enam nii sügavalt kõrvalseisjate ribide vahele. Hingamine muutus jälle kergemaks.

«Küllap näete, et pääseme lõpuks välja,» ütles see heasüdamlik hiiglane pehme naeratusega. «Aeg ja kannatlikkus ...»

Ta võttis sigaritoosist sigari, pistis selle huulte vahele ja tõmbas tiku põlema. Järsku märkas ta tikutule valgel oma naist, vürstinna AnneM, raugelt lamavat krahv Clena käte vahel. Seda nähes sööstis ta neile kallale ja hakkas neid ja lähedalseisjaid kepiga kõigest jõust peksma. Suure vaevaga kisti tal kepp käest. Kuid võimatu oli teda vastasest lahutada. Ja samal ajal kui minestanud vürstinna ulatati käest kätte üle erutatud ja uudishimuliku rahvahulga oma tõllani, jätkasid mõlemad mehed metsikut võitlust. Vürst des Boscenos kaotas seejuures oma kübara, monokli, sigari, kaelasideme ja rahatasku intiimsete kirjadega ning poliitilise korrespondentsiga. Ta kaotas isegi imettegevad medaljonid, mis ta oli isa CornemuseM käest saanud. Kuid ta virutas oma vastasele nii kohutava hoobi kõhtu, et õnnetu paiskus läbi raudvõre ja lendas pea ees läbi klaasukse söe-kauplusse.

Löömingu kära ja juuresolijate kisa peale kohale jõudnud politseinikud kargasid vürstile kallale, kes avaldas neile raevukat vastupanu. Kolm neist virutas ta surma-korinates oma jalge ette, seitse ülejäänut põgenesid, kes kuidas — sisselöödud lõualuuga, purustatud huulega, verise ninaga, lõhkise pealuuga, ripendava kõrvaga, murtud rangluu ja ribidega. Ta langes siiski ja tiriti üleni verisena, tundmatuseni moonutatuna, riided räbalais, lähimasse politseijaoskonda, kus ta veetis öö märatsedes ja möirates.

Hommikuni liikusid linnas meeleavaldajate salgad, kes iaulsid «Meil on vaja Chatilloni» ja purustasid avaliku asja ministrite majadel aknaruute.

133

VI PEATÜKK EMIRALI LANGUS

Sel õõl saavutas drakofiilide liikumine oma haripunkti. Monarhistid ei kahelnud enam oma võidus. Nende juhid saatsid prints Cruchole traadita telegraafi teel õnnitlusi. Daamid tikkisid talle särpe ja tuhvleid. Härra de Plume oli leidnud rohelise hobuse.

Vaga Agaric jagas üldiselt valitsevaid lootusi. Siiski töötas ta edasi trooninõudlejale uute pooldajate värbamisel.

«Tuleb jõuda alamate rahvakihtideni,» ütles ta. Sel eesmärgil astus ta ühendusse kolme töölisameti-ühinguga.

Käsitöölised ei elanud sel ajal enam tsunftide valitsuse all nagu Drakonüdide päevil. Nad olid vabad, kuid nende sissetulek polnud enam kindlustatud. Pärast seda kui nad olid üksteisest pikka aega eemale hoidunud ning ilma abi ja toeta jäänud, koondusid nad ametiühingutesse. Ametiühingute kassad olid tühjad, sest liikmetel polnud kombeks liikmemaksu tasuda. Oli kolmekümne tuhande liikmega ametiühinguid, oli niisuguseid, kuhu kuulus tuhat, viissada või kakssada inimest. Mõnel ametiühingul oli ainult kaks-kolm liiget või isegi pisut vähem. Et aga liikmete nimekirju ei avaldatud, siis polnud kerge vahet teha suurte ja väikeste ametiühingute vahel.

Pärast keerulist ja valgustkartvat asjaajamist sai vaga Agaric ühes «Moulin de la Galette'i» saalis kokku seltsimeeste Dagoberfi, Tronc'i ja Balafille'ga, kes juhtisid kolme ametiühingut, milledest esimeses oli neliteist liiget, teises kakskümmend neli ja kolmandas üksainus. Sellel kokkusaamisel ilmutas Agaric ebatavalist osavust.

«Mu härrad,» ütles ta, «teil ja minul on mitmeski suhtes erinevad poliitilised ja ühiskondlikud vaated. Kuid on üksikuid punkte, milles me võime kokku leppida. Meil on ühine vaenlane. Valitsus ekspluateerib teid ja irvitab teie üle. Aidake meil teda kukutada. Meie anname teile selleks kõike võimalikku abi. Lisaks võite loota meie tänulikkusele.»

134

«Selge. Laduge aga lauale,» ütles Dagobert.

Auväärt isa asetas lauale rahapunga, mille Conils'i vaaritaja oli talle pisarsilmil üle andnud.

«Käsi selle peale!» laususid kolm seltsimeest.

Nõnda sõlmiti pühalik kokkulepe.

Niipea kui munk lahkus, rõõmustades, et oli võitnud oma üritusele alamad rahvakihid, vilistasid Dagobert, Tronc ja Balafille oma sõbrataridele Amélie'le, Reine'ile ja Mathilde'ile, kes tänaval märguannet ootasid, ja kõik kuuekesi hakkasid tantsima ümber rahapunga ning laulsid:

«Minul hambus tobi uus,
ChatiIlonil pöial suus.
Ohhoo! Papp on tola.»

Ja nad tellisid poti sooja veini.

Nüüd rändasid nad kuuekesi igal õhtul ühest kõrtsist teise ja proovisid oma laulu igal viisil. See meeldis rahvale, ja salapolitsei agendid kandsid ette, et päevast päeva suureneb agulites tööliste hulk, kes laulavad:

«Minul hambus tobi uus,
Chatillonil pöial suus.
Ohhoo! Papp on tola.»

Provintsis aga ei tahtnud drakofülide liikumine levida. Vaga Agaric otsis selle asjaolu põhjust, kuid mõistis seda alles siis, kui vanake Cornemuse selle temale kätte näitas.

«Ma sain tõendeid,» ohkas Conils'i munk, «et drakofülide varahoidja hertsog d'Ampoule on ostnud endale Delfünias kinnisvarasid summadega, mis ta on saanud propaganda jaoks.»

Partei oli rahapuuduses. Vürst des Boscénos oli kakluses kaotanud oma rahatasku ja pidi seetõttu tegelema kahtlaste kombinatsioonidega, mis olid vastuvõtmatud tema taltsutamatule iseloomule. Vikontess OÜve läks väga kalliks maksma. Cornemuse andis nõu piirata selle daami kuupalka.

«Ta on meile äärmiselt kasulik,» vaidles vastu vaga Agaric.

135

«Kahtlemata,» vastas Cornemuse, «aga kui ta meid laostab, siis on ta meile kahjulik.»

Drakofiilide hulgas puhkesid lahkhelid. Koosolekutel tekkisid vastastikused arusaamatused. Ühed soovisid härra BigourdM ja vaga AgaricM poliitikale truuks jäädes lõpuni kinni pidada vabariigi reformeerimise kavast, teised, tüdinenud pealesunnitud ooteajast, nõudsid otsustavalt lohe okasharja ja vandusid selle märgi all võita.

Viimased kinnitasid, et tuleb eelistada selgeid vahekordi ja et on võimatu kauem teeselda. Avalikkus hakkas tõepoolest juba mõistma, mis on nende segaduste taga, ja nägi, et emirali pooldajad ei taha avalikust asjast kivi kivi peale jätta.

Liikus kuuldus, et prints kavatseb La Crique'is maale tulla ja rohelisel hobusel Alcasse sisse sõita.

Need kuuldused joovastasid fanaatilisi munki, vaimustasid vaesestunud aadlikke, rõõmustasid rikkaid juudi daame ja süütasid lootuse väikekaupmeeste südames. Kuid õige vähesed neist olid valmis ostma oodatavaid hüvesid ühiskondliku katastroofi ja riikliku krediidi kokkuvarisemise hinnaga. Veelgi vähem oli neid, kes oleksid riskinud selles ettevõttes mängu panna oma raha, heaolu, vabadust või isegi üht tundi oma puhkeaja lõbudest. Töölised seevastu olid valmis nagu alati ohverdama ühe tööpäeva vabariigile. Agulites hakkas kujunema tumm vastasrinne.

«Rahvas on meie poolt,» ütles vaga Agaric. Kuid töölt koju minnes möirgasid mehed, naised Ja lapsed ühel häälel:

«Maha Chatillon!
Ohhoo, papp on tola!»

Mis puutub valitsusse, siis ilmutas ta seda nõrkust, kõhklust, loidust ja hooletust, mis iseloomustab kõiki valitsusi ja millest nad loobuvad ainult selleks, et ülepeakaela anduda omavolile ja vägivallale. Lühidalt — ta ei teadnud midagi, ei tahtnud midagi, ei suutnud midagi. Pime, tumm, kurt, määratu suur ja nähtamatu, istus Formose oma presidendilossis, olles mässinud end oma upsakusse nagu sulgvaipa.

136

Krahv Olive soovitas viimased rahad mängu panna ja üritada otsustavat lööki, senikaua kui Alca veel käärib.

Täidesaatev komitee, kes oli end ise valinud, otsustas vallutada Saadikutekoja ning hakkas kaaluma teid ja võimalusi selle plaani teostamiseks.

Väljaastumine määrati kindlaks 28. juulile. Päike tõusis sel päeval säravana linna kohale. Seadusandliku koja hoone eest möödusid perenaised turukorvidega, tänavakaupmehed pakkusid virsikuid, pirne ja viinamarju, voorimeeste hobused krõmpsutasid kaeru, ninad torpades. Keegi ei oodanud midagi — mitte seepärast, et saladust oleks hästi hoitud, vaid seetõttu, et uudis ei leidnud uskujaid. Keegi ei uskunud revolutsiooni puhkemisse ja sellest võib järeldada, et keegi ei soovinud seda. Kella kahe paiku hakkasid saabuma üksikud depu-taadid, kes kadusid tähelepandamatult palee väikese ukse taha. Kella kolmeks tekkisid mõned viletsasti riietatud inimeste salgad. Kell pool neli hakkasid mitmest eri suunast kokkujooksvail tänavail liikuma mustad inimmassid, kes valgusid Revolutsiooni väljakule. Selle avara platsi täitis peagi pehmete kübarate ookean. Meeleavaldajate hulk, mis uudishimulike

arvel järjest kasvas, jõudis üle silla ja tema tume voog loksus juba vastu Saadikutekoja müüre. Kisa, sõim ja laulud kerkisid üles selge taeva poole. «Meil on vaja Chatilloni! Maha deputaadidt Maha vabariik! Surm asjalistele!» Drakofiilide surma-pataljon, mida juhtis vürst des Boscenos, alustas pühalikku laulu:

«Au suurel Cruchol,
kes vapper ja tark.
Ju hällis ta sool
laubal vapruse märk.»

Seinte tagant aga vastas ainult vaikus. See vaikus ja valvurite puudumine ühtaegu julgustas Ja hirmutas rahvahulka. Äkki kõlas kohutav hääl: «Rünnakule!»

Nüüd märgati raudkonksude ja teravikega varustatud kivimüüril vürst des Boscenos' hiiglaslikku kuju. Seltsimehed sööstsid talle järele ja rahvas nende kannul. Ühed tagusid müüri, et sinna avausi murda, teised pin-

137

gutasid jõudu, et konkse välja kiskuda ja teravikke lahti kangutada. Kohati andsid need tõkked juba järele. Mõned ründajad ronisid juba paljaks jäänud müünharjale. Vürst des Boscenos vehkis tohutu suure rohelise lipuga. Äkki lõi rahvahulk kõikuma ja tõi kuuldavale veniva hirmukisa. Politseikaardivägi ja vabariigi karabinjeerid tormasid korraga välja palee kõigist ustest ning rivis-tusid müüri jalal, mis jäi ühe hetkega piirajaist vabaks. Ühe väga pikana tunduva minuti pärast oli kuulda relvade tärinat ja politseikaardivägi tormas täägirünna-kule. Mõni hetk hiljem valitses sünge vaikus tühjaks jäänud väljakul, kus vedeles jalutuskeppe ja kübaraid. Drakofiilid katsusid end veel kaks korda koguda, kuid mõlemal korral löödi nad tagasi. Mäss oli summutatud. Ent vürst des Boscenos seisis vaenuliku lossi müüril, lipp käes, ja lõi tagasi terve brigaadi rünnaku. Ta paiskas maha kõik, kes talle lähenesid. Lõpuks lõi ta vankuma, kaotas tasakaalu ja langes ühe raudkonksu otsa, kuhu ta rippuma jäi, pigistades ikka veel peos Drakoniidide lippu.

Järgmisel päeval otsustasid vabariigi ministrid ja parlamendiliikmed tarvitusele võtta energilised abinõud. Asjatult püüdis president Formose seekord süüdlaste vastutusele võtmisest kõrvale põigelda. Valitsus kaalus küsimust, kas mitte Chatillonilt kõik auastmed ära võtta ja anda ta Ülemkohtu kätte kui mässaja, avaliku korra vaenlane, reetur jne.

Emirali vanad relvavennad, kes veel eelmisel õhtul teda oma lipitsustega olid tüüdanud, ei suutnud seda uudist kuuldes oma rõõmu varjata. Kõigest hoolimata jäi Chatillon Alca kodanluse hulgas populaarseks ja veelgi võis bulvaritel kuulda vabadusvõitluse hümni «Meil on vaja Chatilloni».

Ministrid olid täbaras seisukorras. Nad kavatsesid Chatilloni Ülemkohtu kätte anda. Kuid nad ei teadnud midagi. Nad viibisid selles täielikus teadmatuses, mis on määratud nende osaks, kes inimesi valitsevad. Nad leidsid, et on võimatu Chatilloni vastu enam-vähemgi kaaluvaid süüdistusi tõsta. Nad varustasid prokuratuuri ainult nende naeruväärsete valedega, mida nad oma spioonidelt said. Chatilloni osavõtt vandenõust, samuti tema

138

juhted prints Cruchoga jäid kolmekümne tuhande drako-fiili saladuseks. Ministritel ja rahvasaadikutel oli kahtlusi ja koguni kindlaid andmeid, ent neil puudusid tõendid. Vabariigi prokurör ütles kohtuministrile: «Mul on vaja üsna pisut, et alustada jälitamist poliitilises süüasjas, kuid mul pole mitte kui midagi. Sellest ei piisa.» Kohtuprotsess ei liikunud paigast. Asja vaenlased aga võidutsesid.

18. septembri hommikul levis Alcas kuuldus, et Chatillon on põgenenud. See põhjustas kõikjal ärevust ja üllatust. Kaheldi, ei suudetud seda mõista.

Lugu oli aga nii:
Kord, kui tubli sub-emiral Volcanmoule viibis nagu juhuslikult siseasjade ministri härra Barbotani kabinetis, ütles ta temale omase avameelsusega:
«Härra Barbotan, mulle tundub, et teie kolleegid pole just eriti hakkajad. On näha, et nad pole merel käsklusi andnud. See tobe Chatillon ajab neile kuradi kombel hirmu nahka.»
Eituse märgiks lahkas minister oma paberinoaga laialt õhku kirjutuslaua kohal.
«Ärge salake,» jätkas Volcanmoule. «Teie ei tea, kuidas Chatillonist lahti saada. Te ei julge teda Ülemkohtu kätte anda, kuna te pole kindel, kas teil õnnestub koguda küllaldast süüdistusmaterjali. Bigourd kaitseb teda ja Bigourd on osav advokaat... Teil on õigus, härra Barbotan, teil on õigus. See protsess oleks ohtlik...»
«Oh kallis sõber,» ütles minister sundimatul toonil, «teaksite te vaid, kui rahulikud me oleme... Ma saan oma prefektidelt kõige rahustavamaid teateid. Pingviinide tervet mõistust ei peta mässulise sõduri intriigid. Kas võiksite hetkekski uskuda, et üks suur rahvas, tark, töökas ja vabameelset valitsuskorda armastav rahvas, kes...»
Volcanmoule katkestas teda sügava ohkega:
«Ah! Kui mul oleks aega, aitaksin teid hädast välja. Mul oleks tühi asi Chatilloni teie silma alt ära koristada. Ühe sõrmega nipsaksin ta siit Delfiiniasse.»
Minister teritas kõrvu.
«See ei võtaks kaua aega,» jätkas meremees. «Uks-kaks-kolm oleksite sellest elukast lahti... Aga praegu-
139
sel momendil on mul teised asjad ees... Sain kõva leki vööri. Pean kuskilt hankima suurema summa raha. Au kõigepealt, kuradi päralt!!»
Minister ja sub-emiral vaatasid teineteisele pisut aega vaikides otsa. Siis ütles Barbotan väärikalt:
«Sub-emiral Volcanmoule, vabastage meid sellest mässulisest sõjamehest. Sellega osutate Pingviiniale suure teene ja siseasjade ministeerium kindlustab teile summa, millega saate tasuda oma mänguvõlad.»
Samal õhtul külastas Volcanmoule Chatilloni ja silmitses teda tükk aega kurbust ja salapärasust väljendaval ilmel.
«Miks sa niisugust nägu teed?» küsis emiral rahutult. Siis ütles Volcanmoule mehise nukrusega tema poole pöördudes:
«Vana relvavend, kõik on avalikuks tulnud. Poole tunni eest sai valitsus kõik teada.»
Neid sõnu kuuldes varises Chatillon murtult kokku. Volcanmoule jätkas:
«Sind võidakse iga hetk vangistada. Soovitan sui jalga lasta.»
Ta tõmbas taskust kella. «Ei või minutitki kaotada.»
«Kas ma ei võiks siiski veel vikontess 01ive'i juuresl läbi minna?»
«See oleks rumalus,» ütles Volcanmoule, ulatades talle passi, sinised prillid ja soovides mehist meelt. «Seda mul jätkub,» ütles Chatillon. «Jumalaga, vana sõber.»
«Jumalaga, ja ole terve! Sa päästsid mu elu...» «See oli mu kohus.»
Veerand tundi hiljem oli vapper emiral Alca linnast lahkunud.
Öösel asus ta La Crique’is ühe vana kutri pardale ja purjetas Delfiinia poole. Kuid kaheksa miili kaugusel rannast püüti ta kinni ühe korveti poolt, mis purjetas ilma tuledeta Mustade Saarte kuninganna lipu all. See kuninganna piinles juba kaua saatuslikus armastuses Chatilloni vastu.
140

VII PEATÜKK KOKKUVÕTE

Nunc est bibendum. Kartustest vabanenud ja õnnelik nii suurest hädaohust pääsemise üle, otsustas valitsus tähistada Pingviinia uuestisünni ja vabariigi rajamise aastapäeva üldrahvalike pidustustega.

Tseremoonial viibisid president Formose, ministrid ja Saadikutekoja ning Senati liikmed.

Pingviinia sõjavägede generalissimus saabus kohale täies paraadmundris. Talle hüüti elagu.

Kandes viletsuse musta lippu ja ülestõusu punast kangast, sammusid mööda murelike tööliste kurjakuulutavad delegatsioonid.

President, ministrid, rahvasaadikud, ametnikud, riigiaparaadi ja sõjaväe juhid kordasid iseenda ja suveräänse rahva nime! muistset vannet elada vabaduses või surra. Nad võtsid selle alternatiivi otsustavalt omaks. Kuid nad eelistasid elada vabaduses. Siis järgnesid mängud, kõned ja laulud.

Pärast riigivõimu esindajate lahkumist hakkasid kodanikud aeglase ja rahuliku jõena laiali valguma. Kõlasid hüüded: «Elagu vabariik! Elagu vabadus! Ohhoo! Papp on tola!»

Ajalehed teatasid sel ilusal päeval ainult ühest kahetsusväärsest vahejuhtumist. Vürst des Boscenos suitsetas rahulikult sigarit Kuninganna nurmel, kui sealt möödusid riigijuhid eskordi saatel. Vürst astus ministrite sõiduki juurde ja hüüdis kaikuval häälel: «Surm asjalis-tele!» Vürst vahistati sealsamas politseiagentide poolt, kellele ta avaldas kõige meeleheitlikumat vastupanu. Ta lõi suure hulga vastaseid jalahoopidega maha. Kuid arvuline ülekaal jäi võitjaks ja vürst veeti muljutuna, nülituna, paistes, verisena, äratundmatuna isegi oma abikaasa silmale mööda rõõmsaid tänavaid pimedasse vangikongi.

Kohtuvõimud korraldasid Chatilloni süüasjas üksikasjalise juurdluse. Admiraliteedi paviljonis leiti kirju, mis ilmutasid, et vandenõus oli mängus auväärt isa Agaric'i käsi. Otsekohe kargas avalik arvamus munkade

141

kallale. Parlament võttis üksteise järel vastu umbes tosin seadust, mis kitsendasid, vähendasid, piirasid, kärpisid ja tühistasid nende õigusi, maksu- ja muid vabadusi, privileege, soodustusi ning jätsid nad ilma väga paljudest seaduslikest eesõigustest.

Auväärt isa Agaric talus mehiselt karme seadusi, mis olid suunatud isiklikult tema vastu, mis tabasid teda ja tegid talle kahju, ning kannatas välja emirali kohutava languse, mille peapõhjuseks ta ise oli. Ta ei mõelnudki alistuda kurjale saatusele, pidades seda vaid ajutiseks ebaõnneks. Ta sepitses jälle poliitilisi intriige, veel julge-maid kui eelmised.

Kui ta oli oma plaane küllalt kaua haudunud, läks ta ühel hommikul jälle läbi Conils'i metsa. Puu otsas vilistas musträstas, tõsisel rühil astus üle kivise raja väike siil. Agaric aga kõndis pikal sammul, pomisedes katkendlikke sõnu.

Jõudes laboratooriumi lävele, kus vaga ettevõtja oli nii paljude kaunite aastate jooksul nõrutanud püha Orbe-rose'i kuldset likööri, leidis ta selle mahajäetuna ja ukse lukustatuna. Minnes ringi ümber hoone, kohtas ta maja taga auväärt Cornemuse'i. Kuub üles keeratud, ronfs Cornemuse parajasti seina najale toetatud redelit mööda üles.

«See olete teie, kallis sõber!» ütles külastaja. «Mida te seal teete?»

«Näete isegi,» vastas ConilsM munk nõrgal häälel, heites Agaric'ile piinatud pilgu. «Lähen koju.»

Tema punased silmaterad ei meenutanud enam rubiini võidukat kiirgust. Nüüd oli nende pilk tume ja tuhm. Tema nägu oli kaotanud õndsa täidluse. Läikiv pealagi ei hellitanud enam silma. Vaevahigi ja põletikulised laigud olid sellelt röövinud kunagise hindamatu täiuslikkuse.

«Ma ei saa aru,» ütles Agaric.

«Sellest on ometi nii kerge aru saada. Siin näete nüüd oma salanõu tagajärgi. Minu vastu anti välja suur hulk seadusi. Enamikust põiklesin küll kõrvale, kuid mõned tabasid mind siiski. Kättemaksuhimulised inimesed sulgesid minu laboratooriumid ja laod, konfiskeerisid minu pudelid, retordid ja kolbid, pitseerisid kinni uksed.

142

Nii pean ma nüüd akna kaudu sisse ronima. Suuri vaevu saan ma aeg-ajalt salamahti ajada taimemahla, kasutades riistu, mille põlgaks ära isegi kõige armetum pus-kariajaja.»

«Te kannatate tagakiusamise all,» ütles Agaric. «See on tabanud meid kõiki.»

Conils'i munk tõmbas käega üle mureliku otsaesise:

«Kas ma ei öelnud teile seda, vend Agaric, kas ma ei öelnud, et teie ettevõte langeb meie kaela tagasi.»

«Meie lüüasaamine on ajutine,» vaidles Agaric ägedalt vastu. «Selle põhjused on täiesti juhuslikku laadi. Kõige põhjuseks on õnnetud kokkusattumused. Chatillon oli juhm. Ta langes omaenda alpuse ohvriks. Kuulake mind, vend Cornemuse. Meie ei tohi hetkegi kaotada. Ma peame vabastama Pingviinia rahva, päästma ta türannide ja iseenda käest, tõstma ausse lohe okasharja, seadma jalule muistse riigi, õige riigi — katoliku usu auks ja kiituseks. Chatillon oli halb tööriist, ta murdus meie peos. Võtame tema asemele parema. Olen leidnud inimese, kelle läbi hävineb vääritu demokraatia. Ta pole sõjaväelane. See mees on Gomoru. Pingviinid on hullud tema järele. Ta on juba reetnud oma partei kausitäie riisi eest. Just niisugust meest on meil vaja!»

Juba selle kõne alguses oli Conils'i munk aknast sisse roninud ja redeli üles tõmmanud.

«Ma näen ette,» vastas ta nina kahe aknapoole vahelt välja pistes, «et te ei puhka enne, kui meid selle kauni, lahke ja armsa Pingviinia pinnalt viimseni minema kihu-tatakse. Head õhtut, kaitsku teid jumal.»

Agaric seisis müüri ees ja vannutas oma väga kallist venda, et see teda veel hetke kuulaks.

«Mõelge ometi oma isikliku kasu peale, Cornemuse! Pingviinia on meie. Mida on vaja, et teda vallutada? Veel üks pingutus... veel üks väike rahaline ohver ja ...»

Kuid ConilsM munk ei jäänud enam kuulama, ta tõmbas oma nina tagasi ja sulges akna.

VI RAAMAT UUSAEG. KAHEKSAKÜMNE TUHANDE HEINA-PALLI AFÄÄR

Zeõ патер, aXXa au põjat йтс' r,epo{ ula? cAyaшч, Tzoirpov o'aiftpr(v, 8o? o'0'.pftaA.fioiaiv iBejftai tv 8e tpasi xai бXеазоч, enei vfi xoi eua^ev оитшс.

(Iliad., XVII. o. 645 et seq.)

I PEATÜKK KINDRAL GREATAUK, SKULLI HERTSOG

Mõni aeg pärast emirali põgenemist astus Pingvii-nia armeesse keskkihist pärinev juut, nimega Pyrot, kes soovis sõlmida sidemeid aristokraatiaga ja tahtis teenida oma kodumaad. Tookordne sõjaminister Greatauk, Skulli hertsog, ei võinud teda silmaotsaski sallida. Ta kirus Pyrot' innukust, kongus nina, auahnust, teadmishimu, lihavaid huuli ja eeskujulikku käitumist. Iga kord kui otsiti süüdlast mõnes eksimuses, ütles Greatauk: «See on kindlasti Pyrot!»

Ühel hommikul teatas kindralstaabi ülem kindral Panther Greataukile tõsisest vahejuhtumist. Ratsaväe tarvidusteks määratud kaheksakümmend tuhat heinapalli olid kadunud. Neist ei leitud enam jälgegi.

Sedamaid hüüdis Greatauk:

«Kindlasti varastas need Pyrot!»
Ta jäi hetkeks mõttesse ja ütles siis:
«Mida rohkem ma sellele mõtlen, seda kindlamale
144
veendumusele ma jõuan, et just Pyrot on varastanud need kaheksakümmend tuhat palli heinu. Ma tunnen ta ära kuritöö laadist — ta röövis need, et müüa nad või-leivahinna eest delfiinidele, meie verivaenlastele. Kui alatu reetmine!»
«Asi on selge,» vastas Panther, «jääb üle vaid seda tõestada.»
Samal päeval kuulis vürst des Boscenos ühest ratsa-väekasarmust mööda minnes, kuidas kürassiirid õue pühkides laulsid:

«Boscenos on rammus siga,
teeme temast vorstikesi.
Mis siis kehval vennal viga,
jõuluõhtul muudkui nosi.»

Talle tundus igasugusele distsipliinimõistele vastukäivana, et sõdurid laulavad seda ühtaegu süütut ja revolutsioonilist salmi, mis mässu päevil kõlas irvitavate tööliste kõrist. Ta tundis sügavat kahetsust armee moraalse languse üle ja mõtles kibedalt naeratades, et selle armee juht, tema vana seltsimees Greatauk, on oma sõdurid alatult jätnud isamaavaenuliku valitsuse meelevalda. Ja ta andis enesele lubaduse selles asjas juba õige pea kord jalule seada.
«See kelm Greatauk ei jää enam kauaks ministri kohale!»
Vürst des Boscenos oli moodsa demokraatia, mõttevabaduse ja pingviinide poolt vabalt valitud riigikorra kõige lepitamatum vaenlane. Ta vihkas juute ägedasti ja kõigest hingest ning töötas avalikult ja salaja, öösel ja päeval Drakonüdide soo restauratsiooni eest. Tema tuline rojalism muutus veelgi palavamaks, kui ta mõtles oma rahaasjadele, mille vilets olukord halvenes iga tunniga. Ainus, mis võis teda majanduslikust kitsikusest päästa, oli tema arvates Draco Suure päriliku järglase sissemarss Alca linna.
Oma villasse tagasi jõudnud, võttis vürst rahakapist paki vanu, väga salajasi erakirju, mis ta oli hankinud ühelt müüdavalt ametnikult. Nende põhjal selgus, et tema vana seltsimees Greatauk, Skulli hertsog, oli teinud äri sõjaväetellimustega ja oli saanud ühelt Maloury-nimeliselt vabrikandilt altkäemaksu, mis polnud just
145
eriti suur. Juba summa tagasihoidlikkus röövis kõik vabandused ministrilt, kes oli selle vastu võtnud.
Vürst luges kirjad kibeda himukusega uuesti läbi, peitis nad jälle hoolikalt rahakappi ja ruttas sõjaministeeriumi. Ta oli kindla iseloomuga mees. Kui talle teatati, et minister ei võta vastu, paiskas ta pikali uksehoidjad, lõi uperkuuti adjutandid, tallas jalge alla sõjaväe- ja tsi-viilametnikud, lõi uksed sisse ja tungis jahmunud Great-auki kabinetti.
«Teeme lühidalt ja selgelt,» ütles ta hertsogile. «Sa oled üks igavene kärnkonn. Kuid sellest poleks veel midagi. Ma palusin sind sel neetud asjalisehingel kindral Monchinil kõrvad pihku võtta — sa ei teinud seda. Ma palusin sind määrata juhtivale kohale kindral Clapiers', kes töötab Drakoniidide heaks ja kellele ma olen isiklikult tänu võlgu, — sa ei teinud seda. Palusin sind, et paigutaksid ümber Port-Alca komandandi kindral Tandemi, kes varastas minult bakaraamängus viiskümmend luidoori ja laskis mu käed raudu panna, kui mind emiral Chatillioni kaassüüdlasena Ülemkohtu ette viidi, — sa ei teinud seda. Palusin sind anda mulle tellimus kaertele ja kliidele — sa ei teinud seda. Palusin sinult, et mind saadetaks salajase ülesandega Delfiiniasse, — sa ei teinud seda. Ja sellest alalisest keeldumisest oli sulle veel vähe; sa rääkisid oma kolleegidele valitsuses minust kui ohtlikust isikust, keda tuleb hoida järelevalve all.

Politsei jälitab mind tänu sinule, neetud äraandjal Nüüd ei palu ma sinult enam midagi ja ütlen ainult ühte: tee, et sa kaod, sa oled juba kõik ära tüüdanud. Sinu asendajaks su räpase avaliku asja juurde sokutame muuseas mõne oma mehe. Sa tead, et olen sõnakas mees. Kui sa kahekümne nelja tunni jooksul pole lahkumispalvet sisse andnud, avaldan ajalehtedes Maloury toimiku.»

Kuid Greatauk säilitas täieliku rahu ja selge pea ning ütles:

«Narr, ole ometi tasa. Mul on parajasti käsil ühe juudi sunnitööle saatmine. Annan Pyrot' kohtu kätte süüdlasena kaheksakümne tuhande heinapalli varguses.»

Viha langes vürst des Boscenos' näolt nagu loor ja ta naeratas.

146

«On see tõsi? ...»

«Küllap näed.»

«Minu lugupidamine, Greatauk. Aga et sinuga tuleb alati ettevaatlik olla, siis avaldan selle hea uudise jalamaid ajakirjanduses. Täna õhtul võib kõigist Alca ajalehtedest lugeda teadet Pyrot' areteerimise kohta...»

Ja ta pomises lahkudes:

«See Pyrot. Ma arvasin kohe, et ta lõpetab halvasti.» Mõni hetk hiljem ilmus Greatauki juurde kindral Panther:

«Härra minister, uurisin praegu kaheksakümne tuhande heinapalli asja. Pyrot' vastu pole tõendeid.»

«Siis tuleb need leida,» vastas Greatauk, «seda nõuab õiglus. Laske Pyrot otsekohe areteerida.»

II PEATÜKK PYROT

Kogu Pingviinia kuulis õudusega Pyrot' roimast, kuid ühtlasi tunti mõnesugust rahuldust teadmisest, et selle kuritöö, mis oli seoses reetmisega ja lähenes juba püha-duserüvetamisele, oli toime pannud väike juut. Selleks et neist meeleoludest aru saada, tuleb tunda avaliku arvamuse suhtumist suurtesse ja väikestesse juutidesse. Nagu meil selles ajalookirjelduses juba juhust on olnud öelda, koosnes üldiselt vihatud ja piiramatu võimuga finants-oligarhia kristlastest ja juutidest. Juudid, kes sinna kuulusid ja kes olid endale tõmmanud rahva kogu meelepaha, olid suured juudid. Nad omasid tohutuid rikkusi ja nagu kõneldakse, oli nende kätte koondunud üks viiendik Pingviinia rahvuslikust varast. Väljaspool seda kardetud kildkonda seisis suur hulk tagasihoidlikult jõukaid väikesi juute, keda armastati niisama vähe kui suuri, ent kardeti hoopis vähem. Igas tsiviliseeritud riigis on rikkus püha asi. Demokraatlikus riigis on ta ainuke püha asi. Pingviinia aga oli demokraatlik riik. Seal oli kolme või nelja finantskompanii käes palju ulatuslikum ja kaugelt mõjurikkam ning püsivam võim kui vabariigi ministritel,

147

väikestel isandatel, keda nad varjatult valitsesid, keda nad hirmutamise või äraostmisega sundisid endale riigi kulul soodustusi andma ja kes hävitati laimuga aja-kirjanduses, kui nad ausaiks jäid. Kuigi musti rahaope-ratsioone hoiti saladuses, tuli neist siiski küllalt palju avalikuks, et äratada riigis meelepaha. Kuid pingviinia kodanlased — suurimatest kuni kõige vähemateni —, kes olid sigitatud ja sünnitatud austuses raha vastu ja kes kõik omasid varandusi, olgu siis palju või vähe, tundsid endid sügavalt solidaarseina kapitalidega ning mõistsid, et väikesi rikkusi kindlustab ainult suurte rikkuste julgeolek. Seepärast ilmutasid nad juutide miljardite vastu samasugust usklikku austust kui kristlaste miljarditegi vastu, ja kuna isiklik kasuhuvi oli neis tugevam põlgusest, siis oleksid nad pigem surnud, kui puudutanud juuksekarvagi suurte juutide peas, keda nad vihkasid. Väikeste vastu tundsid nad vähem aukartust, ja kui nad nägid mõnda neist maas lamavat, tallasid nad ta jalge alla.

Seepärast võttiski kogu rahvas metsiku rahuldusega vastu teate, et reetur on juut, ent väike. Tema kaudu võis kätte maksta kogu Iisraelile, kartmata kõigutada riiklikku krediiti.
Et Pyrot oli varastanud kaheksakümmend tuhat palli heinu, selles ei kahelnud keegi hetkegi. Kõik uskusid seda, kuna kellelgi polnud asjast aimugi ja seetõttu ei olnud põhjust kahtlusteks, mis peavad olema põhjendatud. Kahtlustusteks on vaja põhjendusi, uskumiseks aga pole mingeid põhjendusi vaja. Ei kaheldud, kuna seda lugu korrati vahetpidamata ja kordamine on avalikule arvamusele niisama hea kui tõestamine. Ei kaheldud, kuna sooviti, et Pyrot oleks süüdi, ja kuna usutakse seda, mida soovitakse, ja kuna võime kahelda on inimeste hulgas haruldane. Väga vähesed vaimud kannavad endas kahtluse idu, mis pealegi ei arene edasi ilma hoolitsuseta. Ta on haruldane, üliõrn, filosoofiline, moraalivas-tane, ebamaine, koletu salakaval taim, kahjulik inimestele ja varandustele, takistuseks riigivalitsemisele ja impeeriumide õitsengule, õnnetuseks inimkonnale ja hukatuseks jumalatele, ta äratab õudust nii taevas kui ka maa peal. Pingviinide massile oli kahtlus tundmatu. Mass uskus, et Pyrot on süüdi, ja see usk muutus varsti

tema rahvuslike tõekspidamiste peamiseks koostisosaks ja tema patriotismi kõige olulisemaks põhitõeks.
Pyrot anti salaja kohtu alla ja mõisteti süüdi.
Kindral Panther läks otsekohe sõjaministrile protsessi tulemustest ette kandma.
«Õnneks olid kohtunikud süüs veendunud,» ütles ta, «sest neil polnud ju tõendeid.»
«Tõendid, tõendid ...» pomises Greatauk, «mida need tõendavad? On olemas ainult üks kindel ja ümberlükkamatu tõend — süüdlase ülestunnistus. Kas Pyrot tunnistas end süüdi?»
«Ei, härra kindral.»
«Ta tunnistab, ta peab tunnistama. Panther, see asi tuleb lahendada. Öelge talle, et see on tema enda huvides. Lubage talle, et kui ta üles tunnistab, tehakse talle soodustusi, alandatakse karistusmäära, antakse armu. Lubage talle, et kui ta üles tunnistab, siis mõistetakse ta õigeks, talle antakse orden. Apelleerige tema parimatele tunnetele. Tunnistagu ta end süüdi patriootiliste tunnete ajel, lipu nimel, käsu põhjal, austusest hierarhia vastu, sõjaministri erilise korralduse põhjal, sõjaväeliselt ... Ent öelge mulle, Panther, kas ta pole siiski juba tunnistanud. On olemas sõnatuid ülestunnistusi, vaikimi-negi on ülestunnistus.»
«Kuid ta ei vaiki, härra kindral. Kisendab nagu tõhk, et ta on süütu.»
«Panther, mõnikord võib ülestunnistuse välja lugeda ka liiga ägedast salgamisest. Meeleheitlik eitamine tähendab oma süü tunnistamist. Pyrot on üles tunnistanud. Meil on vaja tunnistajaid tema süütunnistuste kohta, seda nõuab õiglus.»
Lääne-Pingviinias asus meresadam La Crique, mille moodustasid kolm väikest lahte. Kunagi külastasid seda sadamat paljud laevad, aga nüüd oli ta mahajäetud ja täis leetseljakuid. Madalat kallast lõhestasid kinnikasvanud laguunid, mis levitasid mürgist hõngu, ja uinuvate vete kohal hõljus palavik. Mere kaldal kerkis kõrge neljakandiline torn, mis meenutas Veneetsia vana kampaniili. Torni külge üsna tipu lähedale põikpalgi otsa oli ketiga riputatud hõredatest raudvarbadest puur, milles Alca inkvi-siitorid olid Drakoniidide ajal hoidnud ketserlikke teaduse-

mehi. Sellesse puuri, mis oli kolmsada aastat tühi seisnud, pandi Pyrot; teda valvasid kuuskümmend vangivahti, kes elasid tornis ja ei lasknud teda silmist ei päeval ega ööl. Nad varitsesid vangi süütunnistusi, et neist kordamööda sõjaministrile aru anda, sest Greatauk oli äärmiselt täpne ja ettevaatlik ning nõudis üha uusi ja uusi süütunnistusi. Greatauk, keda peeti rumalaks, oli tegelikult väga tark ja harukordselt ettenägelik.

Kuid Pyrot, keda kõrvetas päike, õgisid sääsed, peksis vihm, rahe ja lumi, piinas pakane, vintsutas torm, keda vaevasid oma sünge kraaksumisega puurivarbadel istuvad varesed, kirjutas oma süütuse kinnituse verre kastetud hambaorgiga särgi ribadele. Need räbalad kadusid merre või langesid vangivahtide kätte. Mõned neist jõudsid siiski avalikkuse ette. Kuid Pyrot' protestid ei liigutanud kedagi, sest tema süütunnistusel olid juba avaldatud.

III PEATÜKK KRAHV MAUBEC DE LA DENTDULYNX

Väikeste juutide kombed pole just alati laitmatud. Tavaliselt ei keeldu nad ühestki kristliku tsivilisatsiooni pahest, kuid patriarhaalsetest aegadest on neisse jäänud austus perekondlike sidemete vastu ja ustavus suguharu huvidele.

Pyrot' vennad, poolvennad, onud, vanaonud, onupojad, onupoja-pojad, vennapojad, vennapoja-pojad, hõimlased ja sugulased, arvult kokku seitsesada, olid algul masendatud löögist, mis tabas ühte nende seast, sulgusid oma majadesse, riputasid endale tuhka pealaele ja pidasid nelikümmend päeva ranget paastu, õnnistades kätt, mis neid nuhtles. Siis käisid nad vannis ja otsustasid asuda võitlusse, kartmata ühtki vaeva ja ohtu, ning mitte enne puhata, kui pääseb võidule süütus, milles nad sugugi ei kahelnud. Ja kuidas nad võisidki kahelda? Nad olid veendunud Pyrot' süütuses, nii nagu kristlik Pingviinia oli veendunud tema süüs, sest peidetud asjad omandavad müstilise tähenduse ja usutõdede vääramatuse. Seitse-

sada Pyrot'd asusid tööle, ilmutades suurt innukust, aga j<a suurt ettevaatust, ja viisid salaja läbi põhjaliku uurimise. Nad olid kõikjal, ent jäid alati nähtamatuks, otsekui oleksid nad Odysseuse tüürimehe kombel vabalt maa all ringi liikunud. Nad tungisid sõjaministeeriumi kantseleidesse, lähenesid maskeeritult kohtunikele, kohtukirjutajatele, tunnistajatele. Just nüüd ilmnes Greatauki tarkus: tunnistajad ei teadnud midagi, kohtunikud ja kohtukirjutajad ei teadnud midagi; emissarid jõudsid Pyrot' enda juurde ja küsitlesid teda ärevalt tema puuris mere roiutava kohina ja vareste käheda kraaksumise saatel. Asjata! Süüdimõistetu ei teadnud midagi. Seitsesada Pyrofd ei suutnud kummutada süüdistava poole tõendeid, kuna neil ei õnnestunud neid teada saada, sest neid polnud olemas. Pyrot' süü oli ümberlükkamatu just oma olematuse tõttu. Ja nagu tõeline kunstnik, ütles Greatauk ühel päeval õigustatud uhkusega kindral Pantherile:

«See protsess on meistriteos, ta on loodud eimillestki.»

Seitsesada Pyrofd kaotasid juba lootuse sellesse tumedasse loosse kunagi valgust tuua, kui nad said äkki ühe varastatud kirja kaudu teada, et kaheksatkümmend tuhandet heinapalli pole iialgi olemas olnud, et üks hästi tuntud aristokraat, krahv Maubec, oli müünud need riigile ja tasu kätte saanud, kuid polnud neid üldse üle andnud. Krahv põlvnes muistse Pingviinia kõige rikka-maist suurmaaomanikest, Maubec de la Dentdulynxi-dest, kes valitsesid kunagi nelja hertsogiriiki, kuutkümmend krahvkonda, kuutsada kahtteist markisaati, paruni-ja rüütlimõisat, kuid ei omanud nüüd enam peopesa-suurust maalappigi. Tal oli võimatu niita oma valdustelt kas või ainult peotäitki loomatoitu. Ka polnud tal mingit võimalust osta kõrrekestki mõnelt maaomanikult või kaupmehelt, sest peale riigiministrite ja valitsuse ametnike teadis igaüks, et lihtsam on munakivist õli, kui Mau-bec'ilt ühte santiimi välja pigistada.

Seitsesada Pyrofd võtsid krahv Maubec de la Dentdu-lynxi sissetulekuallikad üksikasjalise uurimise alla ja leidsid, et nimetatud aadliku peamine teenistus tuli majast, kus helded daamid kinkisid igale tulijale kaks sinki ühe vorstikese vastu. Nad paljastasid avalikult tema süü

kaheksakümne tuhande heinapalli varguses, mille ee süütu oli hukka mõistetud ja puuri pistetud.

Maubec oli pärit kuulsast perekonnast, mis oli seotud Drakonüdidega. Demokraatiad ei hinda midagi kõrgemalt kui sünnipärast aadlit. Maubec oli teeninud Ping-viinia armees ja sellest ajast, kui kõik pingviinid sõduriteks said, armastasid nad oma armeed otse jumaldamiseni. Maubec oli saanud lahinguväljal risti, mis on pingviinide juures austuse märgiks ja mida nad eelistavad isegi oma abikaasade voodile. Kogu Pingviinia avaldas Maubec'ile oma poolehoidu ja kõmisema hakkav rahva hääl nõudis seitsmesajale laimavale Pyrofle karmi ka- | ristust.

Maubec oli aadlik. Ta heitis seitsmesajale Pyrofle väljakutse võidelda epeedega, mõõkadega, püstolitega, karabiinidega, kaigastega.

«Räpased itskid,» kirjutas ta neile oma kuulsas kir^B jas, «te lõite risti minu jumala ja tahate nüüd ka minu nahka. Ma hoiatan teid, et ma pole niisugune tossike napu tema ja raiun maha teie tuhat nelisada kõrva. 1 Võtku teie seitsesada tagumikku vastu minu jalahoobid.» 1

Valitsuse juhiks oli tollal keegi talumees, nimega] Robin Mielleux, kes oli leebe rikaste ning vägevate vastu ja karm vaese rahvaga, arapoolne ja huvitatud vaid isiklikust kasust. Ta kuulutas avalikult, et võtab enda peale vastutuse AAaubecM süütuse ja au eest ning andis seitsesada Pyrofd kohtu alla, kus nad mõisteti süüdi laimamises ning karistati neid ihunuhtluse ja määratute trahvidega, nõuti sisse kohtukulud ning kahjutasud ja hüvitused nende süütu ohvri kasuks.

Näis, et Pyrot peab jääma igaveseks istuma oma puuri, mille varbadel kükitavad varesed. Aga kuna kõik pingviinid tahtsid kindlad olla ja tõestada, et juut on | süüdlane, siis polnud mitte kõik esitatud tõendid küllalt head ja neis leidus vasturääkivusi. Kindralstaabi ohvit- | serid näitasid üles suurt indu ja mõned neist olid ette- 1 vaatamatud. Sellal kui Greatauk jätkas oma imetlus- J väärset vaikimist, liialdas kindral Panther ohjeldamatute j kõnedega ja tõestas igal hommikul ajalehtedes karistus- I aluse süüd. Võib-olla oleks ta paremini toiminud mitte midagi öeldes. Süü oli ilmne, ilmne aga ei vaja tõesta-

mist. Nii paljud targutused viisid inimeste mõtted segadusse. Kuigi usk oli veel tugev, muutus ta vähem rahulikuks. Mida rohkem tõendeid rahvale esitati, seda rohkem ta neid nõudis.

Oht liiga palju tõestada poleks siiski nii suureks kasvanud, kui Pingviinias, nagu igal pool mujalgi, poleks leidunud vaime, kes olid kujunenud vabalt juureldes, kes olid võimelised lahendama keerulisi küsimusi ja kaldusid filosoofilise kahtluse poole. Neid oli vähe ja mitte kõik nad polnud kõnemehed. Publik polnud hoopiski valmis neid kuulama. Siiski ei sattunud nad ainult kurtide peale. Kui kõneldi Pyrofst, ütlesid suured juudid, kõik Alca juudisoost miljardärid: «Me ei tunne seda meest.» Kuid nad kavatsesid teda päästa. Nad säilitasid ettevaatlikkuse, milleks neid sundis nende varandus, ja soovisid, et teised poleks nii tagasihoidlikud. Nende soov pidi täituma.

IV PEATÜKK COLOMBAN

Ühel hommikul, mõni nädal pärast seitsmesaja Pyrot* süüdimõistmist väljus väike lühinägelik üleni karvane mees süngel ilmel oma majast, kandes liimipotti, redelit ja pla-katitepakki. Ta hakkas käima mööda linna, kleepides seintele kuulutusi, kus seisis suurte tähtedega: «PYROT ON SÜÜTU, SÜÜDLANE ON MAUBEC.» Ta polnud elukutse poolest kuulutustekleepija. Tema nimi oli Colomban. Saja kuuekümne köitelise «Pingviinia sotsioloogia» autorina kuulus ta Alca kõige usinamate ja hinnatavamate kirjanike hulka. Olles küllalt põhjalikult järele mõelnud, jõudis ta veendumusele, et Pyrot on süütu, ning kuulutas seda viisil, mida ta pidas kõige mõjuvamaks. Takistusteta kleepis ta vähekäidavatel tänavatel esimesed plakatid üles.

Aga kui ta jõudis rahvarikastesse linnaosadesse, kogunes iga kord, kui ta redelile ronis, tema ümber suur hulk uudishimulikke, kes üllatusest ja meelepahast tummadena heitsid talle ähvardavaid pilke, mis ei kõigutanud tema rahu, sest ta oli julge ja lühinägelik.

153

Sellal kui kojamehed ja poodnikud otse tema kannul plakateid maha kiskusid, sammus Colomban oma tööriistu tassides edasi. Tema järel käisid poisikesed, ranitsad seljas ja toidukorvikesed kaenlas, ega kiirustanud sugugi kooliminekuga; Colomban aga kleepis hoolega. Sõnatule meelepahale tema vastu lisandusid nüüd protestiavaldused ja nurin. Colomban aga ei tahtnud midagi näha ega kuulda. Parajasti kui ta Püha Orberose'i tänava nurgal üles pani oma plakatit, millele oli trükitud: «PYROT ON SÜÜTU, SÜÜDLANE ON MAUBEC», hakkas tema ümber kogunenud rahvahulk ilmutama juba kõige ägedama viha märke. Talle karjuti: «Reetur, varas, kurjategija, lurjus!» Keegi perenaine avas akna ja kallas talle kaela solgiämbri, rahvahulga kahjurõõmsate kiiduavalduste saatel virutas üks kutsar ta kübara piitsahoobiga tänava teise äärde, üks lihunikusell kukutas ta koos liimipoti, pintsli ja plakatitega redelilt rentslisse ja uhkusega mõistsid pingviinid nüüd oma kodumaa ülevust. Colomban ajas end solgiveest nõretades, vigaseks löödud küül narnuki ja jalaga rahulikult ning otsustavalt püsti.

«Toored metslased,» pomises ta õlgu kehitades.

Siis laskus ta neljakäpuli rentslisse, et otsida oma prille, mis olid kukkumisega kaduma läinud. Nüüd võis näha, et tema kuub on ülevalt kuni alla lõhki ja püksid täiesti räbalais. Rahvahulga vaenulikkus tema vastu sai sellest veel uut hoogu juurde.

Otse üle tänava asus suur koloniaalkauplus «Püha Orberose». Patrioodid haarasid vitriinidest kõik, mis pihku sattus, ja virutasid Colombani pihta apelsine, sidruneid, moosipurke, šokolaaditahvleid, likööripudeleid, sardiinikarpe, hanepasteedi kausse, sinke, tapetud kodulinde, söögiõlipudeleid ja oakotte. Toiduainete jäänustega kaetud, muljutud, rebitud, lombakas ja pime, pistis ta põgenema poesellide, pagaripoiste, logelejate, kodanlaste ja sulide eest, kelle arv kasvas iga minutiga. «Vette! Surm reeturile! Vette!» kisendasid nad. Toore rahvamassi voog veeres mööda bulvareid ja sööstis siis Püha Maeli tänavasse. Politsei täitis oma kohust: hoides vasaku käega mõõgatuppe, asusid igast kõrvaltänavast välja valguvad korravalvurid jälitajate etteotsa. Nad sirutasid juba oma määratu suured käed Colombani

154

järele välja, kui see neil järsku käest lipsas, kukkudes läbi avatud luugi kanalisatsioonikaevu.

Seal veetis ta öö, istudes pimeduses mudaste vee-voogude ääres, niiskete ja lihavate rottide keskel. Ta mõtles oma ülesandele. Tema avar süda täitus julguse ja kaastundega. Ja kui koit saatis oma kahvatu kiire luugi äärele, tõusis ta ja sõnas iseendale:

«Ma näen ette, et võitlus tuleb raske.»

Viivitamatult koostas ta märgukirja, milles ta tegi selgeks, et Pyrot ei saanud varastada sõjaministeeriumilt kaheksatkümmend tuhandet heinapalli, mis ei olnud ministeeriumi kätte jõudnudki, sest Maubec polnud neid üldse kohale toimetanud, kuigi ta nende eest oli tasu kätte saanud. Seda kirja laskis Colomban Alca tänavail levitada. Rahvas keeldus lugemast ja käristas selle vihaga puruks. Poodnikud raputasid rusikat kirja levitajate poole, kes põgenesid, tulivihased koduperenaised luuaga kannul. Pead läksid kuumaks ja ärevus ei lakanud terve päeva jooksul. Õhtul liikusid tänaval metsikud kaltsudes inimeste salgad ja möirgasid: «Surm Colomba-nile!» Patrioodid kiskusid lehepoistelt terved pakid märgukirju ja põletasid neid avalikel platsidel, tantsides nende rõõmutulede ümber meeletut ringtantsu koos tüdrukutega, kelle seelikud olid kõhust saadik üles kääritud.

Kõige ägedamad läksid sisse lööma Colombani maja aknaid, millede taga ta juba nelikümmend aastat sügavas ja mõnusas rahus elas ja töötas.

Parlamendi mõlemad kojad muutusid rahutuks ja küsisid valitsuse juhilt, milliseid samme ta kavatseb astuda, et teha lõpp Colombani nurjatuile kallaletungidele rahvusliku armee aule ja Pingviinia julgeolekule. Robin Mielleux mõistis Colombani jultunud ninakuse hukka ja teatas seaduseandjate kiiduavalduste saatel, et see inimene antakse kohtu alla, kus tal tuleb oma häbematu paskvilli eest vastust anda.

Sõjaminister, keda kõnetooli paluti, ilmus sinna täiesti ümbermuutununa. Ta ei paistnud enam Pingviinia linnuse püha hanena nagu varem. Nüüd oli ta turris, kael välja sirutatud ja nina konksus, ning sarnanes sümboolsele raisakullile, kes nokib isamaa vaenlase maksa.

155

Saadikutekojas^ valitsevas pühalikus vaikuses ütles ta vaid järgmised sõnad:

«Ma vannun, et Pyrot on kurjategija.»

Need Greatauki sõnad, mis levisid terves Pingviinias,, kergendasid avalikkuse südametunnistust.

V PEATÜKK AUVÄÄRT ISAD AGARIC JA CORNEMUSE

Üllatunult ja leebelt talus Colomban üldise hukkamõistu raskust. Ta ei saanud kodustki välja minna, ilma et teda poleks kividega loobitud. Seepärast ei läinud ta üldse välja ja kirjutas oma kabinetis imetlusväärse kangekaelsusega uusi märgukirju puuri pistetud süütu kaitseks. Väheste lugejate hulgas, keda ta leidis, olid siiski mõned, umbes tosin inimest, kellele tema argumendid mõju avaldasid ja kes hakkasid Pyrot' süüs kahtlema. Nad usaldasid oma kahtlused sugulastele ja sõpradele ning tegid, mis suutsid, et levitada enda ümber oma mõtteis koitvat valgust. Üks neist oli Robin Alielleux' sõber, kes pihtis peaministrile oma kõhklustest. Seepeale keelduti teda vastu võtmast. Keegi teine nõudis avalikus kirjas sõjaministrilt seletust, kolmas avaldas trükis hirmsa pamfleti. Viimane, nimega Kerdanic, oli kõige kardetum poleemikute seas. See rabas publikut. Kõneldi, et reeturi kaitsjad on suurte juutide poolt ära ostetud. Karistuseks hakati neid nimetama pirotii-nideks ja patrioodid vandusid, et teevad neile otsa peale. Suures vabariigis oli ainult tuhat kuni tuhat kakssada pirotiini, kuid nad viirastusid kõikjal. Neid kardeti kohata jalutuskäikudel, koosolekuil, mondäänsetes salongides, perekondlikus lõunalauas, abieluvoodis. Üks pool elanikkonda kahtlustas teist poolt. Alcas lõid lõkkele lahkhelid.

Isa Agaric, kes juhtis suurt noorte aadlike kooli, jälgis sündmusi mureliku tähelepanuga. Pingviinia kiriku õnnetused ei olnud teda murdnud. Ta oli jäänud ustavaks prints Cruchole ega olnud kaotanud lootust Drakonudide

156

pärijat uuesti Pingviinia troonile upitada. Talle näis, et maal toimuvad või küpsevad sündmused ja meeleolud, mis on ühtaegu nende sündmuste põhjuseks ja tagajärjeks, ning segadused, milleni need lõpuks paratamatult pidid viima, võiksid munga sügava tarkuse juhtimisel, suunamisel, käänamisel ja väänamisel vabariigi kõikuma panna ja võimaldada pingviinidel uuesti võimule aidata prints Crucho, kelle vagadus tõotas usklikele lohutust tuua. Peas lai must kübar, mille ääred olid otsekui öö tiivad, sammus ta läbi Conils'i metsa vabriku poole, kus tema auväärne sõber isa Cornemuse püha Orberose'i hügieenilist likööri norutas. Õiglase munga tööstus, mida emiral Chatilloni ajal tabasid nii rängad löögid, oli uuesti varemeist tõusnud. Kostis läbi metsa veerevate kaubarongide mürin ja kuurides võis näha sadu sinises riietuses vaeslapsi pudeleid sisse pakkimas ja kaste kinni naelutamas.

Agaric leidis auväärt CornemuseM oma ahjude ees re-tortide keskel. Vanamehe hiilivad silmaterad olid tagasi saanud oma endise rubiinisära, tema läikiv pealagi oli sile ja õrn nagu ennegi.

Kõigepealt õnnitles Agaric vaga vaaritajat selle puhul, et tema laboratooriumid ja töökojad olid uuesti ellu ärganud.

«Asjad hakkavad jälle minema. Ma tänan selle eest jumalat,» vastas Conlls'i vanake. «Oh vend Agaric, kui viletsas seisukorras kõik oli! Teie nägite selle ettevõtte laostatust. Muust ma parem ei räägigi.»

Agaric pööras pea kõrvale.

«Püha Orberose'i liköör võidutseb jälle,» jätkas Cornemuse. «Sellegipoolest on minu tööstus ebakindel ja rahalistes raskustes. Hävitavad ja laostavad seadused, mille ohvriks ma langesin, pole lühistatud, nende rakendamine on vaid ajutiselt seisma pandud ...»

Ja ConilsM munk tõstis taeva poole oma rubiinpunased silmaterad.

Agaric pani talle käe õlale:

«Millist vaatepilti, Cornemuse, pakub meile õnnetu Pingviinia. Kõikjal sõnakuulmatus, sõltumatus, vabadus! Jultunud ja ülbed mässumehed tõstavad pead. Nad trotsisid jumalikke seadusi ja astuvad nüüd välja inimlike

seaduste vastu, sest on sügav tõde, et heaks kodanikuks saab olla vaid hea kristlane. Colomban püüab käia saatana jälgedes. Arvukad kurjategijad, kes teevad tema hukatusliku eeskuju järgi, tahavad oma metsikuses purustada kõik pidurid, katki rebida kõik kammitsad, vabaneda kõige pühamaist köidikuist, pääseda hingeõnnistusele kõige vajalikemaist sundustest. Nad jagavad hoope kodumaale, et sundida teda sõnakuulmisele. Kuid nad varisevad kokku rahva laituse, hukkamõistu, meelepaha, viha, põlguse ja jälestuse koorma all. Näete, millisesse kuristikku on neid tõuganud jumalasalgamine, vaba-mõtlus, teaduse vabadus, koletu püüe otsustada kõige üle ise, omada isiklikku arvamust.»

«Kahtlemata, kahtlemata,» vastas isa Cornemuse pead noogutades. «Kuid taimedest likööri valmistamine on mind kõrvale juhtinud avaliku elu sündmuste jälgimisest. Tean ainult, et palju on juttu kellestki Pyrofst. Ühed väidavad, et ta on süüdi, teised kinnitavad, et ta on süütu, ja ma ei mõista põhjusi, mis tõukavad nii ühtesid kui teisi segama end asjasse, mis neisse ei puutu.»

Vaga Agaric küsis ärevalt:

«Ega te ei kahtle Pyrot' roimas?»

«Ma ei või selles kahelda, kallis Agaric,» vastas Co-nils'i munk, «sest see poleks kooskõlas minu kodumaa seadustega, mida tuleb austada, kuni nad ei satu vastuollu jumalike seadustega. Pyrot on süüdi, kuna ta on süüdi mõistetud. Öeldes midagi enamat tema süü poolt või vastu, asendaksin kohtunike autoriteedi enda omaga, ja ma hoidun hoolega seda tegemast. Pealegi on see asjatu, sest Pyrot on süüdi mõistetud. Kui teda ei mõistetud süüdi sellepärast, et ta on süüdlane, siis on ta süüdi sellepärast, et ta on süüdi mõistetud. See teeb ühe välja. Ma usun tema süüsse, nagu peab sellesse uskuma iga aus kodanik, ja ma usun sellesse seni, kuni valitsev õiglus käsib mind seda uskuda, sest süüdimõistetu süütuks kuulutamine on kohtuniku ja mitte eraisiku asi. Inimlikku õiglust tuleb austada ühes kõigi ta eksitustega, mis tulenevad tema ebakindlusest ja piiratusest. Need eksitused pole kunagi parandamatud. Kui kohtuni-kud ei paranda neid maa peal, siis parandab nad jumal

taevas. Mul on muuseas suur usaldus sellesse kindral Greataukisse, kes tundub mulle arukamana — ilma et see välja paistaks — kui kõik need, kes teda ründavad.»

«Mu armas Cornemuse,» hüüdis vaga Agaric, «kui me-oleme ajanud Pyrot' afääri nii kaugele, et võime teda juhtida jumala ja vajalike summade abiga, siis kannab ta head

vilja. Ta kisub alasti ebakristliku vabariigi pahed ja annab pingviinidele võimaluse taastada Drakoniidide troon ja kiriku prerogatiivid. Ent selleks on vaja, et rahvas näeks oma leviite esimestes ridades. Lähme võitlusse armee vaenlaste vastu, kangelaste laimajate vastu,, ja kõik järgnevad meile.»

«Kõik — seda on liiga palju,» pomises Conils'i munk pead vangutades. «Ma näen, et pingviinid ihkavad omavahel kakelda. Kui me endid nende kaklusse segame,, siis lepivad nad meie arvel kokku ja sõjakulud jäävad meie kanda. Seepärast kuulake mind, mu kallis Agaric, ja ärge mässige kirikut sellesse avantüüri.»

«Te tunnete minu energiat, te saate tunda ka minu ettevaatlikkust; ma ei kompromiteeri kedagi... Mu kallis Cornemuse, teilt ja ainult teilt tahan ma saada vajalikke summasid, et sõjakäigule asuda.»

Kaua keeldus Cornemuse finantseerimast ettevõtet,, mida ta pidas hukatuslikuks. Agaric oli kordamööda pateetiline ja kohutav. Lõpuks, andes järele palvetele ja ähvardustele, läks Cornemuse lohiseval sammul ja norgus päi oma kasinasse kambrisse, kus kõik rääkis evan-gelistlikust vaesusest. Valgeks lubjatud seinas pühitsetud' pukspuuoksa all asus tulekindel kapp. Ta avas selle ohates ja võttis välja väikese väärtpaberite pakikese, mille ta konksus käega oma kõhklevast peost vagale AgaricMle ulatas.

«Olge kindel, mu kallis Cornemuse,» ütles viimane, pistes paberid oma sooja pealiskuue taskusse, «et jumal saatis meile selle Pyrot' afääri Pingviinia kiriku auks-ja kiituseks.»

«Kui teil vaid õigus oleks!» õhkas Conils'i munk.

Ja jäädes üksi oma laboratooriumi, vaatas ta õrnal" pilgul sõnatu kurbusega oma ahje ja retorte.

159

VI PEATÜKK SEITSESADA PYROT'D

Seitsesada Pyrot'd äratasid publikus üha suuremat vastikust. Iga päev notiti neist kaks või kolm tükki Alca tänavail maha. Ühele anti avalikult vitsu, teine visati jõkke, kolmas määriti tõrvaga kokku, veeretati teda sulgedes ja veeti siis mööda bulvareid läbi rõõmutseva rahvahulga. Neljandal lõikas keegi tragunikapten nina maha. Nad ei julgenud end enam näidata oma tutvusringkonnas, tenniseväljakul ega võiduajamistel. Börsile läksid nad maskeeritult. Neil asjaoludel leidis vürst des Boscénos olevat hädavajaliku talitseda nende jultumust ja maksta kätte häbematuste eest. Sel eesmärgil asutas ta koos krahv Ciénaga, härra de la Trumelle'iga, vikont Olive'iga ja härra Bigourd'iga suure antipirotiinide liidu, mille liikmeks kodanikud astusid sadade tuhandete ja sõdurid kompaniide, rügementide, brigaadide, diviiside ja armeekorpuste kaupa ning millega ühines iga linn, maakond ja provints.

Umbes samal ajal märkas sõjaminister oma staabiülema juurde sisse astudes üllatusega, et kindral Pantheri avaras tööruumis, mis varem oli olnud täiesti lage, seisid nüüd iga seina ääres põrandast laeni ulatuvad sügavad riiulid ning kahelt või kolmelt realt virna laotud toimikud igas formaadis ja värvitoonis — ootamatult tekkinud määratu arhiiv, mis oli üle öö omandanud sajanditevanuse ürikute hoidla mõõtmed.

«Mis see tähendab?» küsis jahmunud minister.

«Need on tõendid Pyrot' vastu,» kostis kindral Panther patriootilise rahuldustundega. «Meil polnud neid, kui me ta süüdi mõistsime. Vahepeal oleme selle puudujäägi tublisti tasa teinud.»

Uks oli pärani. Greatauk nägi, kuidas trepikojast sisse vooris pikk rodu pakikandjaid, kes asetasid oma rasked paberikoormad saali maha. Ta märkas tõstukit, mis toimikute raskuse all ägades aeglaselt ülespoole kerkis.

«Ja mis see siis on?» küsis ta.

«Meile saabuvad uued tõendid Pyrot' vastu. Nõudsin neid kõigist Pingviinia kantonitest, kõigist staapidest ja

160

kõigist Euroopa õukondadest. Tellisin neid kõigist Ameerika ja Austraalia linnadest ning kõigist Aafrika asundustest. Ootan saadetist Bremenist ja laevalaadungit Melbourne'ist.»

Ja Panther pööras kindrali poole kangelase rahuliku ja särava pilgu. Kuid Greatauk, monokkel silmas, vaatas seda hirmuäratavat paberilasu pigem rahutuse kui rahul-dustundega.

«See kõik on väga hea,» ütles ta, «see on väga hea. Aga ma kardan, et me röövime Pyrot' afäärilt tema kauni lihtsuse. Ta oli puhas nagu mäekristall, tema väärtus oli tema läbipaistvuses. Asjata oli temas otsida kas või luubiga mõnd pragu või vagu, plekki voi kõige väiksematki puudust. Minu käest tulles oli ta klaar nagu hommik, ta oli päevaselgus ise. Ma annan teile pärli ja teie teete sellest mäe. Ausalt öeldes, ma kardan, et soovides teha liiga hästi, toimisite te hoopis halvasti. Toendid! On muidugi hea, kui on olemas tõendid, aga võib-olla on parem, kui neid pole. Ma ütlesin teile juba, Panther: on ainult üks ümberlükkamatu tõend — süüdlase (või, minugipärast, süütu) ülestunnistus. Sellisena, nagu mina ta üles ehitasin, seisis Pyrot' afäär kõrgemal igasugusest kriitikast. Temast ei saanud üheski asjas kinni haarata. Ta trotsis kallaletunge, ta oli haavamatu, sest ta oli nähtamatu. Nüüd pakub ta vaidlushimulistele lõpmatult kõneainet. Soovitan teile, Panther, kasutada oma toimikuid tagasihoidlikult. Oleksin teile eriti tänulik, kui oleksite oma avaldustega ajakirjanikele ettevaatlik. Te kõnelete hästi, kuid kõnelete liiga palju, öelge mulle, Panther, kas nende tõendite hulgas on võltsituid?»

Panther naeratas:

«Mõningaid neist on kohandatud.»

«Just seda ma tahtsingi öelda. Mõningaid neist on kohandatud, — seda parem. Just need on head. Võltsitud tõendid on üldiselt rohkem väärt kui õiged, esiteks sellepärast, et nad on koostatud ettekavatsetult, asja huvides, tellitud mõõdu järgi, ja kuna nad on lõppude lõpuks täpsed ja veatud. Neid tuleb eelistada ka seetõttu, et nad kannavad inimvaimu ideaalsesse maailma ja viivad ta kõrvale reaalsusest, millel siin maailmas on õnnetuseks alati mingi halb kõrvalmaik... Ja siiski, Panther, mulle

161

oleks ehk meelepärasem, kui meil poleks üldse mingeid tõendeid.»

Antipirotiinide Liidu esimeseks sammuks oli nõuda valitsuselt, et seitsesada Pyrofd ja nende kaasosalised antaks viivitamatult Ülemkohtu kätte kui süüdlased riigi-reetmises. Vürst des Boscenos, kellele oli ülesandeks tehtud Liidu nimel esineda, ilmus ministrite nõukogu ette, mis oli tema vastuvõtmiseks kokku tulnud, ja väljendas soovi, et valitsuse valvsus ja meelekindlus püsiks olukorra kõrgusel. Ta surus kõigil ministritel kätt ja sosistas kindral Greataukist möödudes talle kõrva:

«Lase edasi, vana kärnkonn, või ma avaldan Maloury toimiku!»

Mõni päev hiljem kiitsid parlamendi mõlemad kojad üksmeelselt heaks valitsuse poolt esitatud seaduseelnõu, millega Antipirotiinide Liit tunnistati riiklikult vajalikuks organisatsiooniks.

Otsekohe saatis liit Delfiiniasse Chitterlingsi lossi, kus Crucho sõi maapagulase mõru leiba, delegatsiooni, kelle ülesandeks oli kinnitada printsile Antipirotiinide Liidu liikmete armastust ja ustavust.

Ometi kasvas pirotiinide arv, mis tõusis nüüd juba kümnele tuhandele. Neil olid bulvaritel omad kohvikud. Patriootidel olid jälle omad, rikkamad ja suuremad. Igal õhtul lendasid ühelt terassilt teisele õllekannud, alustassid, tikutoosihoidjad, karahvinid, toolid ja lauad, peeglid prahvatasid kildudeks. Löömingut varjav pimedus

tasandas arvulise ebavõrdsuse ja politseisalgad lõpetasid võitluse, tallates mõlema leeri võitlejaid ükskõikselt oma rautatud taldade alla.

Ühel sellisel üleval ööl, kui vürst des Boscenos väljus koos mõne patrioodiga parajasti moes olevast kabareest, näitas härra de la Trumelle talle väikest habemikku näpitsprillidega ja ilma kübarata meest, kelle kuuel oli üksainus varrukas ja kes end vaevaliselt mööda prahti täiskülvatud kõnniteed edasi vedas.

«Vaadake,» ütles ta, «see on Colomban!»

Vürst oli tugev ja samal ajal heasüdamlik; ta oli täis leebust. Ent Colombani nime kuuldes tõusis talle veri pähe. Ta kargas väikese näpitsprillidega mehe kallale ja paiskas ta pikali rusikahoobiga nina pihta.

162

Nüüd märkas härra de la Trumelle, et juhuslikust sarnasusest eksiteele viiduna oli ta Colombani ära vahetanud endise advokaadi, Antipirotiinide Liidu sekretäri ning tulise ja õilsa patrioodi härra Bazile'iga. Vürst des Boscenos'l oli vanaaegse kangelase hing, mis kunagi ei paindu. Kuid ta oskas oma viga tunnistada.

«Härra Bazile,» ütles ta kübarat kergitades, «ma riivasin teie nägu, aga te vabandate, mõistate ja tänate mind — mis ma räägin! — te kiidate, ülistate ja õnnit-lete mind, kui saate teada selle teo põhjuse. Ma pidasin teid Colombaniks.»

Tupsutades taskurätikuga verd jooksvat nina ja kohendades katkirebitud käise küünarnukki, ütles härra Bazile kuivalt:

«Ei, mu härra, ma ei õnnitle teid, ma ei ülista teid, ma ei kiida teid, ma ei täna teid, sest teie tegu oli vähemalt üleliigne, ma ütleksin isegi, et see oli juba ülepakkumine. Tänase õhtu jooksul on mind juba kolm korda Colombaniks peetud ja mind on küllaldasel määral koheldud nii, nagu ta seda väärib. Tema pähe lõid patrioodid mul ribikondid sisse ja neerud lahti, ning ma usun, mu härra, et sellest piisab.»

Vaevalt jõudis ta selle kõne lõpetada, kui pirotiinid suures salgas kohale jõudsid. Omakorda petlikust sarnasusest eksitusse viiduna arvasid nad, et patrioodid peksavad Colombani. Tina täis valatud keppide ja härja-kõõlustest nuutidega hoope jagades kargasid nad vürst des Boscenos' ja tema kaaslaste kallale, jätsid need poolsurnult väljakule lamama, haarasid advokaat Bazi-le'i oma õlgadele ja kandsid teda ta vihastest protestidest hoolimata võidukäigus mööda bulvareid, karjudes: «Elagu Colomban! Elagu Pyrot!» seni kui jälitama sööstnud politseisalk neid ründas, nad maha paiskas ja toorelt jaoskonda vedas, kus advokaat Bazile'i sõtkuti Colombani pähe arvutute naeltega rautatud paksude taldade all.

163

VII PEATÜKK BIDAULT-COQUILL JA MANIFLORE. SOTSIALISTID

Sel ajal kui Alcas puhusid viha ja raevu tuuled, istus vanas Drakoniidide ajast pärinevas tuletõrjetornis maailma kõige vaesem ja kõige õnnelikum astronoom Eugène Bidault-Coquille, uuris viletsa pikksilma abil lendtähti ja jäädvustas neid armetutele fotoplaatidele. Tema geenius tegi tasa instrumentide poolt põhjustatud vead ja tema armastus teaduse vastu pääses võidule logisevate seadmete üle. Raugematu innuga uuris ta aeroüite, me-teoriite ja boliite, iga kuumavat prügikest, iga hõõguvat tolmutera, mis imetlusväärse kiirusega läbi Maa atmos-fäärijendavad. Tasuks unetute ööde eest oli talle publiku ükskõiksus, riigi tänamatus ja teaduslike ühingute hukka-mõist. Ta kadus taevaruumi avarustesse ega teadnud midagi Maakera pinnal juhtuvaist õnnetustest. Ta ei lugenud iialgi ajalehti ja kui ta novembrikuu asteroidide kallal juureldes linnas kondis, leidis ta ennast rohkem kui üks kord mõnest pargitiigist või autobussi rataste alt.

Ta oli kõrget kasvu ja täis kõrgeid mõtteid ning suhtus iseendasse ja oma ligimestesse aupaklikkusega, mille väljenduseks oli jahe viisakus ning väga õhuke must pikk-kuub ja silinder, mis tegid ta veelgi kõhnemaks ja ülemaisemaks. Ta einetas

väikeses restoranis, mille kõik asjalikumad külastajad olid ammugi hüljanud ja kus ainuüksi tema salvrätt tühjal riiulil puuvõrus puhkas. Selles urkas sattus talle ühel õhtul kätte Colombani märgukiri Pyrot' kaitseks. Ta luges seda, purustades ussi-tanud pähkleid, ning äkki haaras teda imetlev uhm, õudus ja kaastunne, ta unustas langevad meteoorid ja tähesajud ning nägi vaid süütut, kes istub tuule käes kõikuvas puuris, mille varbadel kükitavad varesed.

Ta ei vabanenud enam sellest kujutlusest. Ta oli juba nädal aega lakkamatult mõtelnud süüdimõistetud süütule, kui ta kord oma trahterist väljudes märkas suurt hulka kodanikke, kes suundusid ühte kõrtsi, kus toimus avalik koosolek. Ta astus sisse. See oli vaidluskoosolek:

164

suitsuses ruumis möirati, sõimeldi, kakeldi. Pirotiinid ja antipirotiinid kõnelesid vaheldumisi kiiduhüüete ja teotuste saatel. Kohalolijaid tiivustas ähmane ja segane vaimustus. Tagasihoidliku ja erakliku inimese julgusega hüppas Bidault-Coquille poodiumile ja kõneles kolmveerand tundi. Ta rääkis väga kiiresti ja plaanitult, kuid ägedalt ja matemaatiku müstilise veenvusega. Talle avaldati kiitust. Kui ta poodiumilt alla astus, tormas tema juurde suurt kasvu ebamäärases eas naine üleni punases rüüs, tohutu suurel kübaral heroilised suled, suudles teda ühtaegu kuumalt ja pühalikult ning ütles talle: «Te olete ilus!»

Oma lihtsameelsuses uskus õpetlane, et selles peab olema terake tõtt.

Naine kuulutas talle, et Pyrot' kaitsmine ja Colombani kultus on tema elu ainuke mote. Bidault-Coquille leidis ta olevat üleva ja kauni. See oli Maniflore, unustatud ja erru läinud vaene vana kokott, kellest nüüd äkki oli saanud suur kodanik.

Naine ei lahkunud temast enam. Koos veetsid nad kordumatuid tunde kohvikutes ning möbleeritud tubades, toimetuseruumides, koosoleku- ja loengusaalides. Bidault-Coquille oti idealist ja uskus kindlalt, et Maniflore on jumalik, kuigi viimane andis talle küllalt võimalusi märgata, et tal pole enam üheski kohas mingit võlu. Kadunud ilust oli talle jäänud ainult kindel usk oma meeldivusse ja kõrk veendumus, et ta on õigustatud nõudma austusavaldus!. Kuid tuleb siiski tunnistada, et Pyrot' afäär, mis oli nii imederohke, andis Mani-flore'ile teatud kodanikuväärikuse ja tegi temast rahva-koosolekuil õigluse ja tõe ülla sümboli.

Kuid Maniflore ja Bidault-Coquille ei andnud ühelegi antipirotiinile, ühelegi Greatauki pooldajale, ühelegi mõõga sõbrale vähimatki tõuget irooniaks ja lõbususeks. Oma vihas olid jumalad neilt inimestelt ära võtnud naeratuse kalli anni. Tõsiselt süüdistasid nad kurtisaani ja astronoomi spionaažis, reetmises ja vandenõus isamaa vastu. Bidault-Coquille ja Maniflore kasvasid nende sõimu, solvangute ja laimu valingu all silmanähtavalt.

Pingviinia oli juba pikkade kuude kestel jaotatud kahte leeri, ja esimesel pilgul tundub imelikuna, et sotsialistid

165

polnud selles asjas veel seisukohta võtnud. Nende ridadesse kuulusid peaaegu kõik kehalise töö tegijad kogu maal — killustunud, ebamäärane, maha rõhutud, murtud, ent kohutav jõud. Pyrof afäär pani nende kõrgemad juhid erakordsesse kimbatusse. Neile oli ühtviisi vastumeelne asuda nii finantsistide kui ka sõjaväelaste poolele. Nad pidasid suuri ja väikesi juute oma lepitamatuiks vastasteks. Nende põhimõtted polnud mängus, nende huvid polnud selle afääriga seotud. Siiski tundis enamik neist, et on väga raske jääda kõrvale võitlusest, millesse Pingviinia oli ülepeakaela viskunud.

Tähtsamad sotsialistid tulid Püha Maeli Kuradisaba tänavale oma liidu peakorterisse kokku, et läbi arutada tegevusjoon kujunenud olukorras ja tulevikus võimalike sündmuste puhuks.

Esimesena võttis sõna seltsimees Phcenix:

«On toime pandud kuritegu, kõige jõledam ja alatum kuritegu, kohtulik kuritegu. Oma kõrgemate ülemuste sunnil või nende poolt eksiteele viiduna määrasid sõja-tribunali liikmed süütule alandava ja julma karistuse. Ärge öelge, et ohver pole pärit meie hulgast, et ta kuulub kihti, kes on ja jääb meie vaenlaseks. Meie partei on sotsiaalse õigluse partei. Pole olemas ebaõiglust, mille suhtes ta oleks ükskõikne.

Milline häbi, et me jätsime radikaal Kerdanic'i, kodanlase Colombani ja mõnede mõõdukate vabariiklaste hooleks pidada üksinda võitlust mõõga kuritegude vastu. Kuigi ohver ei kuulu meie hulka, on tema timukad ka meie vendade timukad, ja enne kui Greatauk andis hoobi sõjaväelasele, laskis ta tulistada meie streikivaid seltsimehi.

Seltsimehed, suurte vaimsete, moraalsete ja materiaalsete pingutuste hinnaga kisume meie Pyrot' piinajate käest. Sooritades selle ülla teo, ei eksi me kõrvale vabastavast ja revolutsioonilisest ülesandest, mille me oleme endale võtnud, sest Pyrot on saanud rõhutute sümboliks ja üks sotsiaalne ülekohus on seotud teisega. Hävitades ühe, kõigutame kõiki teisi.»

Kui Phoenix oli lõpetanud, kõneles seltsimees Sapor järgmist:

«Teile antakse nõu loobuda oma eesmärgist, et võtta

endale ülesanne, millega teil pole mingit pistmist. Milleks segada end kähmlusse, kus te kummalgi poolel leiate paratamatult ainult sünnipäraseid ja lepitamatuid vaenlasi? Kas finantsistid on vähem vihkamisväärsed kui sõjaväelased? Kelle raha te kavatsete päästa — pangahärrade või revanšistide rämpsu kukrut? Milline alp ja kuritegelik suuremeelsus sunnib teid appi tormama seitsmesajale Pyrofle, kellega te sotsiaalses sõjas alatasa rind rinna vastu satute?

Teile tehakse ettepanek hakata politseinikeks oma vaenlaste juures ja seada nende hulgas jalule kord, rnida nende kuriteod on kõigutanud. Nii kaugele minev suuremeelsus nõuab teist nime.

Seltsimehed, on teatud staadium, kus alatus saab ühiskonnale saatuslikuks. Pingviinia kodanlus lämbub oma alatuses ja teid palutakse teda päästa, anda talle uuesti värsket õhku. See on lausa pilkamine!

Laseme tal kärvata ja vaatame tülgastuse ning rõõmuga tema viimseid krampe, kahetsedes ainult, et ta nii sügavalt mädandas maapinna, millel seisis tema hoone, nii et me uue ühiskonna alusmüüri rajamisel leiame sealt vaid katkuhõngulist pori.»

Kui Sapor oli lõpetanud, pidas seltsimees Lapersonne järgmise lühida kõne:

«Phoenix kutsub neid Pyrofle appi minema põhjusel, et Pyrot on süütu. Mulle tundub, et see on üsna vilets põhjus. Kui Pvrot ongi süütu, siis on ta käitunud nagu õige sõjaväelane ja on alati täitnud hoolikalt oma kohust, mis seisneb peamiselt rahva pihta tulistamises. See pole põhjus, miks rahvas peaks kõiki ohte trotsides teda kaitsma asuma. Kui tõestataks, et Pyrot on süüdi ja et ta on varastanud sõjaväe heinu, siis astuksin ma tema eest välja.»

Seejärel võttis sõna seltsimees Larrivee: «Ma ei ole ühel arvamusel oma sõbra Phoenixiga. Ma pole ühel arvamusel ka oma sõbra Saporiga. Arvan, et partei ei tohi end siduda mingi asjaga, niipea kui meile öeldakse, et see asi on õige. Kardan, et siin on tegemist kardetava sõnadevassinguga ja ohtliku kahemõttelisusega. Sest sotsiaalne õiglus pole seesama, mis revolutsiooniline õiglus. Nad mõlemad on püsivas vastuolus.

Teenida ühte, see tähendab võidelda teise vastu. Mis minusse puutub, siis olen oma valiku teinud. Olen revolut sioonilise õigluse poolt ja sotsiaalse õigluse vastu. Ja ometi mõistan ma käesoleval juhul eemalehoidumis hukka. Tahan öelda, et kui lahke saatus pakub teile niisugust võimalust nagu see, siis peab olema loll, et sed mitte kasutada.

Mõelge vaid! Meil on võimalus anda militarismil hirmus, võib-olla isegi surmav hoop. Ja teie arvate peaksin ma istuma käed rüpes. Ma kinnitan teile, seltsimehed, et ma pole fakiir ega ole kunagi ühe mütsi all fakiiridega. Kui siin leidub fakiire, siis ei

maksa nei minu seltskonda arvestada. Omaenda naba vahtimine on kasutu poliitika, millest ma otsustavalt loobun.

Niisugune partei, nagu meie oma, peab endast vahet pidamatult märku andma, ta peab tõestama oma elu õigust lakkamatu aktiivsusega. Segame vahele Pyrot afääri, kuid meie vahelesegamine olgu revolutsiooniline. Tarvitame vägivalda ... Kas arvate tõesti, et vägivalla tarvitamine on vananenud võte, mis on ammugi ajast j arust ning tuleb heita kolikambrisse koos postitõldade, käsitrükipressi ja optilise telegraafiga? Te eksite. Täna, nagu eilegi, ei saavuta me ilma vägivallata midagi. Se on ainuke tõhus vahend, tuleb vaid osata teda kasutada. Kuidas meil tuleks toimida? Ütlen seda teile: meil tuleks valitsevad kihid üksteise kallale ässitada, tõugata armee võitlusse rahandusega, valitsus kohtuga, aadel ja vai-mulikkond juutidega, viia nad, kui võimalik, üksteise hävitamiseni. Sel kombel külvaksime segadust, mis nõrgestab valitsusi, nagu palavik kurnab haigeid.

Kui Pyrot' afääri õigesti kasutada, kiirendaksime kümne aasta võrra sotsialistliku partei kasvu ja proletariaadi vabanemist desarmeerimise, üldstreigi ja revolutsiooni teel.»

Kui partei juhid olid niiviisi avaldanud igaüks erinevat arvamust, jätkus vaidlus raugematu ägedusega. Nagu see niisugusel puhul alati juhtub, tulid kõnelejad välja jälle nendesamade argumentidega, millega nad olid juba üles astunud, esitades neid vähema loogika ja mõõdukusega kui esimesel korral. Vaieldi kaua ja keegi ei muutnud oma arvamust. Ent lõppkokkuvõttes taandusid

kõik need arvamused kahele seisukohale — esimene oli Sapori ja Lapersonne'i oma, mis soovitas kõrvale jääda, ja teine Phoenixi ja Larrivee oma, mis nõudis vaheleastumist. Kuid needki kaks vastandlikku seisukohta sulasid kokku ühiseks vihaks sõjaväejuhtide ja nende õigusemõistmise vastu ning ühiseks usuks Pyrot' süütusse. Avalik arvamus ei eksinud seega sugugi, lugedes kõiki sotsialistlikke liidreid kõige kardetavamaiks pirotiinideks.

Mis puutub rahvamassidesse, kelle nimel nad kõnelesid ja keda nad esindasid, sedavõrd kui sõna võib esindada väljendamatut, mis puutub lõpuks proletaarlas-tesse, kelle mõtteid on raske tundma õppida ja kes ennast isegi ei tunne, siis näib, et Pyrot' afäär ei huvitanud neid. See oli nende jaoks liiga kirjanduslik, liiga klassikaline, suurkodanluse ja finantsoligarhia stiilis, mis neile raasugi ei meeldinud.

VIII PEATÜKK COLOMBANI PROTSESS

Kui algas Colombani protsess, oli pirotiinide arv pisut üle kolmekümne tuhande, kuid neid leidus kõikjal, isegi preestrite ja sõjaväelaste hulgas. Kõige rohkem kahju tekitas neile suurte juutide poolehoid. Seevastu aga andis nende väike arv neile väärtuslikke eeliseid. Esiteks oli nende ridades vähem lollpäid kui nende vastaste hulgas, kus neid oli ülikülluses. Ja kuna pirotiinid moodustasid vaid tühise vähemuse, siis leppisid nad kergesti kokku, tegutsesid üksmeelselt, ei killustanud oma jõude ega vedanud vägikaigast. Igaüks mõistis vajadust anda oma parim ja käitus väärikalt, teades, et teda eriti tähele pannakse. Ja lõpuks oli neil kõigiti põhjust uskuda, et võidetakse uusi poolehoidjaid, kuna nende vastaste leer, kuhu algul kuulusid laiad hulgad, võis ainult kahaneda.

Kui Colomban avalikul istungil kohtunike ette toodi, märkas ta otsekohe, et kohtunikud pole uudishimulikud. Niipea kui ta avas suu, käskis eesistuja teda kõrgemate

riigihuvide nimel vaikida. Samal põhjusel — mis on kõige vastuvaieldamatum põhjus — ei kuulatud üle ka kaitse tunnistajaid. Kindralstaabi ülem kindral Panthe

ilmus tunnistajate pinki paraadmundris, kandes rinna kõiki oma ordeneid. Ta tunnistas järgmist:

«Alatu Colomban väidab, et meil polevat tõendei Pyrot' vastu. Ta valetab, meil on need olemas. Mul o arhiivides seitsesada kolmkümmend kaks ruumimeetri dokumente, igas meetris viissada kilo, seega kokku kolm sada kuuskümmend kuus tuhat kilo.»

Siis andis see kõrgem ohvitser suure elegantsi ja ker gusega ülevaate neist tõendeist.

«Neid on iga karva ja värvitooni,» ütles ta kokku võt tes. «Neid on igas formaadis — oktaavis, suures foolios väikeses foolios, postfoolios, suures kvardis, väikese kvardis jne. Kõige pisem on väiksem kui üks ruutmiili meeter, kõige suurem on 70 meetrit pikk ja 0,90 meetri lai.»

Selle avalduse puhul värises kuulajaskond õudusest. Seejärel esitas oma tunnistuse Greatauk. Ta oli liht sam ja võib-olla ehk suursugusem, kandis halli kuu! ning hoidis käsi selja taga.

«Ma jätan härra Colombani hooleks,» ütles ta rahu likult ja häält kõrgendamata, «anda vastust teo eest, mis viis meie maa hukatuse äärele. Pyrot' afäär on salajan ja peab jääma salajaseks. Kui saladus tuleb avalikuks, tabavad Pingviiniat otsekohe kõige koledamad sõjad röövretked, rüüstamised, tulekahjud, tapatalgud ja tau did. Ma loeksin end süüdlaseks kodumaa reetmises, kui ütleksin sõnagi rohkem.»

Mitmed oma poliitiliste kogemuste poolest tuntud isikud, sealhulgas ka härra Bigourd, jõudsid otsusele, et sõjaministri tunnistus oli osavam ja mõjukam kui tema staabiülema oma.

Suurt mõju avaldas kolonel Boisjoli tunnistus:

«Kord ühel vastuvõtul sõjaministeeriumis,» ütles see ohvitser, «usaldas mulle naabersuurriigi sõjaväeline atašee, et külastades oma majesteedi hobusetalle, oli ta imetlenud pehmet ja aromaatset heina, mis oli kõige kaunimat rohelist värvi, ilusaim, mida ta kunagi oli näinud. «Kust see pärit oli?» küsisin ma temalt. Ta ei vastanud,

170

kuid heina päritolu suhtes ei jäänud mul enam kahtlust. See oli hein, mille varastas Pyrot. Need omadused — roheline värvitoon, pehmus ja aroom on meie rahvusliku heina tunnuseks. Naaberriigi hein on hall ja rabe, ta kõliseb vikati all ja on kopitanud lõhnaga. Igaüks võib järeldusi teha.»

Kolonelleitnant Hastaing ütles tunnistajate pingist sõimuhüüete saatel, et tema arvates ei ole Pyrot süüdi. Otsemaid võtsid sandarmid ta kinni ja heitsid pimedasse vangikongi, mis oli täis rästikuid, kärnkonni ja klaasikilde, kus ta jäi kurdiks nii lubadustele kui ka ähvardustele.

«Krahv Pierre Maubec de la Dentdulynx!» hüüdis kohtuteener.

Tekkis sügav vaikus ja tunnistajate pingi poole sammus suursugune ja narmendav aadlik, kelle vurrud vahtisid ähvardavalt taeva poole ja roostekarva silmad pildusid sädemeid.

Ta astus Colombani juurde ja ütles, heites talle pilgu täis sõnul väljendamatut põlgust: «Siin on mu tunnistus: käi sitale!» Nende sõnade peale puhkes saalis tormiline aplaus ja kõik kargasid püsti, vallatud vaimustusehoost, mis joovastab südameid ja tiivustab hingi erakordsetele tegudele. Ilma et ta oleks lisanud ainustki sõna, väljus krahv Maubec de la Dentdulynx kohtusaalist.

Rongkäigus tema järel lahkusid kohtusaalist kõik kohalviibijad. Põlvitades krahvi jalge ees, hoidis vürstinna des Boscenos meeletult tema kintsude ümbert kinni. Tema aga sammus külmana ja süngena taskurättide ja lillede vihma all. Vikontess Olive'i, kes oli klammerdunud tema kaela ümber, ei suudetudki lahti kiskuda ja rahulik kangelane viis ta oma rinnal lipendavana minema, otsekui mingi kerge särbi.

Kui kohtuistung, mis vahepeal oli tulnud katkestada, uuesti algas, kutsus eesistuja välja eksperdid.

Kuulus käekirjaekspert Vermillard esitas oma uurimiste tulemused:

«Olles tähelepanelikult uurinud Pyrot' korteris konfiskeeritud pabereid,» ütles ta, «ja eriti tema väljaminekute raamatuid ja pesupesemise kulutuste vihke, leidsin, et

171

labase väliskuju all peitub lahendamatu salakiri, mille võtme ma siiski avastasin. Igast reast ilmneb siin reeturi alatus. Sõnad «Kolm kannu õlut ja kakskümmen franki Adele'ile» tähendavad: «Müüsin ühele naaberriigile kolmkümmend tuhat palli heinu.» Nende dokumentid põhjal õnnestus mul kindlaks teha isegi selle ohvitseri poolt mahamüüdud heinte koostise: sõnad «särk, vest, aluspüksid, taskurätikud, kraed, aperitiiv, tubakas, sigarid» tähendavad tegelikult «ristikhein, nurmik, lutser ogaputk, kaer, raihein, maarjahein, timut». Ja need on just samad aromaatsed taimed, millest koosnes krahv Maubec'i poolt Pingviinia ratsaväe jaoks varutud lõh nav hein. Nii kirjeldas Pyrot oma kuritegusid keeles mida ta uskus olevat täiesti dešifreerimatu. Meid paneb imestama niisugune salakavalus ühelt poolt ja selline lihtsameelsus teiselt poolt.»

Colomban tunnistati süüdi ja pehmendavate asja olude puudumisel mõisteti talle kõrgeim karistusmäär Kohtunikud kirjutasid otsekohe otsuse täideviimise taot lusele alla.

Kohtukoja esisel väljakul, jõe kaldal, mis oli näinud ülevat kaheteistkümne sajandi pikkust ajalugu, ootas viiskümmend tuhat inimest kärarikkalt protsessi lõpptulemusi. Seal sagis Antipirotiinide Liidu juhtivaid tegelasi, kelle hulgas võis märgata vürst des Boscenos'd, krahv Clenad, vikont Olive'i, härra de la Trumelle'i; seal tunglesid auväärt isa Agaric ja Püha Maeli kooli õpetajad koos kõigi oma õpilastega; seal seisid munk Douillard ja generalissimus Caraguel, kes teineteise ümbert kinni hoides moodustasid üleva grupi, ja üle Vana silla jooksid kohale turu- ja pesunaised, käes küpsetusvardad, kühvlid, tangid, pesukurikad ja seebikivi-katlad. Pronksukse ette trepiastmetele olid kogunenud kõik Alcas leiduvad Pyrot' kaitsjad — professorid, publitsistid, töölised, kellest ühed olid konservatiivid, teised radikaalid või revolutsionäärid, ning lohakast riietusest ja metsikust ilmest võis ära tunda seltsimees Phoenixi, Larriveed, Lapersonne'i, Dagoberfi ja Varambille'd.

Bidault-Coquille, kes kandis kitsast musta kuube ja pidulikku peakatet, tõi Pyrot' ja kolonel Hastaing’i kaitseks välja oma tundelise matemaatika. Kõige kõrgemal

172

trepiastmel säras naeratav ja hirmuäratav Maniflore, kes ihaldas ära teenida ülevat monumenti, nagu Leaena, või ajaloolaste kiitust, nagu Epicharis.

Seitsesada Pyrofd, kes olid end maskeerinud limo-naadikauplejaiks, ajalehemüüjaiks, konidekorjajaiks ja antipirotiinideks, luusisid ümber suure hoone.

Kui Colomban nähtavale ilmus, tõusis selline kisa, et vappus ohk ja vesi, linnud kukkusid puudelt ning kalad kerkisid jõe pinnale, kõhud ülespidi. Kõikjal möirati:

«Vette Colomban! Vette, vette!»

Siit ja sealt kostis hüüdeid:

«Tõde ja õigust!»

Üks hääl kisendas koguni:

«Maha armee!»

Selle märguande peale puhkes hirmus kähmlus. Võitlejaid langes tuhandete kaupa maha ning nende kehadest tekkisid möirgavad ja liikuvad kuhilad, mille harjal üha uued vastased üksteisel kõrist kinni haarasid. Kahvatud sassis juustega naised tormasid hambaid kiristades ja hullumeelselt küünistades vaese mehe kallale niisuguse kihuga, et otse siinsamas päise päeva ajal avalikul väljakul tekkis nende nägudele niisugune võluv ilme, mida seal seni oli võidud tabada ainult eesriiete varjus patjade vahel. Juba haarasid nad Colombani, olles valmis teda hammastega närima, ära kägistama, neljaks kiskuma, lõhki tõmbama ja siis tema tükkide pärast omavahel kisklema, kui äkki

Maniflore, suur ja üllas oma punases tuunikas, kerkis äraseletatud näoga nii kohutavana nende fuuriate ette, et need kabuhirmus taganesid.

Näis, et Colomban on päästetud. Tema pooldajatel õnnestus talle rajada tee üle Kohtukoja väljaku ja upitada ta üüritõlda, mis ootas Vana silla otsa juures. Hobune tormas juba kiires traavis minema, kuid vürst des Boscenos, krahv Clena ja härra de la Trumelle lõid kutsari pukist maha. Siis sundisid nad looma taganema, nii et sõiduk veeres tagurpidi silla rinnatiseni, ja tõukasid selle siis märatseva rahvahulga kiiduavalduste saatel jõkke. Selge ja valju sulpsatusega paiskus üles veesammas ja siis polnud enam näha muud kui kerget veekeerist jõe sillerdaval pinnal.

173

Peaaegu samal hetkel lennutasid seltsimehed Dagobert ja Varambille vürst des Boscénos' seitsmesaja maskeeritud Pyrot' kaasabil pea ees ühte pesunaiste lotja, kus ta haletsusväärsel viisil maandus.

Selge öö laskus Kohtukoja väljakule ja valas hirmsatele Jaanustele, mis teda katsid, vaikust ja rahu. Kuid kolm kilomeetrit allavoolu kükitas Colomban üleni tilku-des ühe silla all vana vigase hobuse kõrval ja mõtles masside rumalusele ning ebaõiglusele.

«Afäär on veelgi rängem, kui ma arvasin,» ütles ta endale. «Näen ette uusi raskusi.»

Ta tõusis ja astus õnnetu looma juurde.

«Mis oled sina neile teinud, vaene sõber?» sõnas ta. «Minu pärast kohtlesid nad sind nii julmalt.»

Ta kaelustas õnnetut looma ja suudles valget lauku ta otsaesisel. Siis võttis ta valjastest kinni ja lonkas teist lombakat talutades läbi linna koju, kus uni sundis teda inimesi unustama.

IX PEATÜKK ISA DOUILLARD

Kõigi usklike ühise isa nõuandel otsustasid Pingviinia piiskopid, kanoonikud, külavaimulikud, vikaarid, abbéd ja kloostrivanemad oma lõpmatus helduses pidada Alca katedraalis piduliku jumalateenistuse, kus taheti paluda halastavat jumalat, et ta võtaks teha lõppu segadustele, mis lõhestasid üht kristliku maailma kõige õilsamat maad, ja annaks pattu kahetsevale Pingviiniale andeks tema kuriteod jumala ja usu teenrite vastu.

Tseremoonia leidis aset viieteistkümnendal juunil! Aupingis istus generalissimus Caraguel oma staabi keskel. Kohal oli arvukas ja hiilgav publik. Härra Bigourd'î väljenduse kohaselt oli see ühtaegu mass ja eliit. Esireas võis tähele panna prints Crucho ülemkammerhärrat de la Berthoseille'd. Kantsli lähedal, kuhu pidi ilmuma auväärt isa Douillard püha Franciscuse ordust, seisid õilsais poosides, käed risti jalutuskepi nupul, Antipirotiinide Liidu juhtivad tegelased — vikont Olive, härra de la Trumelle, krahv Cléna, hertsog d'Ampoule, vürst

174

des Boscenos. Isa Agaric seisis apsiidis koos Püha Maeli kooli õpetajate ja õpilastega. Vormiriietuses ohvitseridele ja sõduritele oli määratud parempoolne löõv ja ristlööv kui auväärsem pool, sest risul hinge heites langetas Kristus oma pea paremale õlale. Aristokraatia daamid, nende hulgas krahvinna Clena, vikontess Olive ja vürstinna des Boscenos, asusid kooripealsel. Tohutu suures kesklöövis ja kirikuesisel tungles kakskümmend tuhat munka igasugustest ordudest ja kolmkümmend tuhat ilmalikku.

Pärast palveteenistust astus kantslisse auväärt isa Douillard. Jutluse pidamine oli algul usaldatud auväärt isa AgaricMle, kuid siis leiti, et vaatamata kõigile teenetele pole ta usuvaimustuse ja õpetatuse poolest olukorra kõrgusel, ning valiti tema asemele kõneosav kaputsiin-lane, kes juba kuus kuud pidas kasarmutes jutlusi võimu-vastaste ja jumala vaenlaste vastu.

Võttes pühakirjast aluseks Deposuit potentes de sede, näitas auväärt isa Douillard, et igasugune maine võim tuleb jumalast ja jõuab temasse tagasi ning et see hukutab ja

hävitab enese, kes pöördub kõrvale Ilmeksimatu poolt juhatatud teelt ja tema poolt määratud eesmärgist.

Rakendades neid pühi reegleid Pingviinia valitsuse kohta, joonistas ta kohutava pildi õnnetustest, mida selle maa isandad polnud suutnud ei ette näha ega ära hoida.

«Mu vennad,» ütles ta, «te tunnete liigagi hästi selle ülisuure viletsuse ja häbi esimest põhjustajat. See on koletis, kelle nimi kuulutab ette tema saatust, sest see tuleb kreekakeelsest sõnast pyros, mis tähendab tuld. Jumalik tarkus, kes mõnikord on filoloog, tahab meid selle etümoloogia läbi hoiatada, et üks juut süütab tulekahju maal, mis on talle peavarju andnud.»

Ta näitas, kuidas isamaad kiusavad taga kiriku taga-kiusajad, ja kisendas hingehädas:

«Oo valu! Oo õndsus! Mind löövad risti need, kes lõid risti minu issanda!»

Neid sõnu kuuldes haaras kuulajaid äge värin.

Võimas oraator õhutas veelgi suuremat viha, tuletades meelde ülbet Colombani, kes roimadest mustana heideti jõkke, mille veest ei jätku tema puhtaks pesemiseks. Ta korjas kokku kõik Pingviiniat tabanud alandused ja

ohud, et nende üle vabariigi presidendi ja peaministri vastu kaebust tõsta.

«See minister,» ütles ta, «näitas üles häbiväärset argust, et ta ei hukanud seitsetsada Pyrofd koos kõigi nende liitlaste ja pooldajatega, nagu Saul hukkas vilistid Gabaoni juures; ta pole väärt seda võimu, mille jumal on tema kätte andnud, ja tulevikus võib ja peab iga aus kodanik tema põlastusväärsele valitsusele vastu hakkama. Taevas vaatab hea pilguga tema solvajate peale. Deposuit potentes de sede. Jumal kukutab arad juhid ja seab nende asemele tugevad mehed, kes teda taga nõuavad. Ma kuulutan teile, mu härrad, ma kuulutan teile, ohvitserid, allohvitserid ja sõdurid, kes te mind kuulate, ma kuulutan teile, Pingviinia sõjavägede generalissimus, tund on tulnud! Kui teie ei võta kuulda jumala käske, kui teie ei kukuta tema nimel väärituid valitsejaid, kui teie ei loo Pingviinias usklikku ja tugevat valitsust, siis jumal ei jäta seepärast veel hävita-mata seda, keda ta on hukka mõistnud, ei jäta seepärast veel päästmata oma rahvast. Ta päästab rahva, kui teie seda ei tee, mõne tagasihoidliku käsitöölise või lihtsa kaprali käe läbi. Tund möödub pea! Kiirustage!»

Kaasakistuna sellest leegitsevast üleskutsest, kargasid kuuskümmend tuhat kohalviibijat värisedes püsti. Kõlasid hüüded: «Relvade juurde! Relvade juurde! Surm Pyrofdele! Elagu Crucho!» Ja alistudes käele, mis tõusis Igavese Tõe kantslis neid õnnistama, alustasid mungad, naised, sõdurid, aadlikud, kodanlased ning toapoisid hümni: «Päästkem Pingviinia!», tormasid taltsutamatul hool pühakojast välja ning marssisid mööda jõekallast Saadikutekoja poole.

Jäädes üksi tühja löövi, tõstis tark Cornemuse käed taeva poole ja sosistas murtud häälel:

«Agnosco fortunam ecclesiae pinguicanae! Ma näen liigagi selgesti, kuhu see kõik meid viib.»

Pühitsetud rahvahulga rünnak seadusandlikule kojale löödi tagasi. Politseibrigaad ja Alca kaardivägi tungis neile hoogsalt kallale ja ründajad põgenesid segaduses. Samal ajal ruttasid agulitest kohale seltsimehed Phce-nixi, Dagoberfi, Lapersonne’i ja Varambille' juhtimisel, sööstsid neile kallale ja purustasid nad lõplikult. Härra

de la Trumelle ja d'Ampoule veeti jaoskonda. Vürst des Boscénos, kes oli vapralt võidelnud, langes lõhestatud pealuuga verisele sillutisele.

Võidujoovastuses liikusid seltsimehed, kelle hulka oli segunenud lugematu arv lehepoisse, öö otsa mööda bulvareid. Kandes kätel Maniflore'i, purustasid nad kohvi-kute aknaid ja laternaid ning karjusid: «Maha Crucho! Elagu sotsiaal!» Siis tulid omakorda antipirotiinid ja tõukasid ümber ajalehekioskid ning kuulutustulbad.

Kaine mõistus ei või selliseid vaatepilte muidugi heaks kiita ja nad valmistavad tuska linnavalitsusele, kes kannab hoolt teede ja tänavate heakorra eest, kuid südametunnistusega inimesed tundsid siiski kõige suuremat kurbust, nähes silmakirjatsejaid, kes hoope kartes hoidsid end ühesugusel kaugusel mõlemast leerist ja tahtsid, et vaatamata nende ilmsele enesearmastusele ja argpükslikkusele imetletaks nende ülevaid tundeid ja õilsat hinge. Nad hõõrusid silmi sibulaga, ajasid suud ammuli nagu kalad kuival, nuuskasid nagu pasunad, lasksid oma häälel kõlada sügavalt kõhust ja vingusid: «Oo pingviinid, jätke see vennatapp, ärge rebige puruks oma ema südant!» — just nagu inimesed võiksid ühiskonnas elada tülideta ja kaklusteta ja nagu polekski sisemised lahkhelid rahvusliku elu ja kommete arenemise vajalikuks tingimuseks. Need nutused silmakirjateenrid tegid ettepaneku kompromissiks õige ja ebaõige vahel, solvates sellega tõde tema õigustes ja ebaõiglust tema julguses. Uks niisugune — rikas ja vägev Machimel, argpükslikkuse tipp, kerkis üle linna nagu hingevalu koloss. Pisaraist tekkisid ta jalge ees kala-rikkad tiigid ja tema õhkamised ajasid põhja kalurite lootsikud.

Neil ärevatel öödel istus Bidault-Coquille oma vana tuletõrjetorni tipus selge taeva all, ja sel ajal kui foto-plaadid jäädvustasid langevaid tähti, jagas ta endale oma südames kiitust. Ta võitles õige asja eest; ta armastas ja teda armastati üleva armastusega. Solvangud ja laim tõstsid ta seitsmendasse taevasse. Ajalehe-putkades nägi ta oma karikatuure koos Colombani, Ker-danic'i ja kolonel Hastaing'i omadega. Antipirotiinid teatasid, et ta on saanud suurtelt juudi finantsistidelt

viiskümmend tuhat franki. Militaristlike lehekeste reporterid pärisid andmeid tema teaduslike võimete kohta ametlikelt õpetlastelt, kes kinnitasid, et tal pole taeva-kehadest aimugi, vaidlesid vastu tema kõige selgematele seisukohtadele, eitasid tema kõige kindlamaid avastusi, mõistsid hukka tema kõige leidlikumad ja viljakamad1 hüpoteesid. Viha ja kadeduse meelitavad hoobid tegid ta üliõnnelikuks.

Vaadeldes enda ees laiuvat musta avarust, milles-vilkusid loendamatud tuled, ei mõelnud ta sugugi sellele, kui palju rasket und, piinavat unetust, tühje unenägusid, alati millestki rikutud lõbusid ja lõpmatult erinevaid viletsusi peidab endas öine suurlinn.

«Selles tohutus linnas,» ütles ta endale, «on õiglus ja-ebaõiglus lahingusse astunud.»

Ja asendades mitmepalgelise ning labase reaalsuse lihtsa ja suursuguse poeesiaga, kujutles ta Pyrot' afäärf võitlusena heade ja kurjade inglite vahel. Ta ootas Valguse poegade püsima jäävat võitu ja õnnitles end, et ta kuulub Päeva laste hulka, kes heidavad põrmu öö lapsed..

X PEATÜKK KOHTUNÖUNIK CHAUSSEPIED

Kaputsiinlase Douillard'i mässajate salgad ja prints-. Crucho pooldajad avasid seni hirmust pimestatud, ettevaatamatute ning rumalate vabariiklaste silmad ja tegid' neile lõpuks selgeks Pyrot' afääri tõelise tähenduse. Deputaadid, keda patriootilise rahvahulga karjumine-juba kaks aastat oli kahvatama pannud, ei saanud sellest julgust juurde, kuid nende argpükslikkus võttis teise ilme ja nad hakkasid Robert Mielleux' valitsusele ette-heitma segadusi, mida nad ise olid oma leplikkusega soodustanud ja mille põhjustajaid nad olid mitu korda värisedes õnnitlenud. Nad süüdistasid teda selles, et ta on vabariigi hädaohtu saatnud oma nõrkusega, mis polnud suurem kui nende endi oma, ning järeleandlikkusega, mille nad olid talle peale sundinud. Mitmed neist hakkasid kahtlema, kas neil poleks kasulikum uskuda

Pyrot’ süütusse kui tema süüsse, ja hakkasid äkki tundma julmi südametunnistuse piinu mõtte juures, et see õnnetu on võib-olla ülekohtuselt süüdi mõistetud ja lunastab

oma õhus rippuvas puuris kellegi teise roimi. «See ei lase mind magada,» usaldas mõnedele enamuse liikmetele minister Guillaumette, kes ihkas oma ülemuse kohta.

Need suuremeelsed seaduseandjad kukutasid kabineti, ja vabariigi president pani Robin Mielleux' asemele ühe lopsaka habemega igivana vabariiklase La Trinité, kes nagu enamik pingviine ei mõistnud kogu afäärist mõhkugi, kuid leidis, et sellesse on tõepoolest segatud liiga palju munki.

Enne ministrikohalt lahkumist andis kindral Greatauk kindralstaabi ülemale Pantherile edasi oma viimased soovitused:

«Mina lahkun ja teie jääte,» sõnas ta Pantheri kätt surudes. «Pyrot' afäär on minu tütar. Ma usaldan ta teie kätte. Ta väärib teie hoolt ja armastust. Ta on ilus. Arge unustage, et tema ilu otsib varju, et ta armastab saladusi ja tahab jääda looritatuks. Hoolitsege tema puhtuse eest. Juba on paljud ebadiskreetsed pilgud teotanud tema võlusid... Te tahtsite tõendeid, Panther, ja te saite need. Teil on neid palju, teil on neid üleliiga. Ma näen ette soovimatut vahelesegamist ja ohtlikku uudishimu. Teie asemel viskaksin ma kõik need toimikud tulle. Uskuge mind, parim tõend on tõendite puudumine. See on ainus, millele ei saa vastu vaielda.»

Kuid oh õnnetust! Kindral Panther ei mõistnud neis nõuannetes peituvat tarkust. Tulevik pidi Greatauki ettenägelikkusele liigagi palju õigustust andma. Niipea kui La Trinité ametisse astus, nõudis ta Pyrot' afääri toimikut. Sõjaminister Péniche keeldus talle seda rahvusliku kaitse huvide nimel andmast ja teatas, et see toimik on kindral Pantheri valve all ja moodustab kõige suurema arhiivi maailmas. La Trinité uuris protsessi, nii kuidas oskas, ja tungimata selle põhjani, hakkas kahtlema protsessi seaduspärasuses. Vastavalt oma õigustele ja prerogatiividele andis ta seepeale käsu asi uuesti läbi vaadata. Otsekohe süüdistas sõjaminister Péniche teda armee teotamises ja kodumaa reetmises

179

ning viskas oma portfelli talle vastu pead. Ta asendati teisega, kes toimis niisamuti ja kellele järgnes kolmas, kes käis nende eeskuju järgi. Ning kõik järgmised, kuni seitsmekümnendani, käitusid nagu nende eelkäijad, nii et auväärt La Trinité ägas sõjakate portfellide lasu all. Seitsmekümne esimene sõjaminister van Julep jäi ametisse, — mitte sellepärast, et ta oleks olnud teisel arvamusel kui tema paljud nii suursugused kolleegid, vaid seetõttu, et need olid teinud talle ülesandeks suuremeelselt reeta oma peaminister, katta ta pori ja häbiga ning pöörata asja uuesti läbivaatamine Greatauki kiituseks, antipirotiinide rahulduseks, munkade kasuks ja prints Crucho restauratsiooni heaks.

Kindral van Julepil, kes oli õnnistatud suurte sõjaväeliste voorustega, polnud küllalt teravat mõistust, et kasutada Greatauki peeni võtteid ja meetodeid. Ta mõtles nagu kindral Panthergi, et Pyrot' vastu on vaja käegakatsutavaid tõendeid ja et neid pole iialgi liiga palju, et neid pole iialgi küllalt. Ta väljendas neid tundeid oma staabiülemale, kes oli liigagi valmis neid jagama.

«Panther,» ütles ta, «on saabumas hetk, kus meil tuleb vaja tõendite küllust ja ülikküllust.»

«Neid jätkub, härra kindral,» vastas Panther. «Ma täiendan oma toimikuid veelgi.»

Kuus kuud hiljem täitsid Pyrot' vastu esitatud tõendid sõjaministeeriumis kaks korrust. Põrand langes toimikute raskuse all sisse ja allavarisevate tõendite laviin mattis enda alla kaks osakonnaülemat, neliteist kantseleiülemat ja kuuskümmend kopeerijat, kes töötasid alumisel korrusel jalaväeküttide kedride ümberkujundamise kallal. Tohutu suure hoone seintele tuli toed alla panna. Möödakäijad märkasid jahmatusega hiiglajämedaid titse ja kohutavaid palke, mis toetasid kunagi uhket, ent nüüd lagunenud ja vankuvat fassaadi. Toed ummistasid tänava, peatasid jalakäijate ja sõidukite liikumise ja osutusid tõkkeks autobussidele, mis purunesid nende otsas koos reisijatega.

Kohtunikud, kes olid Pyrot' süüdi mõistnud, polnud mitte tavalised kohtunikud, vaid sõjaväelased. Kohtunikud, kes mõistsid süüdi Colombani, olid kohtunikud, kuid

180

väikesed kohtunikud, kes kandsid musta kuube nagu kiriku kojamehed, vaesed viletsad kohtunikud, nälginud kohtunikuhakatused. Nende üle valitsesid suured kohtunikud, kes kandsid oma punasel kuuel hermeliin-mantlit. Need olid kuulsad oma tarkuse ja õpetatuse poolest ning moodustasid kohtu, mille paljas nimi väljendas juba vägevust. Teda nimetati Kassatsioonikohtuks, andes mõista, et ta on vasar, mis ripub kõigi teiste kohtute otsuste ja määruste kohal.

Üks neist kõrgeima kohtu punases rüüs kohtunikest; nimega Chaussepied, elas kirjeldataval ajal ühes Alca eeslinnas tagasihoidlikku ja rahulikku elu. Tal oli rikkumata hing, puhas süda ja õiglane meel. Kui ta oli lõpetanud toimikute uurimise, mängis ta viiulit ja hoolitses oma hüatsintlde eest. Pühapäeviti lõunatas ta oma naabrite, preilide Helbivore'ide juures. Tema vanaduspäevad olid naeratavad ja lihtsad ning sõbrad kiitsid tema lahket iseloomu.

Kuid juba mitu kuud pandi tähele, et ta on närviline ning murelik. Kui ta avas ajalehe, kattus tema täidlane roosa nägu valuliste kortsudega ja võttis vihast tumeda purpuri värvuse. Selle põhjuseks oli Pyrot. Kohtunõunik Chaussepied ei suutnud mõista, kuidas võis üks ohvitser toime tulla nii musta teoga, et müüs kaheksakümmend tuhat palli sõjaväe heinu vaenulikule naaberrahvale. Veel vähem suutis ta sellest aru saada, kuidas võis niisugune lurjus leida Pingviinias innukaid kaitsjaid. Mõte, et tema kodumaal leidus üks Pyrot, üks kolonel Hastaing, üks Colomban, üks Kerdanic, üks Phoenix, rikkus tema hüatsindid, viiuli, taeva ja maa, kogu looduse ja lõunad preilide He!bivore'ide juures.

Kui Pyrot' protsess jõudis õiguskantsleri vahendusel Ülemkohtu ette, siis juhtus, et nõunik Chaussepied' ülesandeks langes selle protsessi uurimine ja vigade avastamine, juhul kui neid seal leidub. Kuigi ta oli nii erapooletu ja aus kui võimalik ning oli pika aja jooksul omandanud harjumuse kohut mõista ilma viha ja poolehoiuta, uskus ta, et esitatud tõenditest selgub ilmne_süü ja käegakatsutav kuritöö. Pikkade sekelduste järel, pärast kindral van Julepi korduvaid keeldumisi saavutas ta toimikute üleandmise. Kui need kokku koguti ja

181

registreeriti, siis selgus, et neid on neliteist miljonit kuussada kakskümmend kuus tuhat kolmsada kaksteist. Neid uurima hakates oli kohtunik algul üllatunud, siis hämmastunud, siis jahmunud, rabatud ja, julgeksin öelda, nagu lummutatud. Ta leidis toimikutes suurkaubamajade prospekte, ajalehti, moelehti, paberkotte, vanu ärikirju, koolilaste vihikuid, pakkimispaberit, liivapaberit parketi puhastamiseks, mängukaarte, tehnilisi joonestusi, kuus tuhat eksemplari «Unenägude seletajat», kuid ei ühtki dokumenti, kus oleks olnud juttu Pyrofst.

XI PEATÜKK KOKKUVÕTE

Otsus tühistati ja Pyrot toodi oma puurist alla. Aga antipirotiinid ei pidanud end veel lööduks. Sõjatribunal mõistis Pyrot' üle uuesti kohut. Sellel teisel protsessil ületas Greatauk iseenda. Ta saavutas teistkordse süüdimõistmise. Ta saavutas selle, deklareerides, et Ülemkohtule esitatud tõendid pole midagi väärt ja et on hoolega hoidutud esitamast õigeid tõendeid, kuna need peavad jääma salajasteks. Asjatundjate arvates polnud ta veel kunagi ilmutanud nii suurt osavust. Kui ta kohtusaalist väljudes rahulikul sammul, käed seljal, läbi tribunali vestibüüli kogunenud uudishimulike hulga astus, sööstis tema kallale punasesse riietatud naine, kelle nägu varjas must loor.

«Sure, lurjus!» karjus ta kööginoaga vehkides.

See oli Maniflore. Enne kui juuresolijad taipasid, mis juhtus, haaras kindral tal randmest kinni ja pigistas seda näilise õrnusega, aga niisuguse jõuga, et nuga kukkus valu pärast käest.
Siis tõstis ta selle üles ja ulatas Maniflore'ile.
«Maaamet sõnas ta kummardades, «te lasksite kukkuda ühe köögiriista.»
Ta ei saanud sinna midagi parata, et kangelanna jaoskonda viidi, kuid ta laskis tema otsekohe vabastada ja kasutas hiljem kogu oma mõju, et lõpetada tema kohtulik jälitamine.
182
Pyrot' teistkordne süüdimõistmine oli Greatauki viimne võit.
Kohtunõunik Chaussepied, kes oli kunagi väga armastanud sõjamehi ja kõrgelt hinnanud nende õiglust, oli nüüd täis tulist viha sõjaväekohtu vastu ja purustas nende otsuseid nagu ahv purustab pähkleid. Ta rehabili-teeris Pyrot' teist korda ja kui oleks vaja olnud, oleks ta teda rehabiliteerinud viissada korda.
Vabariiklased raevutsesid, et nad olid olnud arad ning lasknud end petta ja pilgata, ning pöördusid munkade ja preestrite vastu. Deputaadid andsid seadusi nende väljasaatmise, eraldamise ja nende varanduste võõrandamise kohta. Sündis see, mida isa Cornemuse oli ette näinud. See heasüdamlik munk kihutati Conils'i metsast minema. Maksuameti agendid konfiskeerisid tema kolbid ja retordid ning likvideerijad jagasid omavahel pudelid püha Orberose'i liklööriga. Vaga vaaritaja kaotas sellega kolme miljoni viiesaja tuhande frangi suuruse aastasissetuleku, mis ta oma tagasihoidlikest toodetest sai. Isa Agaric läks maapakku, jättes oma kooli ilmalike hoolde, kes lasksid sellel alla käia. Ping-vünia kirik lahutati teda toitvast riigist ja ta kuivas nagu murtud õis.
Saavutanud võidu, läksid süütu kaitsjad omavahel riidu ja kallasid üksteisele kaela teotust ja laimu. Äge Kerdanic tormas Phcenixi kallale ja oli valmis teda ära neelama. Suured juudid ja seitsesada Pyrofd pöördusid põlgusega ära seltsimeestest sotsialistidest, kellelt nad kunagi olid alandlikult toetust palunud.
«Me ei tunne teid enam,» ütlesid nad, «jätke meid oma sotsiaalse õiglusega rahule. Sotsiaalne õiglus on rikkuste kaitsmine.»
Seltsimees Larrivee, kes valiti deputaadiks ja sai uue enamuse juhiks, tõusis Saadikutekoja ja avaliku arvamuse toetusel ministrite nõukogu esimeheks. Ta näitas üles suurt energiat, kaitstes sõjatribunale, kes olid Pyrot' süüdi mõistnud. Kui tema kunagised seltsimehed sotsialistid nõudsid riigiteenijate ja kehalise töö tegijate nimel pisut rohkem õiglust ja vabadust, siis astus ta nende ettepanekute vastu välja kõrgelennulise kõnega:
183
«Vabadus,» ütles ta, «pole veel ohjeldamatus. Ma olen teinud oma valiku korra ja segaduste vahel. Revolutsioon on tegevusvõimetus, progressil pole kurjemat vaenlast kui vägivald. Vägivallaga ei saavutata midagi. Mu härrad, need, kes soovivad reforme nagu minagi, peavad eelkõige hakkama välja ravima neid segadusi, mis nõrgestavad valitsusi, nagu palavik kurnab haigeid. On aeg pakkuda ausatele inimestele tagatisi.»
Kõne lõpu mattis aplaus. Vabariigi valitsus jäi suurte finantskompaniide kontrolli alla, armee pühendus täielikult kapitali kaitsmisele, laevastikku peeti ülal ainuüksi terasetöösturitele tellimuste andmiseks. Rikkad keeldusid tasumast õiglast osa maksudest, vaesed maksid nende eest nagu muistegi.
Aga oma vana tuletõrjetorni tipus, lugematute öiste tähtede all seisis Bidault-Coquille ja vaatles kurbusega uinuvat linna. Maniflore oli temast lahkunud. Põledes ihast anduda mõnele uuele ettevõttele ja tuua uusi ohvreid, oli ta läinud kaasa ühe noore bulgaarlasega, et kanda Sofiasse õiglust ja kättemaksu. Bidault-Coquille ei kahetsenud teda taga. Pärast afääri lõppu hakkas ta teda nägema välise kuju ja ka hingeomaduste poolest vähem kaunina, kui ta seda algul oli kujutlenud. Samas suunas

olid muutunud tema arvamused ka paljudest teistest väliskujudest ja paljudest teistest ideedest. Kõige rohkem piinas teda aga see, et ta leidis iseendagi olevat vähem ülla ja vähem kauni, kui ta oli arvanud. Ja ta mõtles:

«Sa uskusid, et oled üllas, kusjuures sul oli vaid lihtsameelsust ja head tahet. Millest läksid sa upsakaks, Bidault-Coquille? Kas sellest, et ühena esimestest mõistsid Pyrot' süütust ja Greatauki alatust? Ent kolm neljandikku neist, kes kaitsesid Greatauki seitsmesaja Pyrot' rünnakute vastu, mõistsid seda paremini kui sina.. Mitte selles polnud küsimus. Kuidas läksid sa ometi nii uhkeks? Kas sellepärast, et julgesid oma mõtte välja öelda? See on kodanlik julgus, mis nagu sõjaväeline julguski on puhta] kujul ettevaatamatuse tulemus. Sa olid ettevaatamatu. Hea küll, kuid selles pole midagi, mille eest sind tuleks ülemäära kiita. Sinu ettevaatamatus oli väike, see tõukas sind keskpärastesse häda

184

ohtudesse, sa ei pannud mängu oma pead. Pingviinid on kaotanud julma ja verejanulise uhkuse, mis andis minevikus nende revolutsioonidele traagilise ülluse. See on uskumuste ja iseloomude nõrgenemise saatuslik tulemus. Kui keegi ilmutab teatud hetkel pisut rohkem ettenägelikkust kui lihtrahvas, kas tuleb teda siis suur-vaimuks pidada? Otse vastupidi, ma kardan väga, Bidault-Coquille, et sa tõendasid oma suurt võhiklikkust rahvaste intellektuaalse ja kõlbelise arenemise tingimuste suhtes. Sa kujutlesid, et ühiskondlikud pahed on nagu helmed lükitud ühe nööri otsa ning et on vaja vaid' üksainus lahti kiskuda, ja terve kee pudeneb laiali. See on väga naiivne seisukoht. Sa uskusid, et sead oma kodumaal ja kogu maailmas ühel hoobil õigluse jalule. Sa olid tubli mees, aus vaimukangelane, kes väga vähe tundis eksperimentaalset filosoofiat. Pöördu tagasi iseendasse ja sa näed, et ka sinus oli omajagu õelust ja et oma lihtsameelsusest hoolimata polnud sa kavaluseta. Sa tahtsid sooritada hea kõlbelise teo ja ütlesid endale: «Ükskord ometi olen ma õiglane ja julge. Hiljem on mul aega puhata rahva lugupidamises ja kuulata ajaloolaste ülistusi!» Ja nüüd, kus sa oled oma illusioonid kaotanud, nüüd, kus sa tead, kui raske on ülekohut heaks teha, kus sa tead, et selle ettevõttega ei jõua iial lõpule., nüüd pöördud sa tagasi asteroidide juurde. Sul on õigus.. Kuid pöördu tagasi alandlikult, Bidault-Coquille!»

VII RAAMAT UUSAEG. PROUA CERES

Ainsad talutavad asjad on äärmused. Krahv Robert de Montesquiou.

*

I PEATÜKK PROUA CLARENCEI SALONG

Proua Clarence, ühe kõrge riigiametniku lesk, armastas külalisi vastu võtta. Tema juurde kogunesid igal neljapäeval tagasihoidliku sissetulekuga sõbrad, kes armastasid vestelda. Teda külastasid ea ja seisuse poolest väga erinevad daamid, kõigil neil puudus raha ja kõik olid palju kannatanud. Seal leidus hertsoginna, kellel oli kaardimoori ilme, ja kaardimoor, kellel oli hertsoginna ilme. Proua Clarence oli veel küllalt ilus, et säilitada vanu suhteid, ja mitte enam küllalt ilus, et sõlmida uusi, ning temasse suhtuti rahuliku lugupidamisega. Tal oli väga ilus ja kaasavarata tütar, kes tegi hirmu meeskülaüstele, sest pingviinid kartsid vaeseid neide nagu tuld. EveÜne Clarence pani nende tagasihoidlikkust tähele, aimas selle põhjust ja serveeris neile teed põlglikul ilmel. Ema vastuvõttudel näitas ta end muide harva, vestles ainult daamidega või õrnas eas noorukitega. Tema põgus ja diskreetne juuresolek ei häirinud vestlejaid, kes mõtlesid, et noor neiu ei saa millestki aru, või arvasid, et kahekümne viie aastasena võib ta kõike kuulda.

Ühel neljapäeval vesteldi proua Clarence'i salongis armastusest. Daamid kõnelesid sellest uhkuse, õrnuse ja salapärasusega, mehed ebadiskreetselt ja ülbelt. Igaühte huvitas vestluses vaid see, mis ta ise ütles. Näidati üles suurt vaimukust, lendasid sädelevad torked ja vilkad vastulöögid. Aga kui hakkas kõnelema professor Haddock, lõi ta kõik tummaks.

«Meie seisukohad armastuse suhtes on samasugused nagu kõige muu suhteski,» ütles ta. «Nende aluseks on muistsed tavad, millest mälestuski on kustunud. Moraali-küsimustes kehtivatele eeskirjadele, mis on kaotanud eluõiguse, täiesti mõttetuile kohustustele, kõige kahjuli-kumaile, kõige julmemaile reeglitele vaieldakse just nende iidse ja salapärase päritolu tõttu kõige vähem vastu, nad on kõige raskemini kõigutatavad, kõige vähem uuritud, kõige austatumad ja lugupeetumad ja neist üleastu-jat tabab rangeim hukkamõist. Igasugune kõlblus, mis puudutab sugudevahelisi suhteid, rajaneb põhimõttele, et kord juba omandatud naine kuulub mehele, et ta on mehe omand nagu hobune ja relvad. Kuna see ei vasta enam tegelikkusele, siis tekivad niisugused absurdsused, nagu abielu ehk naise lepinguline müümine mehele koos omandiõigust piiravate klauslitega, mis on sisse toodud seoses valdaja järkjärgulise nõrgenemisega.

Kohustus, mis nõuab neiult, et ta hoiaks neitsilikkuse oma abikaasale, pärineb aegadest, mil tütarlapsed pandi mehele, niipea kui nad küpseks said. Naeruväärne on nõuda neiult, kes abiellub kahekümne viie või kolmekümne aastaselt, selle kohustuse täitmist. Te väidate, et see on kingitus, mis meelitab tema abikaasat, kui ta selle lõpuks leiab. Kuid me näeme kogu aeg, kuidas mehed püüavad abielus naisi ja rahulduvad nendega täiesti nii nagu nad on.

Religioosne moraal määrab veel tänapäevalgi neidude kohustused kindlaks vana uskumuse põhjal, et jumal, see kõige vägevam sõjapealik, on mitmenaisepidaja ja reserveerib endale kõik neitsid ning et me võime valida ainult nende hulgast, kes temast üle jäävad. See uskumus, mis on jätnud oma jäljed mitmetesse müstilise kirikukeele väljenditesse, on tänapäeval enamiku tsiviliseeritud rahvaste juures kadunud. Ometi on ta veel

187

mõõduandev tütarlaste kasvatuses ja mitte ainult meie usklikes perekondades, vaid ka vabamõtlejate juures, kes enamasti ei mõtle sugugi vabalt sel lihtsal põhjusel, et nad üldse ei mõtle.

Mõistlik on see, kes kõike mõistab, öeldakse, et tütarlaps on mõistlik, kui ta midagi ei mõista. Tema rumalust kultiveeritakse. Vaatamata kõigile hoolitsustele kõige mõistlikumad mõistavad siiski, sest nende eest pole võimalik varjata nende endi loomust, nende endi seisundit ega ka nende endi tundeid. Kuid nad mõistavad vähe, mõistavad vääriti. See on kõik, mida hoolikas kasvatus saavutab .. .»

«Mu härra,» ütles järsku süngel ilmel Alca ülem-maksunõunik Joseph Boutourle, «uskuge mind, leidub süütuid, täiesti süütuid tütarlapsi, ja see on suur õnnetus. Ma tundsin kolme: nad abiellusid ja see oli haletsusväärne. Kui ühele neist lähenes ta abikaasa, kargas noor naine kabuhirmus voodist välja ja karjus aknast: «Appi, härra on hulluks läinud!» Teine leiti pulmaöö hommikul särgiväel peegliga riidekapi otsast, kust ta keeldus alla tulemast. Kolmandat tabas samasugune üllatus, kuid ta kannatas kõik vaikides välja. Alles mõni nädal pärast pulmi sosistas ta oma emale kõrva: «Minu mehe ja minu vahel juhtub kuulmatuid asju, asju, mida ei suuda ette kujutada, asju, millest ma ei julgeks rääkida isegi sinule.» Et oma hinge mitte hukatusse saata, tunnistas ta need oma pihiisale üles ja temalt ta kuu-Hski võlb-olla nisut pettunult, et neis asjades pole midagi iseäralikku.»

«Ma olen tähele pannud,» jätkas professor Haddock, «et enne spordi ja autoasjanduse levimist ei tegelnud eurooplased üldse ja pingviinid eriti millegagi nii innukalt kui armastusega. Ebaolulisele asjale anti seega suur tähtsus.»

«Niisiis, mu härra,» hüüdis proua Cremeur hingetult, «te leiate, et kui naine annab kõik, mis tal on, siis on see tähtsuseta?»

«Ei, proua,» vastas professor Haddock, «sel võib olla omajagu tähtsust, kuid enne tuleb vaadata, kas naine pakub end andes hurmavat viljapuuaeda või peenart täis oha-kaid ja võililli. Ja kas ei tarvita te pisut kurjasti sõna

«andma». Armastuses naine pigem laenab end kui annab. Nii näiteks ilus proua Pensée ...»

«Ta on minu ema!» ütles üks pikk blond noormees.

«Ma tunnen tema vastu ääretut austust, mu härra,» vastas professor Haddock. «Teil ei tarvitse karta, et ma lausuksin tema kohta mõne vähimalgi määral solvava sõna. Kuid lubage mul öelda, et poegade arvamus oma emadest on üldiselt alusetu. Nad ei mõtle küllalt sellele, et ema on ema ainult seetõttu, et ta armastas ja et ta võib veelgi armastada. Ometi on see nii ja oleks õnnetus, kui see oleks teisiti. Olen märganud, et tütred seevastu ei eksi oma emade võimes armastada ja mõistavad, kuidas nende emad seda võimet kasutavad. Ema ja tütar on rivaalid, nad peavad teineteist silmas.»

Talumatu professor kõneles veel kaua, lisades sünd-susetustele labasusi, jõhkrustele häbematusi, kuhjates siivutusi, põlastades seda, mis on auväärne, austades seda, mis on põlastusväärne. Kuid keegi ei kuulanud teda.

Samal aja! aga istus Eveline Clarence oma toas, mille Ühtsusel puudus võlu, toas, mille tegi kurvaks armastuse puudumine ja millest nagu kõigist noorte neidude tubadest õhkus ooteruumi külmust. Ta sirvis klubide aastaraamatuid ja heategevate seltside prospekte, et ammutada neist teadmisi seltskonna kohta. Olles veendunud, et tema ema, kes oli takerdunud oma vaesesse ja intellektuaalsesse maailma, ei suuda talle positsiooni luua ega teda seltskonda viia, otsustas ta endale ise sobivamas keskkonnas kohta otsida. Ta oli ühtaegu põikpäine ja külmavereline, teda ei koormanud unistused ega illusioonid ning ta nägi abielus vaid võimalust oma mängu alustada ja luba vabalt ringi liikuda, säilitades seejuures kõige selgema arusaamise oma ettevõttes peituvaist juhustest, raskustest ja šanssidest. Tal • oli meeldivaid omadusi ja külma mõistust, mis lubas tal kõiki oma meeldivusi ära kasutada. Ta nõrgaks küljeks oli see, et ta ei võinud vaadata midagi, millel oli aristokraatlikku hõngu, ilma et see poleks teda pimestanud.

Jäädes emaga üksi, lausus ta:

«Maman, lähme homme isa Douillard'i jutlusele.»

II PEATÜKK PÜHA ORBEROSE'I ÜHING

Igal reedel kell üheksa õhtul kogunes Alca seltskonna eliit aristokraatlikku Püha Maeli kirikusse isa Douillard'» jutlusele. Vürst ja vürstinna des Boscenos, vikont ja vi-kontess Olive, proua Bigourd, härra ja proua de la Tru-melle ei puudunud kordagi. Siin näitas ennast aristokraatia koorekiht ning sädelesid ilusad juudi parunessid, sest Alca juudisoost parunessid olid kristlannad.

Nende koosolekute nagu kõigi usuliste koosolekute eesmärgiks oli võimaldada seltskonnainimestele mõnda hardusehetke oma hingeõnnistusele mõtlemiseks. Lisaks pidid nad tooma nii paljudele õilsatele ning kuulsatele perekondadele õnnistust pühalt Orberose’ilt, kes armastab pingviine. Tõeliselt apostelliku vaimustusega taotles auväärt isa Douillard oma eesmärki — seada taas jalule püha OrberoseM kui

Pingviinia kaitsepühaku õigused ja pühendada talle mõnel üle linna kõrguval künkal monumentaalne kirik. Tema pingutusi kroonis imeline edu ning ta kogus selle üldrahvusliku ettevõtte teostamiseks-enam kui sada tuhat pooldajat ja rohkem kui kakskümmend miljonit franki.

Püha Maeli katedraali altariruumis seisab nüüd püha OrberoseM uus kirst, mis hiilgab kullas ja sädeleb kalliskivides küünalde ja lillede keskel.

Abbe Plantaini «Alca kaitsepühaku imetegude ajaloos»-võib lugeda järgmist:

«Vana kirst sulatati Terrori ajal üles ja pühaku kallid' jäänused heideti GreveM väljakul süüdatud tuleriidale.. Aga üks vaene ja väga vaga naine nimega Punapea-eit läks öösel välja ja otsis oma elu kaalule pannes söestu- ' nud luud ja õndsa tuha tuleasemest üles. Ta hoidis neid1 moosipurgis, ja kui uuesti alustati usuteenistust, viis ta nad auväärsele Püha Maeli katedraali preestrile. Emand Punapea lõpetas oma elupäevad vagaduses pühaku kabeli küünlamüüja ja toolideüürija ametis.»

On kindel, et isa Douillard'i päevil, usu languse ajal, tõusis püha OrberoseM kultus, mida juba kolm sajandit tagasi oli tabanud kanoonik Princeteau kriitika ja õpetatud

190

meeste vaikimine, uuesti ausse ja Alca kaitsepühakule sai osaks suurem au, suurem hiilgus ja imetlus kui kunagi varem. Nüüd ei jätnud teoloogid legendist enam i täp-pigi välja. Nad lugesid vastuvaidlematuks tõeks kõik: sündmused, millest jutustab abbe Simplicissimus, ja kuulutasid seda munka usaldades, et kurat, kes oli võtnud munga kuju, viis pühaku ühte koopasse ja heitles temaga seal seni, kuni püha Orberose temast võitu sai. Nad ei vaevanud ennast sündmuspaikade ega daatumitega. Nad ei lisanud juurde kommentaare ega teinud mööndusi teadusele, nagu seda kunagi tegi kanoonik Princeteau. Nad teadsid ülihästi, kuhu see viib.

Kirik säras tuledest ja lilledest. Ooperitenor laulis, püha OrberoseM kuulsat hümni:

«Paradiisi neitsi, ära ennast peida,
tule, öö on sume, vaikis tuul,
oma valgust meie peale heida
nagu hõbedane kuu.»

Preili Clarence asus oma ema 'kõrval, otse vikont: Clena ees, ja ta põlvitas kaua oma palvepingis, sest palveasend on tarkadele neitsitele loomupärane ja tõstab esile nende vormid.

Auväärt isa Douillard astus kantslisse. Ta oli vägev oraator, kes oskas liigutada, üllatada, vapustada. Naised kaebasid ainult, et ta ründab pahesid üleliigse karmusega ja tarvitab tooreid sõnu, mis panevad neid punastama. Nad ei armastanud teda aga sellepärast vähem.

Ta võttis oma jutluse aluseks püha Orberose’i seitsmenda katsumuse, kus pühakut kiusas lohe, kellega ta astus võitlusse, kuid ei nõrkenud ja võttis koletiselt relvad.

Kõneleja näitas kerge vaevaga, et püha OrberoseM abiga ja toetudes voorustele, mida ta meile sisendab, paiskame meie omakorda maha lohed, kes meile kallale tungivad ja on valmis meid ära neelama — kahtluse lohe, jumalakartmatuse lohe, usuliste kohustuste unarusse jätmise lohe. Sel alusel tõestas ta, et püha OrberoseM austajate ühing töötab ühiskonna uuestisünni heaks, ja lõpetas jutluse tulise üleskutsega «usklikele,

191

kelle südamesooviks on saada jumaliku halastuse tööriistaks, püha OrberoseM ühingu toeks ja hingeks, kes on valmis andma ühingule kõike, mida see vajab, et alus-tada võimsat edukäiku ja kanda õnnistatud vilja.» [1]

Pärast tseremoonia lõppu jäi auväärt isa Douillard käärkambrisse usklike teenistusse, kes tahtsid ühingu kohta teateid saada või soovisid oma annetusi üle anda. Preili

Clarence'il oli auväärt isa Douillard'ile midagi öelda, samuti vikont Clenal. Rahvast oli palju ja tekkis saba. Õnneliku juhuse tõttu sattusid vikont Clena ja preili Clarence külg-külje vastu, võib-olla pisut liiga lähestikku. Eveline oli tähele pannud seda elegantset noormeest, kes oli spordimaailmas peaaegu niisama hästi tuntud kui tema isagi. Ka Clena oli preili ClarenceM märganud, ja leidis ta ilusa olevat, tervitas teda, vabandas ja teeskles, nagu oleks teda neile daamidele juba esitletud ja nagu oleks ta ainult unustanud, kus nimelt. Daamid jälle teesklesid, et usuvad teda.

Järgmisel nädalal külastas ta proua ClarenceM, keda ta pidas pisut kupeldajaks, mis polnud talle aga sugugi vastumeelt. Eveline'i uuesti nähes tunnistas ta endale, et ta polnud eksinud ja et neiu on erakordselt ilus.

Vikont Clenal oli ilusaim auto Euroopas. Kolme kuu kestel sõidutas ta Clarence'i daame iga päev üle küngaste ja lagendike, läbi metsade ja orgude, koos nendega käis ta looduslikult kaunites paikades ja külastas losse. Ta ütles EvelineMle kõik, mis on võimalik öelda, ja tegi, mis võis. Neiu ei varjanud, et ta teda armastab, •et ta armastab teda igavesti, et ta armastab ainult teda. Ta istus tema kõrval värisevana ja tõsisena. Ent kui vaja, loobus ta järeleandlikkusest, mida sisendas saatuslik armastus, ja asendas selle ohust teadliku, vooruslikkuse murdmatu vastupanuga. Kolme kuu pärast, kui Clena oli neidu sõidutanud mägedest üles ja alla, alla ja üles, jalutanud temaga lugematute avariide puhul, tundis ta teda nagu oma sõiduki rooli, aga mitte kuidagi teisiti. Ta mõtles välja üllatusi, seiklusi, ootamatuid peatusi sügavais metsades ning öölokaalide ees, ei jõudnud

31 Vt. J. Ernest-Charles «Le Censeur», mai-august 1907, lk 562, 2. veerg.

aga kaugemale. Ta ütles endale, et see on idiootlik, ja tulivihasena võttis ta neiu jälle autosse ning kihutas hullunult saja kahekümne kilomeetrise tunnikiirusega, valmis teda kraavi paiskama või koos temaga vastu puud puruks lendama.

Kord, kui ta Eveline'i juurde tuli, et teda mingile väljasõidule viia, leidis ta neiu veel võluvamana kui arvata võis ja veelgi erutavamana. Ta sööstis Eveline'i juurde nagu torm pilliroo kallale tiigi kaldal. See paindus üliarmsa haprusega, oli rebiva ja murdva tormihoo käes kakskümmend korda longu vajumas, kuid ajas end kakskümmend korda nõtkelt ja vetruvalt uuesti püsti, nii et kõigist neist rünnakuist hoolimata paistis, nagu oleks vaid kerge puhang vaevalt hellitanud tema graatsilist tüve. Ta naeratas, nagu pakkudes ennast julgele käele. Et teda mitte tappa, sööstis õnnetu ründaja minema, meeletu, raevutsev ja kolmveerand hull, eksis uksega ja tormas magamistuppa, kus proua Clarence parajasti peegelkapi ees kübarat pähe seadis, haaras ta sülle, paiskas voodile ja võttis ta enne kui rünnatu mõistis, mis temaga sünnib.

Samal päeval kuulis Eveline, kes omal käel andmeid kogus, et vikont Clenal pole mitte midagi peale võlgade, et ta elab ühe vana libu rahadest ja teeb reklaami ühe vabrikandi uutele automudelitele. Nad läksid vastastikusel kokkuleppel lahku ja Eveline hakkas jälle oma ema külalistele põlglikul ilmel teed serveerima.

III PEATÜKK HIPPOLYTE CERES

Proua Clarence'i salongis kõneldi armastusest ja öeldi selle kohta kauneid sõnu.

«Armastus on ohverdamine,» ohkas proua Cremeur.

«Olen teiega nõus,» sähvas härra Boutourle löögivalmilt.

Kuid professor Haddock tuli peagi lagedale oma tüütute häbematustega. «Mulle näib,» ütles ta, «et pärast seda kui pingviinid

püha Maeli vahelesegamisel vivipaarseiks said, on nad õige pirtsakaks muutunud. Ometi pole selles midagi, mille üle upsakaks minna. Nad jagavad oma seisundit lehmade ja emistega ning isegi apelsini- ja sidrunipuudega, sest nende taimede seemned hakkavad idanema viljakattes.»

«Pingviinide upsakus ei tekkinud nii ammu,» vastas härra Boutourle. «See pärineb päevast, mil püha apostel neile riided kinkis. Ja see kaua allasurutud upsakus lõi välja alles siis, kui ilmusid luksuslikud tualetid, ja pealegi kitsas seltskonnaringis. Teil tarvitseb vaid minna lõikuse ajal Alcast välja maale ja vaadata, kas naised on seal edevad ja peavad ennast tähtsaks.»

Sel päeval laskis end salongis esitleda härra Hippolyte Ceres. Ta oli Alca deputaat ja Saadikutekoja nooremaid liikmeid. Kõneldi, et ta isa oli veinimüüja, kuid ta ise oli advokaat, hea kõnemees, õitsva tervisega, priske, tähtsa ilmega ja teda peeti osavaks.

«Härra Ceres,» ütles talle majaperenaine, «teie esindate Alca kõige ilusamat linnaosa.»

«Ja ta läheb päevast päeva ilusamaks.»

«Kahjuks ei saa seal enam liikuda,» hüüdis härra Boutourle.

«Mispärast?» küsis härra Ceres.

«Autode pärast muidugi.»

«Ärge rääkige neist halba,» vastas deputaat, «see on meie rahvuslik suurtööstus.»

«Ma tean seda. mu härra. Tänapäeva pingviinid panevad mind mõtlema vanadele egiptlastele. Egiptlased, nagu jutustab Taine Aleksandria Clemensi järgi, kelle teksti ta on muuseas moonutanud, egiptlased pidasid pühaks krokodille, kes neid õgisid; pingviinid kummardavad autosid, mis neid lömastavad. Pole mingit kahtlust, et tulevik kuulub metallist elukale. Enam ei pöörduta tagasi voorimehe juurde, nagu pole tagasi pöördutud postitõlla juurde. Hobuse pikk martüürium jõuab lõpule. Auto, mille töösturite hullumeelne ahnus jahmunud rahvahulka paiskas nagu Džagernauti sõjavankri ja millest logelejad ja snoobid tegid rumala ja kahjuliku luksusasja, hakkab varsti praktilisi eesmärke teenima, ja andes oma jõu kogu rahva teenistusse, käitub ta peagi

taltsutatud ja tööka hiiuna. Kuid selleks, et ta lakkaks kahju tegemast ja muutuks kasutoovaks, on vaja ehitada teid, mis sobivad tema kiirusele, teid, mida ta ei purustaks enam oma metsikute kummidega ja mille mürgist tolmu ta enam ei puistaks inimeste kopsudesse. Väiksema kiirusega liiklusvahendeid, samuti koduloomadele tuleb keelata nendel uutel teedel liikumine. Tuleb ehitada tagavarateid ja ülesõidukohti ning luua seega kord tuleviku teedeasjanduses. Selline on ausa kodaniku soov.»

Proua Clarence juhtis vestluse heakorrastustöödele linnaosas, mida esindas härra Ceres, kes ei varjanud oma vaimustust lammutustööde, uute tänavate rajamise, ehituste, ümberehituste ja teiste kasulike ettevõtete suhtes.

«Tänapäeval ehitatakse imetlusväärsel viisil,» ütles ta, «kõikjal tekivad majesteetlikud avenüüd. Kas võib kujutleda midagi ilusamat kui meie rippsillad ja kuplitega paleed.»

«Te unustate selle suure palee, mida kroonib määratu kellakujuline kuppel,» urises allasurutud vihas vana kunstiharrastaja härra Daniset. «Ma ei suuda küllalt imestada, millise näotuse astmeni võib jõuda moodne linn. Alca amerikaniseerub. Kõikjal hävitatakse seda, mis on veel vaba, kerge, mõõdukas, tagasihoidlik, inimlik ja traditsiooniline. Kõikjal kistakse maha võluvad vanad müürid, millest ulatuvad üle puuoksad, kaob seegi valgusenatuke, seegi raasuke loodust ja kübeke mälestusi, mis on veel jäänud, milles on pisut meie isadest, pisut meist endist. Kerkivad kohutavad, tohutud, häbitud majad, mida kroonivad Viini laadis kuplid, tõusevad moodsa kunsti nõuetele vastavad hooned ilma karniisideta ja fassaadita, koledate soppidega ja veidrate varese-laudadega. Ning need mitmesugused ebardid ronivad häbenemata

ümberkaudsetest katustest kõrgemale. Üle fassaadide venivad kujutud mügerikud — neid nimetatakse uue kunsti vormideks. Olen näinud uut kunsti teistes maades — seal pole see nii nurjatu, temas leidub lõbusust ja fantaasiat. Just meil on kurb eesõigus demonstreerida kõige inetumat, kõige uudsemalt ja mitmekesisemalt näotut arhitektuuri. Kadestusväärne eesõigus!»

195

«Kas teie ei karda,» küsis härra Ceres rangelt, «kas t« ei karda, et see mõru kriitika võib meie pealinnast peletada välismaalased, kes voolavad kokku igast ilmakaarest ja jätavad siia miljardeid?»

«Olge rahulik,» vastas härra Daniset, «välismaalased ei tule sugugi meie ehitusi imetlema, nad tulevad meie kokottide, rätsepate ja kõrtside pärast.»

«Meil on üks halb harjumus,» ohkas härra Ceres. cnimelt kalduvus iseennast laimata.»

Täiusliku võõrustajana otsustas proua Clarence, et on aeg pöörduda tagasi armastuse juurde, ning küsis härra Jumelilt, mida ta arvab hiljuti ilmunud raamatust, kus härra Leon Blum kurdab ...

«...et ebamõistlik tava keelab kõrgema seltskonna neidudele armatsemise, mida nad ometi lõbuga teeksid, kuna aga müüdavad naised tegelevad sellega ülemääraselt ja vastumeelselt,» jätkas professor Haddock. «See on tõepoolest kahetsusväärne. Kuid ärgu härra Leon Blum ülearu kurtku — kuigi see pahe on meie kitsas kodanlikus seltskonnas tõesti niisugune, nagu ta ütleb, siis võin ma kinnitada, et kõikjal mujal näeb ta hoopis lõhutavamat pilti. Rahva hulgas, linna- ja maarahva laias ringis ei hoidu neiud armastusest kõrvale.»

«See on juba kombelangus, mu härra,» ütles proua Cremeur.

Ja ta kaitses noorte neidude süütust sõnul, mis olid täis kombekust ja võlu. See oli hurmav!

Professor Haddocki sõnavõttu samal teemal oli seevastu piinlik kuulata:

«Kõrgema seltskonna tütarlapsi hoitakse ja valvatakse,» lausus ta. «Ja mehed pealegi ei ihalda neid — osalt aususest, osalt hirmsa vastutuse kartusest ja osalt seetõttu, et noore neiu võrgutamine ei tooks neile lugupidamist. Lisaks ei tea me õieti, mis tegelikult toimub, sest see, mis on varjatud, jääb nähtamatuks — igasuguse seltskonna olömasolu paratamatu tingimus. Kui kõrgema seltskonna neidudele osutataks niisama palju tähelepanu kui abielunaistele, siis oleksid nad hoopis kergemini võidetavad, ja seda kahel põhjusel: neil on rohkem illusioone ja, nende uudishimu pole rahuldatud. Naiste esimesed kogemused oma meestega on tavaliselt

196

nii halvad, et neil pole julgust otsekohe mõne teisega algust teha. Mina, kes ma seda teile räägin, olen oma võrgutamiskatsetel korduvalt sellele takistusele põrganud.»

Samal hetkel kui professor Haddock oma ebameeldiva jutu lõpetas, astus salongi preili Eveline Clarence ja serveeris teed hooletul ja igavust väljendaval ilmel, mis andis tema ilule idamaise võlu.

«Mina kuulutan end noorte neidude rüütliks,» ütles Hippolyte Ceres teda vaadates.

«See on küll üks suur loll,» mõtles neiu.

Hippolyte Ceres, kes polnud iial tõstnud jalga väljapoole oma poliitikamaailma ning valijate ja rahvasaadikute ringi, leidis, et proua Clarence’i salong on väga peen, majaproua võluv ja tema tütar imeliselt ilus. Ta sai nende daamide juures igapäevaseks külaliseks ja oli tähelepanelik mõlema vastu. Proua Clarence, keda nüüd juba tähelepanuavaldused liigutasid, pidas teda meeldivaks. Eveline ei ilmutanud tema suhtes mingit heatahtlikkust ning kohtles teda kõrgilt ja põlglikult, mida härra Ceres luges aristokraatlikeks kommeteks ja peeneks käitumiseks, ning imetles neidu seda enam.

See laialdaste sidemetega mees võttis pähe daamidele meelelahutust pakkuda ja saavutas mõnikord edu. Ta muretses neile pääsmeid Saadikutekoja tähtsamatele istungitele ja loože ooperis. Ta muretses preili Cla-rence'ile võimalusi lasta end mitmelgi puhul väga soodsas valguses paista. Eriti sobivaks osutus üks aiapidu, ja ehkki korraldajaks oli keegi minister, tunnistati see tõesti peeneks ja kujunes vabariigi esimeseks edusammuks elegantse publiku silmis.

Eveline oli sel peol väga menukas ja teda pani tähele noor diplomaat Roger Lambilly, kes arvas, et neiu kuulub kergemeelsesse seltskonda, ja määras talle kohta-mise oma poissmehekorteris. Eveline leidis, et noormees on ilus, ja uskus, et ta on ka rikas. Ta läks. Eveline oli pisut liigutatud, peaaegu segaduses ning ei puudunud palju, et temast oleks saanud oma julguse ohver. Ta pääses langemisest ainult otsustava, julgelt läbiviidud pealetungimanöövri abil. See lugu oli suurim meeletus noore tütarlapse elus.

197

Eveline astus lähedasse suhtlemisse ministrite ja pre sidendiga, ning rõhutades oma aristokraatlikke maneer ja vagadust, võitis ta vabariigi antiklerikaalse ja demo kraatliku juhtkonna lugupidamise. Eveline'il oli ed ja nähes, et neiu teeb talle au, hakkas härra Hippolyt Ceres teda seda rohkem armastama. Ta armus mee letult.

Nüüdsest peale jälgis neiu teda huviga, oodates uudishimulikult, kas see tunne mehes tugevneb. Hippolyte'il puudus tema arvates elegants, ta oli ebadelikaatne, halvasti kasvatatud, kuid teovõimas, hakkaja, paljutõotav ja mitte väga igav. Neiu pilkas teda veel, kuid tegeles temaga siiski.

Ühel päeval otsustas ta tema tunded proovile panna.

See oli valimiseelsel perioodil, ja nagu öeldakse, taotles Hippolyte Ceres oma saadikumandaadi uuendamist. Tema konkurent oli esialgu veel üsna ohutu, kõneosa-vuseta, ent rikas, ja usuti, et ta võidab iga päevaga hääli juurde. Hippolyte Ceres heitis endast nii tuima rahulikkuse kui ka rumala kabuhirmu ja suurendas valvsust. Tema peamiseks tegevusareeniks olid avalikud koosolekud, kus ta kogu oma kopsujõuga vastaskandidaadi kallale langes. Tema komitee korraldas laupäeva õhtuti ja pühapäeval täpselt kell kolm pärast lõunat suuri vaidluskoosolekuid. Ühel pühapäeval, kui ta läks külastama Clarence'i daame, leidis ta Eveline'i üksi salongist. Ta jutles neiuga kakskümmend või kakskümmend viis minutit, ja leidis siis äkki kella taskust tõmmates, et oli juba kolmveerand kolm. Neiu oli armastusväärne, ärritav, võluv, rahutust tekitav ja paljulubav. Ceres tõusis segaselt püsti.

«Veel üks hetk!» ütles Eveline tungival ja sulaval häälel, mis sundis teda uuesti toolile langema.

Neiu näitas end huvitatuna, alistuvana, uudishimulikuna, nõrgana. Hippolyte Ceres punastus, kahvatus ja tõusis uuesti.

Et teda kinni pidada, pööras neiu temale oma silmad, mille hall iiris looritus ja muutus sügavaks, ning vaikis, tema rind aga voogas. Võidetuna, kadununa, hävitatuna langes Hippolyte Ceres neiu jalge ette, tõmbas siis veel kord kella välja, hüppas püsti ja vandus koledalt:

198

«Raisk! viie pärast neli! On viimane aeg jalga lasta!»

Ja ta tormas viivitamatult trepist alla.

Sellest ajast peale hakkas Eveline teda pisut hindama.

IV PEATÜKK POLIITIKATEGELASE ABIELLUMINE

Eveline ei armastanud teda, kuid soovis meeleldi, et teine teda armastaks. Neiu oli tema suhtes muide väga tagasihoidlik, ja mitte ainult sellepärast, et tal puudusid tunded. Vahelduse tarve, naiselik instinkt, väljakujunenud tavad ja traditsioonid

sunnivad meid armastuse-asjades sageli ükskõiksust ilmutama, et proovida oma jõudu ja tunda rahuldust ootamatuist tulemustest. Eveline oli ettevaatlik, sest ta teadis, et Hippolyte Ceres on väga tahumatu inimene, kes võib tema järeleandlikkust ära kasutada ja hiljem, kui neiul selleks enam soovi pole, talle selle eest jämedaid etteheiteid teha.

Kuna Hippolyte Ceres oli juba elukutse poolest anti-klerikaal ja vabamõtleja, pidas Eveline kasulikuks tema ees oma vagadust alla kriipsutada, näidata end mõne niisuguse punasesse marokäännahka köidetud suures formaadis palveraamatuga, nagu seda on näiteks kuninganna Maria Leszczynska ja printsess Marie-Josephe'i «Lihavõttenädalad». Ta seadis HippolyteMle meelega silma ette korjanduslehed püha Orberose'i rahvusliku kultuse kindlustamise heaks. Eveline ei teinud seda mitte selleks, et teda nokkida, ka mitte üleannetusest ega vasturääkimise vaimust, isegi mitte snobismist, kuigi tal oli selleks kalduvust; sel viisil kasvatas ta ainult usku iseendasse, karastas oma iseloomu ja tõusis teistest kõrgemale. Selleks et deputaati õhutada, mässis ta end religioonisse nagu Brunhild, kes Sigurdi ligimeelitamiseks ümbritses ennast tuleleekidega. Neiu julgust kroonis edu. Hippolyte'ile näis ta seeläbi palju kaunimana. Klerikalism oli tema silmis elegantne.

Ceres valiti tohutu enamusega tagasi Saadikutekotta, mis ilmutas suuremat kalduvust pahemale ja suuremat edumeelsust kui eelmine ning näis innukamalt reforme

taotlevat. Hippolyte nägi otsekohe ära, et selle suure tuhina taga peitus hirm muudatuste ees ning siiras soov mitte midagi teha, ja ta andis endale lubaduse ajada niisugust poliitikat, mis neile püüdlustele vastaks. Kohe istungjärgu algul pidas ta osavasti ning süsteemikind-lalt koostatud suure kõne, väljendades mõtet, et igasugust reformi tuleb pikalt kaaluda. Ta ilmutas tulist ja isegi keeva vaimustust, võttes põhimõtteks, et mõõdukust peab iga kõnemees nõudma kõige suurema ägedusega. Kogu Saadikutekoda avaldas talle kiitust. Presi-denditribüünil kuulasid teda Clarence'i daamid. Eveline värises tahtmatult, kuuldes aplausi pidulikku kohinat. Samal pingil võbises selle mehise hääle võngetele kaasa ilus proua Pensée.

Niipea kui Hippolyte Cérès kõnetoolist lahkus, kusjuures veel käsi plaksutati ja nõuti kõne teksti üleskleepi-mist, läks ta särki vahetamata tribüünile Clarence'i daame tervitama. Kui ta tagasihoidlikul ilmel, millest paistis kübeke edevust, daamide kohale kummardus ja nende komplimente vastu võttes taskurätiga kaela kuivatas, tundus Eveline'ile, et teda kaunistab menu võlu. Heites pilgu proua Pensée suunas, nägi ta, kuidas see joobumusega kangelase higilõhna sisse hingas, rind voogav, silmalaud rasked ja pea taha kallutatud, iga hetk minestamas. Otsekohe naeratas Eveline õrnalt härra Cérèsile.

Alca deputaadi kõne äratas elavat vastukaja. Poliitilistes «sfäärides» leiti, et ta on väga osav. «Lõpuks ometi kuulsime siiraid sõnu,» kirjutas suur mõõdukas ajaleht. «Selles kõnes peitub terve programm!» öeldi Saadikutekojas. Tunnistati üksmeelselt, et selles avaldub võimas anne.

Hippolyte Cérès tõusis nüüd radikaalide, sotsialistide ja antiklerikaalide juhiks, kes nimetasid ta oma grupi esimeheks. See oli kõige mõjukam parlamendirühm ja temast sai loodava kabineti ministrikandidaat.

Pärast pikka kõhklust leppis Eveline Clarence mõttega abielust härra Hippolyte Cérèsiga. Suur mees oli tema maitse jaoks küll pisut labane ja miski ei ennustanud veel, et ta jõuab kord sellele astmele, kus poliitika hakkab sisse tooma suuri rahasummasid, kuid neiu oli juba

kahekümne seitsme aastaseks saamas, tundis küllalt hästi elu ja teadis, et ei tohi olla liiga ülbe ja ilmutada liiga suurt nõudlikkust.

Hippolyte Ceres oli kuulus; Hippolyte Ceres oli õnnelik. Teda polnud enam võimalik ära tunda. Tema riietus ja kombed muutusid hirmuäratavalt elegantseks. Ta liialdas valgete kinnaste kandmisega. Ta oli nüüd ülemäära peen, ja Eveline hakkas kahtlema, kas see pole mitte halvem, kui olla liiga vähe seltskonnainimene. Proua Clarence vaatas neile kihlustele heakskiitva pilguga, pidades tütre tulevikku kindlustatuks, ja tundis rahuldust, et tema salongis on nüüd igal neljapäeval värskeid lilli.

Kuid raskusi tekitas lauratustalitus. Eveline oli vaga ja soovis saada kiriku õnnistust. Hippolyte Ceres oli tolerantne, kuid siiski vabamõtleja ja tunnistas' ainult kodanlikku laulatust. See küsimus põhjustas vaidlusi ja isegi südantlõhestavaid stseene. Viimane neist toimus neiu toas, pulmakutsete koostamise ajal. Eveline teatas, et kui laulatus ei toimu kirikus, siis ei või ta ennast üldse abiellunuks lugeda. Ta rääkis, et tuleb kõik lõpetada, koos emaga välismaale sõita või kloostrisse minna. Siis muutus ta õrnaks, nõrgaks, anuvaks; ta ägas. Ja koos temaga ägas kogu neitsilik tuba — pühitsetud vee pude-like ja pukspuuoks valge voodi kohal, vaga sisuga raamatud väikesel riiulil ja Kapadookia lohet aheldava püha Orberose'i sinivalge kujuke marmorist kamina-simsil. Hippolyte Ceres heldis, pehmenes, sulas.

Kannatus kaunistas neidu, tema silmad särasid pisarais ja otsekui usuahel köitis ta randmeid lasuurkivist roosikrants. Äkki viskus ta Hippolyte'i jalge ette ning haaras tal põlvede ümbert kinni, vaeveldes surmapiinas. juuksed valla.

Hippolyte andis peaaegu järele ja kogeles:

«Kirikliku laulatuse seedivad mu valijad veel kuidagi ära, kuid minu komitee sellist asja juba nii lihtsalt alla ei neela ... Aga ma seletan selle neile lõpuks ära ... Sallivus, ühiskondlikud kohustused ... Nad kõik lasevad oma tütardele katekismust õpetada ... Aga ministriportfelli peale võib vilistada. Olen kindel, mu kallis, et me uputame selle pühitsetud vette.»

201

Nende sõnade peale tõusis neiu omakorda tõsiselt, üllalt, alistunult, võidetult.

«Mu sõber, ma ei nõua enam midagi.»

«Niisiis kodanlik laulatus! See on hoopis parem, võrratult parem!»

«Seda mitte! Kuid laske mind tegutseda. Püüan kõik korraldada nii, et see rahuldaks teid ja mind.»

Ta läks auväärt isa Doullard'i juurde ja seletas talle olukorra ära. Preester ilmutas suuremat vastutulelikkust ja leplikkust, kui neiu oli lootnud.

«Teie abikaasa on arukas mees, kes armastab korda ja selgust. Ta tuleb meie juurde. Teie pühitsete teda. Mitte asjata ei kingi jumal talle õnnistuse kristliku abikaasa näol. Mitte alati ei soovi kirik anda abieluõnnistust tseremoniaalse hiilguse ja säraga. Nüüd, kus kirikut taga kiusatakse, sobib vaimulikule peole krüpti hämarus ja katakombide kõverad käigud. Kui te olete täitnud kodanlikud formaalsused, tulete koos härra Ceresiga siia minu erakabeüsse, kandes tavalist riietust. Ma laulatan teid ja hoolitsen, et kõik jääks täielikult saladusse. Muretsen peapiiskopilt kõik vajalikud volitused ja kõik soodustused abieluloa ja usutunnistuse suhtes.»

Kuigi Hippolyte'ile tundus see kombinatsioon pisut ohtlikuna, nõustus ta siiski, olles südamepõhjas isegi meelitatud.

«Ma lähen tänavaülikonnas,» ütles ta.

Ta läks kirikusse, kandes pikk-kuube, valgeid kindaid, lakk-kingi, ja nõtkutas põlvi.

«Lõpuks, kui on tegemist hästikasvatatud inimestega ...»

V PEATÜKK VISIRE'I KABINET

Cereside abielupaar seadis end tagasihoidliku lihtsusega sisse ühes üsna ilusas korteris uues majas. Ceres jumaldas oma naist siiralt ja rahulikult. Temalt nõudis

muide palju aega töö eelarvekomisjonis, ja rohkem kui kolm ööd nädalas pühendas ta postiasutuste eelarve aruandele, millest ta tahtis endale monumendi püstitada.

202

Eveline pidas teda «primitiivseks» ja suhtus temasse heatahtlikult. Nende elukorra halvaks küljeks oli see, et neil polnud just palju raha, neil oli seda õieti väga vähe. Vabariigi teenrid ei rikastu ühiskonda teenides sugugi nii kergesti, nagu arvatakse. Sellest ajast peale, kui pole enam monarhi, kes jagaks kingitusi, võtab igaüks, mis suudab, ja kuna saagi hulka piirab asjaolu, et kõik saa-gitsevad, siis on see kahanenud tagasihoidliku suuruseni. Sellest tulenebki komberangus, mida võib tähele panna demokraatia juhtide juures. Nad võivad rikastuda ainult suurte äriafääride perioodil ja ka siis kiusab neid vähem õnnelike kolleegide kadedus. Hippolyte Ceres nägi ette, et lähemal ajal saabub suurte afääride periood; tema oli üks neist, kes seda ette valmistasid. Vahepeal talus ta väärikalt vaesust, mida temaga jagas Eveline, kes kannatas seejuures vähem, kui oleks võinud arvata. Eveline oli pidevas ühenduses auväärt isa Douillard'iga ning külastas sageli püha Orberose'i kabelit, kus ta leidis tõsist seltskonda ja inimesi, kes võisid talle teeneid osutada. Ta oskas valida ja kinkis oma usalduse ainult neile, kes seda väärisid. Ta oli omandanud palju kogemusi sõitudel vikont Clena autos, ja mis eriti tähtis — kasutas nüüd abielunaise eeliseid.

Algul tundis deputaat rahutust selle vaga tegevuse pärast, mida väikesed demagoogilised lehekesed naeruvääristasid. Kuid ta rahunes peagi, nähes, kuidas kõik teda ümbritsevad demokraatia juhid rõõmuga lähenesid aristokraatiale ja kirikule.

Oli jälle kord niisugune ajastu (mis kordus sageli), kus märgati, et on mindud liiga kaugele. Ka Hippolyte Ceres tunnistas seda mõõdukalt. Tema poliitika polnud mitte tagakiusamise poliitika, vaid sallivuse poliitika. Ta oli pannud sellele aluse oma suurepärases kõnes reformide ettevalmistamise kohta. Võimul olevat valitsust peeti liiga edumeelseks. Toetades seaduseelnõusid, mis tunnistati kapitali huvidele ohtlikuks, ässitas ta enese vastu üles suured finantskompaniid ja järelikult ka igasuguse poliitilise kallakuga ajalehed. Nähes ohtu suurenevat, loobus kabinet oma projektidest, oma programmist, oma seisukohtadest, kuid oli juba hilja: uus valitsus oli valmis. Paul Visire esitas salakavala küsimuse,

203

mis otsekohe muudeti arupärimiseks. Hippolyte Cérès pidas väga ilusa kõne, ja valitsus langes.

Vabariigi president tegi uue valitsuse kujundamise ülesandeks sellelesamale Paul Visire'ile, kes oli veel väga noor, aga juba kaks korda valitsusest osa võtnud, võluv inimene, kes oli tuttav balletiteatri kulissidetagusega ja teatrite näitlejatepoolega, tõeline kunstnik, väga seltskondlik, vaimukas, imetlusväärselt tark ja teovõimeline. Paul Visire moodustas valitsuse, mille ülesandeks oli tasakaalu jaluleseadmine ja ärevusse sattunud avaliku arvamuse rahustamine.

Uued ministrid, kes kuulusid parlamendienamuse kõigisse rühmitustesse, esindasid kõige erinevamaid ja vastupidisemaid seisukohti, ent nad olid eranditult parajusmeelsed ja kindlalt konservatiivsed.[1] Säilitati eelmise kabineti välisminister, väike must mees, nimega Crombile, kes töötas suurusehullustuses neliteist tundi päe-vas, vaikis alati, varjas end omaenda diplomaatiliste agentide eest, viibis kohutavas ärevuses, ilma et oleks ärritanud kedagi, sest rahvaste kergemeelsus on äraarvamatu ja valitsuste oma sellega võrdne.

Ühiskondlike tööde portfell määrati sotsialist Fortuné Lapersonne'ile. Sel ajal oli poliitikas üheks kõige püha-likumaks, karmimaks ja rangemaks, ütleksin isegi kõige kohutavamaks ja julmemaks reegliks võtta igasse valitsusse, kelle ülesandeks on võidelda sotsialismi vastu, üks sotsialistliku partei liige, selleks et varanduse ja eraomandi vaenlased tunneksid häbi ja kibedust, kui neile lööke jagab üks omade hulgast, ja et nad ei võiks omavahel kokku tulla, otsimata pilguga seda, kes neid

järgmisel päeval nuhtlema hakkab. Ainuüksi sügav võhiklus inimsüdame tundmises lubaks meil uskuda, et oli raske leida sotsialisti selle ameti jaoks. Kodanik

1 Kuna see valitsus avaldas märkimisväärset mõju riigi ja kogu maailma saatusele, peame oma kohuseks ära tuua tema koosseis siseminister ja ministrite nõukogu esimees — Paul Visire; kohtuminister — Pierre Bouc; välisminister — Victor Crombile; rahandusminister — Terrasson; rahvahariduse minister — Labillette; kaubandus-, posti- ja telegraafiminister — Hippolyte Cérès; põllutööminis-ter — Aulae; ühiskondlike tööde minister — Lapersonne; sõjaminister — kindral Débonnaire; mereminister — admiral Vivier des Murènes.

Fortuné Lapersonne astus Visire'i valitsusse oma vabal tahtel, ilma mingi sunduseta. Võim tekitas pingviinides nii suurt aukartust, et Lapersonne leidis heakskiitmist isegi oma vanade sõprade hulgas.

Sõjaministri portfell anti kindral Débonnaire'ile. Teda peeti üheks arukamaks kindraliks kogu armees, ent ta laskis end juhtida ühel kergemeelsel naisel, paruniproua de Bildermannil, kes oli ilus veel intriigide sepitsemise easki ja seisis ühe vaenuliku naaberriigi teenistuses.

Uus mereminister, lugupeetud admiral Vivier des Murènes, kes tunnistati üksmeelselt suurepäraseks meremeheks, ilmutas vagadust, mis antiklerikaalses valitsuses aleks tundunud liialdusena, kui mitte ilmalik vabariik poleks kuulutanud religiooni mereasjandusele hädavajalikuks. Oma vaimuliku juhtija, auväärt isa Douillard'i näpunäitel pühendas lugupeetud admiral Vivier des Murènes laevade meeskonnad pühale Orberose'ile ja laskis kristlikel bardidel luua kiituselaule Alca neitsi auks, mis asendasid mereväeorkestri repertuaaris rahvushümni.

Visire'i valitsus teatas avalikult, et ta on antiklerikaalne, kuid austab usulisi põhimõtteid, ning kinnitas, et ta pooldab mõõdukaid reforme. Paul Visire ja tema kolleegid tahtsid reforme ja loobusid sellekohastest ettepanekutest ainult selleks, et reforme mitte kompromiteerida. Nad olid tõelised poliitikud ja teadsid, et reformid on kompromiteeritud, niipea kui tehakse konkreetne ettepanek.

See valitsus võeti hästi vastu. Ta rahustas ausaid inimesi ja tõstis rahvuspanga diskontoprotsenti.

Ta teatas nelja soomusristleja tellimisest, kohtuliku jälitamise alustamisest sotsialistide vastu ja kinnitas ametlikult oma kavatsusest lükata tagasi igasugused ettepanekud progressiivse tulumaksu sisseseadmise kohta. Erilist heakskiitu suurte ajalehtede poolt leidis Terrassoni valimine rahandusministri kohale. Paljukordne minister Terrasson, kes oli kuulus oma börsi-afääridega, õigustas finantsistide lootusi ja laskis ennustada suurte ärioperatsioonide ajastu saabumist. Peagi paisusid rikkuse piimast moodsate rahvuste kolm nisa:

liigkasuvõtmine, vahelthangeldamine ja tumedad spekulatsioonid. Juba hakati kõnelema ekspeditsioonidest kaugetesse maadesse, kolonisatsioonist, ja kõige julgemad lasksid ajalehtede kaudu lendu sõjalise ja rahandusliku protektoraadi kava Nigriitsia üle.

Kuigi Hippolyte Cérès polnud veel oma võimeid näidanud, peeti teda tähelepanuväärseks isikuks. Äritegelased hindasid teda. Talle sadas kõikjalt õnnesoove sel puhul, et ta oli katkestanud sidemed äärmuslike parteidega ning ohtlike inimestega ja mõistnud valitsusel lasuvat vastutust.

Kõigi kabineti daamide hulgas säras ainult proua Cérès. Crombile kopitas poissmehepõlves; Paul Visire oli abiellunud Põhjaprovintsi suurkaupmeeste perekonnast pärineva rikka ja laitmatu preili Blampignoniga, kes oli hästi kasvatatud, lugupeetud, lihtne ja alati haige ning keda tervislik seisund pidevalt tema ema juures

kauges provintsikolkas hoidis. Teised ministri-prouad ei olnud sündinud selleks, et silma rõõmustada. Naeratati, kui loeti, et proua Labillette oli ilmunud presidendiballile paradiisilinnu sulgedest peaehtes. Proua admiral Vivier des Murènes oli heast perekonnast, pigem lai kui pikk, härjaliha karva näoga, lehepoisi häälega ja käis ise turul. Pikk, kuivetu, punaseplekilise näoga ja täitmatult noorte ohvitseride järele janunev kindrali-proua Débonnaire oli end hukutanud kõlvatute eluviiside ja roimadega ning äratas tähelepanu ainuüksi oma inetuse ja jultumusega.

Proua Cérès oli kabineti ainus võlu ja tema väärikuse hoidja. Ta oli noor, ilus, laitmatu kuulsusega ja ühendas seltskonna koorekihi ja rahvahulkade võrgutamiseks oma tualettide elegantsi kõige puhtama naeratusega.

Eveline'i salongi vallutasid juudi miljonärid. Ta korraldas kõige elegantsemaid aiapidusid kogu vabariigis. Ajalehed kirjeldasid tema tualette ja esmajärgulised õmblejad ei nõudnud temalt nende eest tasu. Ta käis missal, kaitses püha Orberose'i kabelit rahva vaenu eest ja äratas aristokraatide südameis lootusi uuele konkordaadile.

Kuldsed juuksed, linaõiesinised silmad, painduv, sale ja ümar piht tegid ta tõesti kauniks. Tal oli hiilgav

206

reputatsioon ja ta oli nii osav, nii rahulik ja ennast-valitsev, et oleks selle hoidnud puutumatuna ka kuriteolt tabatuna.

Istungjärgu lõpp tõi suure võidu valitsusele, kes peaaegu kogu koja üksmeelsete kiiduavalduste saatel lükkas tagasi progressiivse tulumaksu seaduseelnõu, ja triumfi proua Ceresile, kes korraldas pidusöögid kolme läbi-sõitva kuninga auks.

VI PEATÜKK FAVORIIDI DIIVAN

Ministrite nõukogu esimees kutsus härra ja proua Ceresi parlamendivaheajal mõneks nädalaks külla väikesesse mägilossi, mille ta oli suveks rentinud ja kus ta üksinda elas. Proua Paul VisireM tõepoolest väga vilets tervis ei lubanud tal viibida koos oma abikaasaga; ta jäi oma vanemate juurde kaugesse Põhjaprovintsi.

Selle lossi oli oma armukesele kinkinud üks viimastest Alca kuningatest. Salongi oli jäetud vana mööbel ja seal leidus muuhulgas veel favoriidi diivan. Ümbrus oli imekaunis, lius sinine AiselleM jõeke voolas künka jalal, mille harjal seisis loss. Hippolyte Ceres armastas õngitseda. Selle üksluise tegevuse juures sepitses ta oma parimad parlamentlikud kombinatsioonid ja kõige õnnestunumad kõned. Aiselle kubises forellidest. Ta püüdis neid hommikust õhtuni, istudes lootsikus, mille ministrite nõukogu esimees oli suurima valmisolekuga tema käsutusse andnud.

Sel ajal jalutasid Eveline ja Paul Visire üheskoos aias, jutlesid sõnakese salongis. Eveline, kes tunnistas ausalt, et peaminister tõmbab naisi vastupandamatu võlujõuga enda poole, polnud tema suhtes tarvitusele võtnud muud, kui vaid põgusa ja pealiskaudse koketerii, omamata kaugemaid kavatsusi või kindlat plaani. Paul Visire oli asjatundja ja nägi Eveline'i ilu. Alcas röövisid Saadikutekoda ja ooper kogu ta vaba aja, ent väikeses lossis omandasid linaõiesinised silmad ja ümar piht tema silmis väärtuse. Kord, kui Hippolyte Ceres Aiselle'i ääres

207

kala püüdis, palus peaminister Eveline'i enda kõrvale favoriidi diivanile istuma. Kardin, mis varjas neid hõõguvkuuma päeva palavuse ja valguse eest, laskis läbi pilude pikki kuldseid kiiri ja need tabasid Eveline'i otsekui peitu pugenud Amori nooled. Läbi valge musliini lasksid kõik ta ühtaegu ümarad ja õhkõrnad vormid paista oma graatsiat ja noorust. Tema nahk oli niiske ja värske ning lõhnas kui äsjaniidetud hein. Paul Visire näitas end sellisena, nagu olukord nõudis. Eveline ei keeldunud juhuse ja seltskonna mängust. Ta arvas, et see ei tähenda midagi või tähendab vähe — ta eksis.

«Oli kord linnaväljaku päikesepoolsel serval,» jutustab kuulus saksa ballaad, «väänkasvudesse peidetud müüri küljes ilus kirjakast, rukkilillesinine, naeratav ja rahulik.

Päevast päeva astusid tema juurde suurtes saabastes väikesed kaupmehed, rikkad talunikud ja linnakodanikud, maksunõudja ning sandarmid, kes lasksid temasse ärikirju ja arveid, aruandeid ja maksunõudeid, kaebekirju kohtunikele ja kutseid nekrutitele — tema aga oli ikka naeratav ja rahulik.

Rõõmsalt või murelikult tulid tema juurde päevatöö-lised ja talusulased, teenijatüdrukud ja ammed, arvepidajad ja kantseleiametnikud, perenaised, lapsuke käsivarrel, ja saatsid tema kaudu teele sõnumeid sündidest, pulmadest ja surmast, kirju peigmehelt pruudile, mehelt naisele, emalt pojale, pojalt emale — tema aga oli ikka naeratav ja rahulik.

Hämaruses hiilisid tema juurde vargsi noormehed ja neiud ja läkitasid teele armastuskirju, — ühed niisutatud pisaraist, mis olid tindi laiali ajanud, teised väikese ringikesega, mis märkis suudluse kohta, ja kõik nad olid väga pikad — tema aga oli ikka naeratav ja rahulik.

Rikkad kaubahärrad tulid ettevaatuse pärast ise posti äraviimise eel ja lasksid kasti tähitud kirju, kirju, mis kandsid viit punast pitsatit ja olid täis pangatähti või tšekke Impeeriumi suurimatele rahandusettevõtetele — tema aga oli ikka naeratav ja rahulik.

Ent ühel päeval tuli Gaspar, keda ta polnud iialgi näinud, keda ta ei tundnud isa ega ema poolt, ja laskis

208

temasse kirjakese, millest pole teada muud, kui et ta oli väikeseks kolmnurgaks kokku keeratud. Ja järsku kaotas ilus kirjakastike pea. Nüüdsest peale ei püsi ta enam paigal. Ta jookseb mööda tänavaid, põlde ja metsi, vööks luuderohu väät ja peas roosipärg. Ta on alati rändamas mööda orge ja mägesid, ja kord tabas väljavaht ta nisupõllul Gaspari käte vahel. Ta suudles noormeest parajasti suule.»

Paul Visire sai kogu oma vaimunõtkuse kohe tagasi, Eveline aga lamas magusas rammestuses favoriidi diivanil.

Auväärt isa Douillard'il, kes tundis hiilgavalt moraali-teoloogiat ja säilitas kiriku languse päevil oma põhimõtted, oli sügavalt õigus, kui ta kooskõlas kirikuisade õpe-tusega kuulutas, et kui naine teeb suurt pattu, andudes raha eest, siis patustab ta veel palju raskemini, andudes ei millegi eest. Sest esimesel juhul teeb ta seda oma eluülalpidamise pärast, mis pole küll vabandatav, aga siiski andestatav, ja ta väärib veel jumalikku armu, kuna jumal keelab ju lõpuks enesetapmise ega taha, et tema loodud olendid, kes on tema templiks, iseend hävitaksid. Pealegi jääb ta leivateenimise pärast andudes alandlikuks ega tunne sellest lõbu, ja see vähendab tema pattu. Kuid naine, kes andub ei millegi eest, patustab himuga ja juubeldab oma eksimuses. Ülbus ja nauding, millega ta oma süüd raskendab, suurendavad selle surmavat ränkust.

Proua Hippolyte Ceresi juhtum pidi andma tunnistust nende moraalitõdede sügavusest, ta märkas nüüd, et tal on tunded; seni ei osanud ta seda aimatagi. Kulus üksainus sekund, et viia teda selle avastuseni, 'muuta tema hing, paisata segamini tema elu. Algul oli ta võlutud iseenda tundmaõppimisest. Antiikfilosoofia „γνώθ σςαυτόν” pole eeskiri, mille täitmine vaimses mõttes meile naudingut pakuks, sest oma hinge tundmine ei paku mingit rahuldust. Lihalikus mõttes on see aga teisiti, sest siin võime avastada uusi iharuse allikaid. Eveline avaldas oma ilmutuse põhjustajale otsekohe heateo väärilist tänu ja kujutles, et see, kes oli talle avanud taevaliku sügaviku, valdab üksi selle võtit. Oli see eksitus ja kas ta ei võinud leida teisi, kes niisamuti omasid kuld-

209

set võtit? Seda on raske ütelda. Kui asjaolud avalikuks tulid (mis, nagu me näeme, ei lasknud end kaua oodata),, käsitles professor Haddock neid katselisel meetodil eri-

alases teaduslikus ajakirjas ja jõudis otsusele, et proua C. võimalused leida härra V. täpset ekvivalenti suhtuvad nagu 3,05:975,008, mis on niisama hea kui öelda,, et ta seda ei leia. Kahtlemata aimas Eveline seda vaistlikult ette, sest ta hoidis Paul Visire'ist kramplikult kinni.

Kirjeldasin neid sündmusi ühes kõigi asjaoludega, mis. minu arvates peaksid tõmbama endale mõtisklustele-kalduvate ja filosoofiliste vaimude tähelepanu. Favoriidi diivan on ära teeninud ajaloolise majesteetlikkuse. Tema pea! otsustati ühe suure rahva saatus; vee! enam, seal toimus akt, mille järelkajad haarasid nii sõbralikke-kui ka vaenulikke naaberrahvaid ja kogu inimkonda. Pealiskaudsed vaimud, kerged hinged, kes järelemõtlematult võtavad endale ajaloo kirjutamise ülesande, jätavad seda laadi sündmused nende määratu suurest tähtsusest hoolimata pahatihti kahe silma vahele. Sündmuste salajased tõukejõud on meie eest varjatud; impeeriumide langus ja võimu vaheldumine jahmatavad meid' ning jäävad meile arusaamatuks just sellepärast, et me-ei pane tähele vaevaltnähtavat punktikest, ei avasta peidetud vedru, mis liikuma hakates kõik väärab ja paiskab' kõik põrmu. Selle suure ajaloo autor tunneb paremini kui keegi teine oma vigu ja puudusi, kuid ta võib enda kohta öelda, et on alati säilitanud selle mõõdutunde,, selle tõsiduse ja ranguse, mida on meeldiv näha jutustuses riigiasjadest, ega ole kunagi loobunud asjalikkusest, mis sobib pajatusele inimeste tegudest.

VII PEATÜKK OTSESED TAGAJÄRJED

Kui Eveline Paul VisireMle pihtis, et ta pole iialgi midagi niisugust üle elanud, siis viimane ei uskunud seda. Ta oli naistega harjunud ja teadis, et nad ütlevad

210

meestele meeleldi taolisi asju, selleks et neid sügavamalt armuma panna. Nagu see mõnikord juhtub, ei lasknud kogemused tal näha tõde. Ta ei uskunud, kuid oli siiski meelitatud, ja peagi tekkisid tal Eveline'i vastu armutunded ning veel enamgi. See hingeline seisund näis algul avaldavat soodsat mõju tema vaimsetele võimetele. Ta pidas oma valimisringkonna keskuses meeliköitva, hiilgava ja õnnestunud kõne, mis loeti tema meistritööks.

Istungjärgu algul oli taevas pilvitu. Vaevalt-vaevalt tõstsid Saadikutekojas pead mõned üksikud liitlasteta vihamehed ja esialgu veel arglikud auahnitsejad. Piisas ministrite nõukogu esimehe ainsast naeratusest, et neid varje hajutada. Armastajad nägid teineteist kaks korda päevas ja olid kohtumiste vaheajal kirjavahetuses. Visire oli harjunud intiimsuhetega, ta oli osav ning mõistis jälgi varjata, ent Eveline ilmutas meeletut ettevaatamatust. Ta näitas ennast koos Visire'iga salongides, teatris, Saadikutekojas ja välissaatkondades. Ta kandis armastust oma näol, ümber kogu oma keha, oma pilgu niiskes välgatuses, oma igatsevalt naeratavail huulil, oma rinna värinas, oma puusade pehmuses, kogu oma elustunud, ärevas ja meeletus ilus. Varsti sai nende suhetest teada kogu maa. Isegi välisriikide õukonnad olid sellest informeeritud. Ainult vabariigi president ja Eveline'i mees ei näinud veel midagi. Presidendile sai see teatavaks ühest politseiaruandest, mis oli teadmata kuidas tema kohvrisse eksinud.

Hippolyte Ceres, kes polnud küll eriti peenetundeline ega terava pilguga, märkas ometi, et tema abielus on midagi muutunud. Eveline, kes veel hiljuti tundis huvi tema töö vastu ja näitas tema suhtes üles kui mitte just õrnust, siis vähemalt tõelist sõprust, ilmutas nüüd ainult ükskõiksust ja vastikust. Ta oli varemgi sageli tükiks ajaks kodunt lahkunud, viibinud püha Orberose'i ühingu aeganõudvatel koosviibimistel. Ent nüüd väljus ta juba hommikul, veetis kogu päeva väljas ja istus kell üheksa õhtul lauda kuutõbise näoga. Tema mees leidis, et see on naeruväärne. Ja ometi poleks ta võib-olla

iial teada saanud. Sügav võhiklus naiste suhtes, tuim usk oma väärtusse ja õnnesse oleksid tõde tema eest võib-olla

211

lõpmatuseni varjanud, kui mitte mõlemad armastajad poleks teda nii-öelda sundinud seda avastama.

Kui Paul Visire Eveline'i juurde tuli ja leidis ta üksinda, ütlesid nad suudeldes: «Mitte siin! Mitte siin!» ja võtsid teineteise suhtes otsekohe tarvitusele kõige reserveerituma tooni. See oli nende murdmatu reegel. Kord läks Paul Visire oma ametivenna Ceresi juurde, kellega tal oli määratud kohtumine. Teda võttis vastu Eveline — posti- ja telegraafiminister polnud veel koosolekult tagasi jõudnud.

«Mitte siin!» ütlesid armastajad naeratades.

Nad ütlesid seda suu suul, kallistuste, süleluste ja embuste vahel. Need sõnad olid neil veel huulil, kui Hippolyte Ceres salongi astus.

Paul Visire sai kohe enesevalitsuse tagasi. Ta kuulutas, et ei saa kätte prügi, mis on EvellneMle silma läinud. Selle võttega ei suutnud ta Hippolyte'i meelt muuta, kuid sai võimaluse põgeneda.

Hippolyte Ceres varises kokku. Eveline'i käitumine tundus talle arusaamatuna. Ta küsis naiselt selle põhjust:

«Mispärast? Mispärast?» kordas ta vahetpidamatult. «Mispärast?»

Eveline eitas kõike, — mitte selleks, et teda ümber veenda — ta oli neid näinud, vaid mugavuse ning hea tooni pärast ja selleks, et vältida piinlikke seletusi.

Hippolyte Ceres kannatas kõiki armukadeduse piinu. Ta tunnistas seda isegi ja ütles endamisi: «Ma olen tugev mees, mul on ümber soomusrüü, aga mu haav on selle all — see on südames.»

Pöördudes oma naise poole, keda üleni ehtis iharus ja kaunistas tema kuritöö, vaatles ta teda valulisel pilgul ja ütles:

«Sa ei oleks pidanud seda tegema temaga.»

Ja tal oli õigus. Eveline ei oleks pidanud armastama valitsuse ringides.

Ta kannatas nõnda, et haaras revolvri ja hüüdis:

«Ma tapan ta!» Kuid mõistis, et posti- ja telegraafi-ministril ei sobi tappa ministrite nõukogu esimeest, ja pistis revolvri öökapi laekasse.

212

Nädalad möödusid, ilma et aeg oleks leevendanud ta kannatusi. Igal hommikul soomustas ta oma haava tugeva inimese pantseriga ning otsis tööst ja auavaldustest rahu, mis tema eest põgenes. Igal pühapäeval avas ta büste, kujusid, fontääne, arteesiakaeve, haiglaid, dispansereid, raudteid, kanaleid, turuhooneid, kanalisatf sioonivõrke, võidukaari, turge ja tapamajasid ning pidas värisemapanevaid kõnesid. Põlevas tegevusihas ta lihtsalt õgis toimikuid; nädala jooksu! muutis ta neliteist kqrda postmarkide värvi. Siiski vaevasid teda meeletud valu- ja raevuhood, mis tegid ta hulluks. Terveteks päevadeks jättis mõistus ta maha. Kui ta oleks seisnud mõne eraettevõtte teenistuses, oleks seda otsekohe märgatud. Kuid riigivalitsemise asjades on nõdrameelsust ja hullustusehooge palju raskem ära tunda. Parajasti sel ajal organiseerisid riigiametnikud oma liite ja ühinguid, tegutsedes seejuures niisuguse tuhinaga, et hirmutasid parlamenti ja avalikku arvamust. Kõigi teiste hulgast torkasid oma ametiühingulise innukusega silma eriti kirjakandjad.

Hippolyte Ceres tegi ringkirjaliselt teatavaks, et nende tegevus on kõigiti seaduslik. Järgmisel päeval avaldas ta teise ringkirja, mis keelas igasugused riigiametnike ühingud kui ebaseaduslikud. Ta vallandas sada kaheksakümmend kirjakandjat, võttis nad uuesti ametisse, avaldas neile laitust ja andis neile autasu. Ministrite nõukogus oli ta iga hetk plahvatamas. Riigipea juuresolek hoidis teda hädavaevalt kombekuse piirides, ja kuna ta ei julgenud oma rivaalile kõrri karata, kallas ta oma südame kergendamiseks solvangutega üle armee auväärse juhi kindral Debonnaire'i, kes aga ei

kuulnud teda, kuna ta oli kurt ja ametis värsside koostamisega paruniproua Bildermannile. Hippolyte Ceres vaidles vahet tegemata vastu kõigele, mis härra ministrite nõukogu esimees ette pani. Ta oli ju lõpuks arust ära. Selles hingelises katastroofis jäi talle alles üksainus võime: ta säilitas parlamentliku vaistu, lugupidamise enamuse vastu, parlamendirühmade põhjaliku tundmise ja sihikindluse.

213

VIII PEATÜKK HILISEMAD TAGAJÄRJED

Istungjärk jõudis rahulikult lõpule ja valitsus ei avastanud enamuse pinkidel ühtki pahaendelist märki. Vaid mõningad artiklid suurtes mõõdukates ajalehtedes näitasid, et nii juudi soost kui ka kristlike finantsistide nõudmi sed kasvavad päevast päeva, et pankade patriotism nõuab kultuuri levitavat ekspeditsiooni Nigriitsiasse ja et terase-trust, kes ilmutab suurt vaimustust meie ranniku ja kolooniate kaitsel, nõuab kui meeletu üha uusi ja uusi soomusristlejaid. Hakkasid' liikuma sõjakuuldused. Need kuuldused kordusid igal aastal niisama korrapäraselt kui passaattuuled. Tõsised inimesed ei pannud neid tähelegi, valitsus aga laskis neil tavaliselt iseendast vaibuda, kui nad just ei hakanud paisuma ja laiemalt levima, sest siis oleks maa sattunud ärevusse. Finantsistid tahtsid ainult koloniaalsõdu, rahvas ei tahtnud üldse mingeid sõdu. Talle meeldis, kui valitsus näitas üles uhkust ja isegi kõrkust, ent juhul, kui oleks tekkinud vähimgi kahtlus, et on küpsemas üleeuroopaline konflikt, oleks Saadikutekoda sedamaid haaranud paaniline ärevus. Paul Visire oli täiesti rahulik, tema arvates oli olukord Euroopas kõike muud kui rahutust tekitav. Ainus, mis talle tuska valmistas, oli välisministri maniakaalne vaikimine. See kääbus ilmus ministrite nõukogu koosolekule endast suurema portfelliga, mis oli kaustu täis tuubitud, ei öelnud midagi, keeldus vastamast kõigile küsimustele, isegi neile, mida esitas lugupeetav vabariigi president, ja tukastas üle jõu käivast tööst väsinuna mõneks hetkeks oma tugitoolis, nii et temast ei paistnud muud kui must juuksetutt rohelise kalevi kohal.

Vahepeal aga muutus Hippolyte Ceres uuesti tugevaks inimeseks. Koos oma kolleegi LapersonneMga pummeldas ta ülitihti teatrineidudega. öösiti nähti neid mõlemaid astuvat parajasti moes olevatesse kabareedesse kapuutse kandvate naiste seltsis, kelle hulgast nad kõrge kasvuga ja uute kübaratega hästi silma paistsid. Peagi muutusid nad kõige armastatumateks kujudeks

214

bulvaritel. Nad lõbutsesid, kuid nad kannatasid. Ka Fortune Lapersonne'il veritses soomusrüü all haav. Tema naine, nooruke modist, kelle ta oli ühelt markiilt üle võtnud, oli kolinud ühe autojuhi juurde. Lapersonne armastas teda veelgi. Ta oli lohutamatu naise kaotamise pärast ja restoranikabinetis, naervate ja vähke krõbista-vate kokottide keskel vahetasid ministrid üsna sageli pilgu täis sügavat valu ja pühkisid laugelt pisara.

Ehkki Hippolyte Ceres oli tabatud südamesse, ei lugenud ta ennast lööduks ja andis endale tõotuse kätte maksta.

Proua Paul Visire, keda vilets tervis hoidis kinni vanemate juures kauges mahajäetud provintsis, sai ano-nüümkirja, milles teatati, et härra Paul Visire, kel polnud abielludes pennigi, hävitab tema, proua Visire'i kaasavara koos kellegi abielus naisega, E. C.-ga (arvake, kes see on!), kingib sellele naisele kolmekümne tuhande frangiseid autosid, kaheksakümnetuhandelisi pärlikeesid ja läheb vastu laostumisele, autusele ja hävingule. Proua Paul Visire luges seda, sai närvišoki ja ulatas kirja oma isale.

«Ma võtan su mehel kõrvad pihku,» ütles härra Blam-pignon. «Kui me seda poisinolki silmas ei pea, teeb ta su puupaljaks. Olgu ta pealegi ministrite nõukogu esi-mees, mina teda ei karda!»

Niipea kui härra Blampignon rongilt maha tuli, läks ta siseministeeriumi ja võeti viivitamatult vastu. Tulivihaselt astus ta peaministri kabinetti.

«Mul on vaja teiega kõnelda, härra!»
Ja ta viibutas käes anonüümkirja.-
Paul Visire tervitas teda naeratades.
«Tulete nagu kutsutud, armas isa. Ma pidin teile just kirjutama... Ja-jaa, selleks et teatada teie nimetamisest Auleegioni ohvitseriks. Lasksin dokumendile täna hommikul alla kirjutada.»
Härra Blampignon tänas oma väimeest südamlikult ja viskas anonüümkirja tulle.
Provintsi oma koju tagasi jõudes leidis ta tütre ärevuses ja igatsuses piinlemas.
«Noh, ma nägin su abikaasat, ta on väga armastusväärne. Aga näe, sina ei oska teda lihtsalt peos hoida.»
215
Umbes samal ajal luges Hippolyte Ceres väikesest kõmulehest (ministrid kuulevad riigiasjadest alati ainult ajalehtede kaudu), et ministrite nõukogu esimees õhtus-tab iga päev «Folies Dramatiques'i» näitlejatari preili Lysiane'i juures, kelle võlu näis olevat ta tugevasti oma võrku võtnud. Nüüdsest peale leidis Ceres sünget rõõmu oma naise jälgimisest. Eveline jäi iga päev õhtusöögile hiljaks ja viivitas ümberriietumisega. Näol kandis ta õnneliku rammestuse ilmet ning rahuldatud lõbude siredat rõõmu.
Mõeldes, et ta ei tea midagi, saatis Hippolyte talle anonüümseid teateid. Ta luges neid õhtusöögi ajal mehe silma all ning püsis raugena ja naeratavana.
Hippolyte taipas nüüd, et Eveline ei hooli neist tea-teist vähimatki ning et tema erutamiseks tuleb esitada täpsemaid andmeid, tuleb anda talle võimalus ise veenduda truudusetuses ja reetmises. Tal oli ministeeriumis väga usaldusväärseid agente, kes uurisid väga salajast, riigi kaitsevõime suhtes olulist asja ja kes parajasti jälitasid spioone, keda üks vaenulik naaberriik läkitas isegi vabariigi 'posti- ja telegraafitcenistusse. Härra Ceres andis neile käsu oma uurimised katkestada ja koguda andmeid selle kohta, kuidas ja millal kohtub härra siseminister preili Lysiane'iga. Agendid täitsid oma ülesande ustavalt ja kandsid ministrile ette, et nad olid korduvalt tabanud härra ministrite nõukogu esimehe koos ühe naisega, kes aga ei olnud mitte preili Lysiane. Hippolyte Ceres ei küsinud neilt rohkem. Ja tegi õigesti — Paul VisireM ja Lysiane armuvahekord polnud midagi muud kui alibi, mille Paul Visire oli ise välja mõelnud, et teha meelehead Eveline'ile, kes oli tüdinud oma kuulsusest ning ihkas nüüd varju ja salapärasust.
Armastajaid ei jälitanud mitte üksnes postiminis-teeriumi agendid. Neil olid kannul ka politseiprefekti ja koguni siseministeeriumi nuuskurid, kes vaidlesid omavahel selle üle, kelle hooleks peab olema nende kaitsmine. Neid jälitasid veel mitmesugused rojalistide, imperialistide ja klerikaalide salaagentuurid, kaheksa või kümne väljapressijate jõugu nuhid, mõned asjaarmastajad detektiivid, lugematud reporterid ja tohutu hulk fotograafe, kes ilmusid kõikjale, kus nad varjasid oma
216
ümberekslevat armastust — suurtesse hotellidesse, väikestesse hotellidesse, maamajadesse, linnamajadesse, erakorteritesse, lossidesse, muuseumidesse, paleedesse, urgastesse; nad varitsesid tänaval, naabermajades, puude otsas, müüridel, treppidel esikuis, katustel, kõrvalkorte-rites, kaminates. Minister ja tema sõbratar nägid hirmuga, kuidas ümber kogu magamistoa tungisid puurid läbi uste ja aknaluukide, kuidas oherdid uuristasid seintesse auke. Parim ülesvõte, mis saavutati, kujutas siiski vaid proua Cérèsi särgiväel saapaid kinni noorimas.
Paul Visire muutus kannatamatuks, ärrituvaks ja kaotas ajuti oma kõigutamatu hea tuju ja leebe armastusväärsuse. Ta saabus ministrite nõukogu koosolekule vihast keedes ja külvas omakorda solvangutega üle kindral Débonnaire'i, kes oli nii vapper lahingutules, kuid laskis armees levida korralagedusel. Ta puistas sarkasme ka auväärt admirali Vivier des Murènes'i pihta, kelle laevad vajusid põhja ilma nähtava põhjuseta.

Fortuné Lapcrsonne vaatas teda kurikavalalt oma sõõrümmarguste silmadega ja urises läbi hammaste:

«Vähe sellest, et ta võttis Hippolyte Cérèsilt üle naise, nüüd võtab ta üle ka tema riukad.»

Need kibedad sõnad said teatavaks, sest nendest lobisesid ministrid ja nende üle kaebasid mõlemad vanad sõjaväejuhid, kes kuulutasid, et virutavad oma portfellid sellele kelmile vastu pead, kuid ei teinud midagi seesugust. See kõik ei tekitanud õnnelikule valitsuse-juhile aga vähimatki kahju, vaid otse vastupidi, avaldas parlamendile ja avalikule arvamusele kõige soodsamat mõju, sest seda tõlgitseti kui märki suurest hoolitsusest rahvusliku armee ja laevastiku eest. Ministrite nõukogu esimees lõikas üldist heakskiitu.

Mõjukate rühmituste ja isikute õnnitlustele vastas ta sõnaka lihtsusega:

«Sellised on juba kord minu põhimõtted.»

Ja ta laskis vanglasse heita seitse või kaheksa sotsialisti.

Istungjärgu lõppedes sõitis Paul Visire väga kurnatult tervisvetele. Hippolyte Cérès keeldus lahkumast oma ministeeriumist, kus kärarikkalt rähkles telefonipreilide ametiühing. Minister ründas neid ennekuulmatu ägedusega,

217

sest ta oli muutunud naistevihkajaks. Pühapäeviti käis ta linnaservas õngitsemas koos oma kolleegi Lapersonne'iga, kes kandis peas silindrit, millest ta ei lahkunud sellest ajast alates, kui ta ministriks sai. Ja unustades kalad, kurtsid nad vastastikku naiste truudusetuse üle ja sulatasid ühte oma valu.

Hippolyte armastas Eveline'i ikka veel ja kannatas edasi. Ometi poetus tema südamesse pisut lootust. Ta hoidis naist tema armukesest lahus, ja lootes teda tagasi võita, pingutas ta selle eesmärgi saavutamiseks kogu oma jõudu, kasutas selleks kogu oma osavust, ilmutas siirust, lahkust, armastust, andumust, isegi diskreetsust. Süda õpetas talle kõiki võimalikke õrnusi. Ta kõneles truudusemurdjale armsaid ja liigutavaid sõnu ning pihtis talle kõigist oma kannatustest, et tema südant pehmendada.

Kinnitades kõhul püksirihma, ütles ta naisele:

«Vaala, kui kõhnaks ma olen jäänud.»

Ta lubas Eveline'ile kõik, mis võis tema arvates üht naist meelitada, — väljasõite maale, kübaraid, juveele.

Mõnikord uskus ta, et on kaastunnet äratanud. Eveline ei näidanud talle enam jultunult õnnelikku nägu. Paulist eemal viibides omandas tema kurbus leebe varjundi. Ent niipea kui Hippolyte tegi katset teda tagasi vallutada, keeldus ta metsikult ja süngelt, soomustades end oma patuga nagu kuldse vööga.

Hippolyte ei väsinud, muutus alandlikuks, anuvaks, haletsusväärseks.

Lõouks läks ta Lapersonne'i juurde ja ütles talle pisarsilmil: «Räägi sina temaga!»

Lapersonne palus end vabandada, sest ta ei pidanud oma vaheleastumist mõjuvaks, kuid andis oma sõbrale head nõu:

«Pane ta uskuma, et põlgad teda, et sa armastad kedagi teist, ja ta pöördub sinu juurde tagasi.»

Seda vahendit kasutades laskis Hippolyte ajalehtedes kirjutada, et ta külastab ülitihti preili Guinaud'd Ooperist. Ta tuli hilja koju või ei tulnud üldse, teeskles Eveline'i ees sisemist rõõmu, mida on võimatu vaos hoida, tõmbas lõunasöögi ajal taskust lõhnastatud kirja, tegi,

218

nagu loeks seda rõõmujoovastuses, ja tema huuled näisid unelevalt suudlevat teisi, nähtamatuid huuli. Miski ei aidanud. Eveline ei pannud seda vigurit tähelegi. Ta oli osavõtmatu kõige vastu, mis teda ümbritses, ja ärkas oma letargiast vaid selleks, et küsida abikaasalt paar luiid. Kui viimane keeldus talle neid andmast, heitis Eveline temale põlastava pilgu, olles valmis mehele etteheiteid tegema häbi eest, mis ta ise

talle kogu maailma ees kaela kallas. Sellest ajast, kui ta armastas, kulutas ta palju oma tualettide peale; ta vajas raha ning mees oli ainus, kellelt ta võis seda hankida: Eveline oli truu.

Hippolyte kaotas kannatuse, sattus raevu ja ähvardas teda revolvriga. Kord ütles ta proua Clarence'ile Eveline'i kuuldes:

«Minu komplimendid, proua; te olete oma tütre kasvatanud libuks.»

«Ema, vii mind ära!» kisendas Eveline. «Ma tahan lahutust!»

Hippolyte armastas teda palavamalt kui iial enne.

Oma armukadedas vihas kahtlustas ta üsna põhjendatult, et Eveline saadab ja saab kirju; ta vandus, et kon-fiskeerib need, seadis uuesti sisse tsensuuri, paiskas segamini erakirjavahetuse, pani seisma börsiteated, ajas nurja armastajate kohtumised, põhjustas pankrotte, ajas sassi armuvahekorrad, kutsus välja enesetapmisi. Sõltumatu ajakirjandus hakkas avaldama publiku kaebekirju, toetades neid omapoolsete meelepaha-avaldustega. Nende ebaseaduslike abinõude õigustamiseks hakkasid valitsuse häälekandjad hämarail sõnul kõnelema salanõust, riiklikust hädaohust ja levitasid kuuldusi monarhistlikust vandeseltsist. Vähem informeeritud lehekesed avaldasid täpsemaid andmeid, teatades viiekümne tuhande püssi konfiskeerimisest võimude poolt ja prints Crucho maaletulekust. Kogu maal kasvas ärevus. Vabariiklik ajakirjandus nõudis parlamendi mõlema koja viivitamatut kokkukutsumist.

Paul Visire saabus tagasi Pariisi, kutsus kokku oma kolleegid, korraldas tähtsa valitsusekoosoleku ning tegi oma agentuuri kaudu teatavaks, et rahvaesinduse vastu oli tõepoolest sepitsetud salanõu, et ministrite nõukogu

219

esimees hoiab kõiki selle niite peos ja et on alustatu kohtulikku juurdlust.

Ta andis viivitamatult käsu vahistada kolmkümmen sotsialisti, ja samal ajal kui kogu maa aplodeeris tall nagu päästjale, pettis ta oma kuuesaja agendi valvsus ja viis EvelineM vargsi väikesse hotelli Põhjavaksal juures, kuhu nad jäid kuni ööni. Pärast nende lahkumis voodilinu vahetades märkas hotelli toaneitsi juuksenõe laga voodipeatsisse alkooviseinale kraabitud seitset tillu kest risti.

See oli kõik, mida Hippolyte Ceres oma pingutust tasuks sai.

IX PEATÜKK LÕPLIKUD TAGAJÄRJED

Kadedus on demokraatiate voorus, mis kaitseb nei türannide eest. Deputaadid hakkasid ministrite nõukogu esimeest kuldvõtme pärast kadestama. Juba terve aasta oli tema võim kauni proua Ceresi üle kogu maailmal teada. Ka provints, kuhu uudised ja moed jõuavad alle. siis, kui maa on teinud terve ringi ümber päikese, sa lõpuks kabineti ebaseaduslikest armuühendustest teada. Provintsis on säilinud ranged kombed, naised on seal vooruslikumad kui pealinnas. Sellel arvatakse olevat mitmesuguseid põhjusi: haridus, eeskuju, eluviiside lihtsus. Professor Haddock väidab, et provintsi daamide.vooruslikkus tuleneb ainuüksi nende jalanõudest, millel on madal konts. «Naine tekitab tsiviliseeritud mehes otseselt erootilisi tundeid ainult sel puhul, kui tema labajalg moodustab maapinnaga vähemalt kahekümne viie kraadise nurga,» ütleb ta «Antropoloogia kuukirjas» avaldatud sügavamõttelises artiklis. «Kui nurga suurus on kolmkümmend viis kraadi, muutub erootiline mõju, mis kiirgab nimetatud indiviidist, äärmiselt teravaks. Vertikaalse kehaseisu juures oleneb jalgade asendist maapinna suhtes mitmesuguste kehaosade, eriti vaagnaluu teatud asend, samuti ka nimmete ja reite tagumises ülemises osas asetsevate lihasemasside vastastikune paiknemine

220

ja liikumine. Kuna aga iga tsiviliseeritud mees kaldub loomuvastasele erootikale ja seob iharuse mõiste (vähemalt püstise kehaseisu juures) ainuüksi naiselike vormidega,

millede paisumised ja tasakaalutingimused sõltuvad labajala kaldenurgast, mis on meie poolt kindlaks määratud, siis järeldub, et madalaid kontsi kandvad provintsidaamid on vähe ihaldusväärsed (vähemalt püstise kehaseisu juures) ja hoiavad oma vooruse ker-gesti alal.»

Need järeldused ei leidnud aga üldist heakskiitu. Väideti vastu, et isegi pealinnas levib inglise ja ameerika moe mõjul madalate kontsade kandmine, ilma et see tooks kaasa tagajärgi, milledele viitab õpetatud professor. Avaldati arvamust, et erinevus, mida püütakse leida metropoli ja provintsi kommete vahel, on ehk ainult illusoorne ja tuleneb, kui ta üldse olemas on, eelistest ja soodustustest, mida armastusele pakub suurlinn ja mis väikelinnades puuduvad.

Olgu sellega kuidas tahes, kuid provints hakkas ministrite nõukogu esimehe üle nurisema ja pasundas skandaalist. See polnud küll veel hädaoht, kuid võis selleks kujuneda.

Käesoleval hetkel polnud ohtu kusagil ja ometi oli ta kõikjal. Enamus oli tugev, ent liidrid muutusid nõudlikuks ja tujukaks. Hippolyte poleks oma isiklikke huvisid ehk kunagi kättemaksule ohverdanud. Kuid kaaludes, et tal on nüüd võimalik oma seisundit kahjustamata õõnestada salamahti Paul Visire'i oma, hakkas ta valitsuse juhti kunstipäraselt ja mõõdukalt raskustesse ja hädaohtudesse tõukama. Ta oli andekuse, teadmiste ja autoriteedi poolest oma rivaalist kaugel taga, kuid ületas teda mitmeski suhtes oma osavusega kuluaarimanööv-rite alal. Kõige kavalamad parlamendiliikmed kirjutasid enamuse hiljutised lüüasaamised tema erapooletuks jäämise arvele. Komisjonides oli ta võltsilt ettevaatamatu ja kogus iseennast kahjustamata krediidinõudmisi, teades, et ministrite nõukogu esimees ei või neile alla kirjutada. Lõpuks kutsus tema ettekavatsetud saamatus esile ootamatu ja ägeda tüli siseministri ja sama ministeeriumi eelarve-aruandja vahel. Nüüd peatus Ceres hirmunult. Talle oleks olnud ohtlik kukutada valitsust liiga vara. Tema

221

leidlik vihavaen leidis nüüd väljapääsu kõveraid kõrvalteid kaudu. Paul Visire'il oli vaene ja kergemeelne onutütar, kes kandis sama perekonnanime. Cérèsile tuli see neiu parajal hetkel meelde ja ta juhtis Céline Visire'i avarale teele, viis ta läbikäimisse kahtlaste meeste ja naistega ning muretses talle tööd kabareedes. Peagi hakkas Céline tema õhutusel ja publiku möirgamise saatel esinema mitmesugustes «Eldoradodes» pantomiimidega, mis kujutasid loomuvastast armastust. Ühel suveööl esitas ta kuskil Champs-Elysées' lokaalis möirgava rahvahulga ees nilbeid tantse hullumeelse muusika saatel, mis kostis lossiparki, kus vabariigi president oli korraldanud peo kuningate auks. Nende skandaalidega ühendusse viiduna ilutses Visire'i nimi kõigil seintel kogu linnas, täitis ajalehti, vilksatas ebakõlbeliste vinjettidega lehe-kestel kohvikutes ja ballidel, lõõskas tulikirjas bulvaritel.

Keegi ei teinud ministrite nõukogu esimeest vastuta--vaks tema sugulase vääritu käitumise eest, kuid tekkis halb arvamus tema perekonnast ning seetõttu langes riigimehe prestiiž.

Peaaegu otsekohe toimus Saadikutekojas ärevust tekitav vahejuhtum. Vastates ühele lihtsale küsimusele, ähvardas rahvahariduse ja kultuste minister Labillette,. kes kannatas maksahaiguse all ja keda vaimulikkonna nõudmised ning intriigid olid meeleheitele viimas, et sulgeb Püha Orberose'i kabeli, ning kõneles lugupidamatult rahvuslikust neitsist. Parem tiib tõusis nagu üks-mees pahaselt üles. Vasakpoolsed näisid hulljulget ministrit vastu tahtmist toetavat. Enamuse juhtidel polnud mõtteski rünnata rahvalikku kultust, mis tõi maale-sisse kolmkümmend miljonit aastas. Kõige mõõdukam' parempoolne, härra Bigourd, muutis küsimuse arupärimiseks ja saatis kabineti hädaohtu, õnneks oskas võimu kohustustest alati teadlik ühiskondlike tööde minister Fortuné Lapersonne peaministri äraolekul heaks teha oma kultuste kolleegi saamatu ja sobimatu väljaastumise. Ta astus kõnetooli, et veel kord kinnitada valitsuse

lugupidamist maa taevase patrooni vastu, kes on leevendanud nii paljude vaevu, mida teadus, nagu ta ise tunnistab, kergendada ei suuda.

222

Kui Paul Visire end lõpuks Eveline'i käte vahelt lahti kiskus ja Saadikutekotta jõudis, oli valitsus päästetud. Kuid ministrite nõukogu esimees mõistis, et ta on kohustatud andma valitsevatele klassidele suuri hüvitusi. Ta tegi parlamendile ettepaneku asuda kuue soomusristleja ehitamisele ja võitis sellega tagasi terasetööstuse sümpaatia. Ta kinnitas uuesti, et kindlat diskontoprotsent!: sisse ei seata, ja areteeris kaheksateist sotsialisti.

Varsti aga põrkas ta kokku veel kardetavamate raskustega. Esinedes kõnega oma majesteedi välissuhetest, libistas naabermaa riigikantsler leidlike üldistuste ja sügavamõtteliste seisukohtade sekka kurikavala viite armukirele, mis juhib ühe suure maa poliitikat. See torge, mille keiserlik parlament naeratusega vastu võttis, võis ärritada ainult mõnda kergesti solvuvat vabariiki. Rahvas tundis, et tema enesearmastust on puudutatud ja tungis armunud ministrile kallale. Oma rahulolematuse väljendamiseks haarasid deputaadid kinni labasest ettekäändest. Saadikutekoda veeretas valitsusele vastutuse naeruväärse vahejuhtumi eest — ühe alamprefekti naine oli käinud «Moulin-RougeMs» tantsimas, — ning puudus vaid mõni hääl, et kabinet oleks langenud. Kõigi üksmeelne arvamus oli, et Paul Visire pole iialgi olnud nii nõrk, nii pehme, nii kidakeelne kui sel haledal istungil.

Ta mõistis, et võib püsima jääda ainult mõne suure poliitilise löögi abil ja otsustas läbi viia ekspeditsiooni Nigrütsiasse, mida nõudsid suurfinantsistid ja -töösturid' ning mis kindlustas aktsiaseltsidele määratu suuri kontsessioone metsadele, kaheksamiljardise laenu krediit-pankadele, kõrgemaid auastmeid ning ordeneid maa- ja mereväeohvitseridele. Leidus ettekääne: tasuda mõne solvamise eest, nõuda mõnelt võlgnikult sisse võlg. Kuus soomuslaeva, neliteist ristlejat ja kaheksateist transport-laeva tungisid Jõehobuste jõe suudmesse. Kuussada piroogi püüdsid asjata takistada sõjaväeosade maabu-mist. Admiral Vivier des Murenes'i suurtükid avaldasid hirmsat mõju mustadele, kes vastasid neile noolte-rahega, kuid said oma fanaatilisest julgusest hoolimata purustavalt lüüa. Finantsistide teenistuses seisvate ajalehtede kaudu kuumaks köetud rahva hulgas puhkes

223

vaimustusetorm. Ainult mõned sotsialistid protesteerisid selle barbaarse, kahtlase ja hädaohtliku ettevõtte vastu. Nad areteeriti sedamaid.

Sel momendil, kus valitsus oli tagasi võitnud rikaste toetuse ja lihtrahva armastuse ning näis kõikumatuna, nägi hädaohtu ainult Hippolyte Ceres, kelle pilku teritas viha. Silmitsedes õelas rõõmus oma rivaali, pomises ta läbi hammaste:

«See kaabakas on omadega läbi.»

Sel ajal kui maa joobus kuulsusest ja ärist, avaldas naaberriik protesti Nigriitsia okupeerimise vastu ühe Euroopa suurriigi poolt. Ja need protestiavaldused, mis järgnesid üksteisele üha lühemate ajavahemike järel, muutusid järjest teravamaks. Ülepeakaela äritseva vabariigi ajalehed varjasid kõike, mis võis anda põhjust rahutuseks, kuid Hippolyte Ceres kuulatas, kuidas ähvardused paisusid, ja otsustas salamahti edasi töötades lõpuks kõigega riskida, et oma vaenlast hukutada, ja pani mängu isegi valitsuse saatuse. Ta laskis ustavatel inimestel kirjutada ja poolametlikesse ajalehtedesse paigutada artikleid, mis pidid näiliselt Paul Visire'i enda seisukohti väljendades omistama valitsuse juhile sõjakaid kavatsusi.

Neil artiklitel oli välismaal kohutav vastukaja ning samal ajal põhjustasid nad ka sügavat rahutust oma rahva hulgas, kes armastas küll sõdureid, aga ei armastanud sõda.

Paul Visire esines rahustava avaldusega ja lubas säilitada rahu, mis on kooskõlas ühe suure rahva väärikusega. Välisminister Crombile luges ette oma avalduse, mis oli

täiesti arusaamatu, sest ta oli koostatud diplomaatilises keeles. Valitsus sai suure enamuse.

Kuid sõjakuuldused ei vaibunud, ja selleks et vältida uut ja ohtlikumat arupärimist, jagas ministrite nõukogu esimees deputaatide vahel ära kaheksakümmend tuhat hektarit Nigriitsia metsi ning laskis areteerida neliteist sotsialisti. Hippolyte Ceres kõndis kuluaarides väga süngena ringi ja usaldas oma parlamendirühma deputaatidele, et ta pingutab ministrite nõukogus kogu oma jõudu rahupoliitika võidule viimiseks ja loodab sellega siiski veel toime tulla.

224

Päevast päeva paisusid õudust äratavad kuulujutud, tungisid avalikkuse ette ning külvasid seal ebakindlust ja ärevust. Paul Visire isegi hakkas hirmu tundma. Kõige rohkem häiris teda asjaolu, et välisminister vaikis ega näidanud ennast. Crombile ei ilmunud enam valitsuse koosolekuile. Ta tõusis kell viis hommikul, töötas kaheksateist tundi oma kabinetis ja kukkus kurnatult paberi-korvi, kust koristajad ta välja õngitsesid koos dokumentidega, mis nad naaberriigi sõjaväeliste atašeede juurde müügile viisid.

Kindral Débonnaire uskus, et sõjakäik seisab ukse ees. Ta valmistas end selleks ette. Sõda ei hirmutanud teda sugugi, otse vastupidi, oma südames ta just sooviski seda ja usaldas oma ülevad lootused paruniproua Bildermannile. Viimane teatas neist naaberrahvale, kes tema andmetele toetudes asus rutuga mobilisatsiooni läbi viima.

Ilma et ta oleks seda tahtnud, kiirendas rahandusminister sündmuste arenemist. Parajasti sel ajal mängis ta kursilangusele. Paanika tekitamiseks levitas ta börsil kuuldust, et lähemas tulevikus on sõda vältimatu. Naabermaa keiser laskis end sellest manöövrist petta, ja kartes, et vaenlane on hõivamas tema territooriumi, mobiliseeris suure kiiruga oma sõjaväed. Ehmunud Saadikutekoda kukutas Visire'i kabineti tohutu enamusega (814 häälega 7 vastu 28 erapooletuks jäämisel). Oli juba hilja. Selsamal valitsuse kukutamise päeval kutsus vaenulik naaberriik oma saadiku tagasi ja paiskas kaheksa miljonit meest proua Cérèsi kodumaa vastu. Sõda muutus üldiseks ja kogu maailm uppus verevoogudesse.

PINGVIINIA TSIVILISATSIOONI HARIPUNKT

Pool sajandit pärast ülalkirjeldatud sündmusi suri proua Ceres üldisest lugupidamisest ja austusest ümbritsetuna oma seitsmekümne üheksandal eluaastal. Riigimees, kelle nime ta väärikalt kandis, oli ta juba ammu leseks jätnud. Tema tagasihoidlikus ja hardas matuserongis sammusid koguduse vaeslapsed ja Taevase Helduse õed.

225

Kadunu jättis kogu oma vara Püha Orberose'i Ühingule.

«Oh häda!» õhkas Püha Maëli katedraali kanoonikr härra Monnoyer seda vaga pärandust vastu võttes. «Oli ülim aeg, et mõni suuremeelne asutaja-liige mõtleks meie vajadustele. Rikkad ja vaesed, targad ja rumalad pöörduvad meist ära. Ja asjata pingutame jõudu, et eksinud? hingi ähvarduste või lubadustega, leebuse või vägivallaga tagasi tuua — meil pole enam milleski edu. Ping-viinia vaimulikkond ägab meeleheites. Meie külapreestrid on eluülalpidamiseks sunnitud astuma kõige alandavamatesse ametitesse, nad on puupaljad ja söövad jätiseid. Meie lagunenud kirikuis sajab taevane vihm usklikele-pähe ja püha jumalateenistuse ajal on kuulda, kuidas võlvidelt kukuvad kivid. Katedraali kellatorn on kaldu vajunud ja kokku varisemas. Pingviinid on unustanud' püha Orberose'i, jätnud unarusse tema kultuse ja hüljanud tema pühamu. Tema kullast ja kalliskividest paljaks, riisutud kirstul koob ämblik tasakesi oma võrku.»

Seda kaeblemist kuulis Pierre Mille, kes oma üheksakümne kaheksandal eluaastal polnud kaotanud vee! terakestki oma vaimsest ja moraalsest jõust, ja küsis

kanoonikult, kas tema arvates saabub kunagi päev, mil' püha Orberose tõuseb sellest alandavast unustusest.

«Ma ei julge seda loota,» ohkas härra Monnoyer.

«Kui kahju,» vastas Pierre Mille. «Orberose on armastusväärne kuju. Tema legendides peitub omajagu võlu. Neil päevil avastasin juhuslikult jutustuse ühest tema kõige kenamast imeteost, nimelt Jean Violle'i imest. Kas sooviksite seda kuulda, härra Monnoyer?»

«Kuulaksin hea meelega, härra Mille.»

«Selline ta on, nagu ma ta ühest XIV sajandi käsikirjast leidsin:

Kullassepp Nicolas Gaubert'il Rahavahetajate sillalt oli naine Cécile, kes oli elanud palju aastaid ausat ja karsket elu ning kaldus juha oma elusügise poole, ent armus siis äkki krahviproua de Maubec'i väikesesse paažisse Jean Violle'isse, kes elas Paabulinnu villas Grève'i väljakul. Ta polnud veel kaheksateistkümne aastanegi ning tema nägu ja kehakuju olid üpris armsad. Cécile ei suutnud oma armastusest võitu saada ja otsustas

226

sellele järele anda. Ta meelitas paaži oma majja, hellitas teda igasugusel viisil, andis talle maiustusi ja rahuldas temaga lõpuks oma himusid.

Kord, kui nad üheskoos kullassepa sängis pikutasid, jõudis meister Nicolas oma majja tagasi varem, kui oli oodata. Ta leidis, et riivid on ette lükatud ja kuulis läbi ukse, kuidas naine õhkas: «Mu süda! Mu ingel! Mu väike rott!» Kohe ärkas temas kahtlus, et naine on end koos armukesega luku taha pannud, ning ta hakkas vägevasti ukse pihta taguma ja kisendas: «Närukael, liiderdaja, hoor, libu, tee lahti, et ma saaksin su nina ja kõrvad maha lõigata!» Selles ohus usaldas kullassepa elukaaslane end püha Orberose'i hoolde, tõotades kinkida ilusa küünla, kui neitsi ta hädast välja aitab ja päästab nii tema kui ka väikese paaži, kes hirmust pool-surnult täiesti paljalt voodiorvas värises.

Pühak võttis palvet kuulda. Viivitamatult muutis ta Jean Violle'i tütarlapseks. Seda nähes tundis Cécile end jälle kindlana ja kisendas oma mehele:

«Oh sa vilets mats, õel armukadetseja! Räägi tasemini, kui tahad, et sulle lahti tehtaks.»

Ühtlugu sel kombel tänitades jooksis ta riidekapi juurde ja otsis sealt välja vana tanu, kalaluudest korseti ja pika halli seeliku, millega ta kangesti kiirustades ehtis ümbermuutunud paaži. Kui ta sellega valmis oli, lausus ta valjul häälel:

«Catherine, mu kallis, mu kassike, ava oma onule uks: ta on pigem rumal kui tige ega tee sulle paha.»

Tüdrukuks muutunud poiss kuulas sõna. Tuppa astudes leidis meister Nicolas sealt ühe noorukese neitsi, keda ta ei tundnud, ja nägi oma tublit naist voodis lamavat.

«Vana tobu,» ütles viimane, «ära imesta selle üle, mida sa näed. Ma heitsin pikali kõhuvalu pärast ja siis tuli mulle külla Catherine, kelle ema on minu õde Jeanne Palaiseau'st — me läksime temaga viieteistkümne aasta eest tülli. Mees, suudle oma nõbu, see tasub vaeva.»

Kullassepp kaelustas Violle'i, kelle nahk näis talle õrnana. Sellest hetkest peale ei soovinud ta midagi muud, kui temaga pilguks üksi jääda, et teda täiesti

227

segamatult suudelda. Seepärast viis ta neitsi viivitamatult alumisse tuppa, tuues ettekäändeks, et tahab talle pakkuda veini ja pähkleid. Ta ei jõudnud veel õieti allagi, kui hakkas ViolleM väga armatsevalt kallistama. Mehike poleks sugugi ainult sellega piirdunud, kui mitte püha Orlicrose poleks sisendanud tema ausal naisele mõtte minna teda tabama. Ta leidis mehe vale-nõbu oma põlvil hoidvat, sõimas teda liiderdajaks, andis talle vastu kõrvu ja sundis andeks paluma. Järgmisel päeval sai Violle oma endise kehakuju tagasi.»

Kuulanud selle jutustuse lõpuni, avaldas auväärt ka-noonik Monnoyer Pierre Mille'ile selle eest tänu ja võttis sulepea ning asus koostama ennustusi eelseisvatel võiduajamistel esikohale tulevate hobuste kohta. Ta oli nimelt ühe bookmakeri kirjatoimetaja.

Vahepeal õitses Pingviinia oma rikkuses. Inimesed, kes tootsid eluks vajalikke asju, tundsid neist puudust, neil, kes ei tootnud midagi, oli neid üleliiga.

«See on majanduselu saatuslik paratamatus,» ütles üks Instituudi liige.

Suurel pingviinia rahval polnud enam traditsioone, vaimukultuuri ega kunste. Tsivilisatsiooni edukäik avaldus mõrtsukalikus tööstuses, vääritus spekulatsioonis, koletus luksuses. Pealinn võttis, nagu teisedki selleaegsed suurlinnad, kosmopoliitilise ja laadaliku ilme. Seal valitses mõõtmatu ja korrapärane inetus. Maa nautis täielikku rahu. See oli haripunkt.

VIII RAAMAT TULEVASED AJAD. AJALUGU ILMA LÕPUTA

Τή Ελλαδι πενίη μέν αίε χοτε σΰντροφόξ έστι, άρετη δέ έπαχτόξ έστι, άπό τε σοφίηξ χατεργασμένη χαί νόμου ϊσχυροδ.

(Herodot., Hist., VII, ai.)

Kas teie ei näinud siis, et need olid inglid?

(Liber terribilis.)

Rõsbtutfeblvjrsboutvlnbhõhdbnftlvoio hbufkblfjtsjufõäjnvhmiirõsbtulfehlvjubl prnnlrtsebnmjõõmkblvvmvuboveõbdbevt fibllbtjeiifebõhmjutfnbgjoboutlpnrboiielf tnbmebõheläjljnbbsjllvtiojohkvijõbeösbp tufuvebkbljskboevtfbdjmbõbmjllvbsõbnv

tu.

Uäfrösbofuvoojtubkb.

Meie päevil on sündimas keemia, mis hakkab uurima, kuidas toimuvad muutused kehades, milledes peitub selline hulk kontsentreeritud energiat, nagu seda veel pole meie käsutuses olnud.

Sir William Ramsay.

§ 1

Ikka veel polnud majad küllalt kõrged.

Kerkisid üha kõrgemad ja kõrgemad hooned, ehitati kolme- ja neljakümnekorruselisi pilvelõhkujaid, kus üksteise peal asusid bürood, kauplused, pangakontorid

229

ja seltside juhatused. Ikka sügavamale ja sügavamale maa sisse uuristati keldreid ja tunneleid.

Määratus linnas töötas viisteist miljonit inimest helgiheitjate valgusel, millede tuled kiirgasid päeval ja ööl. Vähimgi taevase valguse helk ei tunginud läbi suitsu, mis kerkis linna piiravate tehaste korstnaist. Mõnikord võis näha päikese punast säratut ketast sõudmas mustal taevalaotusel, mida trellitasid raudsildade sõrestikud, kust langes lakkamatu vihmana tahma ja pigi. See oli kõige tööstuslikum ja kõige rikkam linn kõigi maailma suurlinnade hulgas. Tema organisatsioon näis täiuslikuna. Siin polnud muistsetest aristokraatlikest ja demokraatlikest ühiskonnavormidest midagi järele jäänud, kõik oli nüüd allutatud trustide huvidele. Selles keskkonnas kujunes välja rass, mida antropoloogid nimetavad miljardäritüübiks. Need inimesed on ühtaegu tarmukad ja hädised, omavad suuri võimeid mõttekombi-natsioonideks, mida neis on

arendanud kauaaegne kant-seleitöö, kuid nende meeltetegevus kannatab pärilike häirete all, mis aastatega tugevnevad.

Nagu kõik tõelised aristokraadid, nagu vabariikliku Rooma patriitsid, nagu vana Inglismaa lordid, nii elasid ka need võimukad inimesed suures komberanguses. Nad olid otsekui rikkuse askeedid. Trustinõukogude koosolekuil võis näha häbemeluid nägusid, lohkus põski, aukuvajunud silmi, kortsus otsaesiseid. Miljardärid, kelle kehad olid kõhetumad, jume kollasem, huuled veretumad ja silmad põlevamad kui vanadel hispaania munkadel, andusid tulisel tuhinal lihasuretamisele pankades ja tööstustes. Paljud neist keeldusid igasugusest lõbust, igasugusest ajaviitest, Igasugusest puhkusest ja saatsid oma armetud elupäevad mööda umbses ja pimedas toas, mille ainsaks sisustuseks olid elektriaparaadid, sõid sealsamas õhtueineks mune ja piima ning magasid seal kõvas vedrudeta voodis. Nende ainsaks tegevuseks oli nikkelnupule vajutamine, ja ajades kokku rikkusi, millest nad ise ei näinud märkigi, avanes neile täiesti kasutu võimalus rahuldada ihasid, mida nad ei tundnud.

Rikkuse kultusel olid omad märtrid. Üks neist miljardäridest, kuulus Samuel Box, eelistas pigem surra kui loovutada pisimatki osa oma varandusest. Keegi tema

230

tööline langes tööõnnetuse ohvriks, ja kuna talle keelduti maksmast vähimatki kahjutasu, nõudis ta oma õigust kohtu kaudu. Kuid ta põrkas ületamatuile protseduuri-raskustele, langes kibedasse puudusse, ja meeleheites jõudis ta kavaluse ning jultumuse abil niikaugele, et sai peremehe oma revolvri ette ja ähvardas sellele kuuli pähe kihutada, kui talle toetust ei anta. Samuel Box ei andnud midagi ja laskis end oma põhimõtete eest tappa.

Kui eeskuju tuleb ülevalt poolt, siis matkitakse seda. Need, kellel oli vähe kapitali (ja neid oli muidugi kõige rohkem), jäljendasid miljardäride tõekspidamisi ja kombeid, et nende sarnaseks saada. Kõiki kirgi, mis tõkestavad varanduste kogumist või säilitamist, peeti alanda-vaiks. Ei antud andeks pehmust ega laiskust, ei tungi omakasupüüdmatule uurimistööle ega armastust kunsti vastu. Eriti põlastusväärne oli pillamine. Kaastunne mõisteti hukka kui ohtlik nõrkus. Vähimgi kalduvus iharusele põhjustas avalikku laitust, seevastu õigustati toorest isu, mis end vägivaldselt rahuldab. Vägivald näis tõesti kõige vähem kombepuhtust kahjustavat, teda peeti ühiskondliku energia avaldusvormiks. Riik püsis kindlalt suurtel ühiskondlikel võõrustel — rikka austamisel ja vaese põlgamisel. Nõrkadel hingedel, keda veel häirisid inimlikud kannatused, polnud muud väljapääsu kui silmakirjatsemine, mida pole aga põhjust laita, sest see aitas kaasa korra alalhoidmisele ja seaduste kindlustamisele.

Niisiis olid rikaste hulgas kõik andunud ühiskonna huvidele või jätsid sellise mulje. Eeskuju andsid kõik, kuigi mitte kõik ei käinud selle järgi. Mõningad kannatasid raskelt oma elukorralduse karmuse all. Ent nad panid vastu, olgu siis uhkusest või kohusetundest. Mõned katsusid sellest salaja ja kavalate võtetega veidikeseks ajaks välja pääseda. Üks niisugune oli terase-trustl president Edouard Martin, kes läks mõnikord kerjuseks rüetunult armuandi paluma ja laskis möödakäijatel enda kallal toorutseda. Kord, kui ta ühel sillal almust palus, sattus ta tülli tõelise kerjusega ja haaratuna kadedast raevust, kägistas selle ära.

Kuna inimesed kulutasid kogu oma mõistuse äriasjadele, siis ei otsinud nad vaimseid lõbustusi. Teater, mis

231

oli nende juures kunagi väga õitsval järjel, kängus nüüd pantomiimiks ja koomilisteks tantsudeks. Hüljati isegi näidendid, kus esinesid kaunid naised. Kadus huvi kaunite vormide ja hiilgavate tualettide vastu. Neile eelistati klounide kukerpallitamist ja neegrimuu-sikat ning vaimustust äratasid vaid briljandid statistide kaelas ja kullakangid, mida pidulikus rongkäigus üle lava kanti.

Varaka seisuse daamid olid nagu mehedki sunnitud elama kombelist elu. Kõikidele tsivilisatsioonidele ühise tava kohaselt tõstis avalik arvamus nad ülevaiks sümboleiks. Oma ranges karskuses pidid nad esindama varanduse suursugusust ja puutumatust. Muisted armusuhete pruugid kujundati ümber ning kunagised elegantsed armukesed asendati salamahti jõurikaste masseerijatega või toapoistega. Skandaale tuli siiski harva ette. Peaaegu kõiki neid maskeeris välismaareis ning trusti-printsessid säilitasid üldise lugupidamise.

Rikkad moodustasid vaid tühise vähemuse, ent nende kaastöölised, kelleks oli kogu rahvas, olid neile kõigiti truud ja allusid neile kõiges. Nad moodustasid kaks klassi: üks — kaubandusettevõtete ning pankade ametnike ja teine — tehasetööliste oma. Esimesed tegid ära tohutu töö ja said suurt palka. Mõned neist jõudsid oma firmade asutamiseni. Ühiskondliku rikkuse pidev kasv ja eravaranduste liikuvus andis kõige taibuka-maile ja kõige jultunumaile suuri lootusi. Kahtlemata oleks võinud leida ka ametnike, inseneride ja raamatupidajate tohutus massis teatud hulga nurisejaid ja rahulolematuid, kuid see võimas ühiskond oli istutanud isegi oma vastaste hinge tugeva distsipliinitunde. Koguni anarhistidki näitasid end seal töökatena ja korraarmas-tajatena.

Mis puutub proletaarlastesse, kes töötasid väljaspool linna asuvais vabrikuis, siis need olid nii füüsiliselt kui ka moraalselt väga sügavale langenud. Neist kujunes vaese tüüp, mille tunnused antropoloogid on kindlaks määranud. Ehkki mõningate lihaste areng, mis oli tingitud nende tegevuse laadist, võis nende puhul tekitada petliku mulje tugevusest, ilmutasid nad ometi kindlaid haiglase jõuetuse märke. Lisaks väikesele kasvule, pisikesele

peale ja kitsale rinnale olid neid jõukatest klassidest eraldavaiks tunnusteks veel arvukad füsioloogilised anomaaliad, eriti pea ja jäsemete sagedane ebasümmeetri-lisus. Nad olid määratud järkjärgulisele ja pidevale mandumisele, sest riik võttis kõige tugevamad nende hulgast sõduriteks, kelle tervis ei pannud kuigi kaua vastu lõbunaistele ja kõrtsmikele, kes varitsesid nende kasarmute ümber. Proletaarlased jäid vaimult üha armetumaks ja kiduramaks. Nende vaimsete võimete pidev kängumine ei olnud tingitud ainuüksi nende elulaadist. Seda põhjustas ka kavakindel selektsioon, mida peremehed nende hulgas teostasid. Kartes, et liiga selge mõistusega töölised on valmis kergemini esitama oma seaduslikke nõudmisi, püüdsid peremehed neid iga-suguste vahenditega isoleerida ning eelistasid palgata juhme ja piiratud inimesi, kes oleksid võimetud kaitsma oma õigusi, kuid siiski veel küllalt taiplikud, et toime tulla tööga, mille täiuslikud masinad äärmiselt lihtsaks olid muutnud.

Seepärast ei osanud proletaarlased oma saatuse kergendamiseks midagi ette võtta. Streikide abil suutsid nad oma palgamäära hädavaevalt endisel taseme! hoida. Pealegi hakkas seegi abinõu neil käest ära libisema. Tootmise ebaühtlus, mis on kapitalistliku elukorraga lahutamatult seotud, põhjustas sellist tööpuudust, et niipea kui mõnes tööstusharus kuulutati välja streik, asusid töötud streikijate asemele. Lisaks kõigele olid need haletsusväärsed tööorjad vajunud nii sügavasse apaatiasse, et miski ei rõõmustanud neid ja miski ei viinud neid meeleheitele. Nad olid ühiskonna olemasoluks vajalikud ja selleks hästi kohandatud masinad.

Kokku võttes — see ühiskondlik kord näis püsivat kindlamini kõigist seninähtuist, vähemalt inimkonna piirides, sest püsivuse poolest pole mesilaste ja sipelgate omaga võrdset. Miski ei andnud alust ennustamiseks, et variseb kokku ühiskond, mille aluseks on kõige tugevamad inimlikud tunded — kõrkus ja ahnus. Siiski avastasid hästi informeeritud vaatlejad mitmeid rahutuks tegevaid märke. Kõige kindlamad, kuigi kõige silmapaistmatumad olid majanduslikku laadi ja seisnesid üha kasvavas üleproduktsioonis, mis tõi kaasa pikaajalisi ja

ränki tööpuuduse perioode. Tõsi küll, töösturid nägid selles eelist, mis võimaldas töötuid töötajate vastu välja mängides proletariaadi jõudu murda. Hoopis ilmsemat ohtu põhjustas peaaegu kogu elanikkonna tervislik seisund. «Vaeste tervis on selline, nagu ta on,» ütlesid hügieenikud, «kuid rikaste tervis jätab soovida.» Selle põhjusi pole raske leida. Linnas puudus eluks vajalik hapnik, hingati kunstlikku õhku. Rakendades kõige julgemaid keemilisi sünteese, tootsid toiduainetetrustid kunstlikku veini, liha, piima, puu- ja juurvilja. Toitumis-viis, mille nad rahvale peale sundisid, kutsus esile häireid kõhus ja ajudes. Miljardärid jäid kaheksateist-kümne-aastaselt kiilaspäiseks. Mõnede juures tuli ajuti ilmsiks hädaohtlik vaimunõtrus. Närvilised haiged ohverdasid tohutuid summasid harimatuile posijaile. Linnas sündisid üle öö meditsiinist või teoloogiast väljakasvanud varandused, mis langesid osaks mõnele arstiks või prohvetiks saanud saunateenijale. Vaimuhaigete arv kasvas vahetpidamatult. Jõukate maailmas levisid hulgali-sed enesetapmised, mis paljudel juhtudel pandi toime jubedates ja veidrates tingimustes. See andis tunnistust ennekuulmatult värdjalikust arust ja tundeelust.

Lisaks erutas paljude meeli veel üks kurjakuulutav tundemärk: perioodiliselt ja korrapäraselt hakkasid toimuma katastroofid, kujunesid regulaarseks nähtuseks ning võtsid ametlikus statistikas üha rohkem ruumi. Iga päev lõhkesid masinad, majad lendasid õhku, kaupu täis tuubitud rongid langesid tänavaile, hävitades terveid hooneid, lömastades sadu jalakäijaid, sööstsid läbi maakamara ning lõid pihuks kahe- või kolmekorruselised maa-alused töökojad ja dokid, kus askeldasid suurearvulised töömeeskonnad.

§ 2

Edelapoolses linnaosas, ühel kõrgustikul, mida juba ammusest ajast nimetati Saint-Michcli fordiks, asus väike park, kus iidsed puud sirutasid veel oma nõdraks jäänud käsivarsi muruplatside kohale. Künka põhjapoolsele jalamile olid insenerid-peisažistid rajanud kaskaadi,

grotid, mägioja ja järve ühes saarekestega. Sellest küljest võis näha kogu linna kõigi tema tänavate, bulvarite ja väljakutega, tema lugematuid katuseid ja kupleid, tema viadukte, tema inimhulki, milledele oli laotunud vaikus ja kaugusest tingitud muinasjutuloor. See park oli pealinna kõige tervislikum paik. Siin ei looritanud suitsupilved taevast ja siia toodi lapsi mängima. Suviti tulid läheduses asuvate büroode ja laboratooriumide töötajad peale lõunaoodet mõneks hetkeks sinna puhkama, rikkumata seal valitsevat üksildast rahu.

Kord ühel juunipäeval istus telegraafineiu Caroline Meslier pingile põhjaterrassi äärmisel serval. Et värskendada oma silmi kübekese rohelusega, pööras ta linnale selja. Caroline oli tumedapäine helepruunide silmadega terve ja rahulik neiu ning võis olla umbes kahekümne viie kuni kahekümne kaheksa aastane. Peaaegu otsekohe võttis tema kõrval istet elektritrusti ametnik Georges Clair. Ta oli blond, sale, nõtke ja naiselikult peente näojoontega. Ta polnud vanem kui Caroline ja paistis nooremana. Nad kohtusid samas kohas peaaegu iga päev, ja tundes teineteise vastu sümpaatiat, jutlesid heameelega. Kuid nende vestluses polnud iial midagi õrna, tundelist ega intiimset. Kuigi CarolineMl oli tulnud minevikus oma usaldava iseloomu pärast kahetsust tunda, oleks ta ehk siiski ilmutanud suuremat vabadust, ent Georges Clair oli nii sõnades kui ka käitumises alati äärmiselt tagasihoidlik. Ta andis jutuajamisele alati puhtintellektuaalse iseloomu ja püsis alati üldist laadi arutluste pinnal. Seejuures kasutas ta muide kõige vabamaid ja teravamaid väljendusi.

Ta kõneles meeleldi ühiskonna organisatsioonist ja töötingimustest.

«Rikkus,» ütles ta, «on vahend õnne saavutamiseks; nemad aga on teinud sellest elu ainsa eesmärgi.»

Ja see asjaolu näis neile mõlemale hirmsana.

Nad pöördusid vahetpidamata tagasi mõnede teaduslike teemade juurde, mis olid neile lähedased.

Sel päeval vahetasid nad mõtteid keemia arenemise üle.

«Tänapäeval, kus me näeme raadiumi muutumist heeliumiks,» ütles Clair, «ei väideta enam, et elemendid on

235

muutumatud. Sellega on ümber lükatud kõik need vanad seadused keemilisest ühinemisest ja mateeria jäävusest.»

«Kuid keemiaseadused on ometi olemas?» Olles naine, tundis Caroline vajadust millessegi uskuda.

Clair jätkas üleolevalt:

«Nüüd, kus me võime hankida raadiumit piisaval hulgal, on teadusel võrratud vahendid keemiliseks analüüsiks. Nüüdsest peale nähakse niinimetatud keemilistes elementides üliarvukaid ühendeid ja avastatakse mateerias energiat, mille hulk näib otsekui kasvavat pöördvõrdeliselt keha osakeste suurusele.»

Juteldes puistasid nad lindudele leivaraasukesi, nende ümber mängisid lapsed.

Clair siirdus uuele teemale:

«Kvaternaarajastul elasid sel künkal metshobused,» sõnas ta. «Möödunud aastal leiti siin veetorude panemise juures paks kiht metseesli luid.»

Caroline tahtis teada, kas sel kaugel ajal oli ilmunud ka juba inimene.

Clair seletas talle, et enne kui inimene metseeslit kodustama hakkas, pidas ta temale jahti.

«Inimene,» lisas ta, «oli kõigepealt küttija, siis karjakasvataja, põlluharija, käsitööline... Ja need kultuuriastmed järgnesid üksteisele mõõtmatute aegade voolus, mida inimlik mõistus ei suuda tajuda.»

Ta vaatas kella.

Caroline küsis, kas on juba aeg büroosse tagasi minna.

«Ei,» vastas ta, «kell on vaevalt pool üks.»

Nende pingi juures meisterdas väike tüdrukuke liiva-kooke. Kepseldes jooksis mööda seitsme- või kaheksaaastane poisike. Sel ajal kui tema ema kõrval pingil õmbles, mängis omapead jäänud jõnglane lõhkuvat hobust ja kujutles suure selgusega, milleks ainult lapsed on võimelised, et ta on ühtlasi nii hobune kui ka hobuse püüdja ja peale selle veel tema eest hirmunult põgenev rahvahulk. Ta jooksis hullates ringi ja karjus: «Pidage! Hei! Hei! See hobune on peru! Ta hakkas lõhkuma!»

Caroline esitas küsimuse:

«Kas usute, et minevikus olid inimesed õnnelikud?»

Tema kaaslane vastas:

236

«Kui inimkond oli noorem, siis oli vähem kannatusi. Nad elasid otsekui see väike poiss — nad mängisid. Nad mängisid kunste, voorusi, pahesid, kangelaslikkust, usku, iharust. Neil oli illusioone, mis neile meelelahutust pakkusid. Nad käratsesid, nad tundsid lõbu. Kuid nüüd ...»

Ta peatus ja vaatas uuesti kella.

Laps komistas jooksul tüdruku liivaämbrile ja kukkus kruusatatud teele pikali.

Üheks hetkeks jäi ta liikumatult lebama, tõstis siis peopesadele toetudes pead; otsaesine läks kortsu, suu tõmbus ammuli ja äkki puhkes ta nutma. Ema jooksis kohale, kuid Caroline oli lapse juba üles tõstnud ja puhastas taskurätiga ta silmi ja suud. Poisike nuuksus veel, Clair võttis ta sülle.

«Pole viga! Ära nuta enam, väikseke! Ma jutustan sulle ühe loo.

Üks kalamees, kes oli oma võrgud merre heitnud, tõmbas välja väikese suletud vasktoosi. Ta tegi selle noaga lahti. Sealt tuli välja suits, mis tõusis üles pilvedeni, läks üha tihedamaks ja sellest sündis hiiglane, kes aevastas nii kõvasti, et maailm pihunes tolmuks ...»

Clair vaikis, puhkes kuivalt naerma ja andis lapse järsku emale tagasi. Ta tõmbas uuesti kella taskust, ronis põlvili pingile ja heitis küünarnukke pingileenile toetades pilgu linnale.

Nii kaugele kui silm ulatus, kerkisid lugematud majad oma tillukeses lõpmatuses.

Caroline pööras silmad samasse suunda.

«Kui ilus ilm!» ütles ta. «Päike särab ja muudab kuldseks selle suitsu silmapiiril. Tsivilisatsiooni kõige talumatum omadus on see, et ta röövib meilt päikesevalguse.»

Clair ei vastanud. Tema pilk kiindus ühele punktile all linnas.

Pärast mõne sekundi pikkust vaikimist nägid nad, kuidas umbes kolme kilomeetri kaugusel teispool jõge, kõige rikkamas linnaosas, tõusis sünge udupilv. Hetk hiljem kostis nendeni plahvatus, mis paiskas puhta taeva poole määratu suitsusamba. Ja vähehaaval täitus õhk kummalisest suminast, mis tekkis paljude tuhandete

237

inimeste hädakisast. Nende lähedal pargis kõlasid karjatused:

«Mis seal õhku lendas?»

Jahmatus oli suur. Kuigi katastroofid olid sagedased,, polnud veel iialgi nähtud nii vägevat plahvatust ja igaüks tundis, et selles on midagi enneolematult õudset.

Püüti kindlaks määrata õnnetuse paika. Nimetati linnaosi, tänavaid, mitmesuguseid hooneid — klubisid,, teatreid, kaubamaju. Topograafilised andmed täpsustusid, kujunesid kindlaks.

«Ohku lendas terasetrust.»

Clair pistis kella uuesti taskusse.

Caroline vaatas teda pingsa tähelepanuga ja tema pilk oli täis jahmatust.

Lõpuks sosistas ta Clairile kõrva:

«Te teadsite seda? Te ootasite?... See olete teier kes...»

Clair vastas väga rahulikult:

«See linn peab hukkuma.»

Ja Caroline vastas unistava leebusega:

«Ma arvan sedasama.»

Ning rahulikult pöördusid nad oma töö juurde tagasi.

§ 3

Alates sellest päevast jätkusid anarhistlikud atentaadid katkematult terve nädala jooksul. Oli arvukalt inimohvreid, enamasti kõik pärit vaesematest rahvakihti-dest. Need kuritööd leidsid avalikku hukkamõistu. Eriti ägedalt avaldasid oma pahameelt majateenijad, võõrastemajapidajad, alamad ametnikud ja väikekaupmehed, niipalju kui trustid neid veel järele olid jätnud. Töölislinnaosades nõudsid naised, et võetaks tarvitusele enneolematud karistused dünamitööride vastu. (Neid kutsuti selle iganenud nimega, mis neile sugugi ei sobinud, sest dünamiit oli nende tundmatute keemikute silmis-süütu aine, mis kõlbas vaid sipelgapesade hävitamiseks, ja nitroglütseriiniga õhkimist paukelavhõbesütiku abil pidasid nad vaid lapsemänguks.) Äritegevus jäi äkki soiku ja vähem rikkad tundsid end sellest esimestena

238

puudutatud olevat. Vabrikutöölised jäid aga vägivalla-vahendite suhtes vaenulikule või ükskõiksele seisukohale. Äritegevuse piiramine ähvardas neid peatselt saabuva tööpuudusega ja koguni kõiki ettevõtteid haarava lokau-diga, aga kui neil tuli vastata ametiühingute föderatsiooni üleskutsele üldstreigiks, mida see pidas kõige mõju-

võimsamaks abinõuks ettevõtjate vastu ja kõige tõhusamaks kaasabiks revolutsionääridele, siis keeldusid kõik kutseühingud (välja arvatud kuldajate oma) tööd katkestamast.

Politsei teostas arvukaid areteerimisi. Rahvusliku konföderatsiooni kõigist keskustest kohalekutsutud sõjaväeosad valvasid trustide hooneid, miljardäride villasid, avalikke asutusi, panku ja suurkaubamaju. Möödus kaks nädalat, ilma et oleks juhtunud ühtki plahvatust. Sellest järeldati, et dünamitöörid, keda kõigi tundemärkide järgi otsustades oli ainult käputäis või veelgi vähem, olid viimseni tapetud, vangistatud, peitu pugenud või põgenenud. Elujulgus tuli tagasi ja kõigepealt tuli see tagasi kõige vaesematele. Töölislinnaosadesse majutatud kaks-või kolmsada tuhat sõdurit panid seal kaubanduse jälle-käima. Karjuti: «Elagu armee!»

Rikkad, kes mitte nii kiiresti ärevusse ei sattunud, rahunesid aeglasemalt. Börsitegelaste grupp, kes mängis kursitõusule, levitas optimistlikke kuuldusi ja pani jõulise pingutusega piiri kursi langusele. Äri võttis jälle hoogu. Seda liikumist toetasid suuretiraažilised ajalehed. Nad tõendasid patriootilise sõnaosavusega, et vääramatu kapital naerab mõningate viletsate roimarite kallaletungide üle ja et ühiskondliku jõukuse kasv jätkub pidurdamatult, hoolimata tühistest ähvardustest. Nad' olid siirad ja see tasus end ära. Atentaadid unustati, nad tehti olematuks. Pühapäevastel võiduajamistel täitusid hipodroomi tribüünid naistega, keda koormasid ja rõhusid pärlid ning teemandid. Tunti rõõmu, nähes, et kapitalistid pole kannatada saanud. Loožides istuvaile miljardäridele aplodeeriti.

Järgmisel päeval lendas õhku lõunavaksal, õlitrust ja Thomas Morcellet' kulul ehitatud suurepärane kirik,, põles maha kolmkümmend maja, dokkides puhkes tule-kahju. Tuletõrjujad näitasid üles imetlusväärset kohusetruudust

239

ja vaprust. Nad käsitsesid masinliku täpsusega oma pikki raudredeleid ja ronisid kuni kolmekümnenda majakorruseni, et päästa õnnetuid leekidest. Sõdurid pidasid ustavalt korravalvet ja said kahekordse portsjoni kohvi. Kuid need uued õnnetused vallandasid paanika. Miljonid inimesed, kes tahtsid oma raha kaasa võttes otsekohe ära sõita, tunglesid suurtes krediidiasutustes. Need teostasid kolm päeva järjest väljamakse ja sulgesid siis rahvahulga sõimukõmina saatel oma kassaluugid. Pagasiga koormatud põgenike mass piiras jaamu ja vallutas tormijooksuga ronge. Paljud, kes tahtsid toidu-ainetega varustatult keldritesse pelgu minna, ründasid toiduainete ja koloniaalkauplusi, mida valvasid täägis-tatud püssidega sõdurid. Valitsusvõimud olid energiliselt tegevuses. Teostati uusi areteerimisi. Kahtlusaluste kohta anti välja tuhandeid vangistuskäske.

Järgneva kolme nädala jooksul ei sündinud jälle ühtki katastroofi. Liikus kuuldus, et Ooperiteatrist, raekoja keldritest ja Börsihoone sammaste äärest on leitud pomme. Kuid peagi selgus, et need olid ainult konservi-karbid, mis olid sinna asetatud huligaanitsejate või hullumeelsete poolt. Ülekuulamisel kohtu-uurija juures nimetas üks süüalustest ennast plahvatuste peakorraldajaks, kusjuures kõik tema kaasosalised olevat nende eest maksnud oma eluga. Need ülestunnistused, mis avaldati ajakirjanduses, aitasid kaasa avalikkuse rahustamisele. Alles eeluurimise lõppjärgus said kohtuvõimud aru, et neil oli tegemist simulandiga, kel polnud atentaatidega midagi ühist.

Kohtu poolt määratud eksperdid ei avastanud rusude hulgas midagi, mis oleks lubanud kindlaks teha hävitustööks kasutatud põrgumasina liiki. Nende oletuste koha-selt tekitas uus lõhkeaine sama gaasi, mis eritub raadiumist. Arvati, et elektrilained, mida tekitab erilist tüüpi ostsillaator, levivad ruumis ja panevad lõhkeaine plahvatama, ent kõige osavamadki keemikud ei võinud öelda midagi täpset ja kindlat. Möödudes ühel päeval Meyeri villast, leidsid kaks polltseiagenti lõpuks kõnniteelt keldriakna alt

valgest metallist muna, mille ühes otsas oli kapsel. Nad võtsid muna ettevaatlikult üles ja viisid selle oma ülemuse käsul linnavalitsuse

240

laboratooriumi. Vaevalt jõudsid eksperdid selle uurimiseks kokku tulla, kui muna plahvatas, purustas auditooriumi ja viis hoonel kupli pealt. Kõik eksperdid said surma, nende seas ka suurtükiväekindral Collin ja kuulus professor Tigre.

Kapitalistlik ühiskond ei tunnistanud end selle uue õnnetuse puhul veel lööduks. Suured krediidiasutused avasid jälle oma kassaluugid ja teatasid, et nad teostavad väljamakse osalt kullas, osalt riigipaberites. Hoolimata tehingute täielikust soikumisest otsustasid fondi-börs ja kaubabörs oma tegevust mitte katkestada.

Vahepeal lõpetati eeluurimine esimeste areteeritute asjas. Teistsugustes tingimustes oleksid nende vastu tõstetud süüdistused tundunud ehk mitteküllaldastena, kuid puudujäägi tegi tasa kohtunike innukus ja avalikkuse meelepaha. Poolte vaidluseks määratud päeva eelõhtul lendas kohtukoda õhku. Hukkus kaheksasada inimest, nende hulgas arvukalt kohtunikke ja advokaate. Tulivihane rahvahulk vallutas vanglad ja lintsis vangid. Korra jaluleseadmiseks kohalesaadetud sõjaväeüksus võeti vastu kividega ja revolvrilaskudega. Mitu ohvitseri paisati hobuse seljast maha ja tallati jalge alla. Sõdurid avasid tule; oli palju ohvreid. Lõpuks seati rahu relvajõuga jalule. Järgmisel päeval lendas õhku riigipank.

Nüüd hakkas sündima ennekuulmatuid asju. Vabriku-töölised, kes olid keeldunud streikimast, tormasid jõukudena linna ja hakkasid süütama hooneid. Terved rügemendid ohvitseridega eesotsas ühinesid maju põletavate töölistega, marssisid koos nendega läbi linna, lauldes revolutsioonilisi laule, tõid dokkidest vaatidega petrooleumi, et tulele hoogu anda. Plahvatused jätkusid ühtsoodu. Ühel hommikul kerkis kolme kilomeetri kõrgune koletu suitsusammas otsekui mingi viirastuslik palm kohale, kus seisis hiiglaslik telegraafipalee, mis muutus ühe hetkega olematuks.

Sel ajal kui pool linna lõõmas, jätkus teises pooles igapäevane elu. Hommikuti tilisesid piimavedajate vankrites endiselt plekist piimanõud. Tühjal avenüül istus vana teetööline selga vastu seina toetades, pudel põlvede vahel, ja mälus aeglaselt leiba lihaga. Trustide juhatuste esimehed jäid peaaegu kõik oma kohtadele.

241

Mõned neist täitsid oma kohust heroilise lihtsusega, Märtermiljardäri poeg Raphael Box lendas õhku suhkru-trusti peaassamblee istungit juhatades. Talle korraldati hiilgav matus. Leinarong pidi kuus korda ronima üle rusude või minema üle sissevarisenud tänavatele paigutatud plankude.

Rikaste igapäevased abilised — komisjonäärid, ametnikud, maaklerid ja agendid jäid oma peremeestele kõikumatult truuks. Maksutähtpäevadel läksid hukkunud panga ellujäänud ametnikud pahupidi pööratud tänavaid mööda suitsevatesse majadesse veksleid esitama. Katsete juures raha sisse nõuda langesid paljud neist leekidesse.

Nüüd polnud igatahes enam võimalik illusioone säilitada. Nähtamatu vaenlane oli linna isand. Plahvatuste katkematu kõma haaras endasse linna ja valitses seal vaevalt tajutavana nagu vaikus, täis vältimatut õudu. Kuna valgustusseadeldised olid hävinenud, vajus linn kogu ööks pilkasesse pimedusse, mis varjas seal toimuvaid ennekuulmatult koletuid vägivallategusid. Ainult töölislinnaosad, mis olid vähem kannatada saanud, avaldasid veel vastupanu. Vabatahtlikud korravalvurid pidasid seal patrullteenistust. Nad lasksid maha vargaid, ja igal tänavanurgal võis komistada laipadele, mis lamasid vereloigus, põlved kõveras, käed köidetud selja taha, rätik näol ja silt kõhul.

Oli võimatu koristada kõiki rususid ja matta surnuid. Peagi hakkasid korjused levitama talumatut lehka. Möllasid taudid, mis nõudsid lugematuid ohvreid, ja need, kes pääsesid eluga, kaotasid jõu ja mõistuse. Nälg tegi lõpu peaaegu kõigile, kes üle jäid. Sada nelikümmend üks päeva pärast esimest atentaati, kui kohale jõudis kuus

armeekorpust välisuurtükiväega ja piiramis-kahuritega, seisid Caroline ja Clair pimeduses ühe kõrge maja katusel kõige vaesemas kvartalis, mis oli veel ainsana kogu linnas terveks jäänud ja mida nüüd ümbritses tule ja suitsu rõngas. Nad hoidsid teineteisel käest kinni ja vaatasid linnale. Alt tänavalt kostis lõbusat laulu — seal tantsis aru kaotanud rahvahulk.

«Homme on kõik lõppenud,» ütles mees, «ja nii on parem.»

242

Juuksed valla ja nägu helkimas tulekahju lõõmast, silmitses noor naine vaga rõõmuga tulivööd, mis nende ümber kokku tõmbus.

«Nii on parem,» ütles ta omakorda.

Ja viskudes hävitaja käte vahele, andis ta sellele meeletu suudluse.

§ 4

Ka teised föderatsiooni linnad said segaduste ja vägivallategude all kannatada; siis seati kord uuesti jalule. Seadusandluses viidi läbi reforme, kommetes sündisid suured muudatused. Kuid maa ei toibunud enam oma pealinna kaotusest ega saavutanud enam endist õitsengut. Kaubandus ja tööstus kidunesid, kultuur jättis maha paigad, mida ta oli kaua eelistanud kõigile muile. Need muutusid nüüd viljatuiks ja ebaterveteks, ning pind, mis oli toitnud nii paljusid miljoneid inimesi, muutus tühjaks kõrbeks. Künkal, kus oli asunud Saint-Micheli fort, sõid metshobused rammusat rohtu.

Päevad veeresid edasi nagu ringlained purskkaevu basseinis ja sajandid voolasid otsekui veetilgad stalak-tiitide otsast. Kütid jälitasid karusid küngastel, millede alla oli mattunud unustatud linn. Karjused ajasid sinna oma karjad; põlluharijad sammusid adra taga; aednikud kasvatasid aedades salatit ja pookisid pirnipuid. Nad polnud rikkad, neil polnud kunste; igivana metsviinapuu ja roosipõõsad varjasid nende hurtsikute seina. Nende päevitunud õlgu kattis kitsenahk. Naised kandsid omakootud villast kangast. Karjused voolisid savist tillukesi inimeste ja loomade kujusid või veeretasid laule neiust, kes järgneb oma armsamale metsa, või kitsedest, kes söövad karjamaal, kus kohab mänd ja vuliseb vesi. Peremees oli vihane mardikate peale, kes närisid ära tema viigimarjad, ta mõtles välja lõkse, et kaitsta oma kanu koheva sabaga rebase eest, kallas naabritele veini ja lausus:

«Jooge! Rohutirtsud ei rikkunud mu viinamarjasaaki. Kui nad tulid, olid viinapuud kuivad.»

Aeg läks edasi ja rikkusi kogunud külad ning nisust rasked põllud laastati ja rööviti paljaks barbaarsete

243

vallutajate poolt. Maa vahetas korduvalt peremeest. Võitja püstitasid küngastele losse. Põlluvilju tuli juurde. Möl rid, sepad, parkalid ja kangrud asusid tööle. Läbi me sade ja soode tungisid teed. Jõele ilmusid laevad. Küladest said suured alevid, mis ühinedes moodustasid linna. Enese kaitseks kaevas see sügavad kraavid ja ehitas kõrged müürid. Hiljem, kui tal suure riigi pealinnaks saades hakkas kitsas kasutuks muutunud vallide vahel, ehitas ta need ümber haljasteks puiestikeks.

Linn kasvas ja rikastus mõõtmatult. Ikka veel polnud majad küllalt kõrged. Kerkisid üha kõrgemad ja kõrgemad hooned, ehitati kolme- ja neljakümnekorruselisi pilvelõhkujaid, kus üksteise peal asusid bürood, kauplused, pangakontorid ja seltside juhatused. Ikka sügavamale ja sügavamale maa sisse uuristati keldreid ja tunneleid. Määratus linnas töötas viisteist miljonit inimest.

ANATOLE FRANCE'. «PINGVIINIDE SAAR»

Prantsuse kirjandus on rikas silmapaistvate sõnameistrite poolest. Vaevalt võime siin leida sajandit või ajaloolist perioodi, mis poleks jätnud tulevastele põlvedele

päranduseks arvukaid meistriteoseid. Need teosed paljastavad oma ajastu pahesid ja näitavad meile püüdlusi ja taotlusi, mis innustasid ajastu valgustatu-maid päid.

Teiste suurte nimede hulgas on Anatole France (1844— 1924) kahtlemata see, kelle looming kajastab kõige sügavamini perioodi Pariisi Kommuunist kuni I maailmasõja lõpuni. Vaevalt leiame XIX sajandi lõpu ja XX sajandi alguse prantsuse kirjandusest autorit, kelle kogu ideelises arengus ja kirjanduslikus loomingus avalduks parenrni tollele perioodile omased üha teravnevad vastuolud kõigil elualadel.

Oma varasemas loomingus näeb ja kujutab France elunähtusi kodanliku intelligendi üsnagi kitsapiirilistest seisukohtadest lähtudes, seda eriti oma kasvatuse ja miljöö tõttu (ta pärineb jõuka raamatukaupmehe perekonnast ning sai hiilgava klassikalise hari-duse, ilma et oleks kunagi kokku põrganud majanduslike raskuste ja elumuredega). Küpsel loomnguperioodil aga jõuab France välja oma piiratusest ning oskab vaadelda ja analüüsida ümbritsevat elu suure humanisti terava pilguga ning kujutada seda oma teostes õigesti n:ng ausalt. Mitte kunagi ei asu ta tõrlisuse moonutanvsele kodanluse klassihuvides. Seepärast võime France’i nimetada üheks viimaseks suureks kriitiliseks realistiks ja kodanlikuks humanistiks, kes oma elu loojangul pööras kapitalismile otsustavalt selja ning kuulutas end avalikult solidaarseks äsja asutatud Prantsuse Kom-munistliku Parteiga.

Sügavate teadmistega, hea kirjandusliku kooli saanud kirjanikuna, suure prantsuse kirjanduse parimate traditsioonide hiilgava jätkajana, võrratu keele- ja stiilimeistrina pühendas Anatole France oma talendi eesrindlike ideede teenimisele.

See muidugi kutsus kodanlikus leeris esile meeleheitlikke püüdeid tembeldada France puhta kunsti propageerijaks, äärmiseks skeptikuks, kes ei usu millessegi, teravmeelitsevaks vanahärraks, kes midagi tõsiselt võtmata heidab nalja kõige ja kõigi üle maailmas. Vaevalt on ühegi teise vihmase saja aasta jooksul elanud kirjaniku kohta kirjutatud nii tohutul arvul köiteid täis kõige subjektiivsemat kriitikat ja alusetut laimu. Seejuures on iseloomustav, et ükski kodanlik kriitik ei julge France'i lausa maha materdada kui pahempoolsete, imperialismivastaste ideede levitajat, sest selieks

on France liiga suur kunstnik. Selle asemel püütakse nii või teisiti diskrediteerida tema demokraatlikke veendumusi ja imperia-lismivastaseid väljaastumisi. Väidetakse, et France astus imperialismi ja militarismi vastu välja ainult edevusest ja auahnusest, või siis olles tüdinud mitte midagi uskumast, kuulutas end kommunistiks. Mõnede arvates ta ainult mängib sotsialistlike ideedega originaalitsemise vajadusest, esineb tööliste miitinguil, olles tüdinud oma kabinetis filosofeerimast jne. jne. Tendents vähendada France'i progressiivset tähtsust ilmneb isegi tema teoste avaldamises. Nii näiteks on tema pärast surma Prantsusmaal ilmunud kogutud teostest välja jäetud tema publitsistika, — arvukad artiklid pahempoolsetes ajalehtedes ning kõned miitinguil ja rahvakoosolekuil. On vägagi iseloomustav, et kodanlikus Eestis ei tõlgitud peaaegu ühtki France'i kaasajateemalistest teravalt kapitalistlikku korda paljasta-vaist teostest, nagu neljast romaanist koosnev tsükkel «Kaasaegne lugu», «Pingviinide saar», «Inglite mäss», jutustustekogu «Crain-quebille», mis kuuluvad kõik eranditult France'i loomingu paremiku hulka.

Kõik need kodanliku kriitika vassingud on saanud juba vajaliku vastulöögi nii nõukogude kirjandusteaduses kui ka prantsuse demokraatlikus ja kommunistlikus kirjanduses. Prantsuse töölisliikumise juhtivad tegelased ja progressiivsed kirjandusteadlased on oma artiklites ja sõnavõttudes küllaldase selgusega näidanud, milline on France'i koht eesrindliku prantsuse mõtte arengus.

Ent parimaks vastuseks kodanlikule kriitikale on lõppeks ikkagi France'i enda looming, mis tervikuna võttes on teravmeelseks süüdistusaktiks kapitalismi ja imperialismi vastu. Eks räägi sellest küllaltki selget keelt seegi fakt, et tsaari-Venemaal

keelas tsensuur ära peaaegu kõigi Anatole France'i tähtsamate teoste sissetoomise ja avaldamise.

Eriti silmapaistva koha France'i ühiskonnakriitilises loomingus omab «Pingviinide saar» (1908), mida selle satiirilise jõu ja teravuse poolest võib julgesti kõrvutada maailmakirjanduse suurimate satiirikute Rabelais', Swifti, Voltaire'i ja Saltõkov-Stšedrini teostega.

See teos on ühest küljest otsekui mingiks kokkuvõtteks kirjaniku senisest kaasaega paljastavast loomingust. Selles leiame lühidas ja klassikaliselt selges esituses, pealegi veel kronoloogilises järjestuses, kõik need peamised elemendid, mis kannavad kirjaniku eelnevat loomingut. Teisest küljest on «Pingviinide saar» France'i kogu senise ühiskonnakriitika haripunktiks, teoseks, kus kirjaniku satiir saavutab kõige suurema ulatuse, jõu ja teravuse. France'i hilisem looming, mis pole just eriti suur, olgugi kunstilise meisterlikkuse poolest niisama kõrgel tasemel, ei küüni oma paljastava jõu ja ühiskonnakriitika teravuse poolest «Pingviinide saare» tasemeni.

Oma kokkuvõtlikkuse ja ülevaatlikkuse tõttu on «Pingviinide saar» äärmiselt tihe kunstiteos, milles pole ühtki liigset sõna. Iga rida, iga lause on siin teravmeelne ja halastamatu satiir kõige selle kohta, mis inimühiskonna ajaloos on ebaõiglast, julma, ülekohtust ja mõttetut. Vaevalt leiame mõnd elunähtust või vähegi

silmapaistvamat ajaloolist sündmust, millele poleks antud parajat müksu selle kõige nõrgemas kohas. France’i juures ilmneb haruldane leidlikkus avastada nähtuste sisemisi vastuolusid ja viia need paari lausega absurdsete loogiliste vasturääkivusteni.

Võtme «Pingviinide saare» mõistmiseks annab meile autor ise oma teose eessõna-paroodias. Tehes ulatuslikke satiirilisi üldistusi kodanluse huve teenivate ajaloolaste aadressil, kõneleb France muuhulgas järgmist kellestki väljamõeldud Jacquot Filosoofist:

«Seesama Jacquot Filosoof kirjutas ühe õpetliku loo, kus ta lopsakal ja naljakal viisil kirjeldab inimeste mitmesuguseid tegusid. Ta põimis sellesse mitmeid jooni oma kodumaa ajaloost. Mõned küsisid tema käest, milleks ta küll niisuguse pentsiku loo kirjutas ja millist tulu võiks tema arvates sellest olla isamaale.

«Tulu on suur,» vastas filosoof. «Kui pingviinid näevad oma tegusid nõnda pahupidi pööratult ja ilma igasuguse aupaisteta, mis koditaks nende enesearmastust, siis hakkavad nad nende üle õigemini otsustama ja saavad ehk targemaks.»» (lk. 9)

Pingviini filosoofi «õpetlik lugu», niipalju kui France sellest meile kõneleb, on väga sarnane autori enda teosele ja on täiesti ilmne, et France viitab siin selle põhiideele ja eesmärkidele, mida ta taotleb.

Sellest ei tule muidugi aru saada nii, nagu kavatseks France ajalugu moonutada. Satiiriline liialdamine, millele kogu teos on üles ehitatud, ei tähenda kaugeltki moonutamist. France’i «pingviinide ajaloos» leidub kahtlemata palju rohkem ajaloolist tõde, tõelist ajaloo mõistmist kui enamikul imperialismi-ajastu kodanlikel ajaloolastel, kes on sunnitud tahes-tahtmata ajalugu oma kitsastes klassihuvides võltsima. Järelikult France, kõneldes siin ajaloo moonutamisest, mõtleb selle all eelkõige kodanlike ajaloolaste teoste «moonutamist», s. t. kõige selle vale ja võltsi paljastamist, millest kubiseb kodanlik ajalugu, igasuguse ebaõigluse ja vägivalla näitamist, millest ametlik ajalugu vaikib.

Samal ajal jätab autor kõrvale kõik selle, mis ajaloos on edasiviivat, arenevat, ülevat ja kangelaslikku, kõik selle, mida ükski tõeliselt suur kunstnik ei saa ega võigi naeruvääristada ja «pahupidi pöörata».

Kõik selle, mida ei ole võimalik satiiriliselt käsitleda, nagu rahvaste vabadusvõitlus, revolutsiooniline liikumine, suurte kirjanike ja kunstnike looming, geniaalsete teadlaste ja uurijate avastused jne., jätab France käesolevas teoses puudutamata. Kui ta aga ei saa neist täielikult mööda minna, siis näitab ta neid läbi mõne reaktsioonilise

tegelase prilli, naeruvääristades sel kombel mitte nähtust ennast, vaid nende piiratust, kes ei suuda mõista selle suurust ja ajaloolist tähtsust.

Nii näiteks kõneleb ta renessansiajastu suurtest kunstnikest keskaegsete pimedusejüngrite ja nende kaasaegsete austajate suu läbi («Margaritone nägemus»), lastes õndsal Margaritonel lämbuda nende tohutute edusammude eelaimuses, mida Euroopa kunst katoliku kiriku eestkoste alt vabanedes tegi.

Prantsuse kodanlikku revolutsiooni näitab France peamiselt paadunud väikekodanlaste Punapea ja tema eide silmade läbi, kelle

ainsaks ihaks on saada sellest võimalikult suurt kasu. (IV raamat, 1. ptk.)

Kõike seda ei tule mõista nii, nagu tahaks France vähendada revolutsiooniliste sündmuste kui suurte ajalooliste pöördepunktide tähtsust, kui kõige progressiivse lihtsat ignoreerimist. Teose hindamisel tuleb ikkagi lähtuda sellest, et kirjanik on tahtnud oma «Pingviinide saarega» anda hävitavat kriitikat kodanlikule ajaloo-teadusele ja kõigile klassiühiskonna «pühadele» ja «muutumatutele» seadustele ja alustele. Ja see on tal suurepäraselt õnnestunud. Ainult neist seisukohtadest lähtudes on võimalik teost õigesti lahti mõtestada ja hinnata.

France'i satiiri kohta peab ütlema, et see on lõpuni välja peetud. Terves romaanis ei leia me ühtegi tegelaskuju, keda poleks enam või vähem karikeeritud. Kangelast selles raamatus ei ole. Isegi demokraatlikust leerist on üles otsitud kõik negatiivne, väheteadlik ning oportunistlik ja seda siis teenete järgi naeruvääristatud. Kõverpeeglis on antud isegi mehised võitlejad-demokraadid, nagu Colomban ja Bidault-Coquille.

Sageli on France’ile kriitika poolt ette heidetud «Pingviinide saare» viimast raamatut «Ajalugu ilma lõputa», mis väljendavat autori maailmavaatelist ummikusse jooksmist. Eriti rõõmustab see reaktsionääre, kes teevad sellest järelduse, et France on ikkagi «korra poolt» ja näitab igasuguse progressi mõttetust. Kui me loeme aga tema sama perioodi publitsistikat, romaani «Valgel kivil» (1904) ja teisi teoseid, siis näeme, et mingisugusest ummikust France'i juures ei saa juttu olla ei «Pingviinide saare» kirjutamise ajal ega hiljemgi, kui ta pärast I maailmasõda võttis omaks kommunistliku maailmavaate.

«Pingviinide saare» lõpplahendust võib õigesti mõista mitte niivõrd autori maailmavaatest, kui teose enda sisemisest loogikast, vastava kirjandusliku žanri nõuetest ja spetsiifikast lähtudes. Kas võib olla teosel, mis mõnesajal leheküljel näitab kõike vastuolul:st, pahelist ja mõttetut, mida inimesed oma pika ajaloo kestel on läbi teinud, teosel, milles pole ühtki tõeliselt positiivset tegelast, kus kõik on pahupidi pööratud, — kas võib niisugusel teosel olla lõpplahendus, mis näitaks inimkonna helget tulevikku? France on selleks liiga suur kunstnik, et lõpetada oma teos niisuguse häpiend-liku ebakõlaga.

France oli hästi tuttav sotsialistide tegevusega ja II Internats:o-naali liidrite äraandliku osaga töölisliikumises. Suure kunstniku läbinägelikkusega mõistis ta otsekohe nende tõel;st olemust ia kuiu-tas seda ka oma «Pingviinide saares» (sotsialistlike liidrite nõupidamine küsimuses, kas ja kuidas osa võtta Pyrof afäärist VI raamatu VII peatükis ning lugu sotsialistist, kes sai ministriks ja näitas üles erilist osavust ja indu tööliste streikide mahasurumisel). Kuna France'i romaan;s ei ole tõelisi revoluts;onääre ega tõelist töölisliikumist, siis on loomulik, et selles satiirilises pildis kaasaja ja lähema tuleviku ühiskonnast, kus «progressi» kandjateks on «sotsid» ja anarhistid, ei saagi olla tõelist progressi ning ühiskond peab paratamatult manduma. Ja seda kirjanik meile näitabki. Oleks ebaõige tõlgitseda seda satiirina sotsialismi

pihta. Tegelikult on see pilt kapitalismi arenemise kogu absurdsusest, mis lõpeb tema paratamatu kokkuvarisemisega omaenese vastuolude tagajärjel.

France jälgis suure sümpaatiaga töölisliikumise arenemist mitte a:nult Prantsusmaal, vaid ka väljaspool selle piire, ja iseäranis Venemaal. Nii tema kõnede kui ka kaasaegsete mälestuste põhjal on teada, millise tähelepaneliku huviga jälgis France 1905. aasta revolutsioonilisi sündmusi Venemaal, olles isiklikult kontaktis paljude vene revolutsionääridega. Seepärast mõjus 1905. aasta revolutsiooni lüüasaamine ja sellele järgnev reaktsiooni võit ka teistes Euroopa maades, kaasa arvatud Prantsusmaa, temasse äärmiselt rusuvalt. «Pingviinide saare» pessimistlikku lõpplahendust võib osaliselt seletada raamatu kirjutamise ajal valitsenud üldise po'iitil'se surutisega, kuid täiesti alusetu on väita, nagu oleks see tingitud FranceM piiratusest, nagu ei oleks ta suutnud, naba in:m onna paremat tulevikku, nagu oleks ta takerdunud kodanliku maailmavaate piiratusse, mis ei suuda näha midagi peale klassidele ja ebavõrdsusele rajatud ühiskonna. Pigem on siin tegemist mõne kodanliku ajaloofilosoofi-metafüüsiku parodeerimisega kui autori enda tõekspidamistega, mida me «Pingviinide saares» varjamata kujul vaevalt leiamegi.

«Pingviinide saares» on sageli püütud näha Prantsusmaa ajaloo paroodiat. Eriti armas on see väide reaktsioon;listele kriitikutele, kes süüdistavad kirjanikku isamaa reetmises ning heidavad talle ette seda, et ta pole proovinud oma teravmeelsust mõne teise maa ajaloo kallal. Ent France suure humanistina, kellele oli võõras igasugune natsionalism ja šovinism, ei saanud hakata naeruvääristama teiste maade ajalugu ja šovinismi. See oleks ju võrdunud natsionalismi õhutamisega omal maal. Seepärast on täiesti loomulik, et kirjamk on oma teose materjali ammutanud suures osas Prantsuse ajaloost. Nii võib näiteks Draco prototüübiks pidada Karl Suurt, Trinco kangelasteod meenutavad Napoleon I. Chatil-loni riigipööre on kindral Boulanger' monarhistliku putši paroodiaks, lugu kaheksakümne tuhande heinapalliga annab enam-vähem üksikasjades edasi omal ajal kogu maailma avalikku arvamust erutanud Dreyfusi afääri.

Ometi oleks täiesti ekslik «Pingviinide saare» mõistmisel piirduda üksnes paralleelide otsimisega Prantsuse ajaloost. Oluline on siin just see, et France on andnud kõigile neile üksikuile ajaloolistele faktidele ja sündmustele hoopis laialdasema, üldistatud tähenduse, kritiseerides antud nähtuse kaudu kümneid ja sadu analoogilisi olukordi mitte ainult Prantsusmaa, vaid ka kõigi teiste imperialistlike riikide ajaloos. Selles peitubki FranceM satiiri sügavus ja paljastav jõud. Oleks Pyrot’ lugu «Pingviinide saares» ainult Dreyfusi afääri kirjeldus, siis pakuks ta huvi võib-olla a:nult ajaloolastele. Tegelikult aga näeme siin progressiivsete tegelaste tagakiusamist, mis nii France'i eluajal kui ka pärast seda on toimunud peaaegu kõikides kapitalistlikes riikides, olgugi erinevates konkreetsetes tingimustes.

See, mida me teosest loeme Chatilloni kohta, toimus hiljem paljudes teistes maades. Mõnikord õnnestus reaktsionääridel võimu

249

haarata, nagu Itaalias ja Saksamaal. Kuid näiteid polegi vaja kaugelt otsida. Tuletagem vaid meelde «vapse» kodanlikus Eestis oma kindralitest ninameestega, kellele rahatuusad nii sise- kui ka välismaal ning kirikupapid oma avalikku ja salajast toetust ei keelanud. Võib ainult imetleda France'i teravat pilku, kes juba tollal oskas näha ja luua niivõrd eredaid pilte paljudest nähtustest, mis alles kümne-kahekümne aasta pärast täie selgusega ilmnesid. Kes ei tunneks ära niisugustes kujudes, nagu vürst des Boscenos, krahv Dentdulynx jt., hilisemaid fašistlikke löömamehi ja rünnak-rühmlasi mistahes maal ja ükskõik millisest rahvusest? Või kas ei meenuta Uus-Atlantis oma «tööstuslike» sõdadega ja maailma-vallutamise plaanidega tänapäeva Ameerika Ühendriikide imperialistlikke ringkondi?

Seepärast ei saa läheneda «Pingviinide saarele» kui lihtsalt Prantsuse ajaloo paroodiale ning ei tohi tõmmata ainult paralleele, mida muide on võrdlemisi hõlpus teha, kuna autor ei ole •eriti vaevunud oma allegooriaid komplitseerima.

Nagu teisteski teostes, nii on ka «Pingviinide saares» France'i ajalookäsitlus filosoofilist laadi. Ta püüab leida ajaloost seletust kaasaegsetele põletavatele päevaprobleemidele, püüab ajalooliste sündmuste valgusel lahti mõtestada ja seletada kaasaega ning ette näha tulevikku. Seepärast algabki teos kodanliku ajaloo ja ajaloolaste hävitava väljanaermisega, kes piirduvad ainult vanade tekstide avaldamise nng kommenteerimisega ja oma eelkäijate väärkontseptsioonide kordamisega ega julge teha mingisuguseid üldistusi, millega nad võiksid publikut (s. t. kodanlust) pahandada. France mõistab teravalt hukka nii põgenemise m.nevikku kui ka ajaloo meelevaldse võltsimise valitsevate klasside huvides. Eessõna lõpeb lõbusa irvitamisega teadlaste üle, kes näevad teaduse ülesannet kõikvõimalike pisiasjade kogumises ega ole suutelised neid mingil määral üldistama, kes sõna tõsises mõttes upuvad eruditsioonis, suutmata seda inimkonna teenistusse rakendada.

Mitte vähem terava pilke osaliseks saavad ka kodanlikud kunstiajaloolased peatükis «Pingviinia maalikunsti primitiivid». See on hävitav satiir prerafaeliitide ja teiste reaktsiooniliste kunstiteoreetikute aadressil, kes püüavad keskaegseid pühapilte kõrgemale seada renessansimeistrite geniaalsetest teostest, kutsudes kaasaegseid kunstnikke üles loobuma realismist ning tagasi pöörduma keskaja algelise maalitehnika juurde.

Peatükis suure krooniku Johannes Taipa elust ja teostest naerab France lõplikult välja need ajalookirjutajad, kes seisavad apoliiti-listena kõrval oma ajastu sündmustest ja suurtest liikumistest. Kirjanik näitab suure selgusega, et tänapäeva ajaloolane, kui ta tahab teenida kodanluse huve, kui ta käib selle terase vaimuga vanakese nõuannete järgi, kes soovitab, et «...eraomandi, aadliseisuse ja žandarmeeria tekkimisest kõneldaks... kogu selle aukartusega, mida need institutsioonid väärivad», siis ei ole ta üldse võimeline tõelist ajalugu kirjutama, (lk. 5)

«Pingviinide saar» pole mitte ainult kaasaegse kodanliku ühiskonna kriitika, vaid võtab tabava satiiritule alla kogu klassiühiskonna alates tema kõige varajasematest perioodidest. Kõigepealt

250

näeme «pühal eraomandil» rajaneva ühiskonna toetumist vägivallale ja õigusetusele. Selles suhtes on eriti silmapaistvad teise raamatu esimesed peatükid, samuti ka Alca lohe lugu. Satiirilise teravusega teeb autor esimesest mõrtsukast riigi kõige rikkama ja võimsama aadlisuguvõsa esiisa, esimesest röövlist ja petisest kuningliku dünastia algataja, kõige edevamast ja liiderlikumast naisest — rahvusliku kaitsepühaku. Esimene «seadusandlik kogu» paneb aluse töötava rahva maksustamisele ja ekspluateerimisele varakate klasside huvides. Tekkiva seadusandluse aluseks on esimeste vägivalla-aktide õigustamine, röövlite kaitsmine röövitute vastu.

Nendest peatükkidest ilmneb haruldase selgusega France'i kirjandusliku meisterlikkuse omapära. France ei ole kirjanik, kes haarab lugejat emotsionaalsusega, oma teoste kujude elulisusega, keele ja stiili rahvalikkusega. Kõik France'i kunstilised vahendid kirjanduslike kujude ja tüüpide loomisel on intellektuaalset, puhtmõistus-likku laadi. Tema poolt loodud kujude vooruseks ei ole mitte nende emotsionaalne tajutavus, vaid just see suur filosoofiline üldistus, mille kandjaks on teose iga tegelane. Tegelaskuju tähendus ilmneb eelkõige tema sõnadest. France'i kangelased harva paljastavad oma iseloomu tegudega, kõige sagedamini ilmneb see just nende arut-lustes, kus mõne reaga antakse elunähtuste haruldaselt sügav mõistmine. France on meister inimese maailmavaate ja mõtteviisi esitamisel, meister möödunud aegade abstraktse mõtte konkreetsel esitamisel. Tegelaskujusid pole peaaegu kunagi selgesti välja joonistatud. Lugedes ei teki meil ettekujutust, kuidas nad võiksid elus välja näha. Seevastu aga nende sõnad ja mõtteavaldused näitavad läbipaistva selgusega antud kuju iseloomustavaid jooni ja kohta ühiskondlikus elus. Siinjuures ei oma tähtsust mitte ainult kõne sisuline külg, vaid ka väljendusvorm, stiil, sõnavalik. Võtkem näiteks

seisustekogu kirjeldus II raamatu IV peatükis. Püha Maeli vagadusest nõretavate sõnavõttudes näitab autor äärmise selgusega kristliku vennaarmastuse täielikku jõuetust klassiühiskonnas, kus kirik peab tahes-tahtmata andma oma õnnistuse valitsevate klasside vägivallale rahva suhtes. Kiriku tõelise funktsiooni väljendab munk Bulloch oma vaimustatud hüüetega Morio silmakirjatseva kõne puhul. Morio, see valitseva klassi ideoloog, esitab äärmise piltlikkuse ja selgusega kogu selle võltsi demagoogia, mille abil on aastasadu õigustatud ekspluateerimist. Sellele võlts-paatosele paneb punkti Greatauk, kõige võimsam suurnik, oma lühikese avaldusega: «Kuna olen õilsast soost, siis ma maksu ei maksa; maksu maksta on labane. Las maksab rahvarämps.» (lk. 52) See paarirealine avaldus võtab lühidalt ja selgelt kokku seisusliku võimu olemuse, mis põhineb üksnes varjamata vägivallal, paljastab aristokraatia tõelise suhtumise rahvasse, näitab, et sellel pole vähimatki tegemist kristliku vennaarmastuse ja võrdsusega.

France’i tegelased pole peaaegu kunagi konkreetsed isikud, vaid alati mingi klassi, ühiskondliku kihi või grupi, sageli ka mitmesuguste ideede esindajad, kes oma sõnade ja tegudega paljastavad juurteni antud klassi, grupi või ideoloogia olemuse.

Eriline meister on France ka sõnade ja tegude vastuolu, kõlavate fraaside ja nende varjul peituvate vägivallaaküde paljastamises.

251

Vastandamine ongi France'i satiiri üks põhilisemaid meetodeid, mis lõpmatult varieerudes kordub igas peatükis üha uutes vormides. France ei lasku kunagi alasti õpetlikkuseni, ei osuta näpuga, et see seal on alatu kelm, too teine aga aus inimene. Reaktsioonilisi tegelasi ja nende kõige mustemaid tegusid kirjeldab ta peaaegu eranditult äärmiselt valitud sõnadega, igal sammul rõhutades nende õilsust, mehisust, elegantsi, peeni kombeid ja muid aristokraatlikke omadusi. Sealsamas aga alustab see õilis isand mõnd tänavakaklust, möödaminnes selgub, et tema põhiliseks sissetulekuallikaks on lõbumaja. Või siis laseb autor tal hiilgavalt demonstreerida oma harimatust, lausuda mõne ebatsensuurse sõna, paljastades ühel hoobil kogu tema sisemise tühisuse ja räpasusj Vaene prints Crucho peab sööma võõrsil «maapagulase mõru leiba» ja kõrgema seltskonna daamid tunnevad talle pisarsilmil l>aasa. Ent mõni lehekülg edasi embab noort kõlupead auväärt isa Agaric olukorras, mis on kõike muud kui kibe pagulaspõli.

Demokraatliku leeri tegelaste kujutamisel on France'i meetod risti vastupidine. Colomban, Bidault-Coquille ja Obnubile on väliselt inetud, saamatud, satuvad alatasa halenaljakatesse olukordadesse, on täis naiivset usku inimese headusesse ja õigluse võidusse, mis igal sammul valmistab neile kapitalistliku ühiskonna tingimustes kibedaid pettumusi. Ja ometi muutuvad nad lugejale sümpaatseks just oma sügava humaansuse, mehisuse ja julguse tõttu,, olgugi et autor sõnagagi ei maini, et neil niisuguseid omadusi olemas oleks.

Üldse tuleb «Pingviinide saares» iga sõna tagant otsida mõnd peidetud mõtet voi allegooriat, mis sageli on hoopis vastupidine sellele, mida arvasime autorit esimesel pilgul mõtlevat. Alati tuleb tähelepanu pöörata isikule, kes kõneleb, kindlaks teha, millisesse ühiskondlikku klassi või rühmitusse ta kuulub, sest France suure sõnameistrina kasutab sageli just neid tähenduslikke varjundeid, mida antud sõnale voi väljendile annavad erinevad ühiskonnakihid. Nii ütleb näiteks munk Agarjc: «Enne kui nad ise mõtlema hakkavad, peavad nad õigesti mõtlema, sest pärast on juba hilja ...» (lk. 114) Õigesti mõtlemine on muidugi väera hea asi, aga kui sellest räägib munk, kes juhatab vaimulikku õppeasutust vaesunud aristokraate võsukeste jaoks, siis tähendab see umbes seda, et kui noortele küllalt varakult katoliiklikke ja monarhistlikke põhimõtteid külge ei poogita, siis pärast ei ole enam midagi parata, kui iseseisev mõtlemine saab hukatuslikuks usulistele tõekspidamistele.

Religiooni ja kiriku kriitika on FranceM kriitilise loomingu üks kandvamaid elemente, mis äärmise teravusega ilmneb ka «Pingviinide saares». Kasvanud katoliiklikus miljöös, õppinud katoliiklikus õppeasutuses, omab kirjanik haruldaselt laialdast eruditsiooni usulise kirjanduse alal. See muidugi võimaldab tal erakordse asjatundmisega otsida välja usu ja kiriku kõige nõrgemaid kohti, kõige absurdsemaid vastuolusid nii ristiusu õpetuses eneses kui ka õpetuse ja kiriku praktilise tegevuse vahel.

Kogu klassiühiskonna ajaloo kestel, mis ongi ju «Pingviinide saare» põhiline süžeeline joon, ei jäta France ühelgi perioodil paljastamata preestreid ja munki nende tegevuses antud ajaloolistes

tingimustes. Nii on nad esimesed, kes pühitsevad vägivalda ja õiglusetust, millele rajaneb «püha» eraomand. Hiljem hävitavad nad antiikaja kultuurivarasid, nagu munk Ermold Pingviin, kes kraapis maha neljalt tuhandelt pärgamendirullilt vanad tekstid, et sinna neli tuhat korda ümber kirjutada Johannese evangeeliumi. Autor lisab lõikava irooniaga, et kõik teadlased on üksmeelsel arvamusel, «... et keskajal olid Pingviinia kloostrid kirjanduse pelgupaigaks.» (lk. 80)

Eriti teravalt paljastab kirjanik katoliku kiriku tegevust just uusimal ajal, näidates munki ja preestreid igasuguste monarhistlike vandenõude ja mässude organiseerijaina ning finantseerijaina, reaktsiooniliste ideede jultunud propageerijaina, iga vaba mõtte kõige veendunumate tagakiusajatena. Iial ei väsi France naeruvääristamast kiriku õpetust hinge surematusest, ristimise sakramendist, leides selleks alati uusi ja teravmeelseid vahendeid. Peamiseks võtteks on siin paroodia, igasuguste kirikuisade ja pühakute teoste imiteerimine, isegi vanajumala enda väljatoomine, kes süs im° abil lahendab oma ummikusse jooksnud õpetatud meeste teoloogilise tüli. Sellele pühendab autor peaaegu terve esimese raamatu. Eelkõige on siin parodeeritud katoliiklikke ajaloolasi, kes peavad jumalikku ettenägemist ühiskonna ajaloo liikumapanevaks ja juhtivaks jõuks, ühtlasi näidates nii mõttetute teoloogiliste vaidluste kui ka usulise doktriini täielikku jõuetust ja võimetust karvavõrdki muuta asjade loomulikku käiku. Ilmselt satiiri teravdamise otstarbel ilmneb lõpuks, et see, kelle nõuannete ja näpunäidete järgi kõik läheb nii, nagu vaja, on kurat, see «suur teoloog», kes käib pidevalt vaga Maeli mitmesuguste munkade näol kiusamas. Seega jumalik ettenägemine teoorias, saatana sepitsused tegelikkuses — sellise mõttetusena peab näima maailma ajalugu 'kiriku õpetusest lähtudes.

Eriti aktuaalne ja seetõttu ka võrdlemisi hõlpsasti mõistetav on France'i kaasaegse kapitalismi ja imperialismi kriitika, mis ei ole, hoolimata sellest, et teos on kirjutatud peaaegu viiskümmend aastat tagasi, midagi oma löövusest kaotanud. Vastupidi, paljud nähtused, mis raamatu kirjutamise ajal võisid näida süütute naljadena, on nüüd paisunud enneolematu ulatusega ja kogu maailma rahvaste rahu ja julgeolekut ähvardavaks jõuks. Näiteks fašism, mille esimesi idusid ja ideelist olemust France paljastab. Väga lähedal sellele seisab militarism, mida kirjanik oma teoses armutult sarjab, samuti ka finantsoligarhia, monopolide ja trustide hege-moon:a tänapäeva imperialistlikes maades, kus nad käsutavad piiramatu võimuga nii valitsust kui ka parlamenti, rääkimata sõjaväest, politseist ja teistest riigiasutustest. Kui France osutab raamatu viimastes osades näiliselt liigset tähelepanu ministrite ja parlamendiliikmete eraelule ja armuseiklustele, nii et ajuti võib jääda mulje, nagu peaks ta seda sündmuste ahelas kõige olulisemaks lüliks, siis peame selles siiski nägema eelkõige kodanliku historiograafia parodeerimist. On ju teada, et suur osa prantsuse kodanlikke ajaloolasi asendab suured ajaloolised üldistused sageli pikantsete anekdootidega valitsejate elust, tehes niiviisi ühelt poolt muidugi reklaami oma teostele, teisest küljest aga täites pere-

meeste tellimust ning varjates sellega suurte ajalooliste sündmuste seaduspärast ja paratamatut iseloomu, kirjutades need tühipalja juhuse arvele. France kui kunstnik, kellel pole kavatsust kirjutada tõelist ajalugu, kasutab seda oma satiirilises ajaloo paroodias hea eduga, maalides meile ületamatu pildi Kolmanda vabariigi valit-susaparaadi müüdavusest ja võimetusest, näidates ühtlasi, milliste selgrootute politikaanide käes on riigi valitsemine. Viimaste taga aga näeme selgesti monopole ja finantskuningaid, kes dikteerivad1 sõda ja rahu, riiklikke relvatellimusi ja streikide veriseid mahasurumise

Nagu nähtub kõigest ülalöeldust, ei ole Anatole France'i «Ping-yünide saar» kaugeltki ajast ja arust. Just tänu satiirilise üldistuse jõule on teoses esinev kriitika tänapäeval sama värske ja tahav kui viiskümmend aastat tagasi. Seepärast leiab nõukogude lugeja raamatust palju niisugust, millele ta võib kahe käega alla kirjutada. Anatole France võitleb oma «Pingviinide saarega» ühes meiega imperialistliku reaktsiooni vastu ja kogu inimkonna parema tuleviku eest.

O. Ojamaa

SELGITAVAID MÄRKUSI

Lk. 3. Louis-Philippe (1830—1848) — Prantsuse kuningas, tuli; võimule suurkodanluse toetusel. France nimetab teda ironiseerides «esimeseks», kuna ta oli es mcne ja viimane valitseja, kes kandis seda nime, ja üldse viimane Prantsusmaa kuningas.

Johannes Taipa — laipa tähendab ladina keeles «mutt». Oma teoses kasutab France nii väljamõeldud kui ka tõelisi nimesid. Paljud väljamõeldud nimedest on tähendusega, mis iseloomustab antud tegelast.

Beargardeni klooster — beargarden tähendab inglise keeles «karude aed» (nagu need olid sisse seatud mõnedes parkides). Ühtlasi parodeerib kirjanik selle nimega keskajal väga levinud Bern-hardi (tsistertslaste) kloostreid (püha Bernhardi, samanimelise mungaordu rajaja nimest).

Lk. 4. Humanitaarteaduste Akadeemia (Academie des scien--ces morales et poliliques) — Prantsuse Instituudi, kõrgeima teaduse- ja kunstiasutuse üks osakondi, mille liikmed tegelevad filosoofia, õigusteaduse, ajaloo ja majandusteadusega.

Lk. 6. Sphenisciidae (ladina k.) — pingviinide sugukonna teaduslik nimetus.

Gerlache'i väin — belgia loodusteadlase ja uurimisreisija Adrien de GerlacheM nime järgi nimetatud väin Antarktises. Ger-Iache juhatas uurimisretke Antarktisesse «Belgica»-nimelisel laeval (1897—1899).

Charcot, Jean Baptiste — prantsuse polaaruurija, juhatas uurimisretki Antarktisesse (1903—1910).

Sõna «pingviin» seostamine ladinakeelse sõnaga pinguis — «rasvane» on jällegi paroodia pedantlike ebakeeleteadlaste seisukohtadele. Tegelikult tuleneb pingviinide nimetus bretooni (kelti) sõnaühendist pen gwen — «valsre pea».

Joone all toodud teoste pealkirjade tõlge: «Tuukerlindude maal. Brüssel, 1904, kaheksnndikkaustas.» ja «Prantsuse Antarktika-eks-peditsiooni päevik 1903—1905. Pariis, kaheksandikkaustas.»

Lk. 7. Klio — ajaloo muusa kreeka mütoloogias.

Lk. 8. Jacquot Filosoof — väljamõeldud isik. Jacquot — diminu-tiiv nimest Jacques, kujunenud papagoi hüüdnimeks.

Gratianus — itaalia munk XII saj.

Lk. 9. Fulgence Tapir — väljamõeldud isik. Kirjeldades selle ebateadlase välimust, annab France talle meelega taapirile omaseid jooni. (Taapir — Lõuna-Ameerikas ja Lõuna-Aasias elutsev kabjaline, kelle nina ühes ülahuulega moodustab lühikese londi.)

Lk. 10. Prantsuse Instituut — vt. märkus lk. 4 juurde.

Lk. 11—50. Pingviinia geograafia. — Kirjeldades maakohti, kus elas püha Mael, ja hiljem, jutustades Pingviiniast endast, kasutab France enamasti kohanimesid, mis Prantsusmaal ja eriti Bre-tagne'is tõepoolest esinevad, näiteks Morbihani saared, Hcedic'i saar, Penmarchi neem, Vannes'i linn, Quiberon. Mõnikord on koha-n'med kirjaniku poolt välja mõeldud, näiteks Gadi saar ja Clange'i jõgi. Samuti kasutab France sageli antiikaegseid kohanimesid, näiteks Armoorika — Bretagne'i muistne nimetus, Hibernia — Iirimaa jne.

Lk. 17. Apollo — päikese ja kunstide jumal kreeka ja rooma mütoloogias. Mercurius — kaubanduse kaitsja ja jumalate käskjalg rooma mütoloogias.

Lk. 18. Vergilius (Publius Vergilius Maro, 70—19 e. m. a.) — rooma suurimaid luuletajaid, kelle peateosteks on luuletuskogud «Bucolica», «Georgica» ja eepos «Aeneis».

Sibüllilised värsid — ettekuulutavad, prohvetlikud värsid. Sibüllid — ringirändavad naiscnnustajad Muinas-Kreekas, tuntud ka roomlastele. Neile omistatakse ennustustekogusid, nn. Sibylla raamatuid, mida preestrid uurisid ja püüdsid neist leida ennustusi, eriti riigile raskeil aegadel.

lam redit et virgo (ladina k.) — Vergiliuse 4. ekloogi algus; tõlkes: «Neitsi on juba tagasi pöördunud.» Vergilius mõtleb neitsi Diket, õiglusejumalannat, kes, nagu jutustab müüt, lahkus maa pealt «kuldse ajastu» lõpul. Ülistades keiser Augustust, kinnitab Vergilius, et selle keisri valitsemise ajal pöördus lahkunud jumalanna uuesti inimeste juurde tagasi. Keskaegsed usuteadlased aga tõlgendasid seda kohta Vergiliuse luules kui Neitsi Maarja tuleku ennustust, kes pidi sünnitama Jeesus Kristuse.

Lk. 19. Dixerunt ergo... (ladina k.) — piiblitsitaat, mis räägib kuningas Saalomonist. Tõlge: «Ja siis ütlesid tema ümmardajad: Otsigem isanda, meie kuninga jaoks puutumata neitsi, kes seisaks kuninga juures ja peaks hoolt tema eest, ja magaks tema südame juures ja soojendaks kuningat, meie isandat.»

Lk. 20. Litaneia — palve, kus palvetava preestri sõnadele teised osavõtjad lisavad refräänina korduva lause.

Lk. 22. Helmar — veesõiduki rooli käsipuu.

Lk. 23. Land's Endi neem — kõige edelapoolseni punkt Inglismaa rannikul.

Sireenid — naise kehaga linnutaolised mütoloogilised olendid muistsete kreeklaste kujutuses; oma ilusa lauluga meelitavad sireenid enda juurde meresõitjaid, et neid hukutada.

Lk. 23. Juno — jumalanna rooma mütoloogias, Jupiteri abikaasa. Abielu ja kodukolde kaitsja. Linnutee olevat tekkinud Juno rinnast väljavoolanud piimast.

Teebai — Vana-Egiptuse pealinn. Oli antiikajal kogu tuntud maailma suuremaid linnu; kandis lisanimetust «Sajaväravane», et eristada teda Kreekas asuvast Teebaist, Boiootia pealinnast.

Lk. 24. Leviaatan — merekoletis, kellest on juttu piiblis. Teda kujutati tohutu suure valaskalana.

256

Incipe parve puer (ladina k.) — värss Vergiliuse 4. ekloogist; tõlkes: «Alusta, väike poiss ...» Ka neid sõnu pidasid keskaegsed teoloogid Kristuse sünni ennustuseks.

Lk. 25. Pax tibi, Mael (ladina k.) — «Rahu olgu sinuga, Mael.»

Lk. 25—38. Peatükid VI—VII («Nõupidamine paradiisis») kujutavad endast teravat satiiri kristliku filosoofia ja «kirikuisade» õpetuse pihta. Enamik siin esinevaist «kirikuvürstidest» ja usuteadlastest on ajaloolised isikud. Kirjanik parodeerib nende teoseid ja arutlusmeetodeid. Pügatavad ajaloolised isikud on näiteks tuntud kirikuisad Augustinus, Lactantius jt. Samas kasutab France ka väljamõeldud, koomilise tähendusega nimesid: näiteks Hermas — inimese pea kujutusega sammas; mõned nimed —Orichel, Totichel, Roguel on tähenduseta häälikuühendid.

Lk. 26. Areopaag — kõrgem kohus muistses Ateenas, kes pidas oma istungeid sõjajumal Aresele pühendatud künkal (Areopaagil) ja sai selle järgi nime.

Lk. 29. Hippo piiskop — Hippo Regius — muistne linn Numii-dias (praeguses Ida-Alžeerias), kus aastail 395—430 oli piiskopiks Augustinus.

Apuleius (II saj. m. a. j.) — rooma kirjanik ja filosoof, romaani «Kuldne eesel» autor. Oli pärit Madaura linnast Aafrikas.

Lk. 30. Probus, kes polnud pühakute kaanonisse kirjutatud Ja oli olnud preestriks püha Modesta kirikus linnamüüri taga — probus (ladina k.) — aus, modesta — tagasihoidlik; autor tahab öelda, et aususel pole kirikus asu ja tagasihoidlikkus ei leia kohta suure linna müüride vahel.

Imperaator Gordianuse printsipaat — Gordianus oli kolme Rooma keisri nimi III saj. m. a. j. Ei ole selge, missugust neist on siin mõeldud.

Lk. 31. «See ütlemisviis... on kooskõlas minu vana kosmo-gooniaga.» — Vihje katoliku kiriku dogmale, mille järgi Maa on liikumatu ja tema ümber tiirlevad Päike ning teised taevakehad.

Lk. 32. In nomine patria et filia et spirita sancta — Vaimulik-kond oli keskajal valdavas enamikus äärmiselt harimatu ja moonutas jumalateenistustel kasutatavat ladina keelt tihti otse anekdootlikult. Siin on moonutatud kujul toodud_ üldtarvitatav kiriklik vormel «Isa, poja ja püha vaimu nimel» (õige oleks in nomine patris et fitii et spiriti sandi). Moonutatud kujul tähendab see umbkaudu: «Isamaa, tütre ja nais-püha-vaimu nimel.»

Platoni ja Cicero keel — kreeka filosoofi Platonit (427—347 e. m. a.) peeti silmapaistvaks stilistiks; rooma oraator, poliitik ja kirjanik Cicero (106—43 e. m. a.) oli kuulus oma proosaga, mida peeti kirjandusliku keele parimaks näidiseks.

Lk. 35. Kimäärid — koletised kreeka mütoloogias, eest lõvi, keskelt kitse, tagant mao kehaga. Nümfid — haldjad muinas-kreeka usundis. Gorgod (kreeka müt.) — koletised, kes oma hirmsa pilguga iga elusolendi kiviks muutsid. Sküllad — naise kehaga kuuepäised ja kahcteistkümnekäelised koletised, kes elavad Charyb-diseks nimetatud veekeerise lähedal kaljukoopas ja püüavad hukutada möödasõitvaid meremehi.

Achilleus — pimedale laulikule Homerosele omistatud kreeka

257

eepose «Ilias» kangelane. Lykomedes — Skyrose saare legendaarne kuningas, kelle juurde merejumalanna Thetis saatis varjule oma tütarlapseks riietatud poja Achilleuse, et takistada noort kangelast osa võtmast Trooja sõjast, kus ta ettekuulutuse järgi pidi hukkuma.

Traianus — Rooma keiser (98—117 m. a. j.), läinud ajalukku õiglase valitsejana.

Parakleet — üks «püha vaimu» nimetusi, mis tähendab «eestkostja».

Lk. 36. Harpüiad — kreeka mütoloogias tuulevaimud, õudsed, küllastumatud deemonid, keda kujutatakse pooleldi naisena, pooleldi röövlinnuna.

Lk. 37. Paulus Orosius (V saj. m. a. j.) — rooma usuteadlane ja ajaloolane. Bossuet (1627—1704) — prantsuse piiskop ja jutlustaja, usuteadlane ja kirjanik, absolutismi teoreetik.

Faunid — vallatud metsavaimud rooma mütoloogias.

Herodotos, Thukydides, Polybios, Dio Cassius — vana-kreeka ajaloolased; Titus Livius, Velleius Paterculus, Cornélius Nepos, Suetonius, Lamprides, Tacitus — rooma ajaloolased; Manethon — egiptuse preester (III saj. e. m. a.), kirjutanud Muinas-Egiptuse ajaloo.

Konklaav — kardinalidest koosnev valijaskogu paavsti valimiseks. Sinod — perioodiliselt kooskäiv kirikuvalitsuslik organ, millesse kuuluvad kõrgemad vaimulikud.

Lk. 40. Stoola — umbes 2,5 m pikkune ja 5—10 cm laiune võõ katoliku kiriku kõrgemail vaimulikel.

Lk. 47. Beda Auväärne (Venerabilis) — anglosaksi munk (VIII saj. m. a. j.), üks varase keskaja silmapaistvamaid ajaloolasi.

Lk. 49. Greatauk, SkuIIi hertsog — skull tähendab inglise keeles «kolp»; ka nimi Greatauk on tähenduslik: inglise keeles great auk tähendab «suur alk» (merelind).

Lk. 53. Littré, Emile (1801—1881) — prantsuse filosoof-positi-vist ja keeleteadlane, Prantsuse Akadeemia liige. Koostas suure prantsuse sõnaraamatu, mida loetakse üheks paremaks prantsuse keele sõnaraamatuks ja mis leiab kasutamist kuni tänapäevani.

Lk. 54. Mémoires de Jacques Casanova. Paris, 1843, t. IV, pp. 404, 405 — Jacques Casanova mälestused. Pariis, 1843, IV köide, leheküljed 404—405. Jacques (õieti Giacomo) Casanova (1725—1798) — tuntud itaalia seikleja, tegutses vaimulikuna, diplomaadina, ajakirjanikuna, salakuulajana jne.; kuulsate, kohati üsnagi skandaalse sisuga mälestuste autor.

Mõlema Britannia kuld — ladina keeles kannab nii Inglismaa (Britannia maior — Suurbritannia) kui ka Bretagne (Britannia minor — Väikebritannia) sama nimetust.

Lk. 57. Mars ehk Mavors — sõjajumal rooma mütoloogias. Temale on pühendatud märtsikuu.

Kuu, mille nimetus latiinide juures tähendas avanemist, sest ta avas aasta — on mõeldud aprillikuud (lad. k. Aprilis), mis on seostatud sõnaga aperire — avanema.

Lk. 59. Kolhis — Kaukaasia edelaosa, praeguse Rioni jõe suudmeala muistne nimetus. Jason (kreeka müt.) — argonautide juht,

kes koos oma kaaslastega röövis Kolhisest «kuldvillaku», õnnetoova jääravillaku, mida valvas hirmus lohe. Argonautideks nimetati kuldvillaku toojaid nende laeva «Argo» nime järgi. Hesperiidid (kreeka müt.) — jumalikud naisolendid, hiiglase Atlase tütred, kes valvasid kaugel läänes, maailma äärel asuvas paradiislikus aias kasvavaid kuldõunu. Nende õunte röövimine oli üks Heraklese vägitöid. Kastaalia allikas — allikas Parnassose mäe jalamil; oli pühendatud muusadele ja äratas luuletajais loominguvaimustust. Andro-meda — Etioopia valitseja Kepheuse tütar. Tema ema kiitis end nereiididest (merejumal Nereuse tütardest) ilusamaks, ja sellest vihastudes läkitas Nereus merekoletise, kelle lepitamiseks neediti Andromeda kalju külge. Sealt päästis ta vägilane Perseus.

Lk. 63. Basilisk — müütiline koletis, kes suudab pilguga surmata loomi ja inimesi. Keskajal kujutati teda kuke peaga, kärnkonna kehaga ja lohe sabaga.

Lk. 66. Kapadookia — Väike-Aasia idaosa muistne nimetus. Lk. 67. Armor (Arvor) — Bretagne'i keltikeelne nimetus, tähendab «mereäärne»; sellest on tuletatud ka nimi «Armoorika».

Lk. 69. Plinius (Gaius Plinius Secundus Vanem, umbes 24—79 m. a.j.) — rooma kirjanik ja loodusteadlane. On säilinud tema 37 raamatust koosnev «Looduslugu».

Lk. 73—79. Kolmanda raamatu I ja II peatükis naerab France välja Prantsuse ajaloo algperioodide romantiliselt ilustatud ja äärmiselt šovinistlikku käsitlust prantsuse kodanlike ajaloolaste teostes. I peatükis võib näha Merovingide dünastia ja II peatükis Karolingide dünastia ajaloo paroodiat. Draco Suure kujul on mõningaid jooni, mis meenutavad keiser Karl Suurt.

Lk. 75. Lucretia — Titus Liviuse jt. jutustuse järgi vooruslik rooma naine, kes tappis enda pärast seda, kui kuningas Tarquinius Uhke poeg Sextus Tarquinius oli röövinud tema au. Lucretia enesetapp olevat esile kutsunud ülestõusu, mis kukutas kuningavõimu. Lk. 79. Kapiitel — peakiriku vaimulikkude kogu. Kuninganna Crucha. Nimi on tuletatud prantsuse sõnast cruche, mis tähendab «kruus, kann», aga ka «puupea, juhmard». Sama käib ka nime Crucho kohta.

Semiramis (õieti Samuramat) — Babüloonia kuninganna, Nebu-kadnetsar II abikaasa. Amatsoonid (kreeka müt.) — naissõdalaste suguvõsa, kes olevat elanud Musta mere kallastel. Salome — Juuda kuninga Heroodese tütar. Markuse evangeeliumi järgi on Salome süüdlane Ristija Johannese surmas.

Lk. 80. Gesta Pinguinorum (ladina k.) — «Pingviinide teod». Lk. 82. Amicus — amicus tähendab ladina keeles «sõber», ini-micus — «vaenlane».

Lk. 83. Eskalaad — kindlusevallidele ronimine kindluse ründamisel.

Lk. 84. Fonds ping. K. L.6, 12 390 quater — käsikirja paigutus-indeks, mis näitab, nagu asuks nimetatud käsikiri tõepoolest Pariisi Rahvusraamatukogus (Bibliothèque National e"\s), mis on suurim raamatukogu Prantsusmaal.

Primitiivid — üldnimetus kunstnike kohta, kes töötasid vahetult enne renessanssi, s. o. XII ja XIII saj.

259

Lk. 85. Gruyer, Francois Anatole — XIX saj. prantsuse kunstiajaloolane ja -kriitik, kes on uurinud peamiselt itaalia renessanssi.

Valois'de dünastia — Prantsuse dünastia, valitses 1328—1589. Henri IV (1589—1610) — Prantsuse kuningas, Bourbonide dünastia rajaja.

Vennad van Eyckid — kuulsad flaami maalikunstnikud XV saj. Memling — madalmaade maalikunstnik XV saj. Rogier van der Wyden (Weyden) — flaami maalikunstnik XV saj. Ambrogio Lorenzetti — itaalia renessansiajastu maalikunstnik, töötas XIV saj. Sienas. Vanad umbrialased — maalikoolkond XV saj. II poolel Itaalias, Umbrias.

Brügge, Köln, Siena, Perugia — linnad, kus asub palju vanu kunstimälestisi.

Forestiere (itaalia k.) — välismaalane.

Margaritone Arezzost — itaalia maalikunstnik XIII saj.

National Gallery (Rahvusgalerii) — Inglise riiklik kunstikogu, üldse suuremaid vanema maalikunsti kogusid maailmas.

Lk. 86. Abbe Lanzi (1732—1810) — itaalia arheoloog ja kunstiajaloolane.

Prerafaelism — reaktsioonilis-romantiline suund inglise kunstis XIX saj. keskel; prerafaeliidid pidasid oma ideaaliks itaalia enne-renessansiaegset primitiivset kunsti, millest ka rühmituse nimetus (enne Rafaeli).

Seraafiline — ebamaine, pilvedes hõljuv.

Lk. 87. Giorgio Vasari (1511—1574) — itaalia maalikunstnik, arhitekt ja kunstiajaloolane.

Lk. 88. Danae (kreeka müt.) — kangelase Perseuse ema, kes rasestus Zeusist; viimane tungis kõigist ettevaatusabinõudest hoolimata kuldvihmana Danae juurde. Aurora (rooma müt.) — koidujumalanna. Diana (rooma müt.) — jahijumalanna.

Bologna koolkond — akadeemiline suund itaalia maalikunstis, mis tekkis XVI saj. teisel poolel ja püsis XVIII sajandini.

Lk. 89. Marbode'i põrguskäik on paroodiaks keskajal laialt levinud nägemuskirjandusele. Siin naerab France välja kristliku kiriku poolt loodud kujutluse' hauatagusest elust.

«Püha Brendani reis» — angio-romaani eepos XII sajandist. «Alberic'i nägemus» — ladinakeelne poeem hauatagusest elust. «Püha Patricku puhastustuli» — samasisuline iiri legend, millest on olemas ümbertöötlus ka ladina ja prantsuse keeles.

«Jumalik komöödia» — itaalia eelrenessansi luuletaja Dante Alighieri (1265—1321) kuulus teos. Engelsi väljenduse järgi oli Dante «keskaja viimane ja uusaja esimene poeet».

Helena ja Suure Constantinuse linn — Konstantinoopol (praegu Istanbul). Constantinus Suur (285—337 m. a. j.) oli Rooma keiser, kes viis riigi pealinna a. 330 endise Bütsantsi kohale. Helena oli Constantinuse ema. Türklased vallutasid Konstantinoopoli a. 1453.

Foiniiklanna Dido — Vergiliuse eeposes «Aeneis» Kartaago kuninganna, kes armus eepose kangelasse Aeneasesse ja tappis enda meeleheitest, kui kangelane Kartaagost minema sõitis ja armsama maha jättis.

260

Lk. 90. Mantualane — Vergilius, kes oli sündinud Mantuas, Põhja-Itaalias.

Anchisese poeg — Aeneas, Anchisese ja jumalanna Aphrodite poeg.

... qualem primo ... (ladina k.) — Tõlge: «... kuidas see, kes näeb või kellele paistab, et ta nägi kuu algul läbi pilvede taevasse tõusvat kuud.»

Priamose tütar — Kassandra, kellel olevat olnud võime ette näha tulevasi asju.

Lk. 91. Maro, vates... (ladina k.) —Tõlge: «Oo Maro, kes sa ennustasid rahvastele Kristuse sündi.»

Ad Maronis mausoleum... (ladina k.) — Tõlge: «Juhatatud Maro hauakambri juurde, valas ta selle kohal vaga silmavett. Mis oleksin ma küll sinust teinud, ütles ta, kui oleksin sind elavana kohanud, oo suurim poeetidest!»

Lk. 92. Boreas (kreeka müt.) — põhjatuule jumal.

Avernuse hiis — mets samanimelise järve kaldal Napoli lähedal. Järvest tõusvad väävliaurud andsid põhjust uskuda, et seal asub sissekäik põrgusse.

Proserpina (kreeka müt.) — allmaariigi kuninganna, Pluto abikaasa.

Styx (kreeka müt.) — üks viiest allmaailmas voolavast jõest, õuduse jõgi. Charon — paadimees, kes surnute hingi üle Styxi allmaailma veab. Kerberos — kolmepäine põrgukoer, kes valvab sissepääsu surnuteriiki (Hadesesse).

Lapsukesed, kes olid avanud oma silmad mahedale päevavalgusele ja sulgenud need otsekohe jälle — kohe pärast sündimist surnud lapsed sattusid pärimuse järgi ka allmaailma, sest nad olid ristimata.

Minos — Kreeta kuningas, Zeusi ja Europe poeg, õiglane valitseja, kes pärast surma sai allmaailmas kohtumõistjaks surnute üle. Phaidra — kuningas Minose tütar, Ateena kuninga Theseuse abikaasa, kes hukkus patuse armastuse tõttu oma võõraspoja Hippolytose vastu. Prokne — kangelase Cephaluse truu naine. Aurora armus tema mehesse ja röövis selle. Eriphyle — kuningas Amphi-raeuse, legendaarsest Teebai linna vastu peetud sõjakäigust osavõtja naine. Tema mees püüdis sõttaminekust kõrvale hoiduda, ent naine reetis ta kuldse kaelakee eest. Karistuseks tappis Eriphyle poeg oma ema. Evadne — Teebai sõjakäigust osavõtnud Kaja-neuse naine, kes viskus tuleriidale, millel põletati tema mehe surnukeha. Pasiphae — päikesejumal Heliose tütar, kuningas Minose naine. Veenus (Aphrodite), kes kandis viha Heliose järeltulijate vastu, sütitas Pasiphaes leegitseva armastuse ilusa härja vastu; sellest ühendusest sündis härja peaga Minotauros. Laodamia —' Trooja sõja kangelase Protesilaose naine, kes armastas piiritult oma meest. Kui viimane Hektori käe läbi langes, elustas Laodamia nõiasõnade abil mehe kuju, ja kui Protesilaos teistkordselt suri, lahkus naine koos temaga elust. Kenis — nümf.

Lk. 93. Tartaros — koobas surnuteriigis, patuste ja tühiste hingede asupaik. Elüüsiumi väljad — õndsate hingede asupaik surnuteriigis. Dis (teisiti Hades või Pluto) — surnuteriigi valitseja.

261

Graatsiad (või kariidid) — kolm jumalikku naisolendit — Aglaia, Euphrosyne ja Thaleia, vormitäiuse ja liigutuste harmoonia jumalused, tantsu ja mängu kaitsjad.

Solon (u. 640—558 e. m. a.) — Muinas-Kreeka poliitikategelane ja reformaator. Demokritos (V saj. e. m. a.) — üks antiikajastu suuremaid filosoofe-materialiste. Pythagoras (VI saj. e. m. a.) — mui-nas-kreeka filosoof ja matemaatik. Hesiodos (elas VIII—VII saj. e. m. a.) ■— muinas-kreeka poeet, didaktilise poeemi «Tööd ja päevad» autor. Orpheus — legendaarne muinas-kreeka (traakia) laulik. Euripides (u. 480—406

e. m. a.) — kolmas suur muinas-kreeka tragöödiakirjanik Aischylose ja Sophoklese kõrval. Sappho (elas VII saj. lõpupoolel e. m. a.) — muinas-kreeka naisluuletaja. Horatius (65—8 e. m. a.) — rooma luule «kuldse ajastu» suuremaid luuletajaid.

Varius (I saj. e. m. a.) — rooma poeet, tragöödiate ja eepiliste poeemide autor. Gallus (I saj. e. m. a.) — rooma poeet, eleegia-vormi looja rooma luules. Lycoris — rooma kurtisaan, Galluse armastatu, keda luuletaja oma teostes ülistab.

Ausoonia — Itaalia muistne, hiljem ainult luulekeeles tarvitatud nimetus.

Parthenope — Napoli muistne nimetus. Lk. 95. Sibylla raamatud — vt. märkus lk. 18 juurde. Macer. (suri a. 16 e. m. a.) — rooma luuletaja, Vergiliuse ja Ovidiuse sõber.

«Copa» — «Kõrtsinaine», ladinakeelne poeem, mida omistatakse Vergiliusele, käsitleb tekstile vastavaid teemasid ja sündmusi.

Lk. 96. Siro — kreeka filosoof-epikuurlane, rajas Napolis kooli, kus õppis Vergilius. Epikuros (341—270 e. m. a.) — muinas-kreeka filosoof-materialist. Zenon (suri umbes 264. a. e. m. a.) — muinas-kreeka filosoof, stoikute koolkonna rajaja.

Nereus (kreeka müt.) — merejumal, Okeanose poeg, kellel on palju tütreid — nereiide.

Samose Aristarchos (III saj. e. m. a.) — muinas-kreeka astronoom.

Rhea poeg — Zeus; Rhea oli Uranose ja Gea (Taeva ja Maa) tütar. Paan — mägede ja metsade jumal, karja ja karjaste kaitsja. Drüaadid — metsahaldjad, kes elavad puudes ja lahkuvad sealt vaid tantsuks kuuvalgel. Puu hävitamine toob ka drüaadile surma. Silvaanid — metsavaimud. Sileen — Dionysose, veini ja põllutöö jumala kasvataja ja alatine saatja, keda kujutatakse purjus vanamehena. Aglaia — vt. märkus lk. 93 juurde.

Lk. 97. Commodianus (III saj.), Prudentius (IV saj.), Fortuna-tus (V saj.) — ladina keeles kirjutanud kristlikud luuletajad.

Jumalik Julius — Julius Caesar. Leegionid ja kuuriad — väeüksused Rooma sõjaväes.

Faesulae, praegune Fiesole — linn Firenze lähedal. Sulla (138—^78 e. m. a.) — Rooma väejuht ja riigitegelane.

Augustus Octavianus (valitses a. 31 e. m. a. — 14 m. a. j.) — esimene Rooma keiser, keda rooma luule tugevasti idealiseeris.

Lk. 98. Porsena — etruskide kuningas, kes astus sõtta Rooma

vastu, pärast seda kui seal tõugati troonilt tema liitlane Tar-quinius Uhke.

Bavius ja Maevius — rooma luuletajad, elasid I saj. e. m. a. Nende nimed said andetute, kuid endast väga kõrgel arvamusel olevate poeetide üldnimeks.

Chiusi ja Corneto — paigad Põhja-Itaalias, kus on hulgaliselt säilinud muistse etruski kultuuri mälestusmärke.

Orcagna — Firenze maalikunstnik ja arhitekt, elas XIV sajandil.

Gilíes Loisellier — nii 1'oisellier prantsuse keeles kui ka aucu-pis ladina keeles tähendab «linnupüüdja». Ladinakeelne sõna tähendab peale selle veel «lobiseja, tühjade sõnade tegija».

Lk. 100. Erini meri — Iiri mere iirikeelne nimetus.

Lk. 101. Erasmus Rotterdamist (1466—1536) — väljapaistev hollandi humanist.

Lk. 102. Abbé Simplicissimus, Ovidius Capito — väljamõeldud isikud; simplicissimus tähendab ladina keeles «lihtsameelne», capito — «suurepealine».

Délos (nüüdne Mikra Dili) — saar Küklaadide saarestikus, mida peeti Apollo ja Artemise sünnipaigaks.

Lk. 103. Natuurfilosoofia — loodusfilosoofia, filosoofia osa, mis püüab seletada loodusnähtusi ja neid kokku võtta terviklikuks süsteemiks.

Paavst Pius X (1903—1914) — äärmine reaktsionäär, kristlik-demokraatlike voolude äge vastane ja tagakiusaja. Eksegeetilised uurimused — piibliteksti teaduslik uurimine ja tõlgendamine.

Colas' lehm — vihje pärimusele, mille järgi kellegi Colas'-nimelise talumehe lehm olevat kord jumalateenistuse ajal protestantlikku kirikusse sattunud; solvatud protestandid tapsid lehma, katoliiklased aga sepitsesid selle kohta laulu, mis levis kogu Prantsusmaal ning tekitas palju tülisid ja kaklusi; üldtähenduses: Colas' lehm — protestant.

Lk. 105. Agrippina (I saj. m. a. j.) — keiser Nero ema, kes tapeti poja käsul.

Lk. 106. Anacharsis (VII—VI saj. e. m. a.) — kuninglikust soost sküüt, kes teadusejanust aetuna sooritas reisi Kreekasse ja keda hiljem kreeklaste poolt peeti üheks antiikaja targemaks peaks.

ínsula (ladina k.) — saar.

Lk. 107. Auleegion — Napoleon I poolt 1802. a. asutatud ordu. millesse kuuluvad teenete eest Auleegioni ristiga autasustatud.

Lk. 108. Obnubile — nimi on tuletatud ladina sõnast obnubilus, mis tähendab «pilvine, sünge».

Res publica (ladina k.) — vabariik, sõna-sõnalt «avalik asi*.

Lk. 109. Vanakese planeet — Saturn, mis oli pühendatud rooma jumalale Saturnusele, Jupiteri isale.

Lk. 110. Stülobaat — ehituse astmeliselt tõusev alus, millel asuvad seinad ja sambad.

Lk. 112. Auväärt isad Agaric ja Cornemuse — agaric tähendab prantsuse keeles «lehikseen» ja cornemuse — «torupill».

Lk. 113. Kongregatsioon — katoliiklike kloostrite liit, mis ühendab ühisesse vaimulikku ordusse kuuluvaid kloostreid.

263

Püroskaaf — aurulaeva vanaaegne nimetus.

Lk. 117. Skapulaar — pühitsetud ja ristimärgiga varustatud riidetükk, mida usklikud rinna peal kannavad.

Lk. 118. Chitterlingsi loss — chitterlings tähendab inglise keeles «rupskid».

Lk. 121—122. France annab Çrucho kaaskondlastele koomilised nimed: markii Septplaies — sept plaies pr. keeles «seitse haava»; de Plume — la plume — «sulg»; Torticol — le torticolis — «reu-maatiline valu, mis kisub kaela kõveraks»; hertsog d'Ampoule — l'ampoule — «pudeiike», «nõu»: siin mõeldakse «püha anumat» (pr. k. «sainte ampoule»), kus hoiti õli, millega võiti kroonimisel Prantsuse kuningaid.

Lk. 122. Ljöö — endisaegne prantsuse pikkusmõõt, umbes 4,5 km.

Lk. 125. Jalu — jõgi Mandžuuria ja Korea piiril. Selle jõe kallastel toimus Vene-Jaapani sõja ajal J1904—1905) suurem lahing.

Lk. 126. Emir al bahr, emiral — sõna «admirai» (pr. k. amiral) on tulnud araabia sõnadest amir (emir) al bahr, mis tähendab «mere valitseja».

Lk. 128. Konnetaabel — kõrgem sõjaväeline auaste Prantsusmaal enne kodanlikku revolutsiooni.

Lk. 129. Remus — üks legendaarseid Rooma linna asutajaid. Kipskujukestega kauplesid sel ajal Pariisis peamiselt noored itaallased, keda France nimetab Remuse järeltulijaiks.

Lk. 130. — Marsi ja Neptuni teenistuses olles — maa- ja mereväes teenides; Mars — sõjajumal, Neptun — merejumal rooma mütoloogias.

Lk. 134. «Moulin de la Galette» — kabaree nimetus, mis sõnasõnalises tõlkes tähendab «raha veski» (la galette — «raha» Pariisi varaste žargoonis).

Lk. 141. Nunc est bibendum (ladina k.) — «Nüüd on aeg juua», sõnad Horatiuse oodist, mis on pühendatud Augustuse võidule Antoniuse ja Kleopatra laevastiku üle.

Lk. 144. Kreekakeelse epigraafi tõlge: «Isa Zeus, vabasta Ahhaia pojad pimedusest, / lase taeval selgineda ja võimalda silmadel näha! / Lase meil pigem valguses hukkuda, kui sa kord juba seda soovid.» («Ilias», XVII raamat, värss 645 ja järgmised.)

Lk. 146. Bakaraa — kaardimäng.

Lk. 150. Krahv Maubec de la Dentdulynx — la dent du lynx tähendab prantsuse keeles «ilvese hammas».

Lk. 152. Robin Mielleux — mielleux tähendab prantsuse keeles «mesine».

Lk. 155. Pingviinia linnuse püha hani — vihje jumalanna Juno ohvrihanedele, kes olevat päästnud Rooma, andes kaagutamisega märku vaenlase kallaletungist. Raisakull, kes nokib isamaa vaenlase maksa — vihje kangelasele Prometheusele, kelle Zeus aheldas Kaukasuses kalju külge selle eest, et ta varastas jumalate asupaigast tule ja tõi selle inimestele; iga päev nokkis kotkas välja tema maksa, mis kasvas jälle uuesti.

Lk. 173. Leaena — Ateena kurtisaan. Leaena, kes oli teadlik türanni vastu plaanitsetud vandenõust, ei andnud piinamistele vaatamata

vandenõulasi välja. Selle eest püstitasid ateenlased talle hiljem mälestussamba. Epicharis — rooma naine, kes võttis osa vandenõust keiser Nero vastu ja tappis enda pärast hirmsaid piinamisi, et oma nõrkuse tõttu kaasosalisi mitte välja anda.

Lk. 174. Isa Douillard — douillard tähendab prantsuse keeles «rikas», «rahakas» (argoosõna). Frantsiskaanlased — kerjusmun-kade ordu liikmed.

Lk. 175. Apsiid — kiriku juurdeehitus, kus asub altar.

Deposuit potentes de sede (ladina k.) — «Tõukas võimukandjad aujärjelt.»

Lk. 176.- Vilistid — tundmatu päritoluga rahvas, kes elas muistsetel aegadel Vahemere idakaldal ja sõdis vahelduva õnnega Iisraeli vastu.

Agnasco fortunam ecclesiae pinguicanae (ladina k.) — «Aiman ette Pingviinia kiriku saatust.»

Lk. 179—180. La Trinité, van Julep — la Trinité tähendab prantsuse keeles «kolmainus», le julep — «karastav jook».

Lk. 181. Kassatsioonikohus — Siin on France'il sõnademäng: casser tähendab «kohtuotsust tühistama», aga ka «murdma, puruks lööma, purustama».

Lk. 183. Purustas nende otsuseid, nagu ahv purustab pühkleid

— vt. eelmine märkus.

Lk. 186. Krahv Robert de Montesquiou (1885—1921) — teisejärguline prantsuse luuletaja, neoklassik ja esteet.

Lk. 194. Vivipaarne — eluspoegija, vastandina munejaile.

Taine, Hippolyte (1828—1893) — prantsuse filosoof, kirjandusteadlane ja ajaloolane. Aleksandria Clemens (umbes 160—215) — esimesi kristlikke usuteadlasi.

Džagernauti sõjavanker — hinduismi ühe peajumaluse Višnu püha vanker, mille rataste alla viskusid usufanaatikud.

Lk. 196. Blum, Léon (1872—1950) — prantsuse poliitik, parempoolsete sotsialistide liider; on tegutsenud ka teatri- ja kirjanduskriitikuna.

Lk. 199. Maria Leszczynska — Prantsuse kuninganna, Louis XV abikaasa, Poola kuninga Stanislaw Leszczynski tütar. Marie-Josèphe

— eelmise tütar.

Brunhild (skandinaavia müt.) — valküür, jumal Odini tütar. Isa uinutas ta karistuseks sõnakuulmatuse eest magama mäekünkal, mille ta ümbritses leekiderõngaga, selleks et ainult tõesti vapper kangelane, kes julgeb üle leekide hüpata, ta ärataks ja endale naiseks võtaks. Selliseks vapraks kangelaseks osutus Sigurd (saksa variantides Siegfried).

Lk. 206. Konkordaat — kokkulepe paavsti ja mõne riigipea vahel.

Lk. 228. Bookmaker (ingl. k.) — kihlvedude ametlik vahetalitaja võiduajamistel, sageli ka osanik kihlvedudes.

Lk. 209. Tuco&i aeaoTciv (kreeka k.) — «tunneta iseennast», Sokra-tese filosoofia üks juhtlauseid.

Lk. 223. «Moulin-Rouge» — tuntud kahtlase kuulsusega kabaree Pariisis, tõlkes «Punane veski».

266

Lk. 229. Kõik neli epigraafi on välja mõeldud. Mingisugust «Li-ber terribilist» («Õuduste raamatut») pole olemas. Herodotos ja William Ramsay (XIX saj. lõpu ja XX saj. alguse inglise keemik) on küll tõelised isikud, kuid neile omistatud tsitaadid on France'i poolt välja mõeldud. Herodotose kreekakeelse tsitaadi tõlge, mis olevat võetud tema «Ajaloost»: «Vaesus on Kreekamaale alati kaaslaseks olnud, voorus aga on väljastpoolt peale surutud, on tarkuse ja karmi seaduse tulemus.»

Kolmas epigraaf on antud šifreeritult. Eestikeelses väljaande» on see dešifreeritud, tõlgitud ja uuesti šifreeritud, kusjuures oa kasutatud sama võtit kui originaaliski.

Анатоль Франс ОСТРОВ ПИНГВИНОВ На эстонском языке Оформление Я. Енсен Эстонское Государственное Издательство Таллин. Пярнуское шоссе 10

Toimetaja H. Kaarde. Kunstiline toimetaja H. V i t s и г. Tehniline toimetaja O. Kasemets. Korrektorid A. Nurmoja ja O. Sepp.

Ladumisele antud 16. I 1956. Trükkimisele antud 31. III 1956. Paber 54X84, Vie. Trükipoognaid 17. Formaadile 60X92 kohaldatud trükipoognaid 14. Arvutuspoognaid 15,18. Trükiarv 20 000. MB-02688. Tellimise nr. 226.

Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk tto. 40/42. Hind rbl. 4.90 7—3